

Wyższa Szkoła Menedżerska w Legnicy
Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove
Київський національний університет культури і мистецтв

Społeczeństwo i Edukacja
Międzynarodowe Studia Humanistyczne
Nr 2/2011

ISSN 1898-0171

Legnica 2011

Rada Naukowa:

Henryk Bednarski – **przewodniczący**
Wojciech Słomski – **wiceprzewodniczący**
Bazyli Nazaruk – **sekretarz naukowy**

Jewgenij Babosov, Bronisław Burlikowski, Zbigniew Bereza, Józef Bryll, Pavol Dancak, Kazimierz Doktor, Anatolij Drabowski, Rudolf Dupkala, Sergiej Gawrow, Michał Gołoś, Ferdynand Iniewski, Tomas Jablonsky, Zygmunt Kazimierski, Jurij Kariagin, Natalia Kutuzowa, Mariola Lemounier, Ramiro Delio Borges de Meneses, Ireneusz Michałków, František Mihina, Andrzej Misiołek, Zdzisław Nowakowski, Walery Nowikow, Henryk Piliś, Michajło Popławskij, Olena Pierelomowa, Jan Puchalski, Jurij Reznik, Kirił Rozłogow, Wanda Rusiecka, Janusz Soboń, Aleksandr Stiepanow, Stanislav Stolarik, Marek Storoška, Ireneusz Światała, Walentyn Wandyszew, Anna Wawrzonkiewicz-Słomska, Nona Zinowiewa

Kolegium Redakcyjne:

Zdzisław Sirojć – **przewodniczący kolegium redakcyjnego, redaktor naczelny**,
Remigiusz Ryziński – **sekretarz redakcji**, Iwan Balaz, Jerzy Chorążuk, Adam Demecki,
Marcin Łączek, Dariusz Pater, Adam Polkowski, Marek Żukowski

Wyższa Szkoła Menedżerska w Legnicy
59 220 Legnica, ul. Korfantego 4
tel. / 076 / 8551600; e- mail: sekretariat@wsm.edu.pl; siro19@wp.pl; www.wsm.edu.pl

Skład i łamanie:

Adam Polkowski
apolkowski@vp.pl

Druk:

Fabryka Druku Sp. z o.o.
ul. Staniewicka 18; 03-310 Warszawa
tel/fax (22) 814-35-40; www.fabrykadruku.pl

Wydawca:

Wyższa Szkoła Menedżerska w Legnicy

Printed in Poland © Copyright by
Wyższa Szkoła Menedżerska Legnica 2011

Wszystkie nadsyłane artykuły naukowe są recenzowane (przechodzą recenzje wewnętrzną i zewnętrzną) przez powoływanych specjalistów z grona Rady naukowej czasopisma oraz przez recenzentów zewnętrznych (spoza Kolegium redakcyjnego i Rady naukowej). Redakcja zachowuje prawo do zmiany tytułu i skrótów. Tekstów niezamówionych oraz tekstów, które nie przeszły pozytywnie procesu recenzyjnego nie odsyłamy.

Spis treści

<i>Spis treści</i>	3
RAMIRO DÉLIO BORGES DE MENESES	7
<i>Incertidumbre de Heisenberg: en la certidumbre de la Mecánica Cuántica</i> <i>Heisenberg's indeterminacy principle - uncertainty in quantum mechanics</i>	
KIYOKAZU NAKATOMI	27
<i>A Theory of Justice by Confucius</i>	
REMIGIUSZ RYZYŃSKI	37
<i>Personalizm francuski w ujęciu Wojciecha Ślomskiego</i> <i>French Personalism according to Wojciech Ślowski</i>	
RUDOLF DUPKALA – VERONIKA VAŠKOVÁ	55
<i>K problematike chápania človeka a spoločnosti</i> <i>v slovenskej filozofii 20 storočia</i> <i>On understanding of man and society</i> <i>by Slovak philosophy of the 20th century</i>	
MARTIN GLUCHMAN	63
<i>Chápanie pravdy v moslimských krajinách</i> <i>Conception of truth in Muslim countries</i>	
MICHAŁ GOŁOŚ	71
<i>Nietzsche – krytyka demokracji i nadczłowiek</i> <i>Nietzsche - Criticism of Democracy and superman</i>	
ANNA WAWRZONKIEWICZ-SŁOMSKA	81
<i>Wnioskowanie dedukcyjne, wnioskowanie redukcyjne,</i> <i>rozumowanie przez analogię</i> <i>Deductive inference, reductive inference, reasoning by analogy</i>	
ЕВГЕНИЙ БАБОСОВ	95
<i>Культура – зеркало души человека</i> <i>Culture as the mirror of person soul</i>	
ЕКАТЕРИНА БАБОСОВА	103
<i>Роль информационной культуры в формировании</i> <i>социокультурных ориентаций молодежи</i> <i>Role of information culture in formation of social</i> <i>and cultural youth orientations</i>	

БОРИС ВЛАДИМИРОВИЧ ДАНИЛОВ	115
Образование России XXI века (концепция развития)	
Education in Russia in XXI century	
KRYSTYNA NOWAKOWSKA	135
Szanse rozwoju sektora publicznego i niepublicznego szkolnictwa wyższego	
The chances of development of the public sector and non-public higher education	
MAŁGORZATA CHRZANOWSKA	147
Edukacja ekologiczna jako paradygmat kształcenia i wychowania XXI wieku	
Environmental education as a paradigm of education and upbringing of the XXI century	
З. В. НИКОНОВА	161
Подготовка методологически компетентных научно- педагогических работников в послевузовском профессиональном образовании	
Training of methodological competent scientific- pedagogical workers in post-graduation of professional education	
ZDZISŁAW SIROJĆ	175
Wybrane problemy polityki społecznej i pracy socjalnej w wielkich miastach Polski	
Selected problems of social policy and social work in the big cities of Poland	
MARTIN JURAŠEK	197
Migranti a ich integrácia v kontexte právnych úprav Slovenskej republiky a Európskej únie	
Migrants and their integration in the context of laws of the Slovak republic and European union	
OLGA DRÁBOVÁ	217
Zariadenia sociálnych služieb a ľudské práva	
Human rights in the context of social services	
ZDZISŁAW NOWAKOWSKI	233
Wymiar ekologiczny bezpieczeństwa państwa	
Ecological dimension of national security	
ЮРИЙ БУБНОВ	245
Место Беларуси в международном рейтинге коррумпированности	
Rank of Belarus in the international rating of corruption	

МАРГАРИТА ВИТАЛЬЕВНА САВИНА	253
<i>Государственное регулирование как инструмент формирования креативного класса в инновационной экономике</i>	
<i>State regulation as the tool of formation of the creative class in innovative economy</i>	
IRENEUSZ MICHAŁKÓW	267
<i>Ekonomiczne uwarunkowania emigracji Polaków do krajów Europy Zachodniej</i>	
<i>Economical Conditions of Poles Emigration to the Western European Countries</i>	
URSZULA STEFANIUK	279
<i>Dydaktyka szkoły wyższej. Wybrane problemy, dz. zb. pod red. Ulrich Schrade, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2010, 112 s.</i>	

Ramiro Délio Borges de Meneses

***Incertidumbre de Heisenberg: en la certidumbre
de la Mecánica Cuántica***

***Heisenberg's indeterminacy principle - uncertainty in
quantum mechanics***

Introducción

Con efecto, Heisenberg (1927) ha dado una interesante interpretación de la dualidad onda-corpúsculo, tanto para la materia como para la energía radiante. Naturalmente, los conceptos de corpúsculo y de onda se han edificado sobre la base de los experimentos realizados a escala relativamente grande. Tales conceptos son representaciones mentales erigidas sobre fundamentos experimentales. Siempre que exista aplicación a experimentos, donde intervienen cantidades del orden de magnitud de las dimensiones atómicas, tales conceptos solo pueden tener validez de analogías [Heisenberg, 1958: 10-69, 70-96].

Todavía, los experimentos sobre la difracción de electrones demuestran que esto no es siempre posible. Los electrones que parten de las mismas condiciones iniciales no son dispersados el mismo ángulo por los cristales. El resultado es una figura de difracción, que presenta una distribución definida de estos electrones respecto a su posición y cantidad de movimiento [Bohr, 1922: 16-68].

La asociación de un paquete de ondas con un electrón significa que la posición de un electrón, en cierto instante, t , no puede especificarse con cualquier grado deseado de precisión. Todo cuanto cabe decir del electrón es más bien que está en un grupo de ondas, que extiendese sobre una pequeña región del espacio. Luego, la solución de Heisenberg empieza en las teorías de L. de Broglie.

1. El principio de incertidumbre de Heisenberg se refiere a la determinación simultánea de la posición y de la cantidad de movimiento de la partícula, y afirma que la incertidumbre Δx en la medida de la coordenada de la partícula y la incertidumbre Δp_x en la medida simultánea de su cantidad de movimiento están relacionadas por la expresión:

$$\Delta p_x \cdot \Delta x \geq h$$

donde h es la constante de Planck. El principio de incertidumbre constituye un método para describir la dualidad onda-partícula, como hemos visto en De Broglie, y no depende en modo alguno de las inexactitudes implícitas en el diseño y utilización de los aparatos de medida [Heitler, 1945: 16-116].

Se nos otros medimos, simultáneamente, la abscisa x de una partícula y la proyección p_x de las incertidumbres cuadráticas medias es superior a $h/4\pi$:

$$\sqrt{\Delta x^2} \cdot \sqrt{\Delta p_x^2} \geq h/2\pi.$$

La determinación cuadrática media es un número igual a la media aritmética de los cuadrados de los derivados cuadráticos.

La obtención de lo valor mínimo $h/4\pi$ asociado a las partículas tiene un haz de ondas, donde la amplitud sigue las leyes matemáticas de Gauss.

A la aproximación de lo instante $t = 0$, este "haz de ondas" es representado por la formula:

$$\frac{1}{\sqrt{a}} \cdot \left(\frac{2}{\pi}\right)^{1/4} e^{-x^2/a^2} e^{2\pi i(v_0 t - x/\lambda_0)}$$

El factor numérico es un factor de normalización, puesto que tenemos:

$$1/a \sqrt{2/\pi} \int_{-\infty}^{+\infty} e^{-2\frac{x^2}{a^2}} dx = 1$$

A lo instante $t = 0$, tenemos la probabilidad $1/a \sqrt{2/\pi} e^{-2\frac{x^2}{a^2}} dx$ para observación de la partícula, en el segmento elemental dx de la abcisa x . El valor medio de la abcisa es $x = 0$, puesto que:

$$1/a \sqrt{2/\pi} \int_{-\infty}^{+\infty} x \cdot e^{-2\frac{x^2}{a^2}} dx = 0$$

Esto hace coincidirse con el valor más probable. Se encontramos la partícula en la abcisa x , entonces $\delta x = x$, implicase a la probabilidad:

$$1/a \sqrt{2/\pi} \cdot e^{-2\frac{x^2}{a^2}}$$

Por definición, la incertidumbre cuadrática media es que [Gomes, 1950: 1-3]:

$$\overline{\Delta x^2} = 1/a \sqrt{2/\pi} \int_{-\infty}^{+\infty} x^2 \cdot e^{-2\frac{x^2}{a^2}} dx = 1/a \sqrt{2/\pi} 1/2 \frac{\sqrt{\pi a^3}}{2\sqrt{2}} = a^2/4$$

Entonces, tenemos:

$$\sqrt{\Delta \Delta x^2} = a/2.$$

Se obtenemos la substitución d la función e^{-x^2/a^2} por el desarrollo de Fourier:

$$e^{-\frac{x^2}{a^2}} = a \sqrt{\pi} \int_{-\infty}^{+\infty} e^{-\pi^2 a^2 \tau^2 + 2\pi \cdot i \tau x} d\tau$$

La ecuación de lo haz de ondas (grupo de ondas), a lo instante $t = 0$ si escribe:

$$(2\pi)^{1/4} \sqrt{a} \int_{-\infty}^{+\infty} e^{-\pi^2 a^2 \tau^2} \cdot e^{2\pi i \tau x} \cdot e^{2\pi i (v_0 t - x/\lambda)} d\tau$$

Para una frecuencia ν e longitud de onda λ podremos escribir:

$$e^{2\pi i \left(\nu t - \frac{x}{\lambda} \right)} = e^{2\pi i \left[(\nu - \nu_0)t - \left(\frac{1}{\lambda} - \frac{1}{\lambda_0} \right)x \right]} \cdot e^{2\pi i (\nu_0 t - x/\lambda_0)}$$

En la aproximación de ν_0 , para el instante $t = 0$, habremos la ecuación:

$$e^{2\pi i (1/\lambda_0 - 1/\lambda)x} \cdot e^{2\pi i \left(\nu_0 t - \frac{x}{\lambda_0} \right)}$$

El paquete de ondas o grupo de ondas puede considerarse constituido por la superposición de ondas elementales, la que tiene longitud de onda:

$$1/\lambda_0 - 1/\lambda = \tau$$

con implicación:

$$(2\pi)^{1/4} \sqrt{a} \cdot e^{\pi^2 a^2 \tau^2}$$

Después de la relación fundamental de De Broglie, como hemos visto, para la longitud de onda λ , corresponde a la cantidad de lo movimiento p , que obtenemos:

$$p = \frac{h}{\lambda} = \frac{h}{\lambda_0} - h\tau = p_0 - h\tau$$

En la medida desta cantidad de lo movimiento, la probabilidad de encontrarse el valor p puede ser una proporción a lo cuadrado de la amplitud de onda correspondiente. Es posible la generalización de la interpretación probabilística de la función de onda. La amplitud determinará pues:

$$a\sqrt{2\pi} \cdot \int_{-\infty}^{+\infty} e^{-2\pi^2 a^2 \tau^2} d\tau = 1$$

La probabilidad de encontrar el valor es la igualdad a:

$$p = p_0 - h\tau$$

que se traduce en cualquier distribución de Gauss. El valor medio, idéntico a lo valor más probable, es: p_0 , luego a incertidumbre cuadrática

$$a\sqrt{2\pi} \cdot e^{-2\pi^2 a^2 \tau^2}$$

medía presentase:

$$\overline{\Delta p_x^2} = a\sqrt{2\pi} \int_{-\infty}^{+\infty} h^2 \tau^2 e^{-2\pi^2 a^2 \tau^2} d\tau = h^2 / 4\pi^2 \cdot a^2$$

Entonces:

$$\sqrt{\Delta p_x^2} = h/2\pi a$$

De facto se producen dúas incertidumbres cuadráticas medias:

$$\sqrt{\Delta x^2} \cdot \sqrt{\Delta p_x^2} = a/2 \cdot h/2\pi a = h/4\pi$$

Es muy natural encontrarse el valor mínimo, pero la abscisa y la cantidad de movimiento son ofrecidas por funciones de Gauss [Rothe, 1959: 188, 197, 385, 544, 550, 667].

El examen de algunos experimentos idealizados servirá para demostrar por consiguiente el concepto de onda hace una limitación sobre el concepto de partícula, conduciendo al principio de incertidumbre. Bohr proporcionó uno de estos experimentos idealizados.

Supongamos que se desea determinar la posición de un electrón, utilizando algún instrumento tal como un microscopio de alto poder de resolución.

Se puede, naturalmente, demostrar que el poder de resolución de un microscopio viene dado por la expresión:

$$\Delta x = \frac{\lambda}{\text{sen}\alpha}$$

donde Δx representa la distancia entre dos puntos que quedan justamente resueltos por el microscopio: λ es la longitud de onda de la luz y α , o semiángulo en el vértice del cono de luz procedente del objeto iluminado. La incertidumbre en la determinación de la coordenada x de la posición del electrón está representada por Δx . Para hacer Δx tan pequeño cuanto sea posible, la luz empleada debe ser de una longitud de onda muy corta, como rayos gamma.

La mínima cantidad de luz que puede utilizarse es un simple cuanto $h\nu$. Cuando el electrón dispersa este cuanto dentro del microscopio, recibirá alguna cantidad de movimiento procedente del cuanto – efecto Compton –. Puesto que el cuanto dispersado puede entrar en el microscopio en cualquier dirección dentro del semiángulo α , su contribución a la componente x de la cantidad de movimiento del electrón es desconocido en una cantidad [Van Der Waerden, 1967: 18-46; 60-72; 100-125; 130-146]:

$$\Delta p_x = p \cdot \text{sen } \alpha = h/\lambda \text{ sen } \alpha$$

donde h/λ es la cantidad del movimiento del *quantum actionis*. El producto de las incertidumbres en la determinación de los valores simultáneos de la posición y de la cantidad del movimiento del electrón será, por consiguiente:

$$\Delta x \cdot \Delta p_x = \frac{\lambda}{\text{sen } \alpha} \cdot \frac{h}{\lambda} \cdot \text{sen } \alpha = \Delta x \cdot \Delta p_x = h$$

Si p es la cantidad de movimiento del electrón, la componente en la dirección y es $p \cdot \text{sen } \mathcal{G}$, donde \mathcal{G} es el ángulo de desviación. El electrón puede hallarse en cualquier punto dentro de la figura de difracción, de forma que, si α es la anchura angular de la figura, la incertidumbre en el conocimiento de la componente y y de la cantidad de movimiento del electrón es:

$$\Delta p_x = p \cdot \text{sen } \alpha$$

La anchura angular de la figura de difracción está determinada por la anchura de la rendija, Δy , y viene dada por la ecuación:

$$\Delta y \cdot \text{sen } \alpha = \lambda$$

Por consiguiente, el producto de las incertidumbres en la determinación simultánea de la coordenada y y de la componente según el eje y de la cantidad de movimiento del electrón, que atraviesa la rendija, es:

$$\Delta y \cdot \Delta p_y = p \cdot \text{sen } \alpha \cdot \frac{\lambda}{\text{sen } \alpha} = p \cdot \lambda$$

$$\Delta y \cdot \Delta p_y = p \cdot \lambda$$

Según la hipótesis de De Broglie,

$$p = h/\lambda; \quad \Delta y \cdot \Delta p_y = h.$$

Por consiguiente, para expresar el principio de incertidumbre de Heisenberg se puede utilizar otro conjunto de variables. Si ε es la energía del sistema en un instante t , se demuestra que:

$$\Delta \varepsilon \cdot \Delta t \geq h$$

donde $\Delta \varepsilon$ es la incertidumbre con que conocemos el valor de la energía ε , y Δt , la incertidumbre en el conocimiento del tiempo [Semat, 1966: 28].

El sentido de las correlaciones cuánticas $\Delta x \cdot \Delta p_x \cong h$; $\Delta y \cdot \Delta p_y \cong h$; $\Delta z \cdot \Delta p_z \cong h$, se pueden obtener también basándose en el análisis de cualquier otro experimento con partículas elementales o matemáticamente a partir de la ecuación de Schrödinger:

$$\Delta \psi + \frac{2m}{h^2} \cdot w_c \psi = 0 \qquad \Delta \psi + \frac{2m}{h^2} (w - u) \psi = 0$$

estas correlaciones cuánticas son la formulación matemática del principio de incertidumbre de Heisenberg [Schroedinger, 1928: 10-16].

El sentido de las correlaciones de Heisenberg, como se deduce de lo dicho anteriormente, es el siguiente: si queremos caracterizar una micropartícula ordinaria podremos conseguirlo únicamente con una aproximación determinada, con la particularidad de que cuanto mayor sea la exactitud con que determinemos la coordenada x de la partícula, tanto menor será la exactitud con que, de acuerdo con las condiciones de experimento, podremos determinar su cantidad de movimiento y , por consiguiente, su velocidad.

Un estudio más detenido demuestra que el principio de incertidumbre se deduce, directamente, de los conceptos generales de la teoría cuántica. Supongamos que se trata de estudiar un haz paralelo de micropartículas, que se mueven con una velocidad v determinada dirigida a lo largo del eje OX . A este haz le corresponde un valor perfectamente determinado de la longitud de onda:

$$\lambda = h/p$$

Por consiguiente, estará caracterizado por la onda monocromática plana, según la ecuación:

$$\psi = \psi_0 \cdot e^{-i/h(\omega t - \vec{r} \cdot \vec{p})}$$

En nuestro caso, $\vec{r} \cdot \vec{p} = x \cdot m v$, y la ecuación de la onda toma la forma:

$$\psi = \psi_0 \cdot e^{-i/h(\omega t - x m v)}$$

Que podremos decir de las coordenadas de las partículas en un haz como éste?

Para contestar a esta pregunta nos valdremos del hecho de que la probabilidad de hallar una micropartícula en el intervalo dx tomado sobre el eje OX , es igual a:

$$\psi \psi^* dx = \psi_0^2 dx$$

Como ψ_0 no depende de x , la probabilidad de hallar la partícula en el intervalo dx es constante y no depende del sitio del eje OX , en que se tome el intervalo. Por consiguiente la probabilidad de hallar la particular es igual en cualquier parte del eje OX . De esta forma, si la partícula tiene una velocidad determinada, no tendrá una coordenada determinada. Esto concuerda con el principio de incertidumbre, según el cual el hecho de que se da exactamente la velocidad de la micropartícula debe conducir a una incertidumbre o indeterminación total de su coordenada [Frenkel, 1932: 20-46].

Como ψdv determina la probabilidad de que la partícula se halle en el volumen dv , esta probabilidad será distinta de cero únicamente en una región pequeña, es decir, la partícula estará localizada en una pequeña porción del espacio.

Un “haz de ondas” de este tipo se puede construir considerándolo como una superposición de ondas planas de distinta longitud λ . Pero, a cada longitud de onda λ le corresponde una velocidad de las partículas. Ahora la velocidad de las partículas no podrá estar determinada exactamente, cosa que también está de acuerdo con el principio de incertidumbre. En este caso, el calculo matemático correspondiente lleva exactamente a las “correlaciones de incertidumbre” [Heisenberg, 1930: 15-36].

2 - Incertidumbre de Heisenberg: certidumbre de la Mecánica Cuántica por las lecturas filosóficas

El analisis científico del principio de incertidumbre no limita nuestras posibilidades de conocer las cualidades objetivas de las micropartículas, sino que únicamente sirve para determinar en que medida puede ser útil la aplicación de los modelos de la Física Clásica, para describir las micropartículas. Los fenómenos relacionados con el micromundo se desarrollan en un espacio y en un tiempo, pero de forma diferente a los fenómenos del macromundo [Heisenberg, 1955: 34-36].

La teoría mecanocuántica se caracteriza por expresar las propiedades del objeto que se estudia en las condiciones específicas de su interacción

con los cuerpos que lo rodean, cosa que es una ilustración del postulado fundamental del materialismo dialéctico sobre la concatenación universal y el condicionamiento mutuo de los fenómenos de la naturaleza. No es extraño, pues, que las representaciones gráficas, que nos formamos sobre la base de los experimentos con cuerpos macroscópicos resulten inaplicables a las micropartículas [Frish, Timoreva, 1968: 578]. Se aceptó como correcta la mecánica cuántica de Born, Heisenberg, Jordan y Schroedinger, como correcto el formalismo a la llamada de Copenhagen, que era también la lectura de N. Bohr. Según esta interpretación, la función de onda era de naturaleza estadística, y servía para mantener las probabilidades. Así, epistemológicamente, la posición era positivista y había que restringirse a medir las magnitudes del proceso experimental.

Naturalmente, el punto que se pretendía demostrar era que la mecánica cuántica era necesariamente una descripción incompleta de la realidad. Con esta palabra, referese a lo que en el se llamaba elemento de realidad y que es, por definición, una magnitud física, a la cual se le puede asignar un valor por medio de una medición experimental.

El argumento consistía en mostrar que existían magnitudes físicas que, siendo elemental de realidad, en principio no eran determinables por medio de las leyes de la cuántica. Esta significa que a cuántica, no es una descripción completa de la realidad [Heisenberg, 1927: 197-198].

En la mecánica cuántica tenemos magnitudes, que no son medibles simultáneamente de un modo exacto, tales como la posición x y el momento p de una partícula. La imposibilidad de medir simultáneamente x y p nos indica, que x y p son simultáneamente elementos de realidad, entonces la cuántica no podría ser una descripción completa de la realidad al no poder predecir magnitudes medibles.

Ha elementos de realidad no predicibles por la cuántica. Esperamos suficiente tiempo como para que las dos direcciones opuestas se encuentren tan separadas, que si efectuamos mediciones con ellas, no haya suficiente tiempo como para que una señal pueda partir de una e ir hasta la otra antes de que terminemos muestras mediciones. Naturalmente, no es

posible saber simultáneamente los valores de x_1 y p_1 , ni los de x_2 y p_2 [Chaves, 2002: 132-138]. Heisenberg tenía razón cuando decía que el principio de incertidumbre p traducen un valor objetivo e subjetivo. Las condiciones métricas tienen influencia en el fenómeno puro observable.

Los fenómenos observables interactúan entre si mismo. Es la causalidad múltiple de los n -entes o fenómenos que por la convergencia, producen un efecto imprevisible y estadístico. El efecto es entonces función de n -causas, simultáneamente o de interferencia.

Por consiguiente, el determinismo causal de los fenómenos y leyes de la naturaleza, no es absoluto, además contingente, puesto que depende de la evolución, que es finalizada por el código cósmico [Sousa Alves, 1994: 48-49]. Al edificar la Mecánica Cuántica, y especialmente en el concepto de estado, se ha en cuenta de forma explícita la posibilidad limitada, al contrario que en la física clásica, de adquirir conocimientos experimentalmente sobre un sistema físico cuántico. El motivo de la limitación de las posibilidades de este conocimiento hay que buscarlo en las leyes físicas del aparato de medida. Pero estas leyes son precisamente parte integrante de la misma Mecánica Cuántica.

Por tanto, la teoría cuántica debe ser entonces una teoría compatible con sus hipótesis, desde el momento que estas hipótesis, que establecen la posibilidad de obtener datos experimentales, pueden ellos mismos deducirse de una teoría del proceso de medida dentro del formalismo de la referida mecánica.

Por tanto, el tratamiento de esta lógica de propiedades inconmensurables puede efectuarse en dos aspectos diferentes. O bien se presupone conocida la Mecánica Cuántica, en el sentido de que se sabe de dos proposiciones si son conmensurables o no. O bien se prescinde del conocimiento de la mecánica cuántica, refiriendo de igual modo todas las propiedades medibles de un sistema mecanocuántico, es decir, se introducen objetos imprópios. Las leyes de la lógica que incluso en estas circunstancias siguen siendo aun válidas, constituyen la lógica cuántica [Mittelstaedi, 1969: 104-182]. El paralelismo onda-corpúsculo debe am-

pliarse para incluir una interpretación de la intensidad de la luz y también de la intensidad del haz de electrones. De acuerdo con la teoría ondulatoria de la luz, la intensidad está determinada por el cuadrado de la amplitud del vector eléctrico en el punto en cuestión, y según la teoría corpuscular, la intensidad de un haz luminoso ha de fijarse por el número de fotones por segundo, que pasan a través de una unidad de área normal a su dirección de propagación:

$$N \sim Y_0^2 .$$

Donde y es la amplitud del vector eléctrico y N el número de fotones por unidad de volumen del haz.

En consecuencia N_c es el número de fotones que atraviesan la unidad de área por unidad de tiempo. La relación $N \sim Y_0^2$ resulta adecuada para haces intensos, pero no es tan satisfactoria cuando se trata de rayos muy débiles, para los que N es un número muy pequeño ($N \ll 1$). En este caso, se hace difícil determinar la localización exacta de cada partícula en la onda continua; esto es, la expresión $N \sim Y_0^2$ entraña una indeterminación respecto a la posición de estos fotones en el espacio.

Todo cuanto cabe decir es que la probabilidad de que el fotón incida en cierta porción de la placa es grande precisamente donde la teoría ondulatoria predice que habrá una gran intensidad y la probabilidad es pequeña en aquellos lugares. Luego, la teoría ondulatoria predice que la intensidad luminosa es débil.

Si solo unos pocos fotones golpean la placa fotográfica, su disposición será sin duda alguna aleatoria; pero si se permite que la luz pase a través de la rendija durante un tiempo suficiente, de forma que el número de fotones sea grande, el resultado obtenido sobre la placa fotográfica será la figura de difracción predicha por la teoría ondulatoria [Kahan, 1959: 73-76].

La descripción precedente puede aplicarse a la difracción de un haz de electrones por una rendija estrecha. La onda que se considera asociada al electrón es la onda de Broglie. Existe cierta probabilidad de que un electrón, después de pasar a través de la rendija, incida en su punto dado de la

placa fotográfica. Esta probabilidad es proporcional al cuadrado de la amplitud de la onda de De Broglie asociada.

Es imposible predecir exactamente el lugar de la placa en que incidirá el electrón sin embargo, después de un intervalo de tiempo suficientemente grande, como para permitir que el número de electrones, que incide sobre la placa sea grande, se podrá observar una figura de difracción definida y las intensidades en los distintos puntos corresponderán a las amplitudes de las ondas difractadas en ellos.

La noción de probabilidad es fundamental en mecánica cuántica, porque hace con que la incertidumbre de Heisenberg se constituye según una certidumbre de la Mecánica Cuántica, criando una nueva forma de certidumbre de probabilidad, que origina nueva visión sobre el mundo cuántico [Borges De Meneses, 2001: 400].

Las propiedades objetivas de cualquier cuerpo se ponen de manifiesto cuando dicho cuerpo entra en acción mutua con cuerpos externos con respecto a el. Según el carácter que tengan las condiciones externas se revelarían unas o otras propiedades del cuerpo que se estudia.

La teoría mecanomecánica tienen en cuenta, a través de lo principio de incertidumbre de Heisenberg, precisamente las condiciones en que se encuentra la micropartícula. Si la micropartícula se encuentra, por ejemplo, en unas condiciones en que su velocidad está perfectamente determinada en magnitud y dirección, la función de onda correspondiente a esta partícula tendrá la forma:

$$\psi = \psi_0 \cdot e^{-i/h(\omega t - \vec{r}\vec{p})}$$

Si las condiciones son tales que la micropartícula se revela en una pequeña parte del espacio, su función de onda tendrá un aspecto distinto, que expondremos más adelante.

De esta forma, en la Mecánica Cuántica, la definición de las propiedades reales de la micropartícula se da de acuerdo con las condiciones en que esta se halla.

No obstante, en una serie de casos podemos definir aproximadamente la micropartícula valiéndonos de conceptos que, hablando estrictamente, no le son peculiares, caracterizándola, dando al mismo tiempo unos intervalos determinados de las coordenadas y de las velocidades. El grado de utilidad de estos conceptos para caracterizar las micropartículas viene determinado matemáticamente por la correlación establecida por Heisenberg, que lleva el nombre de principio de indeterminación:

$$\Delta p \cdot \Delta x \sim h$$

$$\Delta E \cdot \Delta t \sim h$$

El principio de Heisenberg llama a la mecánica cuántica una nueva certidumbre aleatoria, porque definiese como termino de incertidumbre de las mediciones da partícula-onda. El indeterminismo significa pues que esta propiedad es veráment covariante, con referencia a la holística forma de probabilidad.

El incertidumbre hay traducción en la covariancia, puesto que serán presentes en las n-variables cuánticas, que determinan nuevas formulaciones de las cualidades de lo comportamiento del electrón en el átomo. El indeterminismo es una cualidad primaria de n- variables probabilísticas, que daño cuerpo y forma a las leyes de la Mecánica Cuántica.

Pero, los resultados experimentales sobre el mundo atómico obligan a una revisión, todavía mucho más profunda que la causada por la relatividad, de nuestros conceptos intuitivos del mundo físico. En efecto, uno de estos conceptos precisamente en el que se fundamenta la existencia de las leyes físicas, es aquel que postula la posibilidad de observar, o medir, un proceso físico, sin influir sobre él, es decir, que la atribución de una determinada causa a un cierto fenómeno, sólo tiene un sentido lógico cuando podemos observar uno y otro sin que tal observación perturbe la marcha del proceso causal, que es una causalidad circular: $A \rightarrow B \rightarrow A$.

Hay así una causalidad de reciprocidad entre causas y efectos. De la partícula efectuase la onda y de la onda llevase la partícula [Jans, 1963: 79-91].

Por otro parte, toda descripción espacio-temporal de un fenómeno físico supone la previa observación del mismo, se deduce que tal descripción espacio-temporal, por una parte, y la clásica ley de causalidad, por otra son dos aspectos complementarios, pero que mutuamente se excluyen de la realidad física. Ciertamente se ha visto que en la Mecánica Cuántica Ondulatoria existe un esquema matemático perfectamente lógico, pero tal esquematismo no puede ser considerado como una simple descripción del fenómeno en términos de espacio y tiempo.

De todas estas consideraciones resulta que en la Física de átomo y, por extensión, en las mecánicas ondulatoria y cuántica, son incompatibles los conceptos intuitivos clásicos con el principio de causalidad. Así, si se quiere mantener este principio filosófico, debe renunciarse a toda representación intuitiva de los fenómenos, que vendrán interpretadas en forma puramente matemática, o bien, si se da realidad física objetiva a los conceptos onda y corpúsculo, se tropieza, como queda expuesto, con el principio de indeterminación.

En los límites epistemológicos del principio, para sistemas que comprenden un elevadísimo número de partículas, la suma de las fluctuaciones δq , así como la de las δp , tiende hacia cero, y, por ello, la Física de aquellos sistemas, los que considera la Mecánica Clásica, resultan prácticamente deterministas, de modo que el estado del sistema en el instante: $t + dt$, viene macroscópicamente determinado por su estado en el instante t .

El principio de indeterminación de Heisenberg establece el máximo grado de exactitud holística, que puede conseguirse al medir simultáneamente *sed non sub eodem aspectu* varias magnitudes, que definen a un sistema desde el punto de vista cuántico, en particular, una coordenada de posición q y otra de velocidad (tal como la p conjugada canónica de q). Ahora bien, no debe olvidarse que el principio en cuestión no afecta a las medidas aisladas de posición, velocidad, etc., sino las que se realizan simultáneamente, o sea que toda medida de la posición de una partícula, lleva consigo, de modo ineludible, una cierta alteración del parámetro velocidad mientras se efectúa aquella medida y recíprocamente. La relación

métrica y cuántica $\Delta p_x \cdot \Delta x \approx 2\pi\hbar$, que hemos estudiado, para el caso de la difracción por una rendija, es generalmente aplicable y recibe el nombre de relación de indeterminación de Heisenberg.

Cuanto más exactamente se determina la coordenada del electrón, disminuyendo la anchura de la rendija Δx , tanto más indeterminada se hace la correspondiente proyección del impulso del electrón:

$$\Delta p_x \cdot \Delta x \approx \lambda \cdot py \quad \lambda = 2\pi/k \approx 2\pi\hbar/py$$

se deben no a la imperfección de nuestros conocimientos, sino a que la función de onda del electrón está en realidad esparcida por la región correspondiente Δp_x y Δx , puesto que tenemos, entonces, la partícula-onda *in fieri*.

La distribución por la coordenada viene determinada por la anchura de la rendija. La distribución, por los impulsos se puede medir no sólo por la forma de la figura de difracción, si no también directamente [Borges De Meneses, 1986: 345].

La exactitud de la medición de la coordenada depende del poder resolutivo del microscopio. En la óptica se demuestra que la resolución Δx de un microscopio está determinada esencialmente por las propiedades del objeto y es:

$$\Delta x = \lambda / \text{sen } \mathcal{G},$$

siendo λ la longitud de onda de la luz, y $\text{sen } \mathcal{G}$ la abertura de la lente, donde se ve que la posición del electrón se puede determinar con buena exactitud solamente en el caso, en que la abertura del objetivo sea suficientemente grande.

Para ver el electrón es necesario que en el se disperse por lo menos un fotón. Este dispersado pasa por el punto-imagen del electrón. La coordenada de este punto se puede determinar.

Después de esto, con la exactitud:

$$\Delta x = \lambda / \text{sen } \mathcal{G},$$

se determina la posición del electrón. Pero, al chocar con el electrón, la dirección del movimiento del fotón cambia y el electrón mismo recibe un rechazo. El microscopio no da la posibilidad de determinar hacia qué lado se desvía el fotón disperso, sólo se sabe que después de la dispersión pasa por el objetivo. Por esta razón, el impulso de rechazo del electrón también permanece desconocido.

Como para la dispersión el signo de p_x puede ser cualquier y su magnitud se encuentra entre los límites indicados, esta desigualdad define, en realidad, la indeterminación de la proyección del impulso del fotón sobre el eje X. El impulso de rechazo que recibe el electrón es igual a la variación del impulso del fotón.

De hecho, el principio de Heisenberg liga la incertidumbre en la coordenada con la indeterminación en la proyección del impulso sobre dicha coordenada:

$$\Delta x \cdot \Delta p_x \approx 2\pi\hbar; \quad \Delta y \cdot \Delta p_y \approx 2\pi\hbar; \quad \Delta z \cdot \Delta p_z \approx 2\pi\hbar.$$

Al mismo tiempo, el principio de Heisenberg no impone limitación alguna a la exactitud de las mediciones de la coordenada x, y de la proyección del impulso sobre el eje Y o Z.

Al hablar del principio de Heisenberg debe tenerse en cuenta que este principio determina el límite teórico, que no siempre, ni mucho menos, se alcanza en los aparatos reales.

Conclusión

La cuestión de la probabilidad cuántica no puede reducirse a la probabilidad clásica. Existen fuertes razones para acreditar que este comportamiento probabilístico no será más una propiedad de sistemas amplios de los individuales, pero una insuficiencia inherente a los niveles de la realidad física.

Un otro elemento fundamental tiene implicaciones en la localidad. Hay muchas situaciones cuánticas que no tienen en lo espacio, bien como la distancia de los fenómenos y sus implicaciones espacio-temporales.

La discrepancia, entre el mundo cuántico y el mundo de la experiencia de todos los días, definiéndose en fuente paradójica, no permite tener una de descifrar el significado filosófico de esta muy importante teoría física, que es la Mecánica Cuántica.

Todavía es necesario decir que la Mecánica Cuántica es una teoría imperfecta porque no incluye la “fuerza gravítica”.

Puesto que las fórmulas de Heisenberg son, en sus diversas interpretaciones correctas, leyes estadísticas de la naturaleza, derivables de una teoría estadística, es obvio que es imposible usarlas para explicar por qué la Mecánica Cuántica es probabilística o estadística. Aún más, al ser leyes estadísticas, añaden a nuestro conocimiento: es un error pensar que ponen límites a nuestro conocimiento. A lo que ponen límites es a la dispersión de las partículas. Esta dispersión, nos dicen, no puede suprimirse. También es un error pensar que la supuesta limitación a nuestro conocimiento pueda ser usada válidamente para explicar el carácter estadístico de la teoría cuántica.

Vuelve a ser el mismo error decir que las fórmulas de Heisenberg nos proporcionan esa vaguedad, que es supuestamente necesaria para afirmar sin inconsistencia el carácter “dual” de partículas y ondas; es decir, su carácter ondulatorio.

Pero una vez que atribuimos realidad a mediciones para las que, como admite Heisenberg, $\Delta p \cdot \Delta q \ll h$, toda la situación cambia por completo, porque ahora no puede haber duda de si, según la teoría cuántica, un electrón puede tener una posición y un movimiento preciso. Pero, era esto hecho el que se negaba constantemente: aunque Heisenberg hizo de él una cuestión de creencia personal, Bohr y la interpretación de Copenhague – en parte debido a la inexistencia de aquellos vectores en el espacio de Hilbert – insistieron en que un electrón no puede tener una posición y un momento nítidos al mismo tiempo. Este dogma está en el núcleo de la tesis de Bohr de que la teoría cuántica es completa, presumiblemente en el sentido de que una partícula no puede tener propiedades que la teoría no permite medir [Popper, 1985: 83].

Las relaciones de incertidumbre de Heisenberg son la ferrea ley que determina la interpretación del formalismo de la teoría cuántica, teoría que prohíbe de forma explícita la medida de variables coordinadas, con infinita exactitud, como consecuencia de la estructura atómica de la materia, que dicha teoría refleja. Esta restricción en la medida simultánea de cantidades tradicionalmente conjugadas, que condice al indeterminismo, nos obliga a realizar dos descripciones complementarias para lograr una comprensión intuitivamente válida dos descripciones de un mismo fenómeno real que deja de ser problemática si su realidad viene definida en los términos dictados por Born, a partir de la noción de invariante de observación.

Pero, la certidumbre de la Mecánica Cuántica revelase con la incertidumbre de W. Heisenberg como puerta de teorización de la Física y determinación de la probabilidad como fuente de veracidad de la nueva teoría, en el aspecto lógico.

Summary

Heisenberg's uncertainty principle, which he announced in 1927, grew out of his attempts to explain some of the quantum mechanics peculiarities. This principle holds that it is impossible to determine simultaneously, with any certainty, the position, and the particle's momentum, the more accurately the investigator determines one, the less accurate by he can know the other, according to the metric expression: $\Delta x \cdot \Delta p_x \geq \hbar$. On this article I aim the philosophical certainty of Quantum Mechanics, because one effect of Heisenberg's research was to transform some physical laws into probability's statements.

- [1] Heisenberg, W. K. 1958. *Physics and Philosophy*, translation from German, George Allen and Unwin, London.
- [2] Bohr, N. 1922. *The Theory of Spectra and Atomic Constitution*, Cambridge University Press, Cambridge.
- [3] Heitler, W. 1945. *Elementary Wave Mechanics*, At the University Press, Oxford.
- [4] Gomes R. L. 1950. "A função de Dirac – sua interpretação matemática", in: *Gazeta de Matemática*, 11, 46, Lisboa.

-
- [5] Rothe, R. 1959. *Matemática Superior, para matemáticos, físicos y ingenieros*, traducida de la edición alemán por E. de Cañedo – Arguelles, tomo I, Editorial Labor, Barcelona.
- [6] Van Der Waerden, B. L. 1967. *Sources of Quantum Mechanics*, North Holland, Amsterdam.
- [7] Semat, R. K. 1966. *Introduction to Atomic and Nuclear Physics*, Winston Inc. Publishers, New York.
- [8] Schroedinger, E. 1928. *Collected Papers on Wave Mechanics*, Blackie, London, 1928.
- [9] Frenkel, W. 1932. *Wave Mechanics, Elementary Theory*, At the Clarendon Press, Oxford.
- [10] Heisenberg, W. K. 1930. *The Principles of the Quantum Theory*, University of Chicago Press, Chicago.
- [11] Heisenberg, W. K. 1955. *Das Naturbild der heutigen Physik*, Rowolt-Verlag, Hamburg.
- [12] Frish, S.; Timoreva, A. 1968. *Curso de Física General*, tomo III, traducido del ruso por A. M. Garcia, Editorial Mir, Moscou.
- [13] Heisenberg, W. K. 1927. *Ueber der anschaulichen Inhalt der Quanten theoreetischen Kinematik und Mechanik*, in: *Zeitschrift fuer Physik*, 43 Berlin.
- [14] Chaves, M. 2002. *Breve perspectiva de los fundamentos de la mecánica cuántica: el premier centenario*, in: *Revista de Filosofía da Universidad de la Costa Rica*, 60 Costa Rica, 2002.
- [15] Sousa Alves, V. 1994. *Crítica da Mecânica Quântica*, in: *Revista Portuguesa de Filosofia*, 50, Braga, 1994.
- [16] Mittelstaedi, P. 1969. – *Problemas filosóficos de la Física Moderna*, versión española de G. M. Aleixandre, Editorial Alambra, Madrid, 1969, pp. 104-182.
- [17] Kahan, Th. 1959. *Théories quantiques de la matière et du rayonnement*, Paris, Librairie Armand Colin.
- [18] Borges de Meneses, R. D. 2001. *O Princípio da Incerteza de Heisenberg: física e filosofia*, in: *Humanística e Teologia*, 22, Porto.
- [19] Jans, H. 1963. *Causalitet in de Quantum Mecanike*, in: *Bijdragen*, 24 Nymegen, 1963.
- [20] Borges de Meneses, R. D. 1986. *Leis da Física: ciência, filosofia e teologia*, in: *Humanística e Teologia*, 7, Porto.
- [21] Popper, K. R. 1985. *Teoría Cuántica y el Cisma en Física*, in: *Post Scriptum a la lógica de investigación científica*, volume III, traducción de M. S. Vidal, Editorial Tecnos, Madrid.

Kiyokazu Nakatomi

A Theory of Justice by Confucius

After the Cold War, the USA became the world leader in the strength of a nation. I had hoped that the USA would become the world leader in the dignity, the consideration and the modesty of a country. However, in the Iraq War, the USA arrogantly professed itself to be the world police and through its actions, told the world that brute force equals justice. Claiming that Iraq possessed weapons of mass destruction, the USA attacked Iraq in spite of the world's objection. Although the USA defeated the Hussein Administration, it is now failing to recover order, and car bombings are taking place frequently. Furthermore, a financial crisis has recently attacked the USA and is now spreading all over the world. The USA has lost economic power, too.

"Might makes right": Great nations often practice these words in history and fail. What is justice? Though some philosophers (e.g, Plato and Aristotle) thought about justice in European Philosophy,- " might makes right "- becomes the conclusion in reality. Last time, I proposed the " Theory of Peace by Confucius " in a congress. This time I want to expound " A Theory of Justice by Confucius " instead of " might makes right ". The justice of Confucius is combined with his way of life.

Justice is courage

To Confucius, justice is "benevolence" after all. But the meaning of benevolence is very deep and wide. I think of benevolence from the viewpoint of contemporary problems. In recent years, the USA has started two wars- one in Afghanistan, and one in Iraq. Yet, the USA still cannot find the light of a solution. When the USA attacked Iraq, President George W. Bush declared, "The countries that do not agree with the USA are enemies." This is the typical and traditional logic of European philosophy (Aristotle's logic). It demands "yes" or "no", "true" or "false" and "white" or "black". It always presses a straight choice between two things. Surely this logic is useful for definite unknown things. When man does not know his position in a place, he uses the logic, "North" or "South", "East" or "West". This "alternative" logic is very effective in our ordinary life. Martin Heidegger named the work as the definition of subject-field (Sachgebiet) [Heidegger, 1979: 10]. President George W. Bush adopted this logic unreasonably, because there were few countries of approval. By stating "The countries that do not agree with the USA are enemies", the friendly nations,- Japan, France and Germany- were embarrassed. Especially, Japan who is being under the Japan U.S. Security Treaty, has a strong connection through politics, economics and military relations with the USA. As Japan could not be an enemy of the USA, Japan ratified the attack on Iraq. Regrettably Japanese politicians said nothing, and did not have the courage to stand against the USA.

Faced with what is right, to leave it undone shows a lack of courage.' [Confucius, 1979: 24].

From this sentence, we can understand that what is right (justice) is courage. Furthermore Courage means honesty in benevolence. Japan's actions show a lack of justice from the viewpoint of Confucius. Contrary to Japan's actions, Foreign Minister of France Dominique Galouzeau de Villepin (1953~) stood against the USA, with a strong speech to the United Nations. His attitude was very impressive. Likewise, the government of Ger-

many was also against the USA. Those countries that opposed the USA were later oppressed by the USA in the business and trade sectors afterward. Many companies lost the business opportunities. But those country's leaders were fundamentally opposed to the USA's actions, and had the courage to show it. As England agreed with the USA, soon the Japanese government, too, showed strong support. The US military attacked Iraq under the pretext of the "eradication of mass murder weapons". The attack succeeded on the surface, and the Japanese government helped with the reconstruction of Iraq.

Although the USA was able to defeat the Hussein Administration, it is now failing to restore the order. The attack began in March 2003, and has already lasted five years. The confusion continues even now. A typical phenomenon is that car bombings take place frequently. Cars rush into the American trucks, hotels, and assembly halls. It seems like a revival of the "Kamikaze". I addressed the formation of Japanese fascism and kamikaze in my essay 'Theory of Peace by Confucius – From the viewpoint of " *Philosophy of Nothingness and Love* " - [Nakatomi, 2007]. The origin of kamikaze lies in the divine thought that the Tennou (emperor) is a god. Many young pilots crashed into the American aircrafts and warships with bombs during WWII. The spirit of kamikaze changed to "100 million total honorable deaths". It was so abnormal that the USA prepared atomic bombs. We must never repeat such a tragedy. Yet, the tragedy of the kamikaze is repeating itself in Iraq- the origin of car-bombing lies in Japan's kamikaze. American soldiers always have to be on their guard for car-bombings. Extreme tension bears great tragedy. A single mistake could have grave consequences- e.g. the incident of Sonmi Village in the Vietnam War. The US soldiers, extremely worried about Vietnamese guerrilla attacks, murdered all the people (504 persons) of Sonmi Village on March 16th 1968. This was done despite the fact that the villagers themselves did not resist. War drives man mad. There are many dangerous possibilities everyday.

Additionally, Jihad is allowed only when the time that the opposite force attacks in the name of Allah. In the Koran, suicide attacks like car bombings

are not written. There is a description about paradise after death⁴. In paradise, a martyr would be taken care of by a heavenly maiden (Hur al-ayn). But we cannot find a description of suicide attacks. If the Koran taught car-bombing, it would have occurred in ancient times too. But such a thing is not recognized. Essentially, as God created humans, a human does not have the right to kill other people, nor himself in Judaism and Islam. From this idea, we can see that the Koran actually forbids suicide. Sometimes man uses the Koran for the purpose of committing car bombings; he would justify the car-bombing by religion. The justification of car-bombings by religion invites misunderstanding and prejudice about Islam. It is a way of thinking that portrays Islam as militant and suicidal. Therefore Islam is "devilish". Contrastingly, Christianity is "justice". We must erase such prejudices. In its original form, Islam is friendly and peaceful. It plays a major role as one of the three great religions⁵. It is said that the total number of Muslims is one billion. We can neither exclude such a great religion nor induce the confrontation of religions through an attack like that of the USA. The cause of the current confrontation lies in the misjudgment and prejudice of George W. Bush. He aimed to get rights to oil and was overcome by the pressure of military industries. It seems that the true cause of the war has been concealed by a religious cause. But the reality of the situation is severe. Though the USA defeated the Hussein Administration by sheer power, it is impossible to establish order and peace by such power. Now, the USA is thinking of a time when the army can withdraw from Iraq. This alone proves that "might" does not make "right".

Confucius lived in an age of war and confusion. It was an age that practiced the idea "might makes right". He was an orphan, and he faced nothingness as the lack of parental love and a home. But though he was in such unlucky conditions, he made an effort to study, and eventually got the position of Minister of Justice. Much like today's "American dream", he realized his hope through great effort and hard work. Ordinarily, man thinks purely about the maintenance of his position. But Confucius hoped for peace more than the maintenance of his own position. Though he planned the theory of

disarmament, he was failed. He lost his position. We must learn the way of Confucius. It is very important to consider, "What does a national leader intend or aim to do?". Confucius researched peace and justice as benevolence. According to Confucius, justice is benevolence (honesty and consideration).

The master said, ' How pretty Fan Hsü! is! When those above love rites, none of the common people will dare be irreverent; when they love what is right, none of the common people will dare be insubordinate; when they love trustworthiness, none of the common people will dare be insincere. In this way, the common people from the four quarters will come with their children strapped on their backs.....' [Confucius, 1979: 4].

In this part, there are some significant relationships: Rites-reverence, righteousness-subordination, trustworthiness-sincerity.

Tzu-lu said, ' Does the gentleman consider courage a supreme quality?' The Master said, ' For the gentleman, it is morality that is supreme. Possessed of courage but devoid of morality, a gentleman will make trouble while a small man will be a brigand.' [Confucius, 1979: 23]

As justice is the benevolence of honesty and consideration, I say that justice is the consideration of weak and poor people. Therefore justice is to help and support those weak and poor people. Many disadvantaged people gather to places that realize justice. Confucius always researched justice as benevolence. But George W. Bush, on the other hand, relied on sheer power and failed. Furthermore, he failed in terms of economic power as well. Recently, a big financial panic has attacked the USA. It has destroyed the world economic system and greedy individuals' dreams for riches.

Justice is simplicity and thrift

From the American dream to a new Universal Dream Over a period of about 10 years, the USA, Russia, China and European countries have comparatively developed stably. Russia entered the realm of advanced countries and China succeeded in the Beijing Olympic. It seemed that Japan, too, had recovered economic power after the bubble depression. But then a big

investment bank, Lehman Brothers of the USA, suddenly went bankrupt. From there, a global financial panic occurred, rippling outward from the USA.

After the collapse of the Soviet Union, the USA became the world leader in military and economic power. A vast country and abundant resources have supported the development of the USA. If man sweats blood, man can muddle through any economic condition. But the USA, the world leader in sciences, gave birth to a new type of "financial technology" that is aimed at making large amounts money. Man calls it the "Alchemy" that produces big money and big assets. As Japanese people are influenced by Confucius, they incline to save comparatively more than invest in stocks. On the other hand, American people incline to challenge new businesses, speculate and buy stocks more than savings. Therefore the average stock prices in the USA are very high. They always want to find a new chance and produce profit. This idea stems from the basic spirit of the USA- the spirit of challenge. They seek a wide gorgeous mansion, a pool, a tennis court and a golf course. This is the typical American dream. It is said that the salary of one investment bank was about one or two million dollars. One of the directors got about 480 millions dollars in total. There are many rich people like that in the USA. They want to increase their assets and buy more stocks. Their desires are almost infinite. Financial engineering invented new insurances (goods, system) adequate to suit the desire.

First, Credit Default Swap (CDS): it is originally an insurance intended for companies, but that is only one aspect. There is another aspect- that is insurance for the risk of bankruptcy. If a company goes bankrupt, the beneficiary gets the money from such insurance. A new business where a company can receive insurance money is born. The high risk business grew widely. The beneficiary issues new stock and insurance- Collateralized Debt Obligation (CDO)- that good stock and defective stock are mixed. The new stock and insurance are sold all over the world to enterprises, financial banks, and others.

A big stock (money) expansion began and continued. A big castle that was made of cards was built. But financial engineering did not expect chain bankruptcy. It happened. It seems like that if one card falls, then the other cards, too, fall immediately-like dominoes. A big economic balloon exploded like an atomic bomb. A sudden fall in the stock prices occurred and affected Japan, England, China, Russia, Germany and countries all over the world. Soon panic over a new Depression came. This is the tragedy that monopolistic economics have invited. From this arise important questions: What did economists do in the world? Why didn't they give a warning to those in the business world?

First it is the problem that modern economics has had all along - economics requires the increase of economic activity. In the theory of national income analysis, man uses a 45°line. It means that income equals consumption and savings. If income increases, proportionally consumption and savings increase. This is the basic theory of modern economics. By looking at the graph for the income analysis, we can understand the scale of economics easily. But there is a limitation. The formation of the theory (e.g. John Maynard Keynes) relies on the vast land area and abundant natural resources of India. Therefore modern economists used a one-to-one ratio, a diagonal line, 45°line and they persisted to support the fixed ideas that the scale of economics must be expanded. By that reason, economics always thinks of the theory of economic scale expansion. This theory is quite suitable for the USA, a rather large country. Until the 1990's, the USA made industrial goods and products. But for the last 20 years, economics in the USA toyed with the theory of insurance and financial engineering recently. This trend also persists in world economics.

Second it is the fact that economics of America have become world economics. Did you know that the Nobel Prize winners for Economics are almost always American economists? The Nobel Prize for Economics began in 1969, and the number of American winners is 45 people over the course 40 years. It is very famous that great experts of "hedge funds" were the winner in 1997, but their company invited a heavy loss, about 42 millions

dollars. Last year, 2008, was the winner; again, an American economist. As America's economic activity accounts for almost half of the world economy, the number of American winners is large. But what about other countries? Though Japan has the world's second-largest economy, there are no Nobel Prize winners for Economics. The reason for that is very simple - Japanese economists merely translate English books into Japanese. There is no original material, and an overall lack of identity.

As Japan is very small and has minimal natural resources, Japanese economists really ought to create their own original brand of economics. Japan does not need to be bound by an American version of economics that bases itself on vast land-area and abundant natural resources. And still more, it does not need to be bound by the formula and graphs of modern economics. The formula and graphs of economics are only tools to help us understand. Many Japanese economists purpose to only use the formula and graphs. These are like symbols of intellect. The result is to follow American economics. When American economics became world economics, it invented new economics, "financial engineering" - like an atomic bomb in the financial world. It is similar to when modern physics first bore atomic energy. In one aspect it could be used for industrial energy; but in another aspect, it could also be used to make an atomic bomb. Until now, economic engineering has produced "invisible big money" much like "imaginary money". The continuous flow had not been stopped. But at last its limitation has come. The Atomic Bomb of economics has exploded.

Third is the fact that man cannot stop the continuous flow of economics. Economics is comprised of business and commerce. Once goods that are produced by economics and investment banks are well under way, the process flows quickly like traffic. During this process, new financial goods are sold in countless numbers. Man cannot stop this flow easily. To stop it, one needs to make a law. The strong flow of trade is tied to the flow of human desire. Man cannot easily overcome this desire. Therefore we need a new philosophy or view of the world to create a new dream and a new brand of economics.

It is said that the damage of this financial atomic bomb is about 50 trillion dollars of the world Gross National Product (GNP). The figures are astronomical. The USA decided to use 700 billions dollars of its citizens' public fund to help fix the damage caused by this economic crisis. Is it justice that man erases the debt of rich people through the taxes and savings of poor people? No, that is not justice. Justice is that rich and strong people help poor people. Such a society where the poor support the rich is no longer sound. The conditions are same in Japan, France and German; Now, we philosophers indicate the right path to light amidst our dark and great Depression. The age of luxury is over. It ought to be enough to simply eat delicious food and to have a reasonable house.

To illustrate, man ought to reflect on the example of a former champion of Japanese Sumo wrestling who had to undergo an operation for removing fat from his stomach. He indulged, and ate too much delicious foods. Another example shows a famous "protector of the natural environment" living in a wide, gorgeous mansion with a pool and a tennis court. Hardly the environmental saving measures he himself claims to support. Confucius' teaching of simplicity and thrift could be very useful for the people of developed and developing countries.

The Master said, ' The gentleman seeks neither a full belly nor a comfortable home. He is quick in action but cautious in speech. He goes to men possessed of the Way to be put right. Such a man shall be described as eager to learn. '[Confucius, 1979: 14].

From this part, I want to emphasize ' nor a comfortable home '. Confucius was not poor during the first part of his life. When he was the Minister of Justice, he would have led a comfortable life. But though he was in comfortable conditions, he abandoned his life, he abandoned his position for the policy of peace. By that result, he lost his position and home, and started on a wandering journey. The meaning of ' nor a comfortable home ' does not of itself forbid having home, rather, man should not persist in having a home. Still more, Confucius did not have one, but he did have the place where he had taught his disciples. Confucius sought the teaching of

philosophy and the making of cultural contributions. The school and residence of Confucius is called the "Temple of Confucius" or "Confucius temple". The largest and oldest Temple of Confucius is found in Confucius' hometown, present-day Qufu in Shandong Province. In Japan, it was called "Shouheigaku" in the Edo era, and now is called "Yushima Seidou", located near present-day Tokyo University.

When man achieves success, especially economic success and social status, he tends to pursue luxury. There are probably many such people in the USA. Therefore, it is the USA that has produced the Economics of Alchemy and lead to our current Great Depression. One desire produces another. It needs to control the desire for us. It not necessary to live a life in search of luxury ; to merely achieve contentment with one's life is better than seeking after riches. I propose a new vision, a new Universal Dream instead of the traditional American dream. And I offer the following quote for all the leaders of the world, especially new USA President Barack Obama, with hope:

"If a man remembers what is right at the sight of profit, is ready to lay down his life in the face of danger, and does not forget sentiments he has repeated all his life even when he has been in straitened circumstances for a long time, he may be said to be a complete man." [Confucius, 1979: 12].

- [1] Heidegger, M. 1979. *Sein und Zeit* , Max Niemeyer Verlag Tübingen.
- [2] Confucius. 1979. *The Analects*, Penguin Classics, Penguin Books, London.
- [3] Nakatomi, K. 2007. ' *Theory of Peace of Confucius* ' ISUD (*International Society for Universal Dialogue*) ISUD Paper Web site. <http://papers.isud.org/>

Remigiusz Ryziński

***Personalizm francuski
w ujęciu Wojciecha Słomskiego***

French Personalism according to Wojciech Słomski

Chociaż dla wielu filozofów Emmanuel Mounier jest uważany za twórcę personalizmu, to profesor Wojciech Słomski wychodzi z założenia, że powinno się go raczej uważać za ojca jedynie pewnej odmiany tego kierunku w filozofii. Zdaniem Słomskiego należy tu mówić raczej o personalizmie zbliżonym do marksizmu i idei głoszonych przez ruchy związane z lewicą, a co za tym idzie nie uznawać Mounier'a za twórcę odrębnego kierunku rodzącego się na łonie historii filozofii. Pomimo tego Słomski twierdząc, że Mounieur „(...) jest także bez wątpienia niezrównanym propagatorem filozofii personalistycznej” [Słomski, 2008: 31] uważa, że badaczowi temu i filozofowi należy się szczególna uwaga.

Mając na myśli rozwój personalizmu we Francji nie można patrzeć na E. Mouniera jako na jedyne go twórcę tego gatunku filozoficznego. Warto przy tej okazji wspomnieć o szwajcarskim protestancie Denisie de Rouge-mont oraz o francuskim księdzu Maurice Nedoncelle. Pomimo tego wydaje się, że największe zasługi pod rozwój francuskiego personalizmu zostały osiągnięte właśnie przez Mouniera a nie przez innych przedstawicieli tej szkoły. Dzieje się tak dlatego, że ten ostatni właśnie prowadził szeroko

zakrojoną kampanię na rzecz personalizmu, inni zaś myśliciele uważali idee personalistyczne za część filozofii ducha, egzystencjonalizmu czy tomizmu [Copleston, 1994: 304-305].

Zdaniem profesora biorąc pod uwagę rozwój personalizmu w Polsce to za swoistego prekursora tej nauki można uznać Woronieckiego. Posługuje się w tym przypadku profesorem Bednarskiego. Można uznać, że obaj filozofowie wychodzą z założenia, że gdyby poglądy Woronieckiego odpowiednio wcześniej obieżyły Europę Zachodnią to istnieje duże prawdopodobieństwo, że zostałby on uznany za prekursora Soboru Watykańskiego II, a możliwe nawet, że za ojca polskiego personalizmu, zanim do naszego kraju dotarły idee Mouniera czy Maritaina [Bednarski, 1959: 64].

Z drugiej strony, chociaż Mounier uważany jest za twórcę personalizmu, to niektórzy z polskich filozofów – co podkreśla profesor – nie zaliczają go do grona personalistów związanych między innymi z następującymi nurtami personalistycznymi: personalizmem fenomenologicznym i historycznym, postegzystencjonalnym, postneotomistycznym, postfilozoficzno-religijnym, postabsolutystycznym, postpanapsychicznym, psychologią personalistyczną [Słomski, 2008: 32].

Wypowiadając się na temat personalizmu francuskiego Wojciech Słomski uważa, że nie można zapomnieć, że także inni filozofowie ducha, tacy jak Le Senne czy Lavelle, zaliczają się do kręgu personalistycznego. Obaj dużą wagę przywiązywali z jednej strony do zagadnień metafizycznych, z drugiej strony do godności jaka przynależna jest istocie ludzkiej. Słomski pisze: „jedna z książek *Le Senne'a* nosiła tytuł *Przeznaczenie osoby*, *Lavelle* zaś opublikował pracę *Ja i jego przeznaczenie*.” [Słomski, 2008: 32].

Także badacze zaliczani do egzystencjonalistów zajmowali się tematem osoby. Faktem, który zauważa profesor Wojciech Słomski są elementy personalizmu zauważalne w aspektach poruszanych przez Renouviere, którego poglądy silnie wpływały na idee Jamesa. Ostatnia z książek opublikowanych przez francuskiego filozofa nosiła tytuł „Personalizm”. Warto zauważyć, że także na terenie Stanów Zjednoczonych poglądy personalistyczne zaczęły rozwijać się już na początku ubiegłego wieku, kiedy to

w roku 1908 Brown opublikował książkę zatytułowaną „Personalizm” [Bartnik, 1995: 124]. Także w Niemczech korzystano z gotowych ujęć personalistycznych, które stanowiły źródło inspiracji i zostały zaakceptowane, a następnie przeniesione na łono filozofii niemieckiej.

Oczywiście personalizm rozwija się także w Polsce. Uważa się, że polska filozofia postrzegana jako całość nosi wyraźne ślady myśli personalistycznej. Można w tym miejscu zacytować za profesorem Wojciechem Słomskim słowa Bartnika, który pisze:

Badania nad szczególnym charakterem myśli polskiej ujawniają, że jej magistralą jest taki system treściowy i metodyczny, który można nazwać ogólnie personalizmem [Słomski, 2008: 33].

Z powyższym stwierdzeniem zgadza się profesor Słomski, który uważa, że *„opinia ta nie wydaje się nieuzasadniona, zważywszy na fakt, że filozofię polską charakteryzuje się często jako filozofię aktywizmu, podkreślając jej ścisły związek z problemami życia społecznego. Bartnik z kolei odnajduje ślady myślenia personalistycznego u takich myślicieli, jak: Witelon, Wincenty Kadłubek, Piotr Wysz, Jan ze Trzciany, Wojciech Nowopolski, Wojciech Basaj ze Szczebrzeszyna, Jan z Turobina, Szymon Marycjusz z Pilzna, Mikołaj Gelasinus-Śmieszkowic, Adam Goławski, zaś w filozofii dziewiętnastowiecznej m. in. w twórczości Podoleckiego, Trentowskiego, Libelta, Norwida oraz Wyspiańskiego.”* [Słomski, 2008: 33]

W czasie, gdy w Polsce prym wiodła filozofia marksistowska, zainteresowanie człowiekiem/podmiotem rozwinęło się wśród marksistów stosunkowo późno, bo dopiero w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku. Wtedy to opublikowana została pozycja napisana przez Schaffa pt.: *Markszizm a jednostka ludzka*. Ponadto prace, które zawierały w sobie kwestię filozofii człowieka zostały napisane także przez Fritzhandę, Jaroszewskiego, a pod koniec lat siedemdziesiątych XX wieku także przez Kuczyńskiego i Cackowskiego.

Zdaniem profesora Wojciecha Słomskiego to co charakteryzuje prace wspomnianych wyżej autorów to *„(...) ujmowanie człowieka jako specyficznego wytworu życia społecznego i pracy, nie zaś, jak czyni to personalizm,*

jako podmiotu obdarzonego prawami przynależnymi mu z racji posiadania przezeń ludzkiej natury." [Słomski, 2008: 33]. Można na tej podstawie wywnioskować, że marksiści przed prawami człowieka stawiali prawa obywatelskie. Dzieje się tak dlatego, że istota ludzka w ujęciu marksistowskim jest niczym innym jak elementem stworzonym przez stosunki społeczne. W związku z tym zarówno jego godność, jak i jego prawa „(...) *stanowią mają konsekwencję określonego typu układów społeczno-ekonomicznych*". [Słomski, 2008: 33].

Profesor Słomski rozpatrując kwestię personalizmu zwraca uwagę także na fenomenologię Ingardena ze szczególnym uwzględnieniem jego poglądów odnoszących się do człowieka. On to właśnie „(...) *interpretował człowieka jako całość psychofizyczną, jako osobę, co uprawnia do nadania jego refleksji dotyczącej człowieka miana personalizmu.*" Niektórzy z filozofów uważają jednak, o czym pisze profesor, że „(...) *obraz człowieka, jaki wyłania się z dzieł polskiego fenomenologa, jest nazbyt optymistyczny i dlatego jednostronny.*" [Słomski, 2008: 33].

Myślicielem, którego zdaniem profesora, nie można pominąć pisząc o polskim personalizmie jest Karol Wojtyła. W swojej opinii Słomski jest przekonany, że poglądy Wojtyły w znaczący sposób oddziaływały na rozwój refleksji personalistycznych w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem okresu po wyborze kardynała na papieża. O tym jak bardzo silny był wpływ Karola Wojtyły na polskie środowisko personalistyczne niech świadczy cytat przytoczony przez profesora, a zaczerpnięty z wypowiedzi Bartnika:

Geniusz Karola Wojtyły (...) wyszedł poza prostą antropologię ku systematyzacji personalistycznej, choć przede wszystkim typu mistycznego i wzorcem była osobowość etyczna, jak i Sokratesa [Słomski, 2008: 34].

Personalizm wychodzący spod pióra Karola Wojtyły cechuje się uniwersalizmem, który podkreśla, że istota ludzka należy do świata, w którym żyją inne osoby, co stymuluje jej wspólnotowy charakter. Jak pisze Wojciech Słomski „*zgodnie z nauką Soboru Watykańskiego II akcentuje Wojtyła zjawisko personalizacji społeczności a zarazem socjologizację osoby. Kościół*

pojmowany jest jako najdoskonalsza społeczność czy wręcz quasi-społeczność kolektywna, przy czym Wojtyła nie zapoznaje także indywidualnego wymiaru osoby." [Słomski, 2008: 34].

Rzeczą, która jest charakterystyczna dla personalizmu, zgodnie z tezą stawianą przez profesora, jest fakt, że chociaż jest on filozofią opartą na człowieku to z powodzeniem czerpie także z nurtów, które traktują człowieka w szerszym, ogólniejszym kontekście. Także, jeśli mowa o wszelkich kierunkach materialistycznych, w tym na czele z marksizmem. Jednakże nie wszyscy polscy filozofowie zgadzają się z ujęciem profesora i tak zdaniem Swieżawski, o czym w swojej pracy pisze Słomski, uważa, że „(...) *filozofia materialistyczna z góry wyklucza możliwość uprawiania filozofii człowieka jako odrębnego kierunku filozoficznego.*” [Słomski, 2008: 34]

Słomski, w odniesieniu do filozofii Mouniera, uważał, że także egzystencjonalizm jest filozofią personalistyczną, ponieważ przedmiotem jego zainteresowania jest człowiek. Ponadto filozof ten wychodził z założenia, o czym pisze Słomski, że nawet filozofia marksistowska posiada pewne minimalne cechy personalistyczne, posiadając w swojej idei prawdy o człowieku. „Tym też wytłumaczyć można obecność w filozofii Mouniera prób zbliżenia chrześcijańskiego personalizmu z egzystencjonalizmem i marksizmem.” [Słomski, 2008: 34]

W dalszej części swojej pracy poświęconej między innymi personalizmowi francuskiemu tak pisze profesor Słomski:

Również Marcel wiele miejsca poświęca analizie stosunków osobowych, jedna z głównych tez Sartre'a głosi natomiast, iż człowiek jest istotą twórczą i wolną zarazem. Również dla Maritaina problem osoby jawi się jako ważny, niektórzy zaś filozofię uprawianą przez tego myśliciela określają mianem personalizmu tomistycznego. Jak zauważa Copleston, świadczy to o tym, że personalizm nie ogranicza się do jakiejś wąskiej szkoły czy grupy we współczesnej filozofii francuskiej, zaś jego korzenie można odnaleźć w całej tradycji francuskiego spirytualizmu. Z kolei, zdaniem Coplestona, nacisk, jaki kładzie się we współczesnej filozofii na analizę fenomenu osoby (Copleston ma na myśli filozofię francuską, jednak to samo można po-

wiedzieć, np. o filozofii chrześcijańskiej w Polsce), jest wynikiem popularności różnych odmian materializmu redukującego człowieka wyłącznie do przedmiotu badania naukowego, niczym nie różniącego się pod względem statusu ontologicznego od innych przedmiotów [Słomski, 2008: 35].

Szczególną uwagę zwraca Słomski na zrozumienie i rozróżnienie personalizmu, który jako kierunek filozoficzny został zapoczątkowany między innymi przez Mouniera, od personalizmu, który jest raczej swoistą postawą światopoglądową, która opiera się na ludziach jako centralnym charakterze filozoficznym. Patrząc na personalizm w tym drugim znaczeniu nie można narzucić mu ram tylko opartych na filozofii, ponieważ jest to nauka interdyscyplinarna, odnajdująca swoje poglądy zarówno w filozofii, jak i w pedagogice, socjologii oraz pozostałych przedmiotach o charakterze humanistycznym.

Przede wszystkim jednak, zdaniem profesora, personalizm ze swobodą można traktować jako swoisty system filozoficzny. Posługując się słowami Słomskiego można powiedzieć, że *„(...) rozwój personalizmu wydaje się stanowić argument przemawiający przeciwko tezie, że współcześnie nie jest już możliwe uprawianie filozofii systemowej. (...) Bartnik proponuje bardzo szeroką definicję personalizmu, obejmującą każdy rodzaj refleksji filozoficznej dotyczącej człowieka, która ujmowałaby człowieka w jego powiązaniu z całą rzeczywistością, za punkt centralny przyjmując fenomen osoby.”* [Słomski, 2008: 36].

Jednakże profesor Słomski wyraża pogląd, że personalizm, który został stworzony przez Mouniera oraz innych francuskich personalistów skupionych wokół „Esprit”, może być czymś w rodzaju reakcji na pojawiające się wówczas poglądy filozoficzne oraz na rozpoczynający się kryzys wartości mieszczańskich. W obliczu takich kwestii powstanie personalizmu wiąże się z chęcią rozwiązania nawarstwiających się wówczas problemów społecznych. Dlatego też Mounier zaczyna żywo interesować się ideologią marksistowską, a po II wojnie światowej zbliża się do ruchów lewicowych [Słomski, 2008: 36].

Z drugiej strony, na co zwraca uwagę Wojciech Słomski, personalizm narodził się ponieważ straty uległy wartości wyższe, humanistyczne, co spowodowane było rozwijającym się systemem kapitalistycznym, narodzinami nowych ideologii na początku dwudziestego wieku, czy wreszcie dwiema wojnami o zasięgu światowym. Zgodnie z tezą postawioną przez profesora personalizm może mieć swoje źródło także w innych warstwach, stanowić odpowiedź na zagrożenie dla ludzkiej godności i próbę ratowania jej przed całkowitą utratą jej resztek [Słomski, 2008: 36].

Jak pisze w swoich pracach Wojciech Słomski *„wśród personalistów istnieje wiele różnych definicji osoby, w oparciu o które możliwe jest wyodrębnienie w personalizmie poszczególnych nurtów. Warto w tym miejscu postużyć się przykładem: personalizm tomistyczny Maritaina często sprowadza się do rozróżnienia pomiędzy jednostką i osobą. Rozróżnienie to personaliści (zarówno Maritain, jak i Mounier) wprawdzie akceptują, zarazem jednak nie wydaje się ulegać wątpliwości, iż na pytanie, czy może ono stanowić wystarczającą podstawę refleksji filozoficznej, padłaby odpowiedź przecząca. W odróżnieniu od Maritaina nie przyjął definicji osoby w jej postaci klasycznej Mounier, ani w wersji pochodzącej od Tomasza z Akwinu, ani w wersji Maritaina. Dla Maritaina „osoba jest to pełna indywidualna substancja natury intelektualnej, rządząca swymi czynami (...), autonomiczna we właściwym tego słowa znaczeniu. Dla Mouniera z kolei „osoba jest obecnością raczej niż bytem”, jest „przeżywaną działalnością autokreacji, komunikacji i przynależności, która daje się uchwycić i poznać w swym akcie jako ruch ku personalizacji.”* [Słomski, 2008: 37].

Zdaniem Mouniera personalizm wywodzi się z tradycji chrześcijańskiej, jednakże uważa on, jak i inni przedstawiciele tego kierunku, że można do niego dojść korzystając z różnych nurtów światopoglądowych, w których na pierwszym miejscu stawia się osobę ludzką. Jak podkreśla profesor Słomski, Mounier realizował swoje poglądy poprzez zapraszanie do Esprit oprócz katolików również żydów, protestantów czy socjalistów i ludzi związanych z ideologią komunistyczną.

Jednakże faktem niezaprzeczalnym jest, że mając na myśli personalizm trzeba zdać sobie sprawę, że jest on jednym z najważniejszych kierunków wywodzących się z filozofii chrześcijańskiej. Zdaniem Słomskiego ani personalizm ani pojęcie osoby używanej w personalizmie nie mogłoby narodzić się bez poglądów filozofii chrześcijańskiej. Profesor podaje, że *„(...) zdefiniowanie pojęcia osoby nie jest na gruncie personalizmu możliwe inaczej niż właśnie poprzez wskazanie na wzajemne przenikanie się sfery sacrum i sfery profanum, poprzez przyjęcie aktem wiary pewnych prawd religijnych. Okazuje się, że personaliści tworząc swoje własne poglądy na podstawie inspiracji filozoficznych odpowiadających kanonowi personalistycznemu.”* A dalej: *„Personalizm okazuje się zatem być próbą znalezienia odpowiedzi na pytanie, jak człowiek – uświadomiwszy sobie własną sytuację w świecie – powinien się do tej sytuacji odnieść.”* [Słomski, 2008: 38].

Dla profesora Słomskiego personalizm jest jednym z najważniejszych przejawów katolickiej myśli filozoficznej. Dlatego też nie należy dziwić się, że personalizm o charakterze moralno-społecznym i religijnym, jaki reprezentowany był przez Mouniera, w znaczący sposób zaczął oddziaływać na poglądy w Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego, zaś w szczególnie sposób rozwinął się po II wojnie światowej w oparciu o myśl katolicką. Jak pisze profesor *„wpływ Mouniera zaznaczył się w kołach intelektualnych związanych z „Tygodnikiem Powszechnym” i miesięcznikiem „Znak”. (...) Grupa katolików, skupiając się w klubach Inteligencji Katolickiej, zaczęła od lutego 1958 r. wydawać miesięcznik „Więź”, który od samego początku stał się trybuną mounierowskiego personalizmu, otwarcie i świadomie czerpiąc z niego myśli dla rozwiązywania problemów polskiego katolicyzmu w warunkach socjalizmu. Przedstawiciel tej grupy, Turowicz pisze z wielkim uznaniem o Mounierze (...).”*[Słomski, 2008: 41].

Należy także pamiętać, że Mounier stworzył podstawy swojego personalizmu w warunkach narastającego kryzysu ekonomicznego na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych ubiegłego wieku. W rozumieniu Mouniera nie był to tylko kryzys o charakterze ekonomicznym, ale także duchowym, ponieważ nastąpił „rozkład klasycznego pojęcia człowieka”. Mounier przy-

znaje w swoich poglądach słuszność marksizmowi, który krytykuje kapitalistyczne ideały, ponieważ - jak pisze Słomski - uważał on, że w koncepcji marksistowskiej życie ruchu robotniczego jest przesiąknięte elementami personalizmu.

Dla francuskiego filozofa bliskie były nie tylko koncepcje marksistowskie, socjologiczne czy związane z egzystencjalizmem, ale także cały rozwój filozofii jaki następował w Europie stanowił wstęp do personalizmu. Profesor Słomski pisze, że *„rozwój personalizmu przebiega ruchem spiralnym, w którym zaawansowane poszukiwania w jednym kierunku są następnie zaniechane po to, aby później zostały znowu podjęte, przy czym ta przerwa je wzbogaca i toruje drogę nowym odkryciom.”* [Słomski, 2008: 45].

Na marginesie głównego nurtu zainteresowań Mouniera prowadzone są rozważania filozofii bytu. Słomski wyraża pogląd zgodny, z którym Mounier chociaż stara się być filozofem praktycznym nie potrafi pogodzić refleksji filozoficznych z praktyką. Mounier staje się bardziej raz filozofem, którego poglądy mają szczególne znaczenie dla spraw praktycznych, kolejnym razem jest człowiekiem czynu, *„który w ostatecznym rozrachunku nie znajduje uzasadnień dla działania praktycznego w refleksji filozoficznej.”* [Słomski, 2008: 45].

Pomimo powyższych zastrzeżeń, jakie zostały poczynione przez profesora Słomskiego, należy zauważyć, że dla Mouniera personalizm jest zwierciadłem poczynań ludzkich w określonych sytuacjach i osadzonych w centrum problemów historycznych. Innymi słowy personalizm Mouniera to rodzaj metody postępowania, która wymaga od człowieka pełnego zaangażowania. Jak pisze profesor *„według Mouniera, personalizm nie jest i nie może być systemem, ponieważ z definicji pozostawać musi w ciągłym rozwoju, musi wyrażać ustawiczne napięcie polegające na próbie ocalenia określonego systemu wartości. Próba ta polegać musi na stałym dążeniu do oczyszczenia owych wartości z uwarunkowanych społecznie i historycznie przesądów i uprzedzeń.”* [Słomski, 2008: 46].

Profesor Słomski uważa, że „*głównym celem personalizmu Mouniera jest zatem przekształcenie świata stosunków społecznych w świat stosunków osobowych.*” [Słomski, 2008: 47]

Jak pisze profesor w pracach poświęconych Mounierowi to wybitny francuski filozof personalista, który wychowany został w duchu tradycji chrześcijańskich. Emmanuel Mounier przyszedł na świat w roku 1905 w Grenoble. Jego rodzina przeprowadziła się tutaj z położonej niedaleko wsi. Ponieważ dzieciństwo przyszło mu spędzić w tradycji drobnomieszczeńskiego francuskiego katolicyzmu w swoim dorosłym życiu stał się jego gorącym przeciwnikiem. W trakcie studiów zetknął się z wykładowcami doskonale zaznajomionymi z filozofią Bergsona co nie pozostało bez wpływu na jego dalsze zapatrywania. Jego mentor, Chevalier, zainteresował Mouniera filozofią chrześcijańską o charakterze platońsko-augustiańskim, której przez cały okres swojej twórczości Mounier pozostawał wierny. Pod koniec lat dwudziestych XX wieku wyjeżdża do Paryża, gdzie podejmuje dalsze studia filozoficzne i nawiązuje kontakty i innymi licznymi pisarzami i myślicielami katolickimi. Około roku 1930 dojrzewa w Mounierze myśl stworzenia pisma *Esprit*, które skupiłoby wokół siebie liczne grono intelektualistów. W tym samym czasie Mounier pozostaje pod silnym wpływem idei nacjonalistycznych, chrześcijańskich i socjalistycznych.

Pierwszy numer pisma *Esprit* ukazał się w roku 1932. Był swoistym manifestem, w którym ogłoszono poglądy filozoficzne redakcji oraz współpracowników go tworzących. Mounier był żarliwym wyznawcą uwolnienia myśli i filozofii chrześcijańskiej od negatywnego wpływu jaki niosły ze sobą poglądy kapitalistyczne, a także indywidualizm czy mieszczański liberalizm [Płuzyński, 1967: 7-9]. To właśnie z pismem *Esprit* związana była w zasadniczej części działalność czy to pisarska, czy filozoficzna Mouniera. W pierwszej fazie działalności pismo starało się wpływać na scenę polityczną, tworząc własne stronnictwo, które nie przetrwało jednak próby czasu. Oczywiście chęć angażowania się w politykę zawsze towarzyszyła Mounierowi, to jednak w późniejszym okresie przybierała

ona formę tylko i wyłącznie dyskusji. Tematy poruszane na łamach pisma były trudne, a czasami także kontrowersyjne. Pisano o problemach związanych z kolonializmem, wybuchu wojny domowej we Hiszpanii, czy rozwoju faszyzmu na terenie Włoch i Niemiec. Sporo poświęcono oczywiście wybuchowi II wojny światowej.

Już w latach trzydziestych ubiegłego stulecia Mounier rozpoczął prezentację swoich poglądów dotyczących personalizmu. Jak pisze profesor Słomski poglądy te odbiegały jeszcze dalece od późniejszych koncepcji personalistycznych, ale można w nich zauważyć już pewne charakterystyczne elementy, jakie tworzą późniejszą wersję filozoficzną Mouniera. W swoich pracach wydawanych w tamtym okresie zbliża się Mounier, o czym wspomina Słomski, do tradycji tomistycznej [Płuzyński, 1967: 7-10].

W połowie lat trzydziestych XX wieku, a dokładnie w roku 1935 Emmanuel Mounier żeni się, a zmuszony trudną sytuacją materialną podejmuje pracę jako nauczyciel filozofii w gimnazjum z siedzibą w Brukseli. W tym samym czasie pismo *Esprit* zostaje posądzone o antyklerykalność, co zmusza Mouniera do napisania listu do Rzymu, w którym zaprzecza pogłoskom. W liście tym filozof zaznacza ponadto, że Kościół katolicki nie ma uprawnień jakie pozwalałyby mu na potępienie pisma z tego to względu, że *Esprit* ma charakter ponadwyznaniowy. Jak podaje profesor Słomski argumenty wysunięte przez Mouniera musiały być na tyle przekonujące, że zaniechano dalszego postępowania sprawdzającego względem pisma *Esprit*.

W czasie działań wojennych redakcja pisma została przeniesiona z Paryża do Lyonu, ale pomimo tego pismo wychodziło tylko do sierpnia 1941 roku. Na swoich łamach podejmowało krytykę rządu kolaboracyjnego. Kiedy pismo zostaje zamknięte Mounier trafia do więzienia, w którym spędził rok. Po wyjściu na wolność podejmuje współpracę z francuskim ruchem oporu oraz zaczyna prowadzić potajemne lekcje. Kiedy w roku 1944 wraca do Paryża nie czeka ani chwili dłużej i od razu zabiera się za wznowienie działalności pisma *Esprit*.

W tym samym roku wydaje swoje dwie książki o charakterze filozoficznym, w których podejmuje dyskusję z egzystencjalizmem, a głównie z poglądami wystosowywanymi przez Sartre'a. Pod koniec lat czterdziestych, w roku 1947, zostaje opublikowana najważniejsza praca Mouniera pt.: *Co to jest personalizm?*, która zawiera najobszerniejszy wywód dotyczący poglądów Mouniera na temat personalizmu. Po wojnie Mounier rozpoczyna podróżować po świecie, między innymi odwiedza Polskę, co jak wiadomo nie pozostało bez śladu w polskich koncepcjach filozoficznych.

Mounier umiera mając zaledwie 45 lat, w roku 1950 [Słomski, 2008: 15].

Mounier już w latach trzydziestych dostrzegał nie tylko kryzys ekonomiczny, ale przede wszystkim kryzys wartości i dlatego wyszedł z założenia, że jego przewycięzenie jest możliwe tylko z chwilą znalezienia jego przyczyn lub uświadomienia sobie prawdziwej natury ludzkiej. W związku z tym Mounier podjął się żarliwej krytyki tradycji drobnomieszczańskich, w jakich się przecież wychował. Jak pisze profesor Wojciech Słomski *„walka z tendencjami dehumanizacyjnymi wymagała połączenia sił zdolnych do podjęcia tej walki. Konsolidacja wysiłków nie mogła odbyć się jednak inaczej niż przez stworzenie wspólnej płaszczyzny łączącej odległe od siebie kierunki płaszczyzny, nie wymagającej istotnej zmiany stanowisk. Płaszczyzną taką mogło stać się, zdaniem Mouniera, uznanie, że najwyższym celem wszystkich dążeń jest osoba ludzka.”* [Słomski, 2008: 15].

Mounier starał się przekonać, że filozofia chrześcijańska nie powinna poprzestawać wówczas tylko na obronie wartości jakie uważa za dobre dla siebie, ale żeby nadążyć nad zmianami zachodzącymi na zewnątrz musi zacząć aktywnie kształtować otaczającą rzeczywistość. Zaczątkiem tak ważnej dla Mouniera rewolucji duchowej było zrozumienie, że sytuacja zewnętrzna wpływa na możliwości wyrażania się osoby.

Stąd Profesor Słomski akcentuje: *„rewolucja ta zyskuje (...) pozycję równorzędną z pozycją rewolucji społecznej w duchu marksizmu. Zasadnicza różnica pomiędzy rewolucjonizmem Mouniera a rewolucjonizmem marksizmu polega na tym, że Mounier wskazuje konieczność uświadomienia sobie*

przez człowieka organicznego związku pomiędzy tym, co wewnętrzne, a tym co zewnętrzne." [Słomski, 2008: 15-16].

Mounier opowiadał się przede wszystkim nie tylko za akceptacją indywidualności każdego człowieka, ale także za bezwzględnym angażowaniem się w przebudowę świata, w którym prym wiodłaby rewolucja duchowa.

Zaskakujące jest, zdaniem Słomskiego, w pismach Mouniera fakt, że konstruuje on swego rodzaju model religii chrześcijańskiej, która nigdy wcześniej nie istniała i najprawdopodobniej nigdy istnieć nie będzie, ale sytuacja zewnętrzna musiałaby wymusić jej powstanie, aby uratować chrześcijaństwo. Koncepcja ta to swoistego rodzaju lekarstwo na coraz bardziej panoszącą się cywilizację pieniądza. Ten rodzaj idealnego chrześcijaństwa miałyby zostać wprowadzony przy użyciu pojęć filozoficznych. W powodzenie tego przedsięwzięcia Mounier wierzył z całego serca. Jednakże Mounier musiał pogodzić się z obecnym modelem chrześcijaństwa i obecnym modelem myślenia, dlatego stykając się stale z nimi w swojej pracy podejmował ryzyko ich zreformowania i przekształcenia dotychczasowej tradycji w taki sposób, aby nowy model był gotowy do stawienia czoła wyzwaniom współczesności [Płużyński, 1967: 32].

Z drugiej strony, jak podkreśla profesor, *„poglądy sprowadzające personalizm (...) do utopii, do marzenia, za którego realizację nie przemawia nic poza tym, że zapewnia ono człowiekowi poczucie bezpieczeństwa, nie znajdują uzasadnienia w poglądach Mouniera o istocie i powołaniu człowieka. (...)*

Tworząc swój personalizm, Mounier starał się od samego początku prowadzić dialog z reprezentantami wszystkich prądów intelektualnych, które byłyby skłonne zaakceptować podstawową wartość osoby ludzkiej. Tendencja ta jest dla Mouniera charakterystyczna, można go uznać za twórcę tak popularnego w środowiskach chrześcijańskich pojęcia dialogu, oznaczającego poszukiwanie przez chrześcijan porozumienia ze współczesnym, zlaicyzowanym światem." [Słomski, 2008: 17].

Zdaniem Wojciecha Słomskiego źródłem, z którego Mounier czerpał była filozofia chrześcijańska, a w szczególności dzieła św. Augustyna. Po piśmie św. Tomasza z Akwinu sięgał tylko wówczas, kiedy poszukiwał potwierdzenia dla swojej koncepcji własności. W pozostałych sprawach, które poruszał tomizm zachowywał daleko posuniętą ostrożność. Ponadto na poglądy Mouniera w zasadniczy sposób oddziaływali między innymi Bonawentura, Franciszek Salezy, Jan od Krzyża oraz św. Franciszek z Asyżu.

Jednakże, zdaniem Słomskiego, filozofią, która była traktowana przez Mouniera najpoważniej i z niej czerpał jak najwięcej był marksizm. Profesor pisze: „Z Marksem dzielił Mounier nie tylko przekonanie o narastającym kryzysie burżuazji, o prymacie rozwiązań ekonomicznych czy o degradującym wpływie kapitalizmu na ludzką godność, lecz przede wszystkim dzielił z nim przekonanie o potrzebie rewolucji.” [Słomski, 2008: 19].

Tak więc, to w oparciu o filozofię marksistowską zrodził się w głowie Mouniera pomysł na przeprowadzenie rewolucji, która zastąpiłaby struktury kapitalistyczne nowymi strukturami socjalistycznymi, dzięki którym osoba ludzka mogłaby osiągnąć pełnię siebie. Wychodził Mounier z założenia, że poglądy Marksa powinny zostać dostrzeżone przez chrześcijaństwo i przy jego pomocy wcielone w życie. Zainspirowany Marksem stworzył Mounier także swoją własną ideę własności osobowej [Płużyński, 1967: 24].

Z drugiej jednak strony, na co zwraca uwagę profesor Słomski, poglądy nie tylko marksistowskie nie są traktowane przez Mouniera jako poglądy filozoficzne, a raczej jako socjologiczne, które wyjaśniają ówczesną sytuację człowieka w oparciu o system pracy.

W myśl Mouniera personalizm miał być kierunkiem intelektualnym, który przeciwstawiłby się ówczesnej dehumanizacji, która powodowała, że człowiek został zdegradowany do roli podrzędnego przedmiotu. Dlatego człowiek, w którym drzemią pierwiastki materialne powinien zostać wzbogacony i pierwiastek duchowy [Słomski, 2008: 19]. Dla Mouniera osoba ludzka to siedlisko wolności, wartości oraz godności. Jednym z ważniejszych pojęć w personalizmie Mouniera jest właśnie wolność. „Mounier

– pisze Słomski - *przedstawia to pojęcie najczęściej na tle krytyki sposobów jego rozumowania przez kierunki takie jak egzystencjonalizm, marksizm czy różne odmiany liberalizmu. Wychodząc od przypomnienia, że człowiek jest stworzony na podobieństwo Boga i że również jego wolność podobna jest do wolności bożej. Mounier zaznacza jednak, że wolność ta nie może być absolutna, nie może być podobna do wolności Boga.*" [Słomski, 2008: 21].

Zdaniem profesora traktowanie osoby jako bytu samoistnego w filozofii Mouniera nie jest czymś wyjątkowym, ponieważ pojęcie osoby jest w taki sposób charakteryzowane właściwie przez wszystkie odmiany personalizmu. Jednakże to co jest odmienne w personalizmie Mouniera i co podkreśla profesor to, to „*że ów niedefiniowalny fenomen osoby stać się ma zarówno podstawą jednoczącą wszelkie sprzeczności i przeciwieństwa, jak i fundamentem nadającym uniwersalny charakter pozytywnym ideologiom społecznym.*" [Słomski, 2008: 21].

Wojciech Słomski wyraża pogląd, że Mounier zdawał sobie sprawę, że ani tradycyjnie pojmowane chrześcijaństwo, ani inne formy ideologiczno-społeczne nie są w stanie podnieść człowieka z kryzysu w jakim się ówczesnie znalazł. W takiej sytuacji połączenie idei socjalistycznych i filozofii chrześcijańskiej wydawało się nie do zrealizowania. Jak zauważa profesor chrześcijaństwo było zbyt zamknięte w sobie i zapatrzone w tradycyjne formy, aby pozwolić na zaadoptowanie myśli socjalistycznych. Ponieważ Mounier zdawał sobie sprawę z istniejącej przepaści za obecną ówczesnie sytuację obwiniał drobnomieszczański model chrześcijaństwa, którego nienawidził, chociaż w nim dorastał i w myśl jego idei został wychowany.

Zdaniem Mouniera, o czym pisze profesor, należało oddzielić chrześcijaństwo od cywilizacji mieszczańskiej, która winna była niczym innym jak pogonią za zyskiem, stawała się swoistym kultem pieniądza, który pozbawiał człowieka od strony duchowej. To co znaczące jednak w przypadku Mouniera to fakt, że nie uważał on personalizmu za podstawę filozofii, ponieważ wielokrotnie powtarzał, że nauka ta musi pozostać otwarta, dlatego też nie może stać się systemem filozoficznym. W odniesieniu do tego Profesor pisze, że „*tworzenie skostniałych systemów byłoby sprzeczne*

z rzeczywistością, która jest dynamiczna i przepełniona wewnętrznym ruchem personalizacji. Dlatego personalizm nadążać musi za stawaniem się osoby, a jego historii nie da się oderwać od historii osoby – personalizm powstaje równolegle z powstawaniem osoby.” [Słomski, 2008: 22-23].

Zgodnie z poglądem profesora człowiek żyje w świecie, w którym stykają się i przenikają zarówno świat materialny, jak i świat duchowy. Z podobnego założenia wychodził Mounier, dlatego krytykował on poglądy filozoficzne, które z jednej strony krytykowały materię, a z drugiej strony nie uznawały istnienia ducha. Człowiek zgodnie z duchem personalizmu powinien być ujmowany jako całość, jako istota która składa się ze strony materialnej i duchowej, ponieważ tylko wtedy wyłania się fenomen osoby. Pomimo tego profesor zastanawia się czy postulaty jakie stawiał Mounier zostały w jego filozofii personalistycznej zrealizowane. Teza postawiona przez profesora wyraża w tym temacie pogląd, ale także budzi się w Wojciechu Słomskim obawa, że nie są one możliwe do zrealizowania w ogóle. Dla Mouniera, jak już wcześniej mówiliśmy, człowiek składa się z materii i ducha, które pomimo wielkich chęci nadal pozostają rozłączone. Zgodnie z ruchem personalizacji następuje ciągłe przekraczanie świata materialnego przez duchowy, na wznoszeniu się istoty ludzkiej ponad swoją własną ograniczoną strefę materialną. Dlatego profesor uważa, że *„myśl ta byłaby jednak trywialna gdyby sprawdzała się do prostego poddania materii władzy ducha. (...) Po pierwsze, jak wspomniałem, świat materii stawia opór, który człowiek musi bezustannie pokonywać, aby nie zatracić w sobie osoby. Opór ten staje się przyczyną upadku człowieka w jego drodze do pełnej personalizacji (...).”*[Słomski, 2008: 24].

Zdaniem profesora kolejną przyczyną z powodu, której nie ma możliwości wcielenia w życie personalizmu stworzonego przez Mouniera *„(...) jest fakt, że osoba nie łączy się z jednostką bezpośrednio, lecz tworzy pełną wielowarstwową syntezę, której pośrednim rezultatem jest sfera, nazwana przez Mouniera osobowością. Człowiek nie jest tylko konglomeratem ducha i ciała, nie jest sobie dany w pełni i musi bezustannie zdążać do swojej osobowej pełni.”* [Słomski, 2008: 24]. Wojciech Słomski w swoich rozważaniach do-

chodzi do wniosku, że Mounier zaprzecza sam sobie. Z jednej strony dokonuje rozgraniczeń pomiędzy światem materialnym a duchowym człowieka, pomiędzy jednostką a osobą, z drugiej strony zaś próbuje zatopić je w fenomenie jakim jest osoba. Takim sposobem myślenia Mounier naraża się, zdaniem profesora, na postawienie zarzutu braku logiczności w jego poglądach. Jednakże zgodnie z twierdzeniem Słomskiego najgorszy jest fakt, że myślenie takie umiejscawia go w obrębie tradycji drobnomieszczańskich, których nienawidził i z, którymi starał się walczyć [Płuzyński, 1967: 144-150].

Ostatecznie Wojciech Słomski wyraża pogląd, który mówi, że *„trudno ocenić, na ile Mounier był ideologiem przemian społecznych, dla którego filozofia stanowiła narzędzie praktycznego działania, a twórczość pisarska – sposób posługiwania się tym narzędziem, na ile zaś powinniśmy go uznać za myśliciela zainteresowanego przede wszystkim teoretyczną analizą zastanej przez siebie rzeczywistości. Nie ulega wątpliwości, że starał się łagodzić sprzeczności pomiędzy wypracowanym przez siebie modelem personalizmu a egzystencjalizmem i nauką marksistów o pełnym zaangażowaniu społecznym oraz, że pragnął uczynić z filozofii chrześcijańskiej rodzaj ideologii służącej realnym przemianom społecznym.”* [Słomski, 2008: 28].

Jednakże to co ważne nie zostało przez Mouniera określone. Jak pisze profesor nie pozostawił instrukcji zgodnie, z którą należałoby podążać, aby osiągnąć nakreślony przez niego ideał. Profesor wyraża pogląd, że nie jesteśmy w stanie urzeczywistnić myśli Mouniera. Nie można bowiem zakładać, że uda się doprowadzić, aby świat istniejący realnie płynnie przeszedł w świat idealnego personalizmu. Innymi słowy ideologia stworzona przez Mouniera jest raczej filozofią, która opisuje rzeczywistość aniżeli nauką, która stara się ją zmienić.

Wnioskiem, który wysuwa profesor jest myśl, że *„ostatecznie bowiem, mimo licznych odwołań do Marksa, Bergsona, Freuda, Heideggera, Bubera czy Bierdiajewa, Mounier poszukuje uprawomocnienia swych rozważań nie w filozofii, lecz w religii. (...) po raz pierwszy od czasów św. Tomasza filozofia chrześcijańska zwraca się całkowicie ku człowiekowi tu i teraz, ku jego naj-*

bardziej zasadniczym i aktualnym problemom." [Słomski, 2008:29]. I to właśnie, zdaniem Słomskiego, stanowi wagę personalizmu Mouniera.

Summary

Wojciech Słomski is a Polish philosopher who – among many others – devotes attention to personalism as one of the most important XX century philosophies. He believes that Emmanuel Mounier as a father of personalism, has written – against consumptionism – the fundamental papers about the human being/person. But, according to Słomski, the philosophy of Mounier was not consequent. Professor Słomski describes it as a beginning of the chance in philosophy to change the way of thinking, which was not able to continue.

- [1] Słomski, W. 2008. *Duch personalizmu*, Warszawa.
- [2] Copleston, F. 1991. *Historia filozofii*, t. IX, Warszawa.
- [3] Bednarski, F. 1959. *Uniwersalizm pedagogiczny o. Jacka Woronieckiego*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, nr 6, z. 1-2
- [4] Płażyński, T. 1967. *Mounier*, Warszawa.

Rudolf Dupkala – Veronika Vašková

***K problematike chápania človeka a spoločnosti
v slovenskej filozofii 20 storočia***

***On understanding of man and society
by Slovak philosophy of the 20th century***

Tematický obsah predkladaného príspevku tvoria tri antropologické iniciatívy, ktoré boli rozvíjané v Slovenskej filozofii už v polovici 20. storočia a ktoré môžu byť zaujímavé aj z hľadiska filozofických reflexií človeka v súčasnosti. Prvá sa dá charakterizovať ako *nabožensko – spirituálna*, druhá ako *biologicko – naturalistická* a tretia ako *filozoficko – synkretická*.

Na ilustráciu týchto iniciatív uvidíme koncepcie človeka, ktoré implikuje tvorba slovenských novotomistov, filozofujúcich prírodovedcov a predstaviteľov kritického realizmu.

Z pozícií novotomizmu sa uvedenej problematike venovali napríklad J. E. Bór, M. Chladný-Hanoš, C. Dudáš, J. Bubán a ďalší. Slovenskí novotomisti sa pri svojich antropologických iniciatívach inšpirovali najmä odkazom Tomaša Akvinského a učením francúzskeho neotomistu J. Maritaina.

Pripomíname, že Tomášove chápanie človeka filozoficky rezultuje z rozlíšenia bytia nutného, resp. najvyššieho, t. j. Boha a bytia kontingentného, t. j. stvoreného, ktoré svojou existenciou participuje na najvyššom bytí ako na svojej prvej – nezapríčinenej – príčine. Človek je teda – podľa *Anjelského doktora* – bytím kontingentným. Stvorený

a zložený je z tzv. prvej matérie (t. j. z tela) a substanciálnej formy ľudského tela, ktorou je duša. Nesmrteľná ľudská duša vnáša do tela život v jeho vegetatívnej, senzuálnej a spirituálnej podobe. Popredný slovenský historik teológie Silvester Šoka – komentujúc Tomášove učenie o duši – píše: „Každú ľudskú dušu stvoril Boh, a to vždy v okamžiku, keď je telo – embryo – už spôsobilé prijať dušu a spojiť sa s ňou ... spojenie duše s telom je prirodzené ... jej odlúčenie od tela nie je protiprirodzené, ale je mimoprirodzené.“ [Šoka, 1988: 119]. K najvyšším mohúcnosťam (úkonom) duše patrí myslenie, cítenie a chcenie. Objektom myslenia je pravda v bytí. Objektom chcenia je dobro v bytí. Človek môže – podľa Tomáša – chcieť len to, čo pozná ako dobro a to tak vo vzťahu k sebe, ako aj vo vzťahu k druhým. V *Sume proti pohanom* píše: „Stvorená vec sa dokonalejšie približuje božej podobe ak je nielen dobrá, ale ak aj môže prispievať k добрôte iných.“ [Akvinský, 1975: 267]. Všetky tieto myšlienky sa určitým spôsobom premietali aj v názoroch slovenských novotomistov.

Antropologická iniciatíva slovenských novotomistov sledovala dvoj-
jediný cieľ: 1. odmietnutie svetského antropocentrizmu, 2. propagovanie katolíckeho učenia o človeku, ktoré je obsiahnuté v diele T. Akvinského, J. Maritaina a ďalších.

Ideové zdroje svetského antropocentrizmu slovenskí novotomisti „objavovali“, resp. – nachádzali predovšetkým v tvorbe R. Descarta, J. J. Rousseaua, I. Kanta a F. Nietzscheho. Svetskému antropocentrizmu vyčítali, že človeka nechápe ako produkt božej kreativity, ale ako nezávislú a autonómnu bytosť, nezaťaženú dedičným hriechom atď. Svetský antropocentrizmus sa podľa slovenských novotomistov „borí v bažinách“ darwinizmu, freudizmu a podobne.

K najagilnejším kritikom darwinizmu patrili M. Chladný-Hanoš, čo dokladá najmä jeho rozsiahla štúdia *Zákonitosti vývinu a stupne ich overenia*. Z pozícií kresťanského učenia o zvláštnom stvorení „Bohom“ odmieta nielen Darwinovu evolučnú teóriu, ale tiež, Haeckelov biogenetický zákon. (Podľa tohto zákona ľudské embryo prechádza rovnakými vývojovými štádiami akými prešiel celkový vývoj človeka). Človek dnešného typu

nemá podľa M. Chladného-Hánoša nijakých osobitných predchodcov. Bol a je to vždy len jeden biologický druh a tzv. predchodcovia človeka, o ktorých hovorí Darwin, sú iba jeho mutáciami. „Svet - píše Hanoš - stvoril Veľký Duch a postupne ako sa tvorili nové životné podmienky, tvoril Boh i nové druhy živočíšstva a starým dal vyhynúť.“ [Chladný-Hánoš, 1944: 32].

Freudizmus a psychoanalýzu podrobil novotomistickej kritike aj J. E. Bór. Vychádzal z predpokladu, že „poznávanie a hodnotenie ľudskej duše patrí do kompetencie teológov a nie lekárov“ [Bor, 1933: 23]. Keďže psychoanalýza – akcentujúc sféru podvedomia – spochybňuje kresťanské učenie o rozumovo podmienenej (slobodnej) vôli človeka, J. E. Bór jej špecifickú antropologickú iniciatívu odmieta.

S podstatne väčším „pochopením“ pre psychoanalýzu sa stretávame v tvorbe slovenského novotomistu Jána Rybára. Svedčia o tom jeho štúdie *Psychoanalýza a spoveď*, *Kňaz ako terapeut* a ďalšie. Základné východiská jeho antropologickej koncepcie implikuje už jeho monografia *Duša a telo*, ktorá vyšla v r. 1943. Vychádza v nej z učenia o duchovno – telesnej podmienenosti ľudského bytia. Dušu tu prezentuje jednak ako „realitu podstatne odlišnú od všetkých fyziologických, resp. fyzikálno – chemických procesov“, súčasne však dodáva, že „duša tieto procesy nielen riadi, ale je na nich i sama závislá“ [Rybár, 1943: 9]. Táto závislosť, však nie je podľa J. Rybára všeobecnou, alebo všestrannou. Podstatné schopnosti duše, rovnako ako jej idey, sú od tela nezávislé. V tejto súvislosti odmieta nielen koncepciu frenológie (odvodzujúcu duševné schopnosti človeka od tvaru jeho lebky) ale tiež všetky dobovo aktuálne rasistické teórie.

Zaujímavé chápanie človeka nachádzame tiež v tvorbe slovenského novotomistu Jána Bubána. Ilustrujú to predovšetkým jeho monografie *Filozofia slobody* a *Filozofia citov*.

Východiskom jeho úvah je koncepcia tzv. „ľudskej prírody“, resp. „prírody človeka“, ktorú rozvíja v nadväznosti na učenie T. Akvinského. V tejto súvislosti zdôrazňuje, že *Anjelský doktor* (sv. Tomáš) pod „prírodou“ rozumie „vnútorný princíp každého pohybu“, resp. „princíp každého konania“. Vo *Filozofii slobody* J. Bubán k tomu poznamenáva: „medzi ľudskou a ostatnou

prírodou je veľký rozdiel, ktorý spočíva v tom, že človek má rozum a rozum (intellectus et ratio) je najprednejšia príroda ľudská, lebo podľa neho je človek určený v druhu“ [Bubán, 1944: 14].

Život človeka predstavuje celok „*spletený z poznania, chcenia a cítenia*“ [Bubán, 1944: 24]. Poznanie (rozum), chcenie (vôľa) a cítenie (cit) sú schopnosti (mohutnosťami) duše, ktorá je oživujúcim princípom ľudského tela. Rozum je základom slobodnej vôle. Slobodná vôľa sa prejavuje v možnosti voľby. Možnosť voľby sa uskutočňuje v konaní, resp. v ľudskom čine. Ľudská činnosť pochádza z lásky. „*Činnosť – píše J. Bubán – to jest láska v najširšom zmysle. Má všetky tri čiastky – poznanie, chcenie a cítenie. Jednako z lásky najväčšmi vyráža chcenie, lebo láska sa definuje ako chcieť dobro*“ [Bubán, 1944: 29]. Dobro a jeho získavanie je prostriedkom sebazdokonaľovania. Čím budú ľudia dokonalejšími, tým budú podobnejšími Bohu. Takýto, alebo podobný charakter majú aj koncepcie človeka rozvíjané na pôde slovenskej protestantskej filozofie 20. storočia. (Uvedenú problematiku reflektuje štúdia T. Münza, Náboženská filozofia na Slovensku v prvej polovici 20. storočia. In: Filozofia, roč. 49, 1994, č. 7).

Z pozícií filozofujúcich prírodovedcov sa k problematike človeka (jeho pôvodu, vývoja atď.) vyjadrili napríklad Ivan Houdek a Viktor Mikuška. Obidvaja patrili na Slovensku k aktívnym propagátorom Darwinovej evolučnej teórie. Ich antropologickú iniciatívu možno charakterizovať ako určitú protiváhu teologických koncepcií človeka, aj keď sa s nimi konkrétne a priamo nekonfrontovali.

I. Houdek sa uvedenou problematikou zaoberá v článku *Z dejín vývojových teórií v biológii* a v práci *Vývin zeme a života*. Ako darwinista zdôrazňuje, že človek nie je produktom náhleho stvorenia, ale vznikol v dôsledku dlhodobého vývoja. „*Človek – píše I. Houdek – nie je výtvorom okamihu, ale je pravým dieťaťom prírody, vrcholom dlhého vývinu tvorstva a podriadený je tým istým prírodným zákonom ... človek nemá žiadneho výnimočného postavenia v prírode, je bytosťou, ktorá sa vyvinula z nižších tvorov*“ [Mikuška, 1989: 626]. Základným biologickým predpokladom „*pol'udštenia opice*“ bola – podľa I. Houdeka – vzpriamená chôdza

a schopnosť zhotovovať predmety, resp. nástroje, ktoré človeku umožnili pracovať. „*Mozog a ruky urobili človeka pánom zeme*“ [Houdek, 1989: 627].

V. Mikuška reflektuje otázku pôvodu človeka v prácach: *Z dejín a náuk darwinizmu, Monizmus a veda a Tajomstvo života a teórie vedy*. Rovnako ako I. Houdek akceptuje prírodovedne – antropologickú iniciatívu Darwina, Huxleyho i Haeckla. Konštatuje, že „*dnešná antropológia nachádza sa v poslednom štádiu riešenia otázky pôvodu človeka. Výsledky empirického bádania veľkých prírodzpytcovcov Darwina, Huxleyho a Haeckla viedli k presnému určeniu jeho miesta v sústave živočíšnej, k najdôležitejšej úlohe náuky vývojovej a snád' prírodovedy vôbec*“ [Mikuška, 1989: 636]. Evolučná teória – tvrdí V. Mikuška – nepozná ani pojem „*prvej príčiny*“, ani pojem „*prvého človeka*“. Evolučná teória učí, že „*vývoj jednotlivého individua (ontogenezis) musí vždycky prekonať všetky fázy vývoja svojho druhu (fylogenezis)*“ [Mikuška, 1989: 636]. Mikuška verí v konečné víťazstvo evolučnej teórie a tým aj definitívne „*rozlúštenie tajomstva človeka*“, ku ktorému vedie podľa neho cesta cez rozvoj prírodovedno – antropologickej koncepcie.

Iný názor na problematiku človeka a ľudského života vyjadril **Svätopluk Štúr**, ktorý bol svojou tvorbou zaradovaný k predstaviteľom krítkého realizmu.

Východiskom jeho úvah o človeku je koncepcia tzv. harmonického života, resp. harmonicky modelovanej životnej štruktúry, ktorú predstavil v monografii s názvom *Rozprava o živote*.

Vo filozofii sa - podľa S. Štúra - „*udomácnili*“ dva jednostranné spôsoby chápania života, ktoré sa premietli aj do konkrétnych antropologických koncepcií. Jeden spôsob charakterizuje ako naturalistický iracionalizmus. Druhý ako špekulatívny racionalizmus. V polemike s nimi formuluje svoje chápanie života, z ktorého vyplýva, že: „*život má svoj celkom zákonitý poriadok a tvorí, či už si to uvedomujeme, alebo nie, vyššiu jednotu. Vrství sa zdola, od hmoty a diferencuje sa v obdivuhodné a veľmi zložité funkcie – od konkrétneho postihovania vecí až k ich všeobecnému poriadku, od praktického vytvárania pretvárania sveta až k etickej slobode. Uzaviera sa v kruhu, lebo len na základoch slobody sa môžu úplne rozvíjať všetky životné*

funkcie. Len čo porušíme túto zákonitú výstavbu životnej štruktúry, porušíme tým celkový životný poriadok“ [Štúr, 1946: 47].

Z hľadiska uvedenej životnej štruktúry sa človek Štúrovi javí súčasne ako bytosť telesná i spirituálna, teoretická i praktická, kognitívna i morálna, resp. mravná. „Každé individuum – píše S. Štúr – presahuje svoje telesné hranice v čase i priestore a to z toho jednoduchého dôvodu, že naša duchovná aktivita, všetky jej funkcie ako jazyk, umenie, veda, ekonómia a etika, právo a náboženstvo synteticky zahrňujú v sebe nielen prvky konkrétne, ale i všeobecné, časové i nadčasové, individuálne i univerzálne, t. j. všeludské. Táto vyššia jednota celého ľudského života je vznešeným objavom a zážitkom nášho života individuálneho ... V celom našom živote teda smerujeme a musíme smerovať od individuálneho k všeobecnému, od konkrétneho k univerzálnemu. To je vlastne náplň a rozpätie nášho života“ [Štúr, 1946: 154].

Z uvedeného vyplýva, že v slovenskej filozofii polovice 20. storočia naciahádzame – okrem – iného aj tri relatívne samostatné antropologické iniciatívy: 1. teologicko – spirituálnu (rozvíjanú na pôde náboženskej filozofie), 2. biologicko – naturalistickú (prezentovanú v prácach filozofujúcich prírodovedcov), 3. filozoficko – syntetickú, (či skôr synkretickú), ktorú implikuje tvorba S. Štúra.

Každá z týchto iniciatív mala ambíciu uchopiť človeka, resp. ľudský život v jeho autentickej podobe. Každá pritom prispieva k hlbšiemu poznaniu niektorej z fundamentálnych dimenzií ľudského bytia. Slovenskí novotomisti upozornili na hodnotu ľudskej spirituality. Filozofujúci prírodovedci reflektovali človeka predovšetkým ako biologickú bytosť. Kritický realista S. Štúr predstavil ľudský život v jeho bio – psycho – sociálnej podmieneneosti a jednote.

Uvedené iniciatívy svedčia o tom, že problematika človeka patrila k najaktuálnejším témam slovenského filozofického myslenia 20. storočia. Možno predpokladať, že bude tomu tak aj na prahu tretieho tisícročia, lebo cesta človeka k sebe samému viedla a vedie aj cez jeho kontinuálnu filozofickú sebareflexiu.

Summary

The main theme of this article is the analysis of the anthropological initiatives developed in Slovak neo-thomism (J. Rybár, J. Bubán) natural philosophy (I. Houdek, V. Mikuška) and critical realism (S. Štúr). Author is stating that Slovak neo-thomists emphasize the human spiritual dimension, natural philosophers see human firstly as a biological entity while critical realists try to perceive human being in it's bio-psycho-social conditioning and predetermination.

- [1] Šoka, S. 1988. *Úvod do dejín filozofie*. (Stredovek). Vydal spolok s. Vojtecha, CN Bratislava.
- [2] Akvinský, T. 1975. *Suma proti pohanom*. In: Antológia z diel filozofov. Patristika a scholastika. Bratislava.
- [3] Chladný-Hánoš, M. 1944. *Zákonitosti vývinu a stupne ich overenie*. In: Filozofický zborník, r. V., č. 1-2, Matica slovenská Martin.
- [4] Bor, J. E. 1933. *Návrat k minulosti*. Bratislava.
- [5] Rybár, J. 1943. *Duša a telo*. Trenčín.
- [6] Bubán, J. 1944. *Filozofia slobody*. Bratislava.
- [7] Houdek, I. 1989. *Vývin zeme a života*. In: Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení (od roku 1848 do roku 1948). Praha.
- [8] Mikuška, V. 1989. *Monizmus a veda*. In: Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení (od roku 1848 do roku 1948). Praha..
- [9] Štúr, S. 1946. *Rozprava o živote*. FF SU, Bratislava.

Martin Gluchman

Chápanie pravdy v moslimských krajinách

Conception of truth in Muslim countries

Práca prináša pohľad na vzťahy medzi moslimami navzájom a taktiež k odlišným kultúram a náboženstvám, najmä čo sa týka ich vzájomnej tolerancie, chápania pravdy, rovnocennosti a akceptovania tých druhých ako ľudských bytostí. Korán bol vytvorený pre rozličné príležitosti, aby mohol zodpovedať otázky, vyriešiť problémy, utíšiť spory a byť najlepším vodcom pre človeka pri hľadaní pravdy. Jedným z mnohých prejavov moslimského vyznania podľa Koránu je, že veria v Alahove slová, ktoré sú najpravdivejšie v odosielaní informácií, najspravodlivejšie pri vládnutí a najčestnejšie pri konverzácií. Islam je najrýchlejšie rastúce svetové náboženstvo, čo sa nesporne prejavuje a odzrkadľuje nielen vo vzťahoch medzi moslimskými krajinami, ktoré si uvedomujú svoju rastúcu silu, ale zároveň aj vo vzťahu k ostatným krajinám sveta iného vierovyznania ako je to moslimské. Islam je náboženstvo založené na poddaní sa Bohu, ktorý je len jeden. Samotný názov, *al-islam* v arabčine znamená čistotu, pokoru, mier, podriadenie sa Božej vôli, ktorou ľudské bytosti získajú pokoj v živote na tomto svete a v budúcnosti. Posolstvo islamu zahŕňa Boha, ktorý je v arabčine nazývaný Allah a venuje sa samo ľudskej najväznejšej podstate. Zahŕňa mužov a ženy, ako boli stvorení Bohom – nie ako padlé

bytosti. Islam preto nepovažuje seba za bytie inovatívnym, ale za opätovné vyhlásenie všeobecnej pravdy všetkého zjavenia, ktoré je Božou jednotou.

Islam znamená pokoru vôli Božej a podriadenosť Jeho zákonu. Všetko a každý jav na svete, iný ako človek a džin (v orientálnych náboženstvách znamenajúci dobrého alebo zlého ducha rôznych podôb, ktorý môže posadnúť človeka), je úplne spravovaný Božími zákonmi, ktoré sú oddané Bohu a poddajné Jeho zákonom (sú v stave islamu). Človek vlastní schopnosť inteligencie a možnosti výberu, teda je pozvaný podrobiť sa dobrej vôli Boha a počúvať Jeho zákon (stať sa moslimom). Podriadenie sa dobrej vôli Boha, spolu s poslušnosťou Jeho blahodarnému zákonu (stavanie sa moslimom), je najlepšou zárukou pokoja, mieru a harmónie. Islam sa datuje od obdobia Adama a jeho poslanstvo bolo postúpené človeku Božími Prorokmi a Poslami ako Abrahám, Mojžiš, Ježiš a Mohamed. Slovo Allah v arabčine znamená Boh, alebo skôr Jeden a Jediný večný Boh, Stvoriteľ vesmíru, Najmilosrdnejší.... Slovo Alah je používané taktiež arabsky hovoriacimi židmi a kresťanmi [Adam, 2003: 7].

Moslimskí autori zvyčajne prízvukujú, že islam je jedinečný spomedzi svetových náboženstiev v jeho vyžadovaní si rovnosti medzi všetkými ľudskými bytosťami. Tento názor je zaručený aj Koránom aj sunnou. Rovnosť medzi ľudskými bytosťami je symbolicky vyjadrená v nariadení, že všetci pútnici do Mekky by mali nosiť rovnaké šatstvo [Collste, 2002: 105].

Islam ctí všetkých prorokov, vrátane Abraháma, ktorý je otcom Arabov, tak ako aj Židov, ale taktiež aj Mojžiša a Krista. Prorok a Posol Boží, Mohamed bol posledný z tejto dlhej línie prorokov a islam je posledným náboženstvom do Dňa rozsudku. Je to konečné vyjadrenie abrahámovskej tradície. Človek by teda mal na základe toho potom uvažovať o židovsko-kresťansko-islamskej tradícii, pretože vraj islam zdieľa s ostatnými abrahámovskými náboženstvami ich posvätnú históriu, základné etické učenia obsiahnuté v desiatich prikázaniach a predovšetkým, vieru v jedného Boha. A to obnovuje a opakuje pravdivé viery židov a kresťanov, ktorých

písma sväte sú spomenuté ako božsky odhalené knihy v islamskej vlastnej knihe, v Koráne [Adam, 2003: 1].

Pre moslimov alebo nasledovníkov islamu je Korán skutočným Slovom Božím, odhaleným archanjelom Gabrielom Prorokovi islamu počas dvadsaťtiročného obdobia jeho prorockej misie. Bolo to odhalené v arabskom jazyku ako zvučný jazyk islamu, dokonca aj pre nearabských moslimov. Pod dozorom Proroka boli verše a kapitoly zorganizované v poradí známom pre moslimov až do súčasnosti. Je tu len jeden text Koránu, akceptovateľný všetkými školami islamských myšlienok a neexistujú iné varianty. Korán bol vytvorený pre rozličné príležitosti, aby mohol zodpovedať otázky, vyriešiť problémy, utíšiť spory a byť najlepším vodcom pre človeka pri hľadaní pravdy. Korán je napísaný v arabčine. Moslim verí v jasný rozdiel medzi Koránom a Tradíciami (nazývanými Hadiths) Proroka Mohameda. Zatiaľ čo Korán je slovo Alaha, Tradície Proroka Mohameda (hadiths – jeho učenia, príslovia a konania) sú praktickými interpretáciami Koránu. Oboje Korán aj Tradície proroka Mohameda sú primárnymi zdrojmi vedomostí islamu [Adam, 2003: 16]. Korán je hlavnou posvätnou skutočnosťou islamu. Zvuk Koránu má byť prvým a posledným, ktorý moslim počuje vo svojom živote.

Jedným z mnohých prejavov moslimského vyznania podľa Koránu je, že veríme v Alahove slová, ktoré sú najpravdivejšie v odosielaní informácií, najspravodlivejšie pri vládnutí a najčestnejšie pri konverzácií. Mohamed hovorí, že „slovo vášho Pána bolo naplnené v pravde a spravodlivosti.“ a „A kto je pravdovravnější vo svojich slovách ako Alah?“ [Adam, 2003: 23]. Korán je najvyššie ctený zdroj morálnych noriem, správania, odkedy je považovaný za slovo Božie. Základ pre etickú, resp. morálnu povinnosť v Koráne vzniká dohodou založenou medzi Bohom a ľudstvom na začiatku stvorenia [Korán, 7:172].

Aj keď Korán neposkytuje rady pre každý mysliteľný detail, poukazuje na rozvoj morálneho vedomia a ľudskej zodpovednosti k Bohu, ktorú som už spomenul vyššie – modliť sa, ak vidíš Boha a ak ho nevidíš, vedieť, že Boh vidí teba. Ďalšie rozpracovanie islamského etického myslenia začína

od tohto bodu, hoci existuje množstvo ďalších textov prichádza aj mimo Koránu [Ernst, 2003: 111]. V jadre všetkých problémov dnešného moslimského sveta leží jednoduchý fakt, že moslimovia sa boja smrti. Mučenícka smrť sa neodvoláva na moslimov, ako to bolo medzi prvotnými moslimami. Moslimovia nie sú ochotní obetovať svoje bohatstvo a ani svoj štandard života. Evidencia toho je bohatá. Musíme pochopiť, že strach z chudoby a strach z čestnej smrti robí z mužov zbabelcov. Jednou z príčin strachu z čestnej smrti je, že moslimovia sa začínajú obávať vyjadrenia pravdy. V islame je hriechom mlčanie, ak má človek protestovať, ale prečo nikto neprotestuje? Pretože život je príliš drahý, vážený pre moslimov. Moslimovia sa domnievajú, že budú žiť dlho. Iróniou je, že moslimské krajiny, vo všeobecnosti majú najnižšiu priemernú dĺžku života na Zemi! Aby som zhrnul, smrť je realita a moslimovia majú byť na ňu vždy pripravení. Ale zase na druhej strane sa nesmú domnievať, že budú žiť príliš dlho. Preto dôležitou otázkou pre moslimov nie je, či zomrú, ale ako sa pripravujú na to, aby zomreli ako dobrí moslimovia? Musia byť vždy pripravení, musia bojovať za to, aby dokázali samy seba, akou najlepšou bytosťou môžu byť. Mali by byť skromní, ponížení a pokorní. Mali by sa všetci starať aj o dobročinnosť, zbaviť sa lakomosti a sebeckosti. Mali by milovať vo vzťahu k ostatným to, čo milujú u seba. Musia sa obetovať kvôli Alahovi, nielen bohatstvom, ale aj svojím časom, úsilím, ak sa v ich živote objaví chudoba. Nesmú zabudnúť kajať sa každodenne, ak je to možné, tak počas modlitby aj po modlitbe [Adam, 2003: 144-145].

Zároveň je dôležité položiť si otázku, či si moslimovia uvedomujú pravdu prostredníctvom svojho vlastného vedomia? Vedomá skúsenosť posmrtného života sama o sebe je nemožná. V skutočnosti, Boh má dané meno, okrem vnemového vedomia, taktiež aj racionálne, estetické a morálne vedomie. Je to také vedomie, ktoré vedie človeka ohľadom skutočností, ktoré nemôžu byť overené zmyslovými faktami. Preto všetci proroci Boha, pokiaľ volajú ľudí, aby verili v Boha a posmrtný život, sa odvolávajú na estetické, morálne a racionálne vedomie človeka. Napríklad, ak ctitelia Mekky poprú možnosť posmrtného života, na základe Koránu sa dá vysv-

etlí slabosť ich postoja veľmi logickými a racionálnymi argumentami, aby zástancovia tohto stanoviska podporili uvedený názor.

Práva by sa mali používať na rovnakom základe: islam nerobí rozdiely medzi ľuďmi ohľadom etnicity, sociálnych tried, náboženstva alebo rodu. Moslimovia a nemoslimovia majú rovnaké práva. Podobne sú aj sloboda prejavu a sloboda tlače zobrazované ako základné ľudské práva sankcionované islamom, avšak existujú výnimky ako napríklad systém v Iráne. V Koráne sa cituje: „strach z ľudí by nemal byť dôvodom pre niekoho nepovedať pravdu ak ju vie“ [Doumato, Starrett, 2007: 34].

Alah hovorí v Koráne: „zachráň ho ten, kto nosí svedectvo ku pravde zámerne“ (Korán, al-Zukhruf 86). Dnes je veľa moslimov, ktorí sa čudujú, prečo by sme nemali akceptovať sekularizmus. Myslia si, že nie je nič zlé so sekularizmom. Mnohí z týchto moslimov sa modlia päťkrát denne a vyslovujú svedectvo o existencii jediného Boha a jeho Proroka opakovane. Doteraz nevidia nič zlé s akceptovaním Zákonodarcu iného ako Alah. Všetci moslimovia konajú najlepšie ako vedia, aby sa naučili aspoň základy islamskej viery. Základy toho, čo znamená viera. Týmto spôsobom majú svedčiť pravde tak, ako sa predpokladá svedčiť.

Jednou z podmienok viery je určitosť, ktorá je protikladom pochybnosti a neistoty, neurčitosti. V islame, v skutočnosti, žiadny druh pochybnosti nie je ekvivalentný ku neveriacemu (Kufr) alebo nedôvere. Srdcia moslimov nesmú ustupovať žiadnym spôsobom, keď vypovedajú pravdu vo vete, že „Nie je nič hodné uctievania, okrem Alaha.“ Ďalšou podmienkou je akceptácia. Ak má osoba poznanie, vedomosti a určitosť šahadah, potom nasleduje akceptácia jazykom a srdcom, čohokoľvek čo šahadah tvrdí a obsahuje. Ktokoľvek odmietne akceptovať svedectvo a jeho dôsledky, hoci aj vie, že je to pravdivé a isté ohľadom jej pravdy, je podľa moslimských autorov neveriacim. Toto odmietnutie akceptovať je niekedy spôsobené pýchou, závišťou alebo inými príčinami. V žiadnom prípade svedectvo nie je pravým svedectvom bez jeho nepodmienečnej akceptácie. To je jeden aspekt, ktorého si musia byť moslimovia vedomí. Aj keď to nie je rovnaké ako

úplné odmietnutie akceptovať pravdu, vyradením časti pravdy, ktorá prišla od Alaha, človek neguje svoje svedectvo viery.

Nanešťastie, mnohí moslimovia to robia v tejto dobe rôznymi spôsobmi. Hoci nie všetky z týchto foriem môžu nutne byť považované za odpadlivosť, sú stále veľmi nebezpečné podľa moslimských autorov. Napríklad, ak sa im nepáči, čo je napísané vo verši Koránu, jednoducho ho pretvoria podľa toho, ako sa páči im. Ak sa im nepáči, čo je napísané v hadith, jednoducho prehlásia, že hadith nemusí byť autentický, hoci nie sú odborníkmi v tejto oblasti. Takýto spôsob správania je podľa týchto názorov antitezou správania sa pravých moslimov. Čokoľvek príde od Alaha alebo Jeho Posla, pravý moslim v to verí, že je to pravda. To ide paralelne ruka v ruke s ich svedectvom o viere [Adam, 2003: 52-53].

Moslimskí autori však majú obavy, pretože podľa ich názoru je nanešťastie mnoho tvrdení, že neexistuje žiaden vzťah medzi vierou a skutkami. Môžeme dokonca počuť jedného moslima hovoriť o druhom: „To je najlepší moslim, akého som kedy stretol.“ Dokonca iná osoba vykonáva sotva nejaké skutky islamu akéhokoľvek druhu. Takéto nesprávne pochopenie viery sa vraj rozšírilo po celom moslimskom svete. Naozaj, podľa ich názoru šahadah alebo svedectvo viery musí byť zrealizované v srdciach, jazykoch a činoch. Musí byť jednoznačná nádej v Alaha. Svojimi činmi musia moslimovia zrealizovať to, čo od nich svedectvo viery vyžaduje. Ktokoľvek, kto si nárokuje byť moslimom a doteraz nevykonáva skutky, buď podľa týchto názorov nerozumie islamu vôbec, alebo podporuje svedectvo proti sebe samému, kde jeho svedectvo viery nie je správne a pravdivé.

Ďalšou podmienkou je pravdovravnosť, ako protiklad pokrytectva a nečestnosti. Znamená to, ak povieme vetu o svedectve viery, hovoríme to čestne, úprimne a tak to aj skutočne moslimovia mysleli. Nesmú klamať, ak dôjde k ich svedectvu viery. Všetci sú vraj zvyknutí na tých, ktorí hovoria, že svedectvo viery nemyslia úprimne. Neveria v to, ale jednoducho to hovoria v zmysle ochrániť samých seba alebo len získať niečo z takéhoto konania. Potom sú podľa moslimských autorov pokrytcami. Alah ich opísal v úvode Koránu nasledujúcimi slovami: „Ľudstvo hovorí: „Veríme v Alaha

a Posledný Deň,“ keď neverí [Adam, 2003: 54-55]. Chcú vraj podviesť Alaha a tých, čo veria a tak klamú, aby zachránili seba samých, ale nevedomujú si to. V ich srdciach je vraj porucha a Alah zvyšuje ich utrpenie. Bolestivý rozsudok je ich, lebo klamú.

V porovnaní dvoch svetov, islamského so západným, je takmer nepochopiteľné, aké praktiky a zvyky sa tam uchovávajú, a to ešte z čias minulých. Preto je jednoduchšie hovoriť o menejcennosti žien, ich nečistote, polygamii, utláčaní kresťanov atď. napríklad v Pakistane, kde žijú konkrétne kresťania pod neustálou hrozbou väzenia a útokov, skôr ako na Západe. V západnej Európe a severnej Amerike prevláda názor, že islam obsahuje vo svojej podstate prvky, ktoré nie sú mierumilovné ani dobrotivé, pravdu, ktorá sa neodvažuje byť vyslovená [Spencer, 2006: 181].

Podľa nich, moslimský svet akceptuje západ, ale západ nerozumie pravdivej podstate islamu. Knihy zahŕňajúce texty o odpustení, nenásilí a tolerancii podporujú nové hodnoty verejnej zodpovednosti za samého seba, voči národu a svetu. Autori tvrdia, že len opísaním dobrého správania a vydaním sa „strednou cestou“, sa môže moslim zapojiť do spoločnosti: „stredná cesta“ zahŕňa cestu nenásilnosti v odpovedi na akýkoľvek útok na islam. Texty sa snažia prezentovať Kuvajt ako moderný, zapadne orientovaný štát v opozícii s nábožensko-konzervatívnymi hnutiami, ktoré sú momentálne dominantné v zálive. To je reálny príklad dokazujúci, že Kuvajt ide alebo lepšie povedané je prozápadne orientovaný a na ceste dobrých vzťahov so Západom [Doumato, Starrett, 2007: 96].

Pri blišom skúmaní nadobudneme pohľad na vzťahy medzi moslimami navzájom a taktiež k odlišným kultúram a náboženstvám, najmä čo sa týka ich vzájomnej tolerancie, chápania pravdy, rovnocennosti a akceptovania tých druhých ako ľudských bytostí.

Summary

The paper deals with the relationships between Muslims and their relation to the other cultures and religions, especially in relation to their tolerance, conception of truth, equality as well as acceptance of the others as human beings. Q'uran was established for various opportunities to answer some questions, to solve problems, to settle down issues and to be the best guide for human being in truth searching. One of many Muslim religion demonstrations according to Q'uran is that they believe in Allah words, which are the most truthful in sending information, the most reasonable in governing and the most honest in conversation.

- [1] Adam, Húdaverdi. 2003. *Understanding Islam (according to the Qur'an)*. Sakarya, Sakarya University.
- [2] Collste, G., P. 2002. *Is Human Life Special? Religious and Philosophical Perspectives on the Principle of Human Dignity*. Bern, Lang.
- [3] Doumato, E. A., Starrett, G. 2007. *Teaching Islam, Textbooks and Religion in the Middle East*. Boulder London, Lynne Rienner Publishers.
- [4] Hrbek, I. (translation). 1972. *Korán*. Praha, Odeon.
- [5] Spencer, R. 2006. *Islám bez závoje (zneklidňující otázky o nejrychleji rostoucím náboženství)*. Praha, Triton.

Michał Gołoś

Nietzsche – krytyka demokracji i nadczłowiek

Nietzsche - Criticism of Democracy and superman

Friedrich Nietzsche (1844-1900) był zarówno filozofem jak i uzdolnionym pisarzem. Filolog klasyczny z wykształcenia zajmował się kulturą starożytnej Grecji. Wykładał w Bazylei grekę i kulturę grecką. Jego największym dziełem jest *Tako rzecze Zaratustra*. Zasadniczo zajmował się człowiekiem i zafałszowaną moralnością, poszukiwał podstaw kultury i idealnych jej wyznaczników. W ramach filozofii państwa i polityki zasłynął niezwykle konsekwentną i zajadłą krytyką demokracji i liberalizmu.

Nietzsche zakładał ścisły związek religii z państwem. Zarówno bowiem państwo jak i kościół uważał za opiekunów ludu. Uznawał demokrację za wynik ekspansji wiary chrześcijańskiej, jako jej bezpośredni efekt. Jednakże według Nietzschego chrześcijaństwo ma swoje korzenie u Sokratesa i Platona, których oskarżył o odejście o dionizyjskich wartości na rzecz rozumu. Także u tych dwóch przedstawicieli filozofii starożytnej widzi Nietzsche początek upadku państwa opartego na zasadzie moralności panów. Grecja a potem Rzym zamieniły moralność panów na moralność niewolników. Nietzsche uważał, że życie chrześcijan to życie przepojone lękiem o przetrwanie. Rozwój kościoła postępował aż do czasu kiedy przejął on kontrolę nad państwem. Ideały kościoła, które stały się w oczach Nie-

tzschego ideałami demokracji – wolność, równość, sprawiedliwość dla wszystkich – przyczyniają się do destrukcji jednostki.

Według Nietzschego upadek kultury zachodu silnie związany jest z ekspansją kościoła i ideałami demokracji. Według niego demokratyczny ideał równości jest niczym innym jak odejściem od ideału różnorodności, którego naturalnym elementem jest także nierówność ludzi między sobą. Podobnie własność prywatna będąca elementem własności ogółu prowadzi do braku możliwości zaakcentowania swojej własnej osobowości, swojej różnorodności. Demokracja bowiem, zdaniem Nietzschego, rezygnuje z wybitnych jednostek na rzecz jednostek podobnych do innych, na rzecz ogółu. Tymczasem to geniusze powinni prowadzić narody. Demokracja ma więc zły wpływ na życie.

W ten sam sposób demokracja rezygnuje świadomie z wychowywania i pielęgnowania jednostek wybitnych na rzecz oświaty ogólnej, miernej i nie przynoszącej efektów. Tymczasem właściwa postawa sugerowałaby raczej karmienie wyłącznie autentycznie głodnych wiedzy.

Inaczej niż zwyczajowo postrzega także Nietzsche idee wolności. Według niego to, co za wolność zwykło uchodzić przynależne jest pospółu ludziom miałkim i słabym jak i zwierzętom. Człowiek prawdziwie wolny to człowiek czynu, to człowiek walki. Człowiek wolny to wojownik.

Co za tym idzie liberalizm jest jedynie mydleniem oczu, jest ideą z gruntu fałszywą. Nietzsche odchodzi w swoich teoriach zarówno od Hobbesa jak i od Rousseau twierdząc, że podstawą, czy też naturalnym stanem rzeczy, nie jest ani wojna ani stan pokoju, a co za tym idzie – tak w konsekwencji jak i u źródła – umowa społeczna, ale czyn wielkiego człowieka. Państwo – państwo demokratyczne, chrześcijańskie, oparte na fałszywych ideałach - jest bowiem tworem promującym przeciętność i utrudniającym rozwój oraz działanie jednostkom prawdziwie wielkim. W ten sposób ginie kultura.

Krytykując demokrację, fałszywy liberalizm, krytykuje Nietzsche także kapitalizm i socjalizm. Zarówno bowiem socjalizm jak i kapitalizm zmusza wybitne jednostki do kapitulacji wobec tłumu.

W najbardziej znanej nietzscheańskiej koncepcji wyrażonej słowami: Bóg umarł, chodzi o śmierć Boga chrześcijan, którzy własnoręcznie pozbyli się jednostki wybitnej na rzecz sprawowania władzy w jej imieniu. Skoro jednak człowiek zdał sobie wreszcie z tego sprawę przyszedł czas na przewartościowanie wszelkich wartości. Niemożliwy jest jednak powrót do antycznych ideałów pana. Należy wejść na nową drogę rozwoju. Drogą tą ma być inaczej rozumiana i uprawiana polityka. Jej celem ma być nadczłowiek. Nadczłowiek zaś ma siłą woli mocy przekraczać wszelkie przeszkody i afirmować życie w jego czystej postaci.

„Ja was uczę nadczłowieka. Człowiek jest czymś, co pokonanym być powinno. (...) Nadczłowiek jest treścią ziemi” [Nietzsche, 1990: 7].

Nietzsche urodził się w 1844 roku w Röcken w Saksonii. Zarówno ojciec jak i jego dziadkowie byli duchownymi Kościoła luterańskiego. Przez pierwsze pięć i pół roku dzieciństwa Nietzsche przebywał na plebani, później mieszkał w równie pobożnym domu, w którym panował religijny rygor. Tak samo jak i rodzice, ogromny wpływ na młodego Friedricha miał jego dziadek (ze strony matki), pastor Dawid Oehler. Jednak z nikim nie był tak związany jak z ojcem. Spokojne dzieciństwo przerwała śmierć ojca (miał 36 lat). To wydarzenie miało ogromny wpływ na Nietzschedo. Można przypuszczać, że jest to jedna z przyczyn, dla której Nietzsche nigdy nigdzie nie został. Nie ożenił się również, ani nie miał dzieci. Tragedia ta raczej wzmocniła przekonanie, że świat się zawalił niż je osłabiła.

Edukację rozpoczął w Schulpforta, szkole o bardzo wysokim poziomie. Był tam wzorowym uczniem. W 1864 roku wstąpił na uniwersytet w Bonn, gdzie studiował teologię. Następnym etapem edukacji był uniwersytet lipski. Gdy miał 25 lat przyjął tytuł profesora uniwersytetu w Bazylei. Następnie przeniósł się do Lipska gdzie poznał dzieło Schopenhauera „Świat jako wola i przedstawienie”, które wywarło na nim ogromne wrażenie. Również tam zapoznał kompozytora Richarda Wagnera i jego żonę Cosimę. Wagnera uważał za niesłychanego geniusza. Twierdził, iż jego dramaty muzyczne urosną do rangi tragedii greckiej i takąż samą sławę przyniosą Niemcom. Niestety arogancja, pycha, antysemityzm czy też nacjonalizm

kompozytora bardzo poróżniły obu twórców. Zaowocowało to napisanym przez Nietzschego dziełem „Nietzsche contra Wagner” w 1895 roku.

Na domiar złego z przyczyn zdrowotnych, Nietzsche musiał zakończyć karierę zawodową. Wówczas to zajął się filozofią i pracą pisarską. Rozpoczął tułaczkę. Stał się samotny i schorowany. W tym samym czasie walczył z licznymi chorobami i depresjami. Zaczął podróże po Włoszech i Szwajcarii (przyjął obywatelstwo szwajcarskie). Jego kontakty z przyjaciółmi uległy pogorszeniu.

Niestety w 1889 roku stan zdrowia tak się pogorszył (utrata zmysłów), że musiała zająć się nim jego siostra Elizabeth. Przejęła ona wszystkie rękopisy brata. Elizabeth często ingerowała w treść twórczości Nietzschego, zmieniając niejednokrotnie sens istniejących już dzieł. Pod koniec swojego życia osiadł w Weimarze. Opiekowały się nim aż do śmierci – siostra i matka. Friedrich Nietzsche zmarł 25 sierpnia 1900 roku.

Warte jest również uwagi polskie pochodzenie Nietzschego. Jak sam mawiał: „Moi przodkowie byli polskimi szlachcicami (Nicki); typ ten dobrze się chyba we mnie zachował, mimo trzech pokoleń niemieckich matek”. R. J. Hollingdale twierdzi, iż Nietzsche nie chciał być tyle szlachcicem ile Polakiem. Taki pogląd pasował Nietzschemu idealnie do jego antyniemieckiej kampanii. W Niemczech widział tylko prostackich zbrodniarzy, którzy wykupili jedynie 170 egzemplarzy jego dzieła „Ludzkie, arcyłudzkie”

Twórczość Friedriecha Nietzsche można podzielić na trzy okresy:

1. pod znakiem kultu sztuki i tworzenia jej metafizyki,
2. zainspirowany darwinizmem, zwrot ku nauce i krytyka współczesnej mu kultury,
3. filozofia życia i indywidualności.

Ad. 1 Rzeczywistość ujmowana jest przez Nietzschego w sposób estetyczny, jako muzyka, sztuka. Sztuka usprawiedliwia świat, bowiem pozwala w nim istnieć człowiekowi, dotrzeć w głąb rzeczywistości.

Ad. 2 W tym okresie pojawia się pytanie u Nietzschego o to, co jest poza metafizyką i moralnością, następuje zwrot ku nauce.

Ad. 3 Ten okres twórczości Nietzschego doprowadza do przewartościowania wartości. Następuje odwrót od metafizyki. Główne tematy ówczesnego okresu twórczości Nietzschego to: śmierć Boga, wola mocy, nadczłowiek.

Najważniejsze dzieła Fredriecha Nietsche.

W pierwszym okresie twórczości Fredriecha Nietzsche powstały: w 1872 roku „Narodziny tragedii”, a w rok później „Niewczesne rozważania”.

W drugim okresie na uwagę zasługują prace: „Ludzkie, arcyłudzkie” – 1878, 1880 rok, „Jutrzenka” – 1881 rok, czy też „Wiedza radosna” z 1882 roku.

W ostatnim okresie powstają dzieła najbardziej znane: „Tako rzecze Zaratustra” (1883-1884), „Poza dobrem i złem” – 1886 rok, „Z genealogii moralności” – 1887 rok, „Zmierzch Bożyszcz” – 1888 rok i „Antychryst” – również 1888 rok. Po śmierci Nietzschego w 1908 roku zostało wydane jego dzieło „Ecco homo”.

W filozofii Nietzschego można odnaleźć spory wpływ myśli ówczesnej mu epoki, między innymi pojawiają się elementy scjentyzmu, naturalizmu, ewolucjonizmu czy relatywizmu. Przede wszystkim na myśl Nietzschego mieli wpływ przedstawiciele nauki drugiej połowy XIX wieku. Byli to: Darwin (choć według Nietschego zasadą życia nie jest walka o byt, ale „wola mocy”), również Spencer, czy F.A. Lange .

Lecz nie tylko ówczesne nauki miały wpływ na filozofię Nietzschego, gdyż Nietzsche krytykował ówczesną mu współczesność. Starł się tworzyć, odrywając się od tradycji.

Z filozofów, którzy mieli wpływ na Nietzschego należy również wymienić Stirnera, który był krytykiem moralności i oczywiście Schopenhauera, pierwszego mistrza Nietzschego. Zainspirował go jego pesymizm, oraz irracjonalizm.

Na filozofię Nietzschego miał również wpływ antyczny filozof Heraklit, jak i sofiści i ich koncepcja człowieka, tworzącego swój świat. Idea „nadczłowieka” obecna jest także u Carlyle’a.

W koncepcji kultu sztuki należy wspomnieć o Wagnerze, który stał się wzorem dla Nietzschego postawy twórczej. Na uwagę również zasługują polemiki, które prowadził Nietzsche z twórcami metafizyk dualistycznych: Platonem, Kantem i Heglem.

Jednym z najważniejszych pojęć w filozofii Nietzschego to „wola mocy”. To określenie na całą rzeczywistość oraz działania człowieka. Jest to energia życiowa, która może przyjmować różne stopnie. Nietzsche twierdził, że najważniejsze w życiu człowieka to dążenie do mocy, czyli do zdobycia przewagi. Owa „wola mocy” widoczna jest w tworzeniu ideałów a zarazem ich realizacji. Widać ją również w rozumieniu świata, czyli trudzie interpretacji.

Według myśli Friedriecha Nietzschego jest przekonanie, że życie cielesne stanowi podstawę egzystencji człowieka. Pochodną życia cielesnego jest życie duchowe i intelektualne. W tym poglądzie widać monizm myśli filozofa. Poglądy te wynikają z koncepcji rzeczywistości. Według Nietzschego rzeczywistość jest zmienna, nie ma sensu jest bardzo bogata i chaotyczna.

Nietzsche był przeciwnikiem metafizyki dualistycznej, czyli koncepcji „dwóch światów”. Chciał wiedzieć, co jest wartościowe w rzeczywistości nam dostępnej. Tym samym krytykuje przeróżne formy ucieczki ze świata realnego, niechęć do biologii, strefy popędów i ciała.

Snuje refleksje nad kulturą i miejscem w niej człowieka. Występował przeciwko, jak sam mawiał „wykształconemu filisterstwu”, czyli ludziom cieszącym się z obecnego stanu rzeczy, jak również przeciwko dominacji religii, a także kultowi dóbr materialnych. Nietzsche upatrywał, bowiem w wymienionych zjawiskach zagrożenia dla kultury. Według filozofa kultura powinna być niezależna, powinna być twórcza, niezwykle oryginalna, a przede wszystkim stanowić system wartości.

Nietzsche pragnął pokazać, że obecne wartości są nieważne i chce podać nowe. Wierzy, że człowiek sam tworzy wartości, a zarazem je niszczy. Łączy się to z filozofią egzystencjonalistów. Tak jak oni twierdził, że to ludzie poprzez swoje działania tworzą wartości. Działania te są nieuzasadnione

i nie mogą być wspierane powodami. Według myśliciela należy oderwać się od bezsensownego przebiegu wydarzeń. Należy tworzyć nowe ideały oraz wartości poprzez odrzucenie istniejących konwenansów i przyjętych prawd. Według Nietzschego do tego przyda nam się „wola mocy”.

Jedną z najważniejszych teorii Nietzschego jest pogląd na temat podziału społeczeństwa. Wszystkich ludzi dzieli na ludzi i nadludzi. Jest to nawiązanie do starożytnego ideału społeczeństwa. Naturalny był tam podział na ludzi wolnych i niewolników. Nietzsche krytykuje tworzenie społeczeństwa bezklasowego, a co za tym idzie państwo demokratyczne. Uważa on, iż w takim świecie jednostki wybitne zostałyby unicestwione. Do głosu doszliby jedynie obywatele przeciętni, nijacy, a więc bezwartościowi. Te poglądy zawarł w utworze epickim pt. „Tako rzecze Zaratustra”. To właśnie tam po raz pierwszy pojawia się übermensch – nadczłowiek. Nietzsche twierdzi, iż aby być więcej niż tylko „istotami ludzkimi nazbyt ludzkimi” celem powinien stać się nadczłowiek.

Według filozofa, aby mógł istnieć nadczłowiek - Bóg musi umrzeć. Ludzie tworząc ideę Boga, poniżyli samych siebie. Stosunek Nietzschego do chrześcijaństwa był negatywny, co związane było zapewne z tak rygorystycznym wychowaniem w domu. Chrześcijaństwo to według niego źródło zakłamania i hipokryzji, zaś chrześcijanin to chore zwierzę człowiecze. Te tezy to raczej manifest nihilizmu niż ateizmu. Nietzsche upatrywał źródło wartości w działaniu, w twórczym postępowaniu człowieka. Antychrześcijańska postawa Nietzschego miała filozoficzne uzasadnienia.

W swych pracach Nietzsche pisał również o kwestiach dotyczących moralności, a mianowicie o dwóch sprzecznych rodzajach moralności: ludzi słabych (niewolników) i silnych (panów).

Dość istotne w filozofii Nietzschego są postawy: apollińska i dionizyjska. Pierwsza jest połączona z wartościami klasycznymi, czyli doskonałością, harmonią (był to żywioł reprezentowany przez Homera, epicki i plastyczny, żywioł który prowadzi do samodzielności oraz odrębności jednostki od bytu), równowagi oraz jasności. Natomiast dionizyjska jest nawiązaniem do całości i twórczości życia, jego dynamizmu, które przekracza ogranicze-

nia. Charakteryzuje się pierwotnością, a także irracjonalizmem, jest również destrukcyjny, dlatego, że odsłania nieuchronność cierpienia, które nie ma żadnego celu. Nietzsche bardzo cenił całą dionizyjskość i stał się odkrywcą całego jego oblicza w Grecji. Wyjaśniał, iż w sztuce muszą istnieć obie te postawy, które mają charakter twórczy – w przeciwieństwie do rozumu. Przeciwwstawienie obydwu postaw nałożyły się w późnej myśli filozofa na opozycję Dionizosa i Chrystusa. Pierwszy był symbolem mocy życia, drugi natomiast jego rezygnacją.

Z afirmacją życia wiąże się również idea „wiecznego powrotu”, którego Bogiem jest Dionizos. Doktryna ta głosi, iż w przeszłości wszystko zdarzyło się nieskończoną liczbę razy i dokładnie tak samo będzie się powtarzać nieskończoną liczbę razy w przyszłości. Wieczny powrót to manifestacja twórczej siły życia. Ma ona możliwość ponowienia dawnych stanów rzeczy. Dzięki temu świat ma nieskończoną możliwość przemiany. Sam Nietzsche pisał: „Powracać będę wiecznie do zawsze jednakiego i zawsze tego samego życia, zarówno w rzeczach wielkich, jak i małych, tak, abym znowuż o rzeczy wszelkich wiecznym wrocie nauczał” [Nietzsche, 1995: 200-201].

Ważną w filozofii Nietzschego jest również filozofia prawdy. Wszystkie założenia, które są uważane za prawdę są tylko przekonaniem. Mogą być fałszywe. Nietzsche staje po stronie pojęcia perspektywizmu, zakłada, że nasze prawdy są zależne od kontekstu historycznego oraz indywidualnego, przed którym nie da się uciec.

Za życia Nietzsche raczej działał na marginesie życia intelektualnego. Był znany tylko wąskiemu gronu przyjaciół. „Narodziny tragedii” były odebrane raczej negatywnie. Jednak w chwili śmierci filozof był już znany.

Dzieła Nietzschego tak wieloznaczne i poddające się wielu interpretacjom do dziś inspiruje filozofów. Między innymi dla Heideggera stał się obiektem studiów. Heidegger zauważał w nim nihilistę, podważającego nadzmysłową genealogię wartości.

Według Lwa Szestowa był heroicznym myślicielem, uczącym jak żyć poza systemami filozoficznymi. Afirmował pełnię istnienia zarem z jego przeżajającymi tronami.

Natomiast Jacques Derrida uznaje go jako inspiratora dekonstrukcji, pokazującej zasady metafizyki Zachodu.

Obecnie uznaje się Nietzschego – obok Freuda i Marksa - za klasyka hermeneutyki podejrzeń.

Jeżeli chodzi natomiast o wpływ Nietzschego na grunt polski to jest on dość widoczny w okresie Młodej Polski. Pogląd o genialnym artyście niezrozumianym przez świat odkrywamy u Stanisława Przybyszewskiego, natomiast koncepcje „nadczłowieka”, aktywizmu i twórczego życia u S. Brzozowskiego i L. Staffa. W. Nałkowski pod wpływem Nietzschego krytykował moralność mieszczańską. W dwudziestoleciu międzywojennym widać wpływy myśliciela w dionizyjskości skamandrytów. Idea „nadczłowieka” pojawia się u Czechowicza. Gustw Herling-Grudziński poświęcił Nietzschemu jedno ze swoich opowiadań p.t „ Gasnący Antychryst”

Poniekąd Nietzsche stał się legendą. Jego myśli dość zdeformowane zostały użyte w doktrynach faszyzmu i hitleryzmu, chociaż trzeba zauważyć, że filozof nie był antysemitą i potępiał nacjonalizm. Poza tym przybrał wizerunek proroka przewidującego losy kultury.

Nietzsche stał się inspiracją dla artystów m.in. S. Georga, A. Gidea. T. Manna czy H. Hessea, teretyków sztuki (zarówno modernizmu jak i postmodernizmu) a także i polityków i myślicieli (C.G. Jung, o. Spengler)

Summary

According to Nietzsche, the collapse of Western culture is strongly associated with the expansion of the church and the ideals of democracy. According to him, the democratic ideal of equality is nothing but a departure from the ideal of diversity, whose natural element is also inequality among the people themselves. Similarly, being a component of private ownership leads to a general inability to highlight his own personality, its diversity. Democracy in fact, according to Nietzsche, resigns from outstanding individuals for the entities similar to the other, to the public. Meanwhile, the geniuses should lead nations. Democracy is therefore a bad influence on life

- [1] Collinson, D. 1998. *Pięćdziesięciu wielkich filozofów*, Warszawa.
- [2] Holligdale, R. J. 1999. *Nietzsche*, Warszawa.
- [3] Gane, L., Chan, K. 1999. *Nietzsche od podstaw*, Warszawa.
- [4] Makowski, J. 2002. *Życ naprawdę*, in: „Tygodnik powszechny” nr 34.
- [5] Nietzsche, F. 1990. *Tako rzecze Zaratustra*, Warszawa.

Anna Wawrzonkiewicz-Słomska

Wnioskowanie dedukcyjne, wnioskowanie redukcyjne, rozumowanie przez analogię

Deductive inference, reductive inference, reasoning by analogy

Wnioskowanie, czyli rozumowanie proste, jest to proces myślowy, zastosowanie pewnego schematu, podczas którego na podstawie uznania za prawdziwe pewnych zdań będących przesłankami wnioskować o prawdziwości kolejnego zdania będącego wnioskiem. Innymi słowy wnioskowanie jest próbą ustalenia prawdziwości hipotezy będącej celem wnioskowania. Proces ten wymaga umiejętności podejmowania decyzji w oparciu o posiadaną wiedzę. Przykładem rozumowania prostego może być zdanie: „Jeśli dzisiaj jest czwartek. Jutro będzie piątek.” [*Mała encyklopedia logiki*, 1970: 344]. Ponadto, gdy ktoś na podstawie uznania za prawdziwe zdania, że „jeśli jaskółki nisko latają, to po południu będzie deszcz, oraz faktu, iż dzisiaj rano jaskółki nisko latają, dochodzi do wniosku, że dzisiaj po południu będzie padać, to jest to również wnioskowanie.” [Wieczorek, 2005: 47]. Wnioskowanie spełnia więc następujący schemat [Nieznański, 2000: 136]:

$$(P1, P2, \dots, Pn \vdash W) \wedge \{P1, P2, \dots, Pn\} \vdash W.$$

Rodzaje wnioskowań

Rozumowania możemy podzielić na dwie kategorie: wnioskowanie zawodne i niezawodne, zwane też uprawdopodobniającym lub też na udane bądź nieudane, jak to sklasyfikował Tadeusz Kotarbiński. Wnioskowanie zawodne charakteryzuje się tym, że prawdziwość przesłanek nie gwarantuje prawdziwości wniosku. Kierunek tego rozumowania jest uważany za spreczny kierunkiem wynikania logicznego. Przykładami wnioskowań zawodnych są: wnioskowanie redukcyjne, przez analogię oraz indukcyjne. Rozumowaniem niezawodnym jest wnioskowanie dedukcyjne [Nieznański, 2000: 166-167].

Reguły wnioskowania

Reguły wnioskowania zwane też dyrektywami wnioskowania, dyrektywami wiedzotwórczymi lub regułami dowodzenia są to metody logicznie poprawnego przekształcania zdań, pozwalające ocenić poprawność zdań na podstawie innych, uznanych już za prawdziwe zdań. Są to techniki efektywnego sprawdzania, czy dane wnioskowanie jest poprawne czy też nie. Należą do nich [Batóg, 1994: 19-20]:

- „*Modus ponendo ponens* (sposób stwierdzający przez stwierdzenie) $[(p \rightarrow q) \wedge p] \rightarrow q$
- *Modus tollendo tollens* (sposób obalający przez obalenie) $[(p \rightarrow q) \wedge \sim q] \rightarrow \sim p$
- Prawo transpozycji $(p \rightarrow q) \rightarrow [(\sim q) \rightarrow \sim p]$
- Prawo sylogizmu hipotetycznego $[(p \rightarrow q) \wedge (q \rightarrow r)] \rightarrow (p \rightarrow r)$
- Prawo impostacji $[p \rightarrow (q \rightarrow r)] \rightarrow [(p \wedge q) \rightarrow r]$
- Prawo eksportacji $[(p \wedge q) \rightarrow r] \rightarrow [p \rightarrow (q \rightarrow r)]$
- Prawo komutacji $[p \rightarrow (q \rightarrow r)] \rightarrow [q \rightarrow (p \rightarrow r)]$
- Reguła *modus ponendo ponens* (zwana też regułą odrywania) $p \rightarrow q \quad p/q$
- Reguła *modus tollendo tollens* $p \rightarrow q \quad \sim q / \sim p$
- Reguła transpozycji $p \rightarrow q \quad p \rightarrow q / (\sim q) \rightarrow \sim p$
- ~Reguła impostacji $p \rightarrow (q \rightarrow r) / (p \wedge q) \rightarrow r$

- Reguła eksportacji $(p \wedge q) \rightarrow r / p \rightarrow (q \rightarrow r)$
- Reguła sylogizmu hipotetycznego $(p \rightarrow q) \wedge (q \rightarrow r) / p \rightarrow r$
- Reguła komutacji $p \rightarrow (q \rightarrow r) / q \rightarrow (p \rightarrow r)$

Definicja wnioskowania dedukcyjnego

Dedukcja (z łac. deductio ‘wywód, wprowadzenie’) jest to usystematyzowany proces myślowy, w którym wniosek wynika logicznie z przesłanek. W tym miejscu należy zauważyć, że stosunek wynikania logicznego ma tę własność, że ze zdań logicznie prawdziwych mogą wynikać jedynie zdania prawdziwe. Jeśli więc przesłanki takiego wnioskowania są prawdziwe, to również jego wniosek jest prawdziwy. Wnioskowanie dedukcyjne jest zatem rozumowaniem niezawodnym, to znaczy prowadzącym od zdań prawdziwych zawsze do zdań prawdziwych [Borkowski, 1980: 10].

We wnioskowaniu dedukcyjnym stawiana jest hipoteza, którą próbujemy udowodnić poprzez znalezienie faktów potwierdzających, zgodnych z hipotezą lub, jeśli takich nie ma, reguł, których wnioski, konkluzje są zgodne z hipotezą. Wnioskowanie to polega więc na wykazaniu prawdziwości hipotezy na podstawie prawdziwości zdań będących przesłankami. Gdy nie wiadomo, czy zdanie będące przesłanką jest prawdziwe, należy je udowodnić. Tak więc wykonując kolejne kroki dążymy do tego, by znaleźć regułę, która udowodniłaby wszystkie przesłanki. Dopiero wówczas możemy stwierdzić, że wniosek tej reguły jest prawdziwy i na jego podstawie udowodnić kolejną regułę, której przesłanka nie była wcześniej znana. Hipotezę główną można uznać za prawdziwą wtedy, kiedy każda z hipotez pośrednich została udowodniona.

Wnioskowanie to jest charakterystyczne dla nauk dedukcyjnych, przede wszystkim dla teorii matematycznych, które przedstawiane są w formie systemów aksjomatycznych- z już uznanych zdań, czyli twierdzeń, wyprowadza się kolejne.

Przykładem wnioskowania dedukcyjnego może być kartezjańska sentencja: „*Ponieważ myślę, więc jestem*” [Niezmański, 2000: 136]. W dedukcji tej można odnajdować dwa warianty takie, że:

- Znajdują się w niej dwie przesłanki, z których jedna jest jawna- „myślę”, a druga domyślna- „jeżeli myślę, to jestem”, i wtedy wnioskowanie jest entymematyczne i jego podstawą inferencji jest takie wynikać logiczne, że: „{„myślę”, „myślę → jestem”} \vdash KRZ „jestem”, bo $p \in \varphi$ KRZ („myślę”), $q \in \varphi$ KRZ („jestem”) i $[p \wedge (p \rightarrow q)] \rightarrow q \in$ TAUTKRZ” [Niezmański, 2000: 136].
- Znajduje się tylko jedna przesłanka- „myślę”, a podstawą inferencji jest rozumowanie implikacyjne: „Jeżeli myślę, to jestem”, bo „myślę → jestem” \in Z1.” [Niezmański, 2000: 136]. Takie wnioskowanie jest zupełne, a wynikać entymematyczne.

Wnioskowanie sylogistyczne

Współczesny rachunek nazw ma swoje źródła na gruncie logiki Arystotelesa, kultywowanej przez średniowieczną scholastykę. Obecnie formy wnioskowania bezpośredniego i sylogizmu kategoriowego wyczerpują niemal całkowicie treści tradycyjnej logiki formalnej. Wnioskowanie sylogistyczne jest szczególną odmianą wnioskowania dedukcyjnego. Składa się ono z dwóch przesłanek, z których jedna jest większa, a druga mniejsza [Kotarbiński, 1986: 173-174].

Warunki poprawności wnioskowania

„Wnioskowanie- jako uzasadnianie pośrednie- powinno spełniać następujące warunki:

- Przesłanki wnioskowania powinny być prawdziwe i uzasadnione.
- Między przesłankami a wnioskiem powinien zachodzić związek logiczny właściwy dla danego rodzaju wnioskowania, a mianowicie we wnioskowaniu dedukcyjnym wniosek powinien wynikać logicznie z przesłanek, a w rozumowaniu uprawdopodobniającym powinien mieć zapewniony odpowiednio wysoki stopień prawdopodobieństwa ze względu na przesłanki, (...) większy niż prawdopodobieństwo jego negacji” [Borkowski, 1980: 10].

Wnioskowanie i dowodzenie

Ze względu na to, jakie miejsce w rozumowaniu zajmują przesłanki możemy wyróżnić dwa rodzaje dedukcji: wnioskowanie, czyli tak zwaną dedukcję progresywną, i dowodzenie, czyli dedukcję regresywną.

Jak stwierdził Kazimierz Ajdukiewicz wnioskować, to znaczy dochodzić do nowego zdania lub wzmacniać zdanie, które już uznajemy na podstawie wcześniej uznanych zdań. Pomiedzy przesłankami a konkluzją nie musi zachodzić żaden szczególny związek, a zwłaszcza taki, że jedno z nich nie musi być racją dla drugiego.

Ajdukiewicz definiuje dowodzenie jako rozwiązywaniu zadania, które domaga się, by pewne zdanie całkowicie dane w samym zadaniu wywnioskować ze zdań innych, już uprzednio uznanych [Niezmański, 2000: 136].

Błędy w rozumowaniu

- *Ignoratio elenchi*, czyli rozumowanie nie na temat. Błąd ten polega na tym, że dowodzi się nieprawidłową tezę. Błąd ten wiąże się z pojęciem niewłaściwej odpowiedzi na pytanie [Niezmański, 2000: 323].
- *Non sequitur*, czyli błąd formalny. Polega na mylnym uznaniu, że wniosek wynika logicznie przesłanek, w sytuacji gdy takie wynikanie nie zachodzi [Kwiatkowski, 1995: 161-162].
- *Błąd materialny*. Polega on na uznaniu za prawdziwą co najmniej jednej przesłanki, która w rzeczywistości jest fałszywa [Niezmański, 2000: 324].
- *Petitio principii*. Jest to błąd, który polega na tym, że co najmniej jedna przesłanka jest nieuzasadniona (przy czym nie znaczy to, że jest ona fałszywa). Szczególnym przypadkiem takiego błędu, jest *circulus vitiosus in demonstrando*, czyli tak zwane błędne koło w dowodzeniu. Błąd polegający na tym, że wśród przesłanek dowodu znajduje się dowodzone twierdzenie [Niezmański, 2000: 324].

Wnioskowania niededukcyjne

Istotą takich rozumowań jest fakt, że wniosek nie ma w nich wynikać z przesłanek, co w dedukcji byłoby błędem formalnym. W rozumowaniach tych nie jest wykluczone wynikanie przesłanek z wniosku. Wnioskowanie niededukcyjne może być jedynie zawodnym uzasadnieniem wniosku, ponieważ jedynie prawdziwość racji gwarantuje prawdziwość następstwa. Odgrywa ono jednak ważną rolę w zdobywaniu nowych informacji oraz w uzasadnianiu prawdopodobieństwa (do pewnego stopnia) [Niezmański, 2000: 166].

Definicja rozumowania redukcyjnego

Wnioskowanie redukcyjne jest to taki sposób rozumowania, w którym wniosek nie wynika logicznie z przesłanek, lecz z wniosku wynikają przesłanki, zatem związek pomiędzy przesłankami a wnioskiem jest zupełnie odwrotny niż we wnioskowaniu dedukcyjnym. Innymi słowy możemy mówić o tego typu rozumowaniu, gdy o racji wnioskujemy z następstw, a nie o następstwach z racji [Ajdukiewicz, 1960: 162-163]. Przykładem tego typu wnioskowania może być sytuacja, gdy „stwierdzamy, że ulica jest mokra”. Domyślamy się więc, że w nocy padał deszcz. Jednak z przesłanki: „ulica jest mokra”, wcale nie wynika, że w nocy musiał padać deszcz. Wynikanie to zachodzi w odwrotnym kierunku, ponieważ zdanie „ulica jest mokra” (przy założeniu, że mówimy to rano) wynika z dwóch zdań: „wczoraj padał deszcz” oraz „Jeżeli w nocy padał deszcz, to (rano) ulica jest mokra”. Wnioskowanie to nie gwarantuje więc prawdziwości wnioski na podstawie prawdziwości przesłanek. W tym przypadku nie ma wątpliwości, że ulica jest mokra, ponieważ to jest oczywiste, na tej podstawie nie można jednak z całą pewnością stwierdzić, że w nocy padał deszcz. Mogło przecież zdarzyć się tak, że deszcz nie padał, a ulica jest mokra, bo ktoś polał ją wodą [Mała encyklopedia logiki, 1970: 348]. Innym przykładem takiego rozumowania jest wnioskowanie o gospodarce kreta z jego kopców na łące czy wnioskowanie o przepaleniu się bezpieczników po tam, jak nagle zga-

śnie światło. Bo przecież w przypadku, kiedy kret gospodaruje na jakimś obszarze, na przykład łące, wtedy można zaobserwować kopczyki, a nie na odwrót. Podobnie jest z bezpiecznikami. Kiedy bezpieczniki się przepalały, światło musi zgasnąć, a nie na odwrót [Ajdukiewicz, 1960: 163].

Przykłady wnioskowań redukcyjnych

Pierwsza z przesłanek jest zdaniem protokolarnym. W tym rozumowaniu wnioskujący stwierdza, że „woda w zbiorniku N przybrała”, przy czym zdaje on sobie sprawę z faktu, że kiedy w górach obficie pada deszcz, to poziom wody w zbiorniku się podnosi. Wyprowadza więc na tej podstawie wniosek, że ostatnio musiało w górach obficie padać. W przypadku takiego rozumowania istnieje duże ryzyko pomyłki, ponieważ przyczyna tego zjawiska może mieć inne podłoże, na przykład mogło zdarzyć się tak, że do tego zbiornika doprowadzono wodę ze sztucznego jeziora.

Duże znaczenie mają więc takie rozumowania, w których najmniejsza przesłanka A opisuje fakt jednostkowy, natomiast $B \rightarrow A$ jest konkretyzacją jakiegoś prawa przyrody, a wniosek B też jest zdaniem jednostkowym [Pasenkiewicz, 1979: 96].

Pierwsza przesłanka i wniosek są zdaniami kwantyfikatorowymi (ogólnymi).

Na podstawie zdań „Wszystkie planety układu słonecznego krążą dookoła Słońca w jednym kierunku” i „Jeśli planety powstały ze spłaszczonej mgławicy obracającej się dookoła Słońca, to muszą krążyć dookoła Słońca w tym samym kierunku”. Wnioskiem redukcyjnym w takim rozumowaniu jest stwierdzenie, że „wszystkie planety powstały ze spłaszczonej mgławicy obracającej się dookoła Słońca.” [Pasenkiewicz, 1979: 96].

Tłumaczenie i sprawdzanie

Ze względu na to, jakie miejsce w rozumowaniu zajmują przesłanki możemy wyróżnić dwa rodzaje redukcji: tłumaczenie, czyli redukcję progresywną, i sprawdzanie, czyli redukcję regresywną.

Tłumaczenie, zwane inaczej wyjaśnianiem, to rozwiązanie zagadnienia, które znajduje sformułowanie słowne w pytaniu: *dlaczego a jest b?*. Odpowiedź na to pytanie ma postać zdania: *a jest b, ponieważ c jest d*. Rozróżnia się tłumaczenia uogólniające, czyli indukcję enumeracyjną, i tłumaczenia nieuogólniające.

Sprawdzanie, podążając dalej tropem Ajdukiewicza, polega na rozwiązaniu zadania, które znajduje swe słowne sformułowanie w tzw. pytaniu rozstrzygnięcia *czy a jest b?*. Rozwiązaniem jest udzielenie jednej z dwóch właściwych odpowiedzi: *a jest b* albo *a nie jest b* na podstawie stwierdzenia prawdziwości lub fałszywości pewnych następstw wyprowadzonych ze zdania *a jest b*. [Niezmański, 2000: 166-168]

	Przesłanka	Wniosek
Wnioskowanie dedukcyjne	RACJA	NASTĘPSTWO
Wnioskowanie redukcyjne	NASTĘPSTWO	RACJA

Definicja analogii

Analogia jest to prawdopodobieństwo, polegające na tym, że w różnych przypadkach zjawisk powtarzają się układy takie same pod interesującymi nas względami, choć złożone z odmiennych elementów

Przypadki, w których pewien określony układ się powtarza oraz takie same układy i odpowiadające sobie elementy układów nazywane są analogicznymi. Przykładem obrazującym znaczenie słowa analogiczny mogą być narządy służące do oddychania różnych organizmów żyjących na ziemi: płuca zwierząt ssących, skrzel ryb, tchawki owadów- wszystkie te narządy są organami analogicznymi [Kwiatkowski, 1995: 302].

Definicja rozumowania na podstawie analogii

Wnioskowanie przez analogię polega na tym, że „na podstawie przesłanek stwierdzających, że przedmiot X jest pod względem szeregu cech podobny do przedmiotu Y, dochodzi się do wniosku stwierdzającego, że przedmiot X jest podobny do przedmiotu Y pod względem innej jeszcze cechy” [*Mała encyklopedia logiki*, 1970: 347], czyli jeśli w zaobserwowanym przypadku występuje pewien określony układ elementów, a w innym zaobserwowaliśmy fragment całości, to dochodzimy do stwierdzenia, że brakujący fragment uzupełnia się do całości [Kwiatkowski, 1995: 302].

O takim rozumowaniu możemy mówić, gdy ocenialiśmy jako bardzo interesujące oglądane przez nas poszczególne filmy Hoffmana i na tej podstawie wnioskujemy, że następny jego film, który mamy zamiar obejrzeć, również będzie interesujący. Jak widać wnioskowanie to jest zawodne, ponieważ wniosek nie wynika logicznie z przesłanek (przesłanki także nie wynikają logicznie z wniosku). Stopień prawdopodobieństwa takiego wnioskowania zależy od tego, czy dana cecha, o której się mówi, jest podstawową, czyli ważną, dla danego przedmiotu, czy też drugorzędną, mniej ważną, oraz od tego, jak wiele przedmiotów danego rodzaju zbadano [*Mała encyklopedia logiki*, 1970: 347].

Wnioskowanie przez analogię jako rozumowanie złożone

Na podstawie prostej i powierzchownej analizy przykładów możnaby stwierdzić, że ten typ wnioskowania zalicza się do rozumowań prostych. Tak jednak nie jest. W istocie nasz sposób posługiwania się tym rozumowaniem w praktyce jest bardzo skrócony. Natomiast zrekonstruowane w pełnej postaci są rozumowaniami złożonymi, których struktura jest różna dla każdej z dwóch różnych postaci rozumowań przez analogię. Postaci te różnią się tym czy danym fragmentem zrekonstruowanego w wyniku tego rozumowania fragmentu jest poprzednik, czy następnik [Kwiatkowski, 1995: 302-303].

Postaci rozumowań przez analogię

Struktura wnioskowań złożonych jest inna dla każdej z dwóch postaci rozumowań. Różnią się one jednym małym fragmentem, mianowicie poprzednikiem i następnikiem. Gdy w przypadku obserwacji układem stwierdzonym jest a, b, c, d, to postaci takiego wnioskowania odróżniamy według tego, czy w drugiej obserwacji zaobserwujemy a i b, czy c i d.

W pierwszym przypadku rozumowanie składa się z dwóch kroków. Pierwszy jest rozumowaniem przez indukcję prostą :

pewne a i b jest c i d

każde a i c jest c i d.

W tym przypadku na podstawie przesłanki obserwacyjnej dochodzimy do wniosku ogólnego takiego, że „każde a i b jest c i d”.

A drugi krok jest wnioskowaniem pewnego typu. Można go przedstawić w następujący sposób:

każde a i b jest c i d

x jest a i b

więc

X jest c i d.

W tym przypadku na podstawie twierdzenia ogólnego (uogólnienia indukcyjnego) oraz przesłanki otrzymujemy wniosek ukazujący brakujące części układu [Kwiatkowski, 1995: 303].

Na podstawie powyższych przykładów możemy stwierdzić, że upraszczanie rozumowań, dokonywane przez nas bardzo często, polega na opuszczaniu uogólnienia indukcyjnego, będącego pośrednim etapem pomiędzy przesłanką stwierdzającą jakiś przypadek a przesłanką stwierdzającą fragment jakiegoś układu. Rolą takiego ogólnego twierdzenia jest stwierdzenie między nimi analogii, poprzez objęcie obu tych układów. Im to twierdzenie jest mniej ogólne tym ściślej jest analogia tych układów, a co za tym idzie, pewniejsze są wnioski takiego rozumowania. Warto w tym miejscu zauważyć, że wartość wniosku we wnioskowaniu przez

analogię nigdy nie jest wyższa od wartości uzasadnienia pośredniego uogólnienia indukcyjnego [Kwiatkowski, 1995: 303].

Przykłady rozumowań przez analogię

Przykładem zastosowania powyższego schematu może być następująca analogia:

„Krok I (indukcja):

Na terenie A mającym cechy geologiczne a, b, c, d, znajduje się ropa naftowa.

Na każdym terenie mającym cechy geologiczne a, b, c, d znajduje się ropa naftowa.

Krok II (wnioskowanie):

Na każdym terenie mającym cechy geologiczne a, b, c, d znajduje się ropa naftowa.

Teren B posiada cechy geologiczne a, b, c, d.

WNIOSEK

Na terenie Znajduje się ropa naftowa.” [Kwiatkowski, 1995: 304]

Innym przykładem takiego wnioskowania może być rozumowanie:

„Krok I:

Planeta Ziemia posiada atmosferę, wodę i życie organiczne.

Każda planeta, która posiada atmosferę i wodę posiada życie.

Krok II:

Każda planeta, która posiada atmosferę i wodę posiada życie organiczne.

Mars jest planetą, która posiada atmosferę i wodę.

WNIOSEK

Mars posiada życie organiczne.” [Kwiatkowski, 1995: 304]

Taka postać rozumowania została opisana już przez Arystotelesa. Wnioskowanie tego typu nie pełni żadnej funkcji wyjaśniającej. Rozumowania takie prowadzą jedynie do przypuszczeń, które zawierają wskazówki do dalszych badań.

Funkcję wyjaśniającą pełni natomiast drugi rodzaj wnioskowania przez analogię. W rozumowaniu tym przesłanka jest zdanie stwierdzające fragment układu stwierdzonego w pierwszej przesłance wnioskowania. W przeciwieństwie do pierwszego rodzaju rozumowań drugie wyjaśnia fakty stwierdzone przez przesłankę i na ich podstawie wyciąga wniosek. Przykładem jest wnioskowanie:

„Krok I:

Planeta Ziemia posiada atmosferę, wodę i życie organiczne.

Każda planeta, która posiada atmosferę i wodę posiada życie organiczne.

Krok II:

Każda planeta, która posiada atmosferę i wodę posiada życie organiczne.

Mars jest planetą, która posiada życie organiczne.

WNIOSEK

Mars posiada atmosferę i wodę.” [Kwiatkowski, 1995: 305].

Łatwo zauważyć, że wniosek tego rozumowania wyjaśnia istnienie życia organicznego na planecie Mars. Przykład ten ilustruje funkcję wyjaśniającą tego typu rozumowania przez analogię. Rozumowanie to, jak również wnioskowanie przez indukcję, może być stosowane jako rozumowanie odkrywcze, ale również jako rozumowanie uzasadniające, czyli jako rodzaj sprawdzania [Kwiatkowski, 1995: 305].

Summary

Inference, or simple reasoning, is a thought process, a certain pattern application during which on the basis of acknowledging the truth of certain sentences being premises to infer the truth of the next sentence being a conclusion. In other words, inference is an attempt to determine the truth of an hypothesis being the aim of inference. The process requires the skills of making decisions based on possessed knowledge.

-
- [1] Ajdukiewicz, K. 1960. *Zarys logiki*, wyd. VII, PZWS, Warszawa.
- [2] Batóg, T. 1994. *Podstawy logiki*, wyd. I, UAM, Poznań.
- [3] Borkowski, L. 1980. *Elementy logiki formalnej*, wyd. V, PWN, Warszawa.
- [4] Borkowski, L. 1991. *Wprowadzenie do logiki i teorii mnogości*, KUL, Lublin.
- [5] *Mała encyklopedia logiki*, 1970. dz. zb. pod red. Marciszewski W, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- [6] Kotarbiński, T. 1986. *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, wyd. III, PWN, Warszawa.
- [7] Krynicki, M. 2002. *Elementy logiki*, wyd. I, WSEH, Skierniewice.
- [8] Kwiatkowski, T. 1995. *Logika ogólna*, wyd. I, UMCS, Lublin.
- [9] Nieznański, E. 2000. *Logika. Podstawy- język- uzasadnienie*, wyd. I, C.H. Beck Warszawa.
- [10] Olejnik, R.M. 2005. *Logika formalna, czyli wynikanie i wnioskowanie*, wyd. I, Calvarianum, Kalwaria Zebrzydowska.
- [11] Pasenkiewicz, K. 1979. *Logika ogólna*, wyd. I, PWN, Warszawa.
- [12] Pogorzelski, W. 1992. *Elementarny słownik logiki formalnej*, Dział Wydawnictw Filii UW, Białystok.
- [13] Stanosz, B. 1998. *Wprowadzenie do logiki formalnej- podręcznik dla humanistów*, wyd. I, PWN, Warszawa.
- [14] Wieczorek, K. 2005. *Wprowadzenie do logiki*, wyd. I, Skrypt, Warszawa.
- [15] Wójcicki, R. 2003. *Wykłady z logiki z elementami teorii wiedzy*, wyd. I, Scholar, Warszawa.

Евгений Бабосов

Культура – зеркало души человека

Culture as the mirror of person soul

Вступление человечества во второе десятилетие XXI века отчетливо свидетельствует о том, что в нашу постиндустриальную, информационную эпоху, базисом развития которой становится экономика знаний, существенно усложняется, становится нелинейной, поливероятностной социальная динамика цивилизационно-культурного развития глобализирующегося мира. Поэтому становится более сложной и противоречивой, наполненной замысловатыми, непредвиденными трендами включенность человека в удивительный мир культуры. Но при всем многообразии способов такого включения остается неизменным постулат о взаимодействии человека и культуры, сформулированный выдающимся французским писателем, драматургом и философом Жаном Полем Сартром. «Культура, - по его словам, - дело рук человека – в ней он ищет свое отражение, в ней узнает себя, только в этом критическом зеркале он и может увидеть свое лицо». По-моему это – очень изящное и верное определение.

Руководствуясь данным социокультурным ориентиром, мы и попытаемся раскрыть роль культуры в формировании и развитии

личности. Исходный пункт нашей трактовки культуры таков: *человек – творец культуры, но одновременно и культура творит человека*. А из этого вытекает определение, согласно которому *культура – это специфически человеческий способ деятельности, направленный на созидание духовных и материальных ценностей, результатом которого является динамически развивающаяся система идеалов, символов, норм поведения, воплощаемых в социальном развитии человека, в его духовном мире*. А еще более существенное и важное определение гласит: *культура – это зеркало души человека*.

Культура, прежде всего через язык, систему ценностей, норм, идеалов, значений и символов задает человеку определенный способ видения и узнавания мира, созидания определенных форм жизнедеятельности в нем. Поэтому многочисленные, нередко бросающиеся в глаза различия между странами, народами, социальными группами сводятся в основном к существенному расхождению в системе культурных значений, которые воплощаются в функционирующих в данной стране или социальной общности (этнической, территориальной и др.) языке, обычаях, обрядах, традициях, особенностях образа жизни и быта людей, организации их досуга.

В процессе своего функционирования культура выступает в качестве сложной и весьма разветвленной динамической системы, в которой взаимодействуют три основных структурных компонента: 1) деятельность общественного человека, осуществляемая в определенной совокупности конкретно-исторических отношений и направленная на создание материальных и духовных ценностей; 2) возникающая и обогащающаяся в процессе этой деятельности совокупность достижений общества, опредмеченных в материальных и духовных ценностях; 3) процесс воспроизводства и саморазвития общества и человека в ходе творения и освоения ранее созданных материальных и духовных ценностей.

В этом диалектическом триединстве основным полюсом сосредоточения творческих сил создающего и потребляющего культурные ценности человека и одновременно высшим смыслом и целью движения культуры выступает именно развитие и саморазвитие человека, его сущностных сил, его способностей и дарований, его духовного мира, его социальных статусов, ролей и позиций.

В процессе развертывания этого триединства культура делает несколько шагов навстречу человеку. Первым таким шагом является создание условий для адаптационной деятельности человека. Благодаря культуре, применению ее норм, ценностей, образцов поведения каждый индивид и любое сообщество индивидов (семья, этнос, профессиональная группа, социально-территориальная структура – город, деревня и т.п.) адаптируются, приспособляются к изменяющимся условиям окружающей природной и социальной среды. Адаптационная функция культуры позволяет людям, руководствующимся ее ценностями и нормами, обычаями и традициями, во-первых, приспособляться к окружающей среде, во-вторых, приравнивать ее к своим потребностям и интересам. Культура способна выполнять эту функцию, потому что предлагает или *навязывает* отдельным индивидам и группам идеалы, нормы, стандарты поведения, которые их мотивируют к одним поступкам и способам действия, но побуждают воздерживаться от других. Вследствие этого складывается адаптация индивидов не только к окружающей среде, но и к действиям других индивидов.

Но этот шаг культуры к человеку становится тем значительнее и эффективнее, чем теснее он взаимодействует и переплетается с ее вторым шагом, раскрывающим перед человеком почти необозримые горизонты познания себя или себя в мире.

Суть этого шага заключается в вооружении человека знаниями, необходимыми для овладения силами природы, для познания общественных явлений и тенденций их развития, для определения в

соответствии с этим своей собственной линии поведения, своей гражданской позиции. В осуществлении этой функции решающая роль принадлежит такому специфическому компоненту культуры, каковым является наука, призванная генерировать новые знания и находить пути и средства реализации полученных знаний в технических средствах, в способах практической деятельности. Очень большую роль с осуществлении познавательной функции культуры играет искусство, способное проникнуть в глубинные пласты духовного мира человека, в его стремления, надежды, радости, тревоги, ожидания.

Огромное значение имеет следующий. Третий шаг культуры, в котором реализуется *социализирующая функция* культуры, позволяющая каждому индивиду, включенному в процесс восприятия и усвоения существующих в обществе ценностей и норм, формироваться как личность. Именно в процессе социализации формирующаяся личность через усвоение и творческое воспроизведение ценностей, норм, идеалов приобретает социальные качества, самореализуется в определенных видах деятельности, становится саморазвивающимся субъектом социальных, в том числе и культурных процессов.

Создавая необходимые для ориентации человека нормы, правила, стандарты поведения, культура делает еще один важный шаг навстречу человеку, выполняет еще одну важную функцию – *нормативную*. Сущность его заключается в том, что культура, выступая в качестве совокупности идеалов, норм, образцов поведения, предписывает человеку определенные стандарты и правила, в соответствии с которыми складываются образ жизни людей, их установки и ценностные ориентации, ролевые ожидания и способы деятельности, т.е. выполняет нормативную функцию.

Донося до нас голоса прошлого, создавая возможности для диалога поколений и эпох, связывая прошлое с настоящим и подготавливая наступление будущего, культура делает как бы шаги назад, впитывая

в себя традиционные, отшлифованные веками ценности того или иного народа – белорусского, польского, немецкого и т.п. Но этот шаг становится одновременно и шагом вперед, раскрывая перед человеком панораму желаемого будущего. Важную роль в осуществлении этого шага выполняет *традиция* как способ сохранения и воспроизводства определенных образцов и ценностей, органично связанная с новацией как способом обновления культуры.

Именно вследствие этого в рамках существующей культуры в процессе ее воспроизводства и развития возникают новые символы, образы, стили, картины мира, способы духовного и практического освоения мира. Достаточно вспомнить такие этапы процесса развития культуры, как классика, модерн, постмодерн, чтобы стала рельефно ощутимой новаторски-творческая сущность культуры, неотделимая от производства все новых и новых символов, значений, форм, стилей и т.п.

Воспроизводя в своем развитии издавна существующие ценности и обогащая духовный арсенал человека и человечества новыми ценностями и значениями, культура выполняет вместе с тем еще один важный шаг к человеку, осуществляя функцию *целесолагания*. Она помогает человеку сформулировать социально значимые цели, сконцентрировать на них свои способности, возможности, действия и, руководствуясь существующими в обществе ценностями и нормами, а в случае необходимости, дополняя и перекрывая их новыми ценностями и нормами, открывает перед личностью и обществом новые горизонты духовного и социального творчества.

Существенную роль во все времена, а особенно в нашу эпоху, когда осуществляется переход человечества к новому типу цивилизации – информационной или, как ее еще называют, ноосферной, играет *информационная функция* культуры. Она позволяет дать индивиду, социальным группам, обществу в целом достоверную, объективно верную информацию, без чего невозможна сама организация

общественной жизни людей, их ориентация на те или иные виды деятельности и социальных отношений.

Культура не только формирует способы ориентации и деятельности человека в мире, но и является мощным фактором воспроизводства и развития его энергетики, а в этом большую роль играет ее *игровая* функция. Именно через игру ребенок входит как формирующаяся личность в мир взрослых, усваивает определенные социальные роли и ценности, через игру в театре и кинематографе творцы культуры доносят до зрителей и слушателей идеалы, ценности и нормы поведения. В спортивной игре и в карнавальных празднествах люди получают разрядку от сложностей повседневной жизни, создают пространство для творческой игры своих духовных и физических сил, без чего не бывает и самой культуры.

Важное значение имеет *мотивационная* функция культуры, состоящая в том, что она формирует мотивы действий людей, побуждающие их к определенным поступкам, делам и т.д. Именно этот тип навстречу человеку, побуждающий его не только включаться в процесс усвоения духовных ценностей, но и формирующий в нем мотивы активного художественного творчества, создает предпосылки для становления новых и новых поколений *творцов культуры*, создающих в своем творчестве новые стили и образы, сюжеты и мелодии, новые символы и картины мира. Именно рождение культурой мотивы творческой деятельности становятся неиссякаемым источником цивилизационно-культурного прогресса народа, всего человечества.

В условиях современной глобализации мироустройства XXI века мотивационный потенциал культуры и человека оказывается органически сопряженным с интегративной функцией. Сущность ее состоит в объединении людей в рамках единой системы идеалов, норм, ценностей, свойственных национальной культуре, при обязательном восприятии художественных и иных ценностей,

составляющих непреходящее богатство мировой культуры конкретной личности.

Создавая возможности для усвоения ценностей и норм, ориентируя человека на определенные поступки и предостерегая от других, подвигая его к определенным целям, культура всем богатством своего содержания, форм, стилей и образов воспитывает человека как духовно развитую и социально активную личность.

Охарактеризованные шаги культуры к человеку и его непрестанно развивающейся духовной сущности образуют многогранный, достаточно противоречивый и калейдоскопически изменяющийся социализирующий экран, который воспринимает, оценивает и транслирует на чувства и мысли личности, на ее повседневное поведение символы, ценности, нормы и образцы поведения, спрессованные в культуре, в ее сюжетных линиях, героях и антигероях. В итоге формируется и активно действует (взаимодействует) своеобразная среда, первым и исходным компонентом которой выступает многофункциональная человекотворческая сущность культуры, вторым – социализация личности, которая воплощает в себе идеалы, ценности и нормы культуры, составляющая собой своеобразный социализирующий экран, сквозь который многообразные социокультурные влияния воздействуют на третий компонент данной триады – формирующуюся личность.

Именно через взаимопересекающиеся в своем разворачивании, эти процессы формируются основные социальные и духовные качества личности. К их числу, несомненно, принадлежат самосознание личности, ее саморегуляция и самоутверждение в социальном мире, ее мировоззренческие позиции, ее направленность и установки, ценностные ориентации и особенности идентификации и менталитета.

Однако и человек в своем активном действии и саморазвитии должен сделать, по крайней мере, два шага навстречу культуре.

Первый из них, продолжающийся всю его жизнь, начиная с раннего детства, включая школу, колледж, вуз, работу на предприятии или в учреждении, службу в армии и в спортивной команде, состоит в том, чтобы непрестанно включаться в усвоение ценностей культуры, воплощать их в своей повседневной жизнедеятельности. Только так можно стать социально зрелой и духовно богатой личностью. А второй шаг человека навстречу культуре заключается в том, чтобы в силу своего призвания, будь то участие в художественной самодеятельности, обучение в учебном заведении, работа в том или ином учреждении культуры, начиная от сельского клуба и кончая оперным театром или симфоническим оркестром, обогащать и развивать культуру своим творчеством, содействуя в меру своих способностей и таланта ее развитию. Вот здесь-то и раскрывается человекотворческая сущность культуры как зеркало души человека. Вглядываясь в это зеркало человек стремится стать лучше, добрее, милосерднее, человечнее. Но становясь в этом процессе более духовным, он приобретает возможность не только усваивать идеалы и ценности культуры, но и творить, становится не просто потребителем культуры, но и ее творцом. Это удивительное зеркало – культура – формирует и возвышает душу человека, способствует его активной деятельности по преобразованию окружающей реальности по канонам истины, добра и красоты.

Summary

The essence and features of culture as specific human way of activity or the mirror of person soul are revealed in the article. Steps of culture towards the person and steps of the person to culture are characterized. Their mutual meeting ennobles the person spiritually and promotes vigorous activity on transformation surrounding reality by laws of true, good and beauty.

Екатерина Бабосова

***Роль информационной культуры
в формировании социокультурных
ориентаций молодежи***

***Role of information culture in formation of social and
cultural youth orientations***

В условиях системной трансформации современного белорусского общества, оказывающей мощное влияние не только на процессы во всех сферах общественной жизни, но и на судьбы отдельных людей, на их ценностные ориентации и нормы поведения, большую актуальность приобретает исследование жизненного самоопределения молодежи. Значительную роль в этом процессе призвана сыграть информационная культура, которая оказывает влияние на выбор молодежью своего жизненного пути.

В связи со стремительным развитием и внедрением во все сферы жизни информационных и коммуникационных технологий, быстрым увеличением и обновлением объемов информационных ресурсов, функционированием глобальной компьютерной сети Интернет существенно изменяются требования к уровню владения информационной культурой, особенно в молодежной среде. На первый план выдвигаются творческие возможности, способности

аналитического, системного и дискурсивного мышления, адаптивность, толерантное социальное поведение.

В последней четверти XX века человечество вступило в новую стадию своего развития - в эпоху информационного общества со всеми его достижениями, противоречиями и конфликтами. Знаменитый американский футуролог Э. Тоффлер, предвосхищая современную эпоху, говорил о том, что «мы вступаем в период, когда культура имеет значение большее, чем когда-либо» [Тоффлер, 1986: 287]. Действительно, в современном обществе диапазон распространения культуры в различных сферах достаточно велик - от начального периода воспитания ребенка и обеспечения повседневных бытовых потребностей до социально-политических отношений мирового масштаба. Культура предстает как искусственно созданное человеком бытие, отличая его от естественного природного бытия. Исходя из слов Э. Тоффлера о том, что «культура не является чем-то окаменевшим в янтаре, это то, что мы создаем заново каждый день», можно сделать вывод о том, что культура не является статичной, а постоянно развивается [Тоффлер, 1986: 287].

Сама идея информационного общества была предложена еще в середине XX века японским исследователем Й. Масуда, и в то время эта идея не нашла особой поддержки. Однако спустя всего несколько десятилетий в обществе произошла информационная революция, естественным итогом которой стало формирование информационного общества и информационной культуры. Уже в 70 гг. XX века теория постиндустриального (или информационного) общества стала одной из господствующих в западной социологии. Введенный в то время в научный оборот термин «информационное общество» фиксирует одну из главных характеристик такого общества как наличие всеобщей единой информационной сети. В таком обществе в изобилии циркулирует высокая по качеству информация, а также есть все необходимые средства для ее хранения,

распределения и использования. И действительно, уже в начале 80 гг. XX века наличие и развитие информационных технологий стало определять экономический потенциал любого государства.

Основу теории информационного общества заложили такие известные западные ученые как Д. Белл, З. Бжезинский, Э. Тоффлер. Именно в их фундаментальных трудах, вышедших в 70 - 80-е гг. XX века, были сформулированы основные черты этого общества, которое Э. Тоффлер назвал «третьей волной». Так, социолог Д. Белл основными признаками нового общества считает превращение теоретических знаний в источник инноваций и определяющий фактор политики. Это общество, в котором господствует сервисная экономика, причем быстрее растет число сервисных работников, связанных с системой здравоохранения, образования, управления. Известный социолог Р. Инглегарт отмечает, что в «Соединенных Штатах, Канаде и Западной Европе значительная часть работников трудится сегодня вне фабричных стен. Большинство людей уже не живут в механистической среде, а проводит большинство своего производственного времени в общении с людьми и символами. Усилия человека все меньше оказываются сегодня сосредоточенными на производстве материальных товаров, вместо этого акцент делается на коммуникации и на обработке информации, причем в качестве важнейшей продукции выступают инновации и знания». [Инглегарт, 1999: 261] Таким образом, основным объектом человеческой деятельности становится обмен информацией. Свободная циркуляция информации в обществе позволяет ей стать важнейшим фактором экономического, национального и личностного развития.

По мнению Тоффлера информационное общество делится на сферы такие как техносферы, социосферы и инфосферы, представляющие собой системы производства и распределения информации. Считая, что новая цивилизация противоречит старой традиционной индустриальной цивилизации, Тоффлер утверждает,

что она является одновременно высокотехничной цивилизацией. Основными элементами информационного общества являются:

- разнообразные возобновляемые источники энергии;
- методы производства, отрицающих большинство фабричных сборочных конвейеров;
- новые формы брака;
- радикально измененные школы и объединения будущего.

Информационная цивилизация радикально преобразует общество, формируя так называемую информационную культуру. Само это понятие достаточно многогранно и используется в самых различных значениях. Обычно этот термин употребляется в широком смысле, под ним подразумевается культура информационного общества. Тоффлер, анализируя культурологические проблемы этого общества, сначала обращает внимание на демассификацию «массового сознания» в условиях третьей волны. Новые средства информации ускоряют процесс движения общества к разнообразию. Новая культура характеризуется фрагментарными, временными образами, клипами, блицами. Согласно Тоффлеру, «по сути дела, мы живем в клип культуре» [Тоффлер, 1986: 121].

Итак, информационное общество представляет собой новый этап развития человеческой цивилизации, характеризующейся, в первую очередь, высокой скоростью коммуникационных процессов, которая обеспечивается наукоемкими, высокотехнологичными средствами - микропроцессорными технологиями и сетью Интернет. Распространение Интернет технологий во всех сферах жизнедеятельности индивидов и социальных групп становится одним из определяющих факторов социально-экономического развития общества, имеющего следующие характеристики:

- формирование аудитории Интернет;
- развитие Интернет сообществ;
- становление сетевой экономики и развитие электронной коммерции;

- появление новых видов отклоняющегося поведения (хакерство).

Изначально созданная для обмена специальной информацией, сегодня сеть Интернет стала мощной компонентой образования, индустрии развлечений и коммуникации в сфере досуга. Более того, не имея демографических, национальных или государственных границ, она выполняет не только информационно-коммуникативную функцию, но и служит средством взаимосвязи различных народов и культур. Можно говорить о том, что происходит формирование новой, активно развивающейся особой субкультуры, в которую активно включается молодежь.

Сеть пользователей, в том числе и в Беларуси, этой информационной сети с каждым днем все больше и больше расширяется. Молодые люди стали чаще использовать электронные ресурсы, чтобы получить необходимую информацию. Посредством использования Интернета молодой человек получает возможность включаться в новые потоки информации, в том числе и касающиеся различных социально-политических и социокультурных вопросов. К примеру, если речь идет о поиске и выборе будущей профессиональной карьеры, то использование Интернета помогает выбрать и отрасль (наука, производство, реклама, шоу-бизнес и так далее), и тот спектр в одном из этих направлений, который в наибольшей степени интересуется и привлекает человека, определяющего свои профессиональные склонности.

Сеть Интернет является средством многократного увеличения возможности и скорости осуществления коммуникаций в молодежной среде, решающих главную проблему информационного общества, заключающуюся в генерации, обработке, передаче постоянного потока и огромного массива информации, которая становится главным общественным ресурсом. В условиях становления информационного общества сеть Интернет выполняет функцию интеграции человечества через вытеснение

непосредственного человеческого общения искусственными формами социальной коммуникации, приводящими к изменению повседневного социального взаимодействия индивидов и социальных групп, опосредованное общение которых осуществляется посредством сети Интернет.

Как уже говорилось выше, сеть Интернет играет огромную роль в реализации информационного обеспечения молодежи. По данным социологического исследования, проведенного сотрудниками Института социологии Национальной академии наук Беларуси в 2010 г., одной из целей которого являлось всестороннее изучение проблем молодежи, большинство молодежи предпочитают получать социально-политическую информацию из сети Интернет. Используют для получения такой информации Интернет 53,9 % опрошенных молодых людей, 46,9 % респондентов постоянно читают государственные СМИ, 23,6 % - отдают предпочтение негосударственным СМИ. Российские СМИ пользуются популярностью у 22,5 % респондентов, а иностранные СМИ – у 19,1 % опрошенных. Кроме того, пятая часть опрошенных молодых людей доверяют информации, полученной по месту работы и учебы или от соседей и знакомых (17,2 % и 14,4 % соответственно).

Таким образом, для большинства молодых людей основным источником получения информации о политике, заслуживающим доверия, является сеть Интернет. Это подтверждается и данными официальной статистики – согласно таким данным основной аудиторией белорусской сети Интернет являются молодые люди в возрасте до 35 лет, имеющие высшее или незаконченное высшее образование. Так, согласно исследованию Института социологии Национальной академии наук Беларуси, более двух третей респондентов (около 65 %) в возрасте до 30 лет в качестве источника информации предпочитают использовать сеть Интернет.

Благодаря общению в режиме он-лайн существует возможность для создания виртуальных политических организаций, которые

потенциально будут способны оперативно реагировать на изменения позиций своих членов по важнейшим вопросам и представлять интересы тех или иных социальных групп в обществе. Например, последние президентские выборы в США и сенсационная победа чернокожего кандидата Барака Обамы продемонстрировали колоссальные возможности сети Интернет в политической сфере общества. Так называемая «всемирная паутина» становится неотъемлемой частью большой политики не только на Западе, но и в России, Украине.

Использование Интернета в процессе включения молодежи в сферу политики создает ряд важных преимуществ. Первое из них состоит в том, что общение реальных и потенциальных исследователей позволяет существенно экономить время, затраты и интеллектуальные ресурсы в интерактивном взаимодействии. Второе преимущество заключается в том, что резко возрастает скорость, точность и масштабность коммуникационных взаимодействий заинтересованных лиц, которые могут проживать в разных странах и на континентах, принадлежать к различным культурам. Третье преимущество состоит в том, что молодые люди, владеющие высоким уровнем информационной культуры, в процессе взаимодействия через сеть Интернет могут использовать не только тексты, но также звуковые, цветовые и видео элементы. Таким образом, Интернет представляет собой новый, в высшей степени эффективный инструмент, содержащий в себе международный и даже глобальный потенциал.

В условиях реальной доступности большого количества информации из любой страны мира и на любом языке с помощью такого инструмента коммуникации как сеть Интернет, для каждого человека, а особенно молодого, необходимым становится умение самостоятельно осуществлять поиск нужных сведений. В связи с этим резко возросли требования к уровню информационной

культуры личности. Сюда входит целый ряд взаимодействующих компонентов, в том числе:

- знание обширной области функционирования информационных реалий;
- знание структурирования информационного мира;
- умение осознанно и творчески включаться в информационно-коммуникационный процесс;
- овладение культурой поиска новой и полезной информацией;
- умение перерабатывать большие массивы информации с использованием как информационных (компьютерных) технологий, так и интеллектуальных нормализованных методик (многоаспектного анализа текстов, контент-анализа, кластерного анализа и т.д.);
- навыки использования формальных и неформальных каналов получения информации, освоение возможностей новых информационных технологий.

Между тем, исследователи полагают, что состояние информационной культуры молодежи в настоящее время в настоящее время не может быть признано удовлетворительным, поскольку общий уровень информационной подготовки выпускников общеобразовательных школ и высших учебных заведений остается достаточно низким, что проявляется в неумении решать типовые информационные задачи в системе электронных коммуникаций. Выделяются следующие типичные недостатки информационной подготовки учащихся:

- отсутствие представлений о возможностях использования мировых, национальных и региональных информационных ресурсов;
- незнание особенностей ресурсной базы различных информационных учреждений (школ, вузов, библиотек и др.);
- низкий уровень владения алгоритмами ведения адресного, тематического и фактографического поиска;

- ограниченность знаний и умений по отбору, анализу, синтезу и критической оценке найденной в сети информации.

В связи с этим для успешной социализации в современном обществе молодым людям необходимо обладать следующими качествами, представляющими минимально необходимый уровень информационной культуры личности:

- владение персональным компьютером на уровне квалифицированного пользователя и применение его в профессии;
- готовность, восприимчивость к новым информационным технологиям;
- рациональное сочетание традиционных и инновационных способов получения информации;
- наличие информационной гибкости и избирательности.

Наличие таких необходимых навыков способствует повышению уровня информационной культуры личности и содействует социализации и является ее необходимым условием в современном трансформирующемся обществе. Согласно Д. Нэсбитту, среди тенденций развития современной цивилизации главными являются «возрождение искусств» и «триумф личности» [Нэсбитт, 1992: 205]. Информационная культура ставит человека в совершенно иные связи с внешним миром. Его жизнь становится менее детерминированной социально-экономическими условиями, а его свободная творческая деятельность во многом определяет социальную и культурную ситуацию. Для того чтобы молодые люди смогли успешно адаптироваться в современном трансформирующемся обществе, необходимо чтобы все компоненты информационной культуры использовались не по отдельности, а в органической взаимосвязи друг с другом.

В широких и разнообразных информационных потоках формируемых и распространяемых системой глобальной информационной сети наиболее существенную роль в формировании

социокультурных ориентаций молодежи исследовательские конференции в Интернете по различным направлениям, разнообразные форумы, онлайн-дискусии, фокус-группы. Важные достоинства названных мероприятий заключаются в формировании целевых групп, получающих возможности группового обсуждения интересующих их проблем, специфики формирования и развития тех или иных сообществ по интересам и так далее.

Использование Интернета молодыми людьми играет существенную роль в формировании социально-политических и социокультурных ориентаций и создает ряд важных преимуществ. Первое из них состоит в том, что общение реальных и потенциальных пользователей позволяет существенно экономить время, затраты и интеллектуальные ресурсы в интерактивном взаимодействии. Второе преимущество заключается в том, что резко возрастает скорость, точность и масштабность коммуникационных взаимодействий заинтересованных лиц, которые могут проживать в разных странах и на континентах, принадлежать к различным культурам. Третье преимущество состоит в том, что молодые люди, владеющие высоким уровнем информационной культуры, в процессе взаимодействия через сеть Интернет могут использовать не только тексты, но также звуковые, цветовые и видео элементы. Все это расширяет возможности удовлетворения информационных и коммуникационных потребностей молодежи и служит средством формирования социально-политических и социокультурных ориентаций современной молодежи.

Summary

Research of vital self-determination of youth became topical in the conditions of system transformation of a modern Belarus society. Information culture which influences a choice of youth course of life urged to play a considerable role in this process.

The basic approaches of research and the analysis of an information society are analyzed. The basic components of information culture that necessary for young men for successful adaptation and socialization in a modern society are allocated. Conclusions and recommendations about increase of youth information culture in the conditions of innovative development of modern Belarus society are formulated

- [1] Тоффлер, О. 1986. *Раса, власть, культура* / О. Тоффлер // Новая технократическая волна на западе. – М.: Прогресс.
- [2] Инглегарт, Р. 1999. *Культурный сдвиг в зрелом индустриальном обществе*, Р. Инглегарт, Новая постиндустриальная волна на Западе. - М.
- [3] Нэбитт, Дж., Эбурдин, П. 1992. *Что нас ждет в 90-е годы. Мегатенденции. Год 2000.* - М., Республика.

Борис Владимирович Данилов

***Образование России XXI века
(концепция развития)***

Education in Russia in XXI century

Мировая история образования демонстрирует нам постоянный поиск и совершенствование всей системы передачи знаний и умений подрастающему поколению. Наряду с общими тенденциями, в ней всегда проявлялись и национальные особенности, связанные со спецификой государственного устройства и культурными традициями и обычаями. В этой связи, особый интерес представляет развитие образования в России.

На этапе формирования Древнерусского государства были заложены особенности дальнейшего развития всей системы образования на Руси, оказавшейся во многом отличной от образовательной системы Западной Европы. В процессе исторического развития государства постепенно складывалась система образования, генетически восходившая к традициям Киевской Руси и имевшая значительные отличия от западноевропейской и византийской образовательных систем. Уже к концу X века в Древней Руси существовало несколько систем профессионального образования. Две системы существовали

издревле: домашнее (бытовое) обучение и профессиональное в рамках сельской общины. Эти системы пополнялись качественно новыми подходами и инновациями. Система государственного образования сформировалась сразу, с учетом зарубежного опыта. Вторая существовала в кругу ремесленных профессий, связанных с удовлетворением основных материальных и духовных потребностей общества. В первой половине XV11 века в городах и сельских местностях Юго-Западной Руси существовало много братских школ. Эти школы значительно повышали грамотность русского, украинского и белорусского населения. Они наработали много нового, ценного, в процессах воспитания и образования, превосходивших школьную практику Западной Европы: организация и управление школьной жизни, большой охват детей обучением, стабильный распорядок учебного дня, хорошая постановка учета посещаемости и успеваемости учащихся и др. В братских школах преподавались славянский, греческий и латинский языки, арифметика, пение; изучалось религиозное воспитание и обучение; особое внимание обращалось на грамматику и риторику. Создавая в 1632 году знаменитый труд «Великая дидактика», известный чешский педагог Ян Амос Коменский за основу взял, в первую очередь, опыт деятельности братских школ Юго- Западной Руси.

Особое значение для судеб России имела реформаторская деятельность Петра 1, который много внимания уделял образованию и просвещению. В 1716 году он открыл 12 школ, а в 1720 их было уже 50. Просвещение приобретало светскую направленность и становилось на службу экономике, науке, торговле, промышленности, армии и флоту. Это требовало значительного расширения границ образования.

В начале XVIII века в России появляются новые типы школ: начальные училища, архиерейские, гарнизонные; повышенные начальные и средние грамматические школы, духовные семинарии и специальные школы: Военно-инженерная (1698 г.), Пушкарская

(1699г.), школа математических и навигационных наук (1701 г.), Артиллерийская (1701), Медицинская (1707 г.), Ветеринарная (1715 г.), Инженерная (1719 г.), разноязычные школы для изучения иностранных языков, цифирные школы и др.

Вся политика Петра 1 в области образования, науки и культуры была направлена на создание национальных кадров. Петр 1 приглашал специалистов из-за границы и посылал русских дворян на учебу в другие страны. По мере подготовки отечественных специалистов для различных отраслей хозяйства и государственного управления иностранные специалисты заменялись отечественными кадрами.

В XIX веке наступает новый этап в развитии образования России. Педагогическая мысль первой половины XIX века отражала общенациональные проблемы и решала задачи поставленные временем и условиями жизни России. Вопросами просвещения и воспитания занимались видные государственные и общественные деятели, писатели, педагоги и мыслители: М.Н. Муравьев, В.Н. Каразин, Н.Н. Кошанский, М.В. Петрашевский, С.С. Сперанский, А.А. Ширинский-Шихматов, В.В. Измайлов, Н.М. Карамзин, В.А. Жуковский, А.С. Пушкин, И.Ф. Богданович, И.В. Киреевский, А.С. Хомяков, В.Г. Белинский, А.И. Герцен и другие.

Вторая половина XIX века была в России периодом большого подъема общественного движения, важной составной частью которого было мощное педагогическое движение. Острая критика крепостнического воспитания, борьба против сословной школы за общее светское образование, борьба за воспитание человека и гражданина, за образование женщин, борьба против догматизма и схоластики, зубрежки и муштры, уважение к личности ребенка, разработка и реализация инновационных дидактических программ, расширение сети народных школ, автономия высшей школы – таковы были важнейшие вопросы, выдвинутые русской прогрессивной педагогикой второй половины XIX века. В ней

достойное место заняли выдающиеся мыслители, философы, педагоги, писатели: Н.И. Пирогов, Л.Н. Толстой, К.Д. Ушинский, Н.Г. Чернышевский, А.Н. Добролюбов, В.Ф. Одоевский, Д.И. Писарев, Н.А. Корф, И.Н. Ульянов, Н.Ф. Бунаков, В.Я. Стоюнин, В.И. Водовозов, В.П. Острогорский, Д.И. Тихомиров, П.Ф. Каптерев, К.Н. Вентцель, В.П. Вахтеров, В.И. Ульянов (Ленин), П.Ф. Лесгафт и др.

За демократические изменения в системе просвещения России велась упорная борьба, которая вылилась после революции в декрет от 9 ноября 1917 года, где были изложены основные принципы и задачи советского правительства в области образования:

1. Обязательное всеобщее начальное обучение;
2. Общедоступность школы всех ступеней;
3. Безусловная светскость школы;
4. Высокий бюджет по народному образованию;
5. Демократизация народного образования;
6. Учет местных и национальных особенностей;
7. Привлечение педагогов к обсуждению всех вопросов строительства новой школы.

Первый вклад в фундамент советской педагогики внесли: А.В. Луначарский, Н.К. Крупская, П.П. Блонский, А.П. Пинкевич, С.Т. Шацкий, А.С. Макаренко, М.М. Пистрак, Е.Н. Медынский и др.

В советский период в развитии образования огромную организационно-управленческую роль, выполняли Министерство образования СССР и Академия педагогических наук СССР. Множественную характеристику имеют советские методы обучения и воспитания. Их создавали и внедряли в практику опытные педагоги: В.А. Сухомлинский, Б.П. Есипов, М.А. Данилов, М.И. Махмутов, С.И. Перовский, Е.Я. Голант, И.Я. Лернер, М.Н. Скаткин, Н.М. Верзилин, А.Н. Алексюк, И.Д. Зверев, В.Ф. Паламарчук, С.Г. Шаповаленко, Л.В. Занков, В.В. Давыдов, Д.Б. Эльконин, А.М. Матюшкин, И.Я. Гольперин, Н.Ф. Талызин и др. Педагогику высшей

школы подняли на высокий международный уровень известные ученые: В.А. Слостенин, Ю.К. Бабанский, Ильина, Харламов и др.

Потребность в повышении качества образования усиливала инициативы педагогов, творчески ориентированных на внедрение в педагогическую практику значительного опыта обновленного преподавания. Этот опыт достаточно разнообразный, и фактически показывает разные грани и аспекты будущей модели образования. В этих условиях, появились педагоги-новаторы: И.П. Волков, О.С. Газман, И.П. Иванов, Е.Н. Ильин, В.Ф. Шаталов, М.П. Щетинин и другие, заложившие основу «педагогике сотрудничества».

Завершая краткий исторический анализ развития российского образования важно отметить, что во все исторические периоды идеи просвещения являлись важнейшей проблемой России, и уровень ее образованности был значительно выше, чем в Западной Европе. Поэтому школа выполняет свою историческую роль в соответствии с выработанным национально-историческим самосознанием и народными идеалами обучения и воспитания.

Образование России XXI века

Концептуальный подход развития образования в России, продиктован попыткой создать такую систему образования, которая, по мнению академика РАО В.А. Слостенина «...сможет реализовать функцию сохранения и воспроизводства гуманистических традиций отечественной и мировой культуры, которая будет гибкой, открытой, вариативной по типам школ и образовательным уровням, способной к саморазвитию, система, соотносимая с западными моделями, учитывающая опыт русского просветительства, отвечающая назревшим потребностям современности».

За последнее время (1991-2009 гг.) из России в другие страны выехало более миллиона квалифицированных специалистов, среди них более 200 тысяч ученых, так называемых «умов», на подготовку которых из государственной казны было затрачено по современным

ценам, из расчета на одного специалиста 100 тысяч рублей, 100 миллиардов рублей, или 3,3 млрд. долларов. По данным статистики, около 40 % из них вернуться в Россию, так как не смогут за границей, по разным причинам, трудоустроится, и, прежде из-за недостаточной квалификации и языкового барьера. Однако 60 процентов специалистов будут работать на интеллект других стран, а это 2 млрд. потерянных для России долларов, или 4-5 % ее бюджета в год, или три суммы, которые ежегодно выделяются на отечественное образование.

Утраченный 60 % профессиональный компонент, который должен был работать на экономическое и культурное возрождение России, необходимо не только восстановить, но и удвоить его, причем до 2020 года, учитывая ее естественное государственное развитие. Это возможно в том случае, когда под отечественное содержание образования будет заложена система знаний, умений и навыков, а также мировоззренческих и нравственных идей, которые являются основой формирования различных технологий и информационных потоков за последние 200 лет. Образование должно войти в состав основных приоритетов российского общества и государства.

В России учебный год длится 34 пяти и шестидневных недели, что составляет 170 дней, и если не внести коррективы в учебный процесс, то она отстанет от США на 40, а от Японии на 70 образовательных дней. Для того чтобы нашу систему образования сделать стабильно развивающейся, надо ее сделать целостной, то есть внести изменения в системообразующую структуру образования, чтобы она имела концептуальный характер. Прежде всего, надо увеличить учебный год в России с 170 до 215 дней, учитывая, что отдохнувшие старше школьники после летних каникул два семестра будут заниматься по 6 дней в неделю 7 часов в день (1505 учебных часов в год). Кроме того, после окончания учебного года 5 и 6 классы будут участвовать в двухнедельной трудовой практике, а учащиеся 7, 8, 9, классов пройдут обязательную

двухнедельную технологическую практику на производствах, фирмах, офисах и т.д., что, в целом составит 1545 учебно-практических часов.

В 2000 году в России обучались в 67000 школах 21 миллион учащихся. 4 % или 2680 из них это специализированные школы, включая лицеи и гимназии, а 96 % или 64320 школ – массовые. В мире специализированные школы в среднем составляют 14,5 % от общего числа в государстве, а в наиболее развитых странах их количество достигает 20 – 30 %. Качество содержания образования в специализированных школах России высокое. Из 22 российских школьников, участвующих в 2001 году в пяти мировых олимпиадах по математике, физике, химии, экологии – дважды, было завоевано одиннадцать золотых, семь серебряных и две бронзовых медалей. В последующие годы, вплоть до 2009, результаты не менее эффективны. Всех участников олимпиад представляли специализированные школы, в том числе лицеи и гимназии. Массовая школа России по качеству содержания образования за последнее время резко снизила свой уровень и занимает в табели мирового ранга не достойное ей место. Демографическая катастрофа, явившаяся последствием социально-экономических «преобразований», также отрицательно влияет на состояние отечественного образования. Предполагается, что к 2012 году в школах России будет обучаться 13 миллионов детей. В 2009 году выпускников средней школы было около 1,3 миллиона, а мест в учреждениях среднего профессионального и высшего образования имеется на 1,7 миллионов человек.

Анализ развития отечественного образования показал, что за XX век одиннадцатилетнее обучение в средней школе было 10 лет, с 1963 по 1966 и с 1984 по 1989 годы. Считать одиннадцатилетним обучением в средней школе России с 1989 – 1990 учебного года по 2000 год нецелесообразно, так как в этот период в системе среднего школьного образования отсутствовал 4 класс, и учащиеся обучались

в школе 10 лет. Современное состояние школы предполагает создать новую концепцию и выстроить целостную модель общего среднего образования по схеме 4-10-11 – начальная школа – 4 класса, полная средняя общая школа – 10 классов и специально-подготовительная – 11 класс, упразднив основное общее образование (9 классов) как выполнившее свою историческую миссию и не отвечающее современным требованиям.

После окончания десятилетнего обучения в средней школе учащиеся обязаны сдавать государственные экзамены на аттестат зрелости за весь курс обучения по десяти предметам: сочинение, литературу, математику, физику, химию, биологию, географию, историю, информатику, иностранный язык. Географию и биологию сдают после первого полугодия, а остальные предметы после второго с перерывом в три дня.

Окончив среднюю школу и получив аттестат зрелости с оценками на «4» и «5» учащиеся переводятся в одиннадцатый специально-подготовительный профильный класс, где будут готовиться для поступления в высшие учебные заведения по выбранным профильным направлениям: гуманитарное, математическое, естественнонаучных дисциплин, военное дело и др. Готовить абитуриентов к поступлению в вузы будут как учителя средней школы, так и преподаватели вузов. После окончания одиннадцатого класса абитуриенты сдают в школе экзамен и одновременно тестирование в вузе по профильному предмету и полученный средний или общий бал войдет в сертификат качества знаний, который определит поступление их в институты, академии и университеты на бюджетные отделения (ст. 43 Конституции РФ – бесплатное обучение). Лучшие из лучших, окончившие одиннадцатый класс, получают голубые, красные и зеленые сертификаты качества знаний, с вручением им соответственно платиновых, золотых и серебряных медалей. Все вариативные образовательные учреждения – школы, лицеи, гимназии,

профильные школы с углубленным изучением отдельных дисциплин будут доступны практически каждому гражданину России.

Количество высших учебных заведений увеличится за счет повышения статуса колледжей и техникумов в результате преобразования их в институты. Имея мощный десятилетиями накопленный профессионально-подготовительный потенциал, бывшие колледжи и техникумы, внедряя научную основу, станут ведущими в своих отраслях четырехлетними учебными заведениями – институтами, где будут готовить бакалавров-специалистов. Их место займут начальные специальные учебные заведения – профессиональные училища, преобразованные в колледжи и техникумы, которые будут готовить специалистов-профессионалов среднего звена.

Высшее и среднее специальное образование России будет представлено тремя типами учебных заведений:

1 тип – высшие учебные заведения – университеты и академии – 5 лет обучения;

2 тип – высшие учебные заведения – институты – 4 года обучения;

3 тип – средние специальные учебные заведения – колледжи и техникумы – 3 года обучения.

Учащиеся, имеющие в аттестате удовлетворительные оценки, в одиннадцатый класс не переводятся, им предоставляется возможность поступать в институты для получения высшего образования, в колледжи и техникумы для получения среднего профессионального.

Колледжи и техникумы будут двух видов – двухступенчатые и тупиковые. Первые – трехгодичные колледжи – обеспечат подготовку на уровне 3 курсов высшей школы специалистов-профессионалов среднего звена с получением диплома и дадут возможность продолжать обучение в институтах, академиях и университетах. Эти учебные заведения предназначены для выпускников школ, имеющие в аттестатах удовлетворительных

оценок менее 30 %. Вторые – трехгодичные техникумы, будут предназначены для подготовки специалистов-профессионалов среднего звена для муниципального уровня. В техникумах будут учиться, учащиеся, окончившие среднюю школу с аттестатом, в котором более 30 % удовлетворительных оценок. См. систему – «Образование России XXI века»:

Начальная школа
(4 класса)

Колледжи, техникумы (бывшие ПУ, ПТУ)	Средняя, школа (10 классов)	полная	Институты (бывшие колледжи, техникумы)

Средняя специально-профильная
школа (11 класс)

Высшая школа
институты, академии, университеты

1. Начальная школа (4 класса);
2. Средняя, полная образовательная школа (10 классов);
3. Средняя специально-подготовительная профильная школа (11 класс);
4. Колледжи, техникумы (бывшие ПУ, ПТУ) – мастер-специалист - 3 года обучения;
5. Институты - бакалавр-специалист – 4 года обучения;
6. Университеты, Академии – магистр – 5 лет обучения.

Национальная образовательная инициатива «Наша новая школа» утвержденная Президентом Российской Федерации Медведевым Д.А. 4 февраля 2010 года № Пр-271 должна быть преобразована в Национальную доктрину образования (НДО). Сущность НДО должна

состоять в государственно-оправданной и образовательно-эффективной политике, которая должна включать в себя:

- Разработать стратегию системного повышения заработной платы работников образования и довести ее к 2012 году до уровня средней заработной платы государственного служащего, а к 2020 году до уровня учителя Западной Европы и США, каждый год, увеличивая заработную плату за успешность в работе и педагогический стаж на тысячу рублей;

- Возвратить маститых педагогов и учителей-мужчин в среднюю школу, без которых возрождение утраченных позиций, исторических традиций и инновационных подходов, характерных для российского просвещения, практически не возможно: «Учитель-мужчина в школе, что отец в семье»;

- Поставить государственную задачу и посадить за школьные парты детей России, по разным данным от 1, 5 до 2, 0 миллионов человек, находящихся вне школы;

- Отменить нормативно-подушевое финансирование образовательных учреждений, которое привело к фактическому снижению качества содержания образования, как в средней, так и высшей школе;

- Увеличить расходы на питание детей в школах, где цена проблемы 25-30 миллиардов рублей.

Учитывая, что сфера среднего образования является базовой основой подготовки всех специалистов, в том числе и государственных служащих, необходимо внести изменения в «Концепцию модернизации российского образования до 2012 года». Вместо приравненной к средней заработной плате в промышленности, оплату учителям и преподавателям производить на уровне среднего заработка государственных служащих, и присвоить всем педагогам с высшим образованием, статус государственного Учителя. Интеграция российского образования в мировое сообщество должна в первую очередь предусматривать

постепенное повышение материального уровня педагогов до оплаты специалистов этого профиля за рубежом в размере 50 - 60 тыс. у. е. в год до 2020 года и т.д.

Кроме того, образование России должно решать следующие задачи: отказ от нормативно-подушевой оплаты ценнейшего педагогического труда, переход на отраслевую систему оплаты труда работников образования, введение к основной заработной плате надбавок, стимулирующих высокие результаты педагогической работы, надбавок педагогам за продолжительность непрерывной работы в образовательных учреждениях, создание и совершенствование отраслевой пенсионной системы для различных категорий педагогических работников.

Начальной ставкой оплаты уникального труда педагогических работников является десять тысяч рублей за 20 часов в неделю. С учетом оплаты за проверку тетрадей, классное руководство, на приобретение специально-методической литературы, поощрительных сумм за высокие результаты участия учащихся в олимпиадах разного уровня и др., учитель с 2012 года должен получать свыше двадцати тысяч рублей за одну ставку в месяц (см. табл.).

В процессе учебной работы для стабильной эффективности качества содержания образования разрешается нагрузка не более чем на 1,25 ставки.

УЧИТЕЛЮ России – СТАТУС ГОСУДАРСТВЕННОГО СЛУЖАЩЕГО!

До 2020 года поднять престиж Учителя России до уровня учителя Западной Европы и США, каждый год, увеличивая заработную плату за успешную работу и педагогический стаж на тысячу рублей.

Перспективная заработная плата работников образования
Российской Федерации с 01.01.2011 года (по Данилову Б.В.)

Главной задачей стоящей перед отечественным просвещением является высокое качество содержания образования. Качество школьного образования – это овладение основами фундаментальных

наук (математики, физики, химии, биологии и др.) - важнейший фактор развития, как каждого человека, так и государства в целом. В этой связи содержание и уровень среднего образования должны соответствовать требованиям научного прогноза и стать частью плана государственного развития, его экономики, науки и культуры. Основным результатом деятельности образовательного учреждения будет система знаний, умений и навыков, которой овладеет учащийся в процессе обучения в средней общей полной школе (10 классов), а набор компетенций в профессиональной, интеллектуальной, гражданско-правовой, коммуникативной, информационной и других сферах начнется в 11 специально-подготовительном профильном классе общеобразовательного учебного заведения и через среднее специальное и высшее образование, с учетом переподготовки и повышения квалификации, будет продолжаться всю жизнь. Для этого важно восстановить и повысить качество естественнонаучного, математического, гуманитарного и других направлений современного образования.

Учебное заведение, должность, ученая степень, ученое звание	Педагогический стаж	Перспективно-стимулирующая заработная плата за успешность и стажность (тыс. руб.)				
		1 год	2 год	3 год	4 год	5 год
Дошкольные учреждения: Педагог-воспитатель в/о Старший педагог в /о Педагог-методист в/о	до 5 лет	10.0	11.0	12.0	13.0	14.0
	10 лет	15.0	16.0	17.0	18.0	19.0
	15 лет	20.0	21.0	22.0	23.0	25.0
Средняя школа, лицей, гимназия, кадетский	до 5 лет	10.0	11.0	12.0	13.0	14.0
	10 лет	15.0	16.0	17.0	18.0	19.0
	15 лет	20.0	21.0	22.0	23.0	24.0
	20 лет	25.0	26.0	27.0	28.0	30.0

Учебное заведение, должность, ученая степень, ученое звание	Педагогический стаж	Перспективно-стимулирующая заработная плата за успешность и стажность (тыс. руб.)				
		1 год	2 год	3 год	4 год	5 год
корпус: Учитель: ставка 20 часов Старший учитель Учитель-методист Главный учитель						
Средние специальные учебные заведения колледжи, техникумы: Преподаватель: 20 часов Ст. преподаватель Кандидат наук	до 5 лет 10 лет 15 лет	10.0 15.0 15.0+3.0	11.0 16.0 16.0+3.0	12.0 17.0 17.0+3.0	13.0 18.0 18.0+3.0	14.0 20.0 20.0+3.0
Высшая школа: институты, академии, университеты: Ассистент Преподаватель – 900 час. Ст. преподаватель – 900 час. Канд.н., ст.преподав. – 850 час. Канд.н., доцент – 800 час. Канд.н., профессор – 750 Доктор н., профессор – 700 ч.	до 5 лет до 5 лет 10 лет 10 лет 15 лет 15 лет 15 лет	6.0 10.0 15.0 15.0+3.0 15.0+5.0 20.0+5.0 25.0+7.0	7.0 11.0 16.0 16.0+3.0 16.0+5.0 22.0+5.0 27.0+7.0	8.0 12.0 17.0 17.0+3.0 17.0+5.0 24.0+5.0 29.0+7.0	9.0 13.0 18.0 18.0+3.0 18.0+5.0 26.0+5.0 31.0+7.0	10.0 14.0 20.0 20.0+3.0 20.0+5.0 28.0+5.0 33.0+7.0

Учебное заведение, должность, ученая степень, ученое звание	Педагогический стаж	Перспективно-стимулирующая заработная плата за успешность и стажность (тыс. руб.)				
		1 год	2 год	3 год	4 год	5 год

Исходя из интересов отечественной образовательной системы, в России необходим постоянный государственный стандарт образования, который будет регламентировать учебный процесс, делать его конкретным и устойчивым. Регламент образовательного процесса даст возможность контролировать всю систему образования в рамках единого образовательного пространства: типовой учебный план, единые программы по предметам, стабильные учебники, расписание занятий, примерное поурочное планирование и др. Школа должна гарантировать, что все учащиеся будут иметь достаточные базовые знания, для получения в перспективе квалифицированной профессии. Для этого необходимо принять государственный закон, определяющий, что должен знать каждый учащийся российской школы по каждому предмету.

Сущность государственного стандарта в образовании, по оценке специалистов, должна состоять в следующем: «Государственный стандарт общего образования – совокупность норм, в обязательном порядке определяющих минимум (основы – Б.Д.) содержания основных образовательных программ общего образования, требования к уровню подготовки выпускников (обучающихся) всех ступеней общего образования, объем учебной нагрузки, а также основные требования к обеспечению образовательного процесса, в том числе к его материально-учебному, лабораторному, информационно-методическому и кадровому».

Основы отечественного образования, с учетом российского менталитета – веками формировавшийся стереотип общества и генотип человека сложившийся в образе мыслей, чувств, мироощущений народа и впитавшего богатейшие традиции

отечественной культуры и просвещения, направленного на формирование грамотного, научно-ориентированного, нравственного, разносторонне развитого человека, обладающего трудолюбием, чувством гражданского долга, сознания и ответственности, любви к своей Родине должны включать:

Интеллектуальное развитие: широкий информационный диапазон и кругозор; умения обобщать, анализировать, делать выводы; заниматься самообразованием и самовоспитанием; гибкое мышление, умение и желание организовать себя; умение ориентироваться в учебной, научной, художественной и справочной литературе; потребность применять знания на практике; понимание жизненного целеполагания (целеустремленности) и др.;

Научность: все дисциплины школьного курса должны иметь научную основу и мировоззренческую значимость. Школьная научность – это исследование согласованности открытых всеобщих закономерностей в системном освоении существующего мира; материалистическое мировоззрение, знание современной научной картины мира и др.;

Фундаментальность: главные, базисные предметы, составляющие иерархию ценностей и основу основ фундаментальных школьных дисциплин – русский язык, литература, математика, естествознание, физика, химия, история, география, иностранный язык, информатика и др. должны играть определяющую роль при получении учащимися системы знаний, умений и навыков;

Трудолюбие: в учебно-воспитательном процессе школьного обучения всемерно поощрять созидательный труд учащегося, в результате которого непосредственно создаются материальные и духовные ценности, плоды умственной и рукотворной работы;

Нравственность, патриотизм: признать духовно-нравственные и гражданско-патриотические основы школьного дела неотъемлемой частью воспитания разносторонне развитой личности в условиях деятельности среднего общеобразовательного учреждения России.

Они включают в себя: патриотизм (чувство гордости и ответственности за Отчизну и желание все сделать возможное для ее процветания); правовая и политическая культура; способность сделать правильный нравственный, социальный и политический выбор и др.

За последнее двадцатилетие (1990-2010 гг.), к сожалению, резко снизился профессиональный уровень большинства учителей массовой образовательной школы. Международное исследование показало, что в настоящее время число сильных учителей составляет 4 % от общего количества работающих в массовой школе. Эти учителя, воспитанные на лучших традициях русской дидактики, а также те, которые работают в средних специальных общеобразовательных учреждениях (гимназии, лицеи) обеспечивают успешное выступление наших школьников на мировых олимпиадах. Основной учительский контингент в массовой школе составляют молодые педагоги, которые, решая социальные проблемы, не стремятся к совершенствованию педагогического мастерства. Отсутствие у них должного педагогического опыта, стремления повышать свои профессиональные качества, а также проведение уроков с использованием нетрадиционных методик не вооружают учащихся знаниями, а приводят к значительному понижению качества содержания образования.

Поэтому среди большей части учащихся средней школы преобладают анархические настроения, пассивность, наблюдается спад интереса к учебной деятельности, труду в целом, эгоизм, агрессивность, жестокость и другие отрицательные действия.

Большой бедой и виной отечественного образования является потеря за последние двадцать лет талантливых и одаренных людей, которых в дошкольном учреждении и школе сивелировали до уровня обыкновенных усредненных личностей. Именно они, в прошлом получая в школе высокие базовые знания, в перспективе создавали основу высокого научного и образовательного потенциала

нашей страны: достижения отечественной науки и техники в области ядерной и термоядерной энергетики, полупроводниковых приборов, квантовых генераторов, освоение Космоса и др. Это способствовало созданию первых атомных станций, первых атомных кораблей-ледоколов и подводных лодок, первых космических аппаратов, ракет, станций и др. Кроме того, велика их роль в развитии отечественного образования. Отечественные ученые А.Ф.Иоффе, И.В. Курчатов, Л.А. Арцимович, Я.Б. Зельдович, А.И. Алиханов, П.Л. Капица, И.К. Кикоин, А.Н. Колмогоров, М.А. Лаврентьев, М.А.Прокофьев, А.И. Маркушевич, А.М. Арсеньев и другие внесли значительный вклад в разработку содержания школьного образования, в создание оптимальных условий для высокого качества просвещения России.

Традиции, заложенные Великими учеными, должны быть продолжены сегодняшними выпускниками общеобразовательных учебных заведений, получивших высокий уровень знаний и умений в школе и вузе и реализующих их, участвуя в олимпиадах разных уровней, вплоть до мировых. Такая базовая подготовка должна стать основой формирования будущих Великих отечественных ученых, которыми всегда славилась Россия, особенно в XIX и XX веках. К сожалению, последние четверть века показали, что страна утратила свои передовые позиции в мире в области научных разработок и открытий практически во многих сферах человеческой деятельности. Если раньше пять – шесть российских ученых ежегодно претендовали на звание лауреата Нобелевской премии, то за последние двадцать пять лет этого почетного звания были удостоены замечательные физики Жорес Иванович Алферов (2000 г.), Виталий Азаревич Гинзбург и Алексей Алексеевич Абрикосов (2003 г.).

Summary

This paper is about the main ways of development of Russian education. The tendency of development of Russian education in XXI century has a special interest.

- [1] Данилов, Б.В. 2000. *Основы социальной педагогики: учебн. пособ.* УМО МК РФ.: КГУКИ. – Краснодар.
- [2] Данилов, Б.В. 2004. *История педагогики и образования: учебн. пособ.*, гриф МАНПО; Краснодар, КГУКИ.
- [3] Данилов, Б.В. 2003. *Образование России: история, состояние, перспективы: конспект-пособие*, Минобрнауки РФ; Краснодар, КГУКИ.
- [4] *Образование в России: Федер. Справоч.* / М-во образ. РФ. – М.: Родина-Про, 2001.
- [5] *Образование России: история, состояние, перспективы* / Б.В. Данилов – конспект-пособие, Краснодар, КГУКИ, 2003.

Krystyna Nowakowska

***Szanse rozwoju sektora publicznego
i niepublicznego szkolnictwa wyższego***

***The chances of development of the public sector
and non-public higher education***

Edukacja, jako wspólny system kształcenia, powinna obejmować różne poziomy i zapewnić wysoką jakość usługi. Jest to nie tylko podstawowy warunek rozwoju społeczeństwa, ale przede wszystkim droga do podniesienia jakości życia w wymiarze indywidualnym oraz społecznym. Posiadając sprawnie działający system edukacyjny, uzyskamy większe możliwości by wykorzystać społeczny potencjał rozwojowy, który w zdecydowany sposób wpłynie na wzrost gospodarczy oraz na wzmocnienie jej konkurencyjności.

Od początku lat 90-tych następują bardzo dynamiczne zmiany w całym szkolnictwie wyższym. Ustawa „O szkolnictwie wyższym” z 1990 roku rozszerzyła autonomię wszystkich uczelni i stworzyła prawne przesłanki do tworzenia szkół niepublicznych. Oferta ta spotkała się z niespotykanym wzrostem aspiracji edukacyjnych młodzieży. Na przestrzeni tych dwudziestu lat zaobserwować można pewne tendencje zachodzące w szkolnictwie wyższym. Jedną z nich jest szybko zwiększająca się z liczbą szkół niepublicznych.

Wobec narastającej konkurencji uczelnie te zaczęły kreować swój wizerunek jako jedyny, swoisty i niepowtarzalny dla każdej z nich. Budowanie własnej tożsamości, jako spójnego elementu pomagającego jednoznacznie identyfikować poszczególne grupy otoczenia, stało się podstawowym ich zadaniem.

Znaczny wzrost populacji studentów, przez ostatnie dwadzieścia lat, był efektem kilku czynników. Po pierwsze zwiększonego wśród absolwentów szkół średnich odsetka osób, które zamierzają kontynuować naukę w szkołach wyższych (młodzież coraz częściej uświadamia sobie coraz większą korelację pomiędzy wykształceniem, a zarobkami), po drugie zaś zwiększoną populacją absolwentów szkół średnich. Co prawda, drugi z tych czynników od pięciu lat dość istotnie zaczyna zakłócać nabór ilościowy na studia, ale wariant optymistyczny sektora szkół wyższych, zakłada, że szkoły cieszące się najlepszą reputacją powinny być spokojne o swoją przyszłość.

Dane statystyczne pokazują, że od roku 1990 spada w Polsce liczba osób w wieku szkolnym (6-24 lat). Jest więc rzeczą nieuniknioną, że zapotrzebowanie na szkolnictwo wyższe będzie ciągle maleć. Malejąca liczba absolwentów będzie zagrożeniem dla niektórych instytucji, ale pojawi się też możliwość poprawy jakości i łatwiejszy dostęp studentów, do wybranych kierunków kształcenia oferowanych przez uczelnie. Możemy tu rozpatrzyć dwa scenariusze. Według pierwszego, zwycięży jakość, a przez to słabe szkoły niepubliczne po prostu znikną z rynku. Według drugiego zaś, jakościowo słabe niepubliczne uczelnie przetrwają, ponieważ ich koszty będą mniejsze, natomiast niepubliczne szkoły wysokiej jakości, pomimo wykorzystania wszystkich dostępnych środków będą musiały z czasem zamknąć swoje podwoje.

Polskie szkolnictwo wyższe przeżywa obecnie dylemat. Z jednej strony uczelnie mają poczucie misji cywilizacyjnej-tego, że ich celem jest wykonywanie zadań natury społecznej, kulturowej, z drugiej natomiast często traktują edukację jako grę rynkową typu podaż-popyt. Nie jest możliwe absolutne odrzucenie żadnego z tych punktów widzenia. Uczelnie wykonu-

jąc zadania ogólnospołeczne, działają przecież w jakimś otoczeniu (obecnie silnie rynkowym) i powinny wsłuchiwać się w jego potrzeby. Pamiętać jednak należy, że bardzo często działalność naukowo-badawcza i rozwojowa uczelni kreuje jej rzeczywistość, a nie jedynie ją odzwierciedla. Uwaga ta dotyczy chociażby rynku pracy – monitoring obecnych potrzeb w tym względzie jest rzeczą nieodzowną i szkolnictwo wyższe na te potrzeby powinno odpowiadać. Równie ważna jest prognoza zjawisk, czyli przewidywanie tego, jakie umiejętności mogą być cenne na rynku pracy w dalszej i bliższej przyszłości.

Przed uczelniami niepublicznymi i publicznymi stoją wyzwania współczesnego świata, świata inaczej definiującego rolę edukacji, nauki czy procesu dydaktycznego. W najbliższych latach w Polsce, według danych Instytutu Spraw Społecznych, będą potrzebni przede wszystkim ludzie mobilni i otwarci na zmiany. Prawdziwym wyzwaniem będzie technologia, ale nie sama w sobie, lecz sposoby radzenia sobie z nią (umiejętne i kreatywne jej wykorzystywanie [Wissema, 2005: 40]). Dzięki nowoczesnemu i jednocześnie pragmatycznemu spojrzeniu na otoczenie, uczelnie będą potrafiły tak przygotować swoich absolwentów, by mogli oni sprostać zadaniom stawianym przed nimi na rynku pracy. Zapotrzebowanie na studia zostało spowodowane też w dużej mierze nadzieją na lepszą pracę po skończeniu uczelni oraz ucieczką od bezrobocia.

Rozwój szkolnictwa wyższego powinien się opierać na dwóch elementach: programie (misji, zadaniach) oraz zasobach (kadry, finanse) [Strategia rozwoju wyższego szkolnictwa wyższego:2010-2020, 2009]. Aby określić wizję rozwoju szkolnictwa musimy uwzględnić czynniki wewnętrzne i zewnętrzne, w tym zarówno ekonomiczne jak i gospodarcze, a zwłaszcza materialną sytuację rodzin, warunki zatrudnienia i rynku pracy. Również istotne są czynniki demograficzne mówiące o liczebności akademickiej danej grupy wiekowej. Do innych ważnych czynników zaliczamy też procesy zachodzące w szkolnictwie wyższym po wejściu Polski do Unii Europejskiej oraz rozwój nowych technologii, które wspomagają kształcenie. W takim ujęciu należy realizować cele kierunkowe:

- Utrzymanie i rozwój powszechności szkolnictwa wyższego
- Poprawa jakości i efektywności systemu studiów wyższych
- Edukacja dla pracy – Praca po edukacji
- Nauka, badania i rozwój kadr
- Rozwój infrastruktury uczelnianej oraz dostępu do Internetu
- Kształcenie ustawiczne i e – edukacja
- Harmonizacja w ramach Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego

Po wejściu Polski do Unii Europejskiej oraz zgodnie z ustaleniami Procesu Bolońskiego sektor szkolnictwa wyższego stoi przed szczególnym wyzwaniem, polegającym na tym, aby promować innowacyjność niezbędną do tego, aby Polska mogła zaistnieć na skalę europejską i światową [Nowakowski, 2001: 42-54]. Wiedza staje się jednym z ważniejszych kluczy do sukcesu kariery, wysokich zarobków i lepszego życia. Dlatego też jawi się pilna potrzeba podniesienia poziomu nauczania we wszystkich typach uczelni, poprzez ich dalszy rozwój i wzmocnienie systemu zapewnienia jakości. Oczywiście wzmocni się przez to konkurencja, ale przetrwają wtedy najlepsze szkoły. Uczelnie wyższe, aby zapewnić rozwój efektywnego zarządzania muszą się skoncentrować na szkoleniu w takich dziedzinach jak planowanie, zarządzanie finansami, systemy informatyczne oraz zarządzanie nowym rodzajem instytucji, gdzie reforma programowa oraz transfer punktów będzie stałym elementem działalności szkolnictwa wyższego.

Kierownictwo uczelni powinno opracować odpowiednie kierunki polityki, aby umożliwić prawidłowe prowadzenie studiów wieczorowych i zaocznych, dla tych studentów, którzy wykorzystują metody kształcenia na odległość. Do atutów szkół wyższych oprócz stałych elementów, które uczelnie oferują (renoma szkoły, wysokość czesnego, infrastruktura lokalowa, kadra naukowo-dydaktyczna, itp.) doszły elementy europejskie [Dietl, Sapijaszko, 2004: 48], do których kandydaci będą coraz częściej sięgać. Należą do nich:

- posiadanie przez uczelnie certyfikatów europejskich

- stosowanie na uczelniach europejskiego systemu transferu punktów (ECTS), bez którego trudno swobodnie kontynuować studia w Europie
- możliwość nauki w języku obcym i języka obcego
- uczestnictwo uczelni w europejskich programach edukacyjnych (Sokrates, Leonardo da Vinci), zapewniających wymianę studentów i możliwość studiowania za granicą
- uczestnictwo w europejskich programach badawczych (5 i 6 Program Ramowy Badań i Rozwoju i Technologicznego)
- współpraca uczelni z uczelniami w innych krajach europejskich

Uczelnie wyższe powinny zacieśnić współpracę nie tylko między sobą, ale również ze środowiskami naukowymi i biznesowymi. Muszą stworzyć administracyjne systemy zbierania danych, analiz i badań, by na ich podstawie określić swoją misję i strategię, a następnie plany ich wdrażania. Przy tworzeniu strategii powinny uwzględniać między innymi trendy w szkolnictwie wyższym i na rynku pracy, politykę państwa, potrzeby społeczeństwa oraz dostępne środki. Dlatego też zatrudnienie profesjonalnej kadry dydaktycznej lub wyszkolenie już zatrudnionych pracowników jawi się jako podstawowy element przyszłej polityki szkoły [Nowakowska, 2010: 103-110]. W takim ujęciu najlepsze rozwiązanie to szukanie opracowania przez uczelnie systemów, które zapewniałyby wewnętrzne zarządzanie jakością przy stosowaniu wewnętrznej oceny niektórych parametrów jakościowych, do których zaliczamy:

- zachowanie zgodności celów i zadań programu studiów z oczekiwaniami studentów, którzy pracują w dynamicznie rozwijającej się gospodarce wolnorynkowej i wymagającym społeczeństwie opartym na wiedzy
- połączenie wyników kształcenia ze standardami wiedzy absolwentów, ich umiejętnościami i postawami
- wewnętrzną organizację programów kształcenie oraz odpowiedni poziom urządzeń i infrastruktury uczelni

Obecnie uczelnie postrzega się jako element struktury uczenia się przez całe życie [Gulda, 2010: 98-100]. W swoich planach powinny więc uwzględnić następujące elementy:

- różnych programów nauczania, połączone z elastycznym podejściem opartym na pracy zespołowej, by studenci sprostali nowej i dość często niepewnej stworzenie przyszłości, a nie tylko na wiedzy akademickiej opartej na analizowaniu przedmiotu. Wprowadzić trzeba jasno sprecyzowane moduły na wielu kierunkach studiów, we wszystkich trybach nauczania
- rozszerzenie środowiska akademickiego odpowiedniego dla różnych grup studentów- poszerzenie kategorii wiekowych, obejmujących również dorosłych studentów, którzy podejmują naukę po raz pierwszy
- wykorzystanie rosnącego potencjału nowoczesnej technologii informacyjnej do wprowadzenia różnych metod nauczania, takich jak e-learning
- opracowanie programów służących zaspokojeniu potrzeb edukacyjnych, niezależnie od miejsca zamieszkania
- zagwarantowanie, aby organy certyfikujące uznały umiejętności i wiedzę zdobyte zarówno formalnymi, jak i nieformalnymi metodami kształcenia

Aby dopasować polski system szkolnictwa wyższego do wymogów europejskiego i globalnego rynku pracy należałoby dokonać wielu istotnych zmian. Do najważniejszych z nich należą [Zahorska, Walczak, 2006].

- Zmiany systemu finansowania studiów wyższych; Zmiana ta polegałaby na dofinansowaniu tych kierunków studiów, na które będzie zapotrzebowanie w przyszłości (a więc inwestycje związane z informatyką, telekomunikacją - laboratoria, pracownie komputerowe, Internet- ale również te, które kreują nowe systemy kształcenia np. e-learning
- Współtworzenie studiów akademickich z pracodawcami. System powiązań szkolnictwa wyższego powinien być współtworzony z organi-

zaczynając od pracodawców, wsparty informacją zwrotną i doradztwem ze strony uczestników rynku pracy

- Promowanie kształcenia ustawicznego. W sytuacji obecnej, w której to rynek pracy jest coraz bardziej wymagający, a posiadanie dyplomu uczelni wyższej niestety nie gwarantuje znalezienia odpowiedniej pracy, doksztalcanie więc oraz podnoszenie swoich kwalifikacji staje się podstawowym elementem uczestników rynku pracy
- Zmiana oferty kierunków studiów. Większy nacisk należy położyć na kierunki informatyczne i techniczne, które w przyszłości sprostają wymaganiom pracodawców i potrzebom rynku
- Monitoring rynku pracy. Z jednej strony to państwo powinno uruchomić system ciągłego badania popytu na pracę wraz z udostępnieniem wszystkich wyników tych badań. Z drugiej zaś strony same uczelnie powinny stale badać oraz kreować rynek pracy
- Powiązanie stażów z programami nauki. Uczelnie powinny znaleźć sposób aby umożliwić studentom sprawdzenie swojej wiedzy teoretycznej. Mogłoby to się odbywać w formie praktyk, warsztatów tak w czasie studiów jak i po ich ukończeniu. Dało by to możliwość lepszego dopracowania umiejętności i wiedzy absolwentów do oczekiwań rynku
- Promocja indywidualnych karier zawodowych oraz systemu nauki. Należy rozszerzyć ofertę stypendialną oraz rozpowszechniać informację o możliwościach wyjazdu za granicę w ramach różnych programów naukowych i korzyściach z nich płynących
- Powszechność informacji – każda uczelnia powinna rzetelnie informować o perspektywach zawodowych, jakie niesie ze sobą profil kształcenia i kierunki studiów

W obliczu wszystkich zagrożeń stojących przed uczelniami, ważne jest, by te podmioty, które naprawdę chcą przetrwać, oferując jednocześnie wysoką jakość nauczania, przeanalizowały kilka obszarów, wśród których do najważniejszych należą:

- Szanse i zagrożenia wynikające z otoczenia - konieczność ich rozpoznania przez kierownictwo każdej uczelni
- Budżet - prawidłowo skonstruowany budżet uczelni, tak by dla przykładu jednoroczna słabsza rekrutacja nie spowodowała katastrofy w postaci naruszenia równowagi finansowej
- Pozycja uczelni - wypracowanie pozycji uczelni elitarniej, której absolwenci mogą zdobywać wysoką pozycję na rynku pracy
- Stworzenie silnej instytucji szkoleniowej, która osiągnie znaczącą pozycję na rynku kształcenia menedżerskiego
- Samorząd lokalny-przekonanie tego podmiotu (dotyczy głównie uczelni w małych ośrodkach miejskich), aby wsparł finansowo uczelnię, w zamian za jej pozytywny wpływ na rozwój lokalny
- Rynki zagraniczne-ekspansja uczelni do państw Europy Wschodniej

Przyszłość nauki polskiej i całego szkolnictwa wyższego należy rozpatrywać w bardzo szerokim kontekście międzynarodowym. Liczne wydarzenia, które mają miejsce na przełomie wieków we wszystkich sferach życia społecznego, wpływają w znaczący sposób na kształtowanie się nowego ładu ekonomicznego. Wejście Polski do Unii Europejskiej wymusiło inne spojrzenie na sektor całego społeczeństwa, tak by można było sprostać europejskiemu rynkowi pracy. Wykształcenie musi mieć charakter interdyscyplinarny, gdzie wiedza z zakresu polityki, języków obcych, podstaw ekonomii, dyplomacji i prawa europejskiego, tworzy spójny system w kreowaniu nowego wizerunku uczelni. Ten spójny system kształcenia i wychowania musi obejmować różne jej poziomy i polegać na kształtowaniu się postaw niezbędnych do funkcjonowania również w społeczności lokalnej.

W ostatnim dwudziestoleciu Polska przeszła z etapu elitarnego szkolnictwa wyższego do jego etapu masowego. Ta gruntowana transformacja polegała na wprowadzeniu daleko idącej samodzielności i samorządności [Nowakowski, 95-100]. Ten dynamiczny rozwój, połączony z polepszeniem jakości kształcenia, to podstawowe wyzwanie XXI wieku dla całego

szkolnictwa wyższego w Polsce. Pomimo tego, że w tym czasie ujawniło się wiele słabości niektórych uczelni i kierunków, to jest to ich niewątpliwym sukces. W warunkach coraz większej powszechności przemian w zakresie demografii, nowych wymogów w zakresie wiedzy, umiejętności i konieczności uczenia się przez całe życie, przed szkolnictwem wyższym stają nowe zadania. Powinny one mieć charakter wielopłaszczyznowy. Po pierwsze należy usprawnić system szkół wyższych, przy zachowaniu ich autonomii i wykorzystaniu najlepszych praktyk stosowanych w gospodarce. Po drugie stale podnosić jakość kształcenia, która wpłynie na wzmocnienie wizerunku szkół wyższych i w końcu po trzecie, należy zacieśnić współpracę między uczelniami, a sektorami gospodarki. Wszystkie szkoły wyższe powinny otworzyć się i doskonalić w procesie kształcenia ustawicznego.

Począwszy od 2005 roku, rozpoczął się w polskim szkolnictwie wyższym proces coraz szybszego niezrównoważenia rynku edukacyjnego, odwrotny do tego, który istniał do końca XX wieku. Mam tu na myśli coraz większą nadwyżkę podaży miejsc na studia, nad popytem ze strony kandydatów. Sytuacja ta spowodowała zaostrzenie się konkurencji międzyuczelnianej. Dlatego tak ważnym staje się fakt, aby kierownictwo uczelni uświadomiło sobie swoją pozycję, na optymalnych dla niej rynkach docelowych. Pozwoli to określić jej prawidłową strategię i dobrać odpowiednie narzędzia marketingowe. Zmiany, które zachodzą w ostatnich latach pokazują, że z dnia na dzień otwierają się nowe horyzonty i nie należy przeoczyć szans, które ze sobą niosą. Uczelnie, zbyt często skupiają się za bardzo na swoim najbliższym makro i mikrootoczeniu, zastanawiając się jak skutecznie wyeliminować konkurencję, zamiast spróbować skorzystać z nowych możliwości, które pojawiły się na rynku po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Problem ten dotyczy szczególnie uczelni niepublicznych, które muszą zdać sobie sprawę z motywów szkolenia i celów działania swoich” jednostek strategicznych”. Na rynku usług edukacyjnych funkcjonują trzy rodzaje uczelni [Pawłowski, 2001]:

1. Uczelnie czysto komercyjne(maksymalizacja zysku na rzecz założycieli)
2. Uczelnie stabilne, nastawione na długookresowe działania(zasoby założyciela i ewentualny zysk przeznaczone na rozwój uczelni, rozwój kadry akademickiej, itp.)
3. Uczelnie w których zasadniczym zadaniem jest zapewnienie godziwych wynagrodzeń dla grupy założycieli i zatrudnionej kadry

Przyglądając się rozwojowi poszczególnych szkół wyższych widać, jak zmienia się ich wizja w zależności od celu komercyjnego. W uczelniach niepublicznych, w których to funkcje rektora obejmuje założyciel na długi okres czasu, dużo łatwiej jest prowadzić jednolitą działalność na rzecz budowania marki. Wszystkie uczelnie, w nowych warunkach rynkowych muszą sobie zadać pytanie ,którą strategię wybrać. Prognozy przewidują, że około 80% wszystkich uczelni będzie miała kłopoty z naborem na studia. Pozostaną więc na rynku szkoły najlepsze, mające silną markę a te, które „ sprzedają dyplomy” znikną z czasem lub zdecydowanie ograniczą swoją działalność. Każda ze szkół musi więc opracować strategię na najbliższe lata. Wybór strategii to ogromne wyzwanie, bo nikt nie zagwarantuje sukcesu i powodzenia w warunkach coraz większej konkurencji. Jest to jedyny słuszny wybór dla uczelni, które działają z poczuciem misji. Muszą próbować wyprzedzać czasy współczesne w rozpoznawaniu wyzwań przyszłości.

Uczelnie niepubliczne postrzegane są przez młodych ludzi jako zdecydowanie droższe, ale nowocześniejsze i nieco lepiej wyposażone. Uczelnie publiczne zaś jako trudniejsze, bardziej wymagające, mające wyższy poziom nauczania i otwierające większe perspektywy rozwoju. Różnice w ocenach są jednak stosunkowo niewielkie.

Wybór przez studenta uczelni, w której będzie się kształcił, zależy od wielu czynników i niekoniecznie będzie kierował się wyborami, przytaczanymi w wielu opracowaniach. Dlatego tak ważnym wydaje się być fakt, aby każda uczelnia indywidualnie i bardzo wnikliwie śledziła wszystkie ruchy dokonujące się nie tylko na rynku edukacyjnym, ale w całej gospodarce

rynkowej. Polskie szkolnictwo wyższe jest nisko notowane w świecie [Kosecki, 2010: 52]. Wpływ na to ma kilka czynników ale jednym z nich niewątpliwie jest niedostatek nakładów na naukę oraz masowość kształcenia zmniejszająca ilość czasu na pracę naukową [Kapiszewska, 2010: 63]. Jeżeli system szkolnictwa wyższego ma sprostać wyzwaniom rozwojowym, powinien składać się z dwóch trwale ze sobą powiązanych sektorów: publicznego i niepublicznego. Państwo zaś powinno prowadzić konsekwentną, długofalową politykę i dysponować środkami finansowymi i prawnymi oraz aparatem administracyjnym umożliwiającym jej realizację. W obliczu licznych zagrożeń jakie stoją przed wszystkimi uczelniami, ważne jest aby potrafiły one w najbliższych latach wypracować taką pozycję która potrafi wykształcić nową elitę ekonomiczną i polityczną zdolną do sprawnego kierowania państwem i uczestniczenia w europejskich i światowych procesach polityczno-ekonomicznych. Władze uczelni powinny zrozumieć i docenić wszystkie trendy i zjawiska zachodzące nie tylko w sektorze edukacji, ale również w krajowej i światowej gospodarce rynkowej. Jeżeli uczelnie zbudują swoją strategię opartą na kanonach dobrze pojętego interesu społecznego mogą patrzeć optymistycznie w przyszłość.

Summary

A key problem which must face the public and private higher education is to start the competitive mechanisms, that may lead to continuous improvement of quality of offer program and education of graduates but also to increase of efficiency. This competition can not be run without equal access to public funds. Opinions on above mentioned subject are divided, but that the higher education system could meet the challenges of development and participates in the transformation process taking place in the European economy, both sectors (public and nonpublic) should exist and be inseparably linked with each other.

- [1] Wissema, I.G. 2005. *Teechnostarterzy dlaczego i jak*, Warszawa.
- [2] *Strategia rozwoju wyższego szkolnictwa wyższego:2010-2020*, projekt środowiskowy, Warszawa 2009.
- [3] Nowakowski, Z. 2001. *Transformacja systemowa w Polsce*, Zeszyty Naukowe WSIZiA, Warszawa.
- [4] Dietl, J. Sapijaszko, Z. 2004. *Materiały konferencyjne, Rola środków masowego przekazu w kształtowaniu wizerunku i jakości kształcenia*, Fundacja edukacyjna przedsiębiorczości, Łódź.
- [5] Nowakowska, M. 2010. *Komercjalizacja nauki- wdrażanie wyników prac badawczych do przemysłu*, Zeszyty Naukowe WSIZiA, Warszawa.
- [6] Gulda, K. 2010. *Edukacja dla innowacyjności*, [w]: *Innowacyjność 2010*, PARP, www.parp.gov.pl.
- [7] Zahorska, M. Walczak, D. 2006. *Polski system edukacyjny a rynki pracy w Unii Europejskiej*, Analizy i opinie, Instytut spraw publicznych nr. 51, Warszawa.
- [8] Nowakowski, Z. *Nowe gwarancje bezpieczeństwa polski w XXI wieku – wybrane problemy*, Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej, Zarządzanie i marketing, z.15, Rzeszów.
- [9] Pawłowski, K. 2001. *Prywatne czy nie prywatne? Uczelnie niepaństwowe w procesie rozwoju państwa polskiego*, Materiały konferencyjne, 17 grudnia.
- [10] Kosecki, A. 2010. *Perspektywy uczelni niepublicznych w strategiach rozwoju szkolnictwa wyższego*, Kraków.
- [11] Kapiszewska, M. 2010. *Perspektywy uczelni niepublicznych w strategiach rozwoju szkolnictwa wyższego*, Kraków.

Małgorzata Chrzanowska

***Edukacja ekologiczna jako paradygmat
kształcenia i wychowania XXI wieku***

***Environmental education as a paradigm of education
and upbringing of the XXI century***

Dokonujące się nieomal we wszystkich dziedzinach życia przeobrażenia odciskają swe piętno przede wszystkim na kondycji środowiska naturalnego. Człowiek, niezależnie od wieku, tak jak każdy żywy organizm, żyje w środowisku przyrodniczym oraz korzysta z dobrodziejstw natury, zatem jest nieodłącznym elementem świata przyrody. Tymczasem, zamiast żyć w zgodzie z naturą, umiejętnie korzystać z jej dobrodziejstw, poprzez swoje działania paradoksalnie staje się jej największym zagrożeniem i przyczynia się do burzenia jej odwiecznego ładu. Człowiek, żyjący początkowo w symbiozie z przyrodą, wraz z polepszaniem warunków własnej egzystencji, zaczął ją dostosowywać do własnych potrzeb. Na rezultaty nie trzeba było zbyt długo czekać. W efekcie niekontrolowanej działalności człowieka niektóre obszary Ziemi uległy daleko posuniętej degradacji, co z kolei przyczyniło się do bezpowrotnego zaniku licznych gatunków roślin i zwierząt.

Technicyzacja życia, niosąca ze sobą rzekomo same dobrodziejstwa, niezamierzenie oprócz dewastacji przyrody, sprzyjała postawom indywidualizmu, konformizmu, konsumeryzmu i nienasycenia. Odkąd człowiek

zdał sobie sprawę, że dzięki sztucznej otoczce swego bytowania – cywilizacji, może uniezależnić się od natury zaczął ją bezmiernie eksploatować, nie licząc się z konsekwencjami tego typu decyzji. Polski geograf Wacław Nałkowski – krytykując modne w jego epoce hasła powrotu do natury – według pomysłu Jeana Jacquesa Rousseau - snuł przypuszczenia, że natura będzie w przyszłości człowiekowi zupełnie zbędna. Argumentował swoje wywody supozycją, iż ludzkość dysponuje potęgą daleko większą niż sama natura, a przez to – prawem silniejszego – natura musi przed ludzką ekspansją ustąpić.

Homocentryczny stosunek do Matki Natury jest wyrazem nie tylko iluzorycznej wiary człowieka, że jest on w stanie opanować potęgę przyrody, ale stanowi także przejaw pychy człowieka. Ponadto rozwój cywilizacji mamił ludzkość iluzją nieustannego zwiększania zakresu możliwości na miarę skoku kwantowego. W słynnej swego czasu książce można znaleźć ostrzeżenie: „Na naszych oczach, w naszym życiu rodzi się nowa cywilizacja, a ślepcy usiłują ją uśmiercić. Ta nowa cywilizacja niesie ze sobą nowy styl życia rodzinnego, zmiany w sposobie pracy, odnoszenia się do siebie i życia, nowy kształt życia gospodarczego, nowe konflikty polityczne, a przede wszystkim: nową świadomość. Ludzkość, która stanęła w obliczu najgłębszego w swoich dziejach przewrotu społecznego i najśmielszej twórczej przebudowy, oczekuje teraz wielkiego skoku kwantowego” [Tottler, 1995: 17]. Tymczasem zamiast oczekiwanych dobrodziejstw cywilizacja przyniosła widmo zagłady całej naszej planety. Oczarowanie postępowaniem technicznym, który zamiast zapewnić człowiekowi świetlaną przyszłość, wzmacnia postawy, które burzą zrównoważone relacje: człowiek – natura, a tym samym człowiek – człowiek. Brak równowagi pomiędzy pierwiastkiem naturalnym a kulturalnym w ludzkim bytowaniu w świecie oraz nadmierna wiara w geniusz człowieka w efekcie doprowadziły do zatrważającego stanu środowiska naturalnego.

Traktowanie przyrody w sposób wyłącznie utylitarny poprzez niepoahamowane eksploatowanie jej bogactw naturalnych, nie tylko przyczynia się do degradacji biosfery, ale także niekorzystnie odbija się na poziomie

życia ludzkiego. Fatalne skutki mechanicznego traktowania przyrody są widoczne dla wszystkich, nawet dla tych, których życie skupione jest wyłącznie na zaspokojeniu egoistycznych dążeń i pragnień oraz tych, dla których podstawowym motywem działania, najwyższym dobrem i szczęściem jest doznawanie hedonistycznych przyjemności. Rosnące potrzeby, domagając się zaspokojenia na coraz wyższym poziomie, niekorzystnie wpłynęły także na kondycję ludzkiego gatunku, potęgując tym samym zapaść cywilizacyjną. Człowiek jako kreator otoczenia, poprzez stałe funkcjonowanie w zurbanizowanym, usztuczonym kontekście, „nie potrafi się już bezpośrednio ustosunkować do rzeczywistości. Nie może jak gdyby stanąć z nią twarzą w twarz. W miarę jak symboliczna działalność człowieka robi postępy, rzeczywistość fizyczna zdaje się cofać. [...] Tak bardzo owinął się w formy językowe, w obrazy artystyczne, w mityczne symbole lub religijne obrządki, że nie potrafi już niczego zobaczyć, jak za pośrednictwem tego sztucznego środka” [Cassirer, 1971: 69]. Z nauk humanistycznych wiadomo, że otoczenie człowieka determinuje jego osobowość. Smutną zatem konstatacją jest fakt, iż środowisko współczesnego człowieka, jak nigdy dotąd, kształtowane jest przede wszystkim przez sztuczne wytwory współczesnej cywilizacji, w której dominuje metal, szkło, czy plastik. Kontakt z przyrodą, zastępuje dziś komputer, czy telewizor, przedstawiający na szklanym ekranie świat iluzji, często przesycony scenami barbaryzacji życia.

Racjonalnym działaniem, w dobie dzisiejszej, jest podjęcie starań mających na celu nie tylko propagowanie zdrowego stylu życia w zgodzie z naturą, ale przede wszystkim wzbudzanie w człowieku odpowiedzialności i wrażliwości wobec przyrody oraz podkreślanie wzajemnych uwarunkowań, zachodzących pomiędzy organizmami, a otaczającym je środowiskiem. Tym obszarem zainteresowań zajmuje nauka zwana ekologią, która jest jednym z podstawowych działów biologii. Termin ten został po raz pierwszy wprowadzony w 1869 r. przez Ernsta Haeckla (1834-1919), profesora Uniwersytetu w Jenie, niemieckiego propagatora i entuzjasty teorii ewolucji Karola Darwina, który przez ekologię rozumiał właśnie

wiedzę o związkach organizmu ze środowiskiem. Zainteresowanie społeczeństw ekologią, jakie ostatnio można zaobserwować w wielu krajach, jest niewątpliwie zjawiskiem zwiększającym szansę przetrwania ginących ekosystemów, a tym samym i człowieka w jego naturalnym środowisku, w którym funkcjonuje.

Choć funkcjonowanie w towarzystwie zieleni, dbanie o jakość upraw, artykułów żywnościowych wolnych od nawozów, czy środków chemicznych może napawać optymizmem, to jednak niewiele ma to wspólnego z właściwą ekologią. W świadomości społecznej, termin ekologia utożsamiany jest z nauką, zajmującą się ochroną przyrody, w aspekcie kryzysu środowiska naturalnego. Jednak właściwym odpowiednikiem takiego rozumienia ekologii, zdaniem niektórych badaczy jest sozologia, od greckiego sozo – chronię, ratuję, a nie ekologia – wyraz pochodzący „z greckiego oikos, co znaczy - dom, gospodarstwo. [...] Mówiąc inaczej ekologia miała traktować o stosunku organizmów do otaczającego środowiska zewnętrznego. [...] W połowie mijającego naszego stulecia rozszerzono zakres tych badań, obejmując nimi również człowieka. Zaczęto interesować się między innymi wpływem człowieka na przebieg procesów życiowych w środowisku. Badania te z czasem zostały wyodrębnione jako ekologia człowieka, której początki przypadają na lata dwudzieste XX wieku” [Jaroń 1997: 16].

Jeśli bowiem dorosły człowiek ma szanować środowisko, w którym żyje, to pewne elementarne zasady, sprzyjające dbałości o miejsce swego bytowania musi poznawać od wczesnego dzieciństwa, zatem prawidła te powinny być integralnym elementem każdego modelu wychowania. Jeśli założymy, że „wychowanie jest procesem rozwoju, który zachodzi w indywidualnej jednostce jako rezultat jej działalności w środowisku i jej reakcji na to środowisko” [Doughton, 1935: 134] oraz dodamy, że proces ten podejmowany jest świadomie, w celu uformowania osobowości wychowanka w wymiarze zarówno jednostkowym jak i społecznym, to niewątpliwie uznać należy, iż nieodzownym elementem tegoż procesu winno być modelowanie postaw, przyjaznych naturze. Kształtowanie postaw wychowanka nacechowanych szacunkiem do dóbr przyrody w otaczającym środowisku

przyrodniczym, powinny być elementarnym celem przyświecającym wychowawcom w procesie edukacji. Przede wszystkim jednak należy dołożyć starań, aby skutecznie rozbudzić u dzieci i młodzieży świadomość ekologiczną oraz wrażliwość na piękno naturalne. Niezbędnym zatem działaniem jest wypracowanie takiego modelu edukacji, który od najmłodszych lat propagowałby współdziałanie ze środowiskiem naturalnym, na zasadzie pomnażania dobra wspólnego. Edukacja ta, jako holistyczny model kształcenia, powinna kłaść szczególny nacisk na propagowanie wśród najmłodszych postaw nacechowanych miłością, na wzór Franciszka z Asyżu, który głosił filozofię szacunku do natury, cenił urok stworzonego świata, a szczególnie zwierzęta, które traktował, na równi z ludźmi, określając je mianem braci mniejszych [św. Franciszek, 2003]. W wychowaniu można posłużyć się także przykładem Alberta Schweitzera, dla którego najważniejsza stała się rewerencja do życia zarówno w stosunku do przyrody, jak i zwierząt. Innowacyjny model edukacji powinien wyznaczać nowe horyzonty u nieco starszych dzieci, zmierzające w kierunku przeobrażania własnego stosunku do przyrody, tj. z postaw czysto eksploatorskich na postawy dbałości i respektu do świata przyrody, zarówno ożywionej jak i nieożywionej.

Postulaty działań opisanych wyżej zawarte są w jednej z koncepcji wychowania i kształcenia, zwanej *edukacją ekologiczną* (environmental education), która została oparta na zasadach poszanowania środowiska przyrodniczego oraz poczucia odpowiedzialności za jego stan. Edukacja ekologiczna, zwana często edukacją środowiskową, ujmowana holistycznie „realizuje nauczanie interdyscyplinarne o bardzo silnym wymiarze wychowawczym. Złożoność edukacji ekologicznej wyraża się w specyficznych sposobach realizacji procesu kształcenia. Jej cechą znamioną jest to, że różni się ona w swych celach i metodach od jakiegokolwiek przedmiotu nauczania. To edukacja ekologiczna powinna wyposażyć słuchacza w wiedzę oraz różnorodne umiejętności praktyczne, m.in. związane z rozwijaniem odpowiedzialności za stan środowiska” [Lalak, Pilch, 1992: 72]. Istotną rolę w tego typu edukacji odgrywa nauczyciel, którego zadaniem

jest rozbudzanie wrażliwości uczniów na problemy środowiska przyrodniczego oraz kształtowanie postaw przyczyniających się do wspólnego działania, mającego na celu nabycie umiejętności racjonalnego korzystania z dóbr przyrody oraz przeciwdziałanie wszelkim objawom jej degradacji. Treści edukacji ekologicznej powinny być omawiane na różnych przedmiotach szkolnych, co dawałoby poczucie holistycznego ujęcia problematyki ekologicznej. Wychowywanie i edukowanie ekologiczne to niewątpliwie trudny, wielopłaszczyznowy proces, a jego naczelnym celem jest umiejętne kształtowanie świadomości ekologicznej, rozumianej jako „kreowanie autentycznej wrażliwości dotyczącej kwestii środowiska” [Wolny, 2002: 2].

Propagowaniem światopoglądu ekologicznego zajmuje się stosunkowo młoda, pozostająca wciąż w fazie *in statu nascendi*, subdyscyplina filozofii – zwana ekofilozofią. Zręby ekofilozofii mogły ukonstytuować się, dzięki wielu determinantom, do których zaliczyć można między innymi:

„Społeczne ruchy w obronie środowiska naturalnego” [Walaszczyk, 1996: 200-206]. Autor *Kryzysu ekologicznego w świetle ekofilozofii* uważa, że ich źródła należy doszukiwać się jeszcze w XIX - wiecznej Anglii, gdzie narodziły się pierwsze ruchy obrońców praw zwierząt. W latach sześćdziesiątych XX wieku zaczęły one zyskiwać wielką popularność w większości rozwiniętych krajów na świecie. Tego typu ruchy obrońców natury zyskiwały na znaczeniu w miarę rozwoju oświaty i upowszechnienia wiedzy na temat środowiska naturalnego wśród szerokich rzesz społeczeństwa. Im bardziej rosła świadomość bliskich więzów, które łączą człowieka z przyrodą, tym bardziej rósł opór przed bezmyślną jej dewastacją. Ekofilozofia doskonale zaspokajała tę potrzebę i dlatego trafiła na podatny grunt.

„Raporty o stanie świata” [Walaszczyk, 1996: 200-206]. Wydawanie raportów, szczególnie o stanie naszego globu związane jest z funkcjonowaniem grup intelektualistów, zaniepokojonych kierunkiem rozwoju współczesnej cywilizacji. Jednym z najważniejszych ośrodków badających stan naszej cywilizacji był Klub Rzymski, wydający cyklicznie swoje raporty. Na znaczeniu także zyskiwały doniesienia Worldwatch Institute w Waszyngtonie a nawet te, publikowane przez niezależnych autorów, które

uświadomiły decydom politycznym i gospodarczym, że jeśli kierunek rozwoju ludzkości nie zmieni się, to konsekwencją może być katastrofa ekologiczna, która położy kres cywilizacji.

Konrad Waloszczyk wskazuje także na inspiracje płynące ze strony postmodernizmu, które ukonstytuowały zmaterializowaną cywilizację zachodu. Zalicza do nich przede wszystkim niezachwianą wiarę w postęp, aprobatę niepohamowanego bogacenia się, wraz z wiążącym się z tym rozpowszechnieniem kryterium majątkowego przy ocenie ludzi. Także utylitarystyczne założenie, że skuteczność jest kryterium prawdy, załamało się w zestawieniu z kryzysami, jakich zaczęła doświadczać cała ludzkość. Można więc dostrzec dużo analogii pomiędzy krytyką cywilizacji dokonywaną z pozycji „dekonstruktywizmu” a ekofilozofią. Należy jednak podkreślić, że postmodernizm poprzestaje tylko na owej krytyce, natomiast ekofilozofia formułuje program nowej etyki, postuluje określone przemiany w ekonomii, radykalną zmianę funkcjonowania wielu elementów współczesnej cywilizacji. W miejsce totalizujących wielkich metafizycznych narracji pojawiają się kontrpropozycje oparte na intelektualnej i społecznej decentralizacji, na zróżnicowaniu, a poprzez odrzucenie kryteriów ilościowych, aprobuje się niewspółmierność. Ten stan rzeczy prowadzi do określenia nowego spojrzenia na świat, w którym podstawą jest aprobata różnorodności, z jednoczesnym odrzuceniem postaw dominacji i podległości.

Nie bez znaczenia jest także recepcja duchowości Dalekiego Wschodu, której apogeum miało miejsce w drugiej połowie XX wieku. Zainteresowanie tymi kulturami nie wynika bowiem z żadnych ekonomicznych interesów ludzi Zachodu, a głównie z potrzeb zrodzonych w najgłębszych warstwach ludzkiej duchowości. Można zauważyć, że duchowość Dalekiego Wschodu jest proekologiczna także z tej racji, że elementy sfery sacrum są częścią natury. Dlatego można powiedzieć, że jej nieodłącznym elementem jest traktowanie człowieka jako elementu kosmosu, znajdującego się w stanie równowagi z pozostałymi elementami rzeczywistości. Tak jak duchowość Zachodu jest antropocentryczna, tak duchowość Wschodu jest kosmocentryczna. Rezultatem takiego poglądu na świat jest większa tole-

rancja na inność oraz uniwersalne współczucie, które obejmuje świat pozaludzki (nonhuman). Tego typu niezgoda na stan zastany legła u podstaw formowania się pierwszych koncepcji ekofilozoficznych, które nawołują by „człowiek współczesny poczuł się gatunkiem pośród gatunków; by interesy Ziemi jako całości miały pierwszeństwo przed dobrobytem samej tylko ludzkości [...]” [Żemigąła, 2007: 130].

Istotnym ingredientem myślenia proekologicznego jest niewątpliwie eko-filozofia Henryka Skolimowskiego. Twórca tego nurtu zachęca nas, abyśmy reorientując naszą świadomość, czerpali z wzorców człowieka starożytnego, zanurzonego w świecie przyrody, pojmującego substancję życia w szerokiej, holistycznej perspektywie. Skolimowski reprezentuje pogląd zwany humanizmem ekologicznym, który domaga się szacunku nie tylko dla człowieka, a przede wszystkim dla Natury. Jego koncepcja, jako koherentna filozofia życia, postuluje odnowę świadomości ludzkiej z eksploratorskiej na proekologiczną, której celem ma być podmiot o ukształtowanym światopoglądzie ekologicznym. Człowiek terażniejszy jest tylko punktem wyjścia, a celem finalnym ma być jednostka przeobrażona i przyjazna naturze, zwana *człowiekiem ekologicznym*. Nowy typ człowieka, który konsekwentnie odrzuca konsumpcyjny styl życia, zbudowany jest na zasadzie negacji obecnych modeli *homo faber* oraz *homo technicus*. W pewnym sensie człowiek ekologiczny jest też ich kontynuacją, gdyż w eko-filozofii nie postuluje się przeobrażenia całej ludzkiej kultury, koncentrując się na zmianach jej wartości konstytutywnych. Nawiązując do „Fausta” Goethego, który dla mirażu szczęścia sprzedaje samego siebie, typ preferowany przez współczesnych nazywa się często człowiekiem faustycznym, który jako wytwór światopoglądu naukowego, „zachęca do sceptycyzmu i cynizmu wobec wszystkiego, co ma posmak wyższych wartości. Człowiek faustyczny jest cyniczny, ale koniec końców samotny, wyobcowany i sfrustrowany, naładowany złością” [Skolimowski, 1989: 49].

Niezależnie od skali trudności, stojących przed wychowawcami kształtującymi osobowość młodych ludzi, optymistycznym może być fakt propagowania proekologicznej wizji także w oświacie polskiej. Analizując zapisy

podstawy programowej, przeprowadzonej ostatnio reformy szkolnictwa, dostrzec można wiele zmian dotyczących tych obszarów wiedzy, które nawiązują do bieżących problemów w kraju, a także zagadnień dyskutowanych na arenie światowej. Do tych istotnych zmian niewątpliwie zaliczyć należy umieszczenie a także ich modyfikację w podstawie programowej (reforma programowa polega na dostosowaniu celów oraz treści kształcenia w zakresie poszczególnych przedmiotów nauczania do zmieniającej się rzeczywistości.), zagadnień, dotyczących bezpośrednio nas wszystkich, czyli treści związanych z ochroną środowiska naturalnego. Zostały tym samym zreformowane (zreformowane cele i treści kształcenia zostały zdefiniowane w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, zwanym potocznie podstawą programową. Zostało ono opublikowane w „Dzienniku Ustaw” nr 4, poz. 17 z dnia 15 stycznia 2009 r). cele, zadania, treści kształcenia oraz metody kształcenia i wychowania. I tak zagadnienia związane z ochroną środowiska oprócz przedmiotów stricte przyrodniczych, jak przyroda, geografia lub edukacja ekologiczna edukacja regionalna, realizowana w ramach ścieżek międzyprzedmiotowych, można także znaleźć na przykład w treściach nauczania w zakresie historii i społeczeństwa. Oprócz treści programowych, w zakresie typowych dla zagadnień historycznych, można odnaleźć także treści proekologiczne, które zostały sformułowane następująco: „utrzymywanie elementów przyrodniczych lub przywracanie ich do stanu najbliższego właściwemu (pierwotnemu), racjonalne kształtowanie środowiska i gospodarowanie jego zasobami zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, przeciwdziałanie zanieczyszczeniom, ochrona i wykorzystanie środowiska przyrodniczego itp.” (Treści kształcenia poszczególnych przedmiotów zaczerpnięte zostały z podstawy programowej, „Dziennik Ustaw” poz. 17 nr 4 z 2009). Choć na efektywną realizację tego celu, w zakresie przedmiotu, jakim jest historia przyjdzie nam z pewnością jeszcze długo poczekać, to pokrzepiającym może być sam fakt zamieszczenia takiego zapisu.

W podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i gimnazjów Ministerstwo Edukacji Narodowej zamieściło następujące cele edukacyjne, zadania szkoły treści nauczania oraz zamierzone osiągnięcia w zakresie edukacji ekologicznej [„Dziennik Ustaw” poz. 17 nr 4 z 2009 r.]:

Cele edukacyjne:

1. Dostrzeganie zmian zachodzących w otaczającym środowisku oraz ich wartościowanie.

2. Rozwijanie wrażliwości na problemy środowiska.

Zadania szkoły:

1. Ukazanie zależności stanu środowiska od działalności człowieka.

2. Ukazywanie mechanizmów i skutków niepożądanych zmian.

Treści nauczania:

1. Wpływ codziennych czynności i zachowań w domu, szkole, miejscu zabawy i pracy na stan środowiska naturalnego.

2. Style życia i ich związek z wyczerpywaniem się zasobów naturalnych.

3. Przykłady miejsc (w najbliższym otoczeniu), w których obserwuje się korzystne i niekorzystne zmiany zachodzące w środowisku przyrodniczym.

4. Degradacja środowiska – przyczyny, wpływ na zdrowie człowieka oraz jej związek z formami działalności ludzi.

5. Obszary chronione oraz ich znaczenie w zachowaniu różnorodności biologicznej; zasady zachowania się na obszarach chronionych.

Osiągnięcia:

1. Prowadzenie obserwacji w najbliższej okolicy.

2. Wskazywanie pozytywnych i negatywnych aspektów ingerencji człowieka w środowisko.

Istotną zmianą, która może napawać optymistycznie, jest konieczność realizowania edukacji przyrodniczej także w naturalnym środowisku poza szkołą, która stwarza dodatkowe możliwości „zaprzyjaźniania się z naturą” nie tylko w teoretycznym wymiarze.

Edukacja ekologiczna, choć bywa różnie definiowana, „pozwala na realizowanie takich celów jak:

- wykrywanie zależności pomiędzy poszczególnymi grupami zjawisk i organizmów;
- naukę prowadzenia obserwacji zjawisk zachodzących w przyrodzie oraz pojedynczych organizmów;
- opisywanie i porównywanie obserwowanych zjawisk;
- poszukiwanie przyczyn istnienia pewnych zjawisk przyrodniczych lub zmian zachodzących w środowisku;
- powstawanie motywacji do zdobywania wiedzy przyrodniczej i o stanie środowiska;
- wykształcenie poczucia odpowiedzialności za stan otaczającej nas przyrody;
- gotowość do aktywnego udziału w działalności prowadzącej do polepszenia stanu środowiska;
- chęć poznania i badania zmian zachodzących w przyrodzie i w środowisku, tworzenie opinii i przekonań, kształtowanie trwałej i pozytywnej postawy względem środowiska” [Tuszyńska, 2006: 8].

Poniższa tabela nieco szerzej odzwierciedla omawiane cele edukacji ekologicznej:

Tabela 1. Cele edukacji ekologicznej według B. Poskrobki

CELE POZNAWCZE	CELE KSZTAŁCĄCE	CELE WYCHOWAWCZE
– poznanie naturalnych i sztucznych elementów środowiska naturalnego i ich wzajemnych powiązań, – poznanie zależności między środowiskiem i człowiekiem, – ukazanie zmian zachodzących pod wpływem działalności człowieka, – poznanie podstawowych pojęć z zakresu ochrony środowiska,	– przekazanie wiedzy uczniom, – wzbogacenie nabytej wiedzy samokształceniem i rozwijaniem własnych zainteresowań, – zwiększenie aktywności poznawczej uczniów, – osiągnięcie większej skuteczności uczenia się przez ucznia, – lepsze zrozumienie i łatwiejsze zapamiętywanie informacji	– kształtowanie pozytywnych cech osobowościowych (zasady postępowania, przekonania), – kreowanie postaw proekologicznych, – wywoływanie emocji i uczucia przyjaźni dla środowiska, pobudzanie wrażliwości na piękno przyrody i ład przestrzenny, – wywoływanie u uczniów pozytyw-

CELE POZNAWCZE	CELE KSZTAŁCĄCE	CELE WYCHOWAWCZE
– poznanie sposobów ochrony środowiska przyrodniczego, – propagowanie idei ochrony przyrody.	– przez ucznia, – nabycie umiejętności praktycznych (poznanie metod, narzędzi badawczych, technik ochrony środowiska), – nabycie umiejętności formalnych (rozumienie zjawisk i procesów zachodzących w przyrodzie).	nych reakcji i zachowań, – uwrażliwienie na cierpienie zwierząt, – kształtowanie szacunku dla dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, – kształtowanie szacunku dla własnego życia, – kształtowanie u uczniów ekoetyki i kultury osobistej.

Źródło, B. Poskrobko, *Naturalne środki dydaktyczne*, Białystok 1998, s. 190.

Cele edukacji ekologicznej osiąga się przez jednoczesne wychowanie i kształcenie ekologiczne, a ich realizacja uzależniona jest z kolei od kompetencji ekologicznych nauczycieli a także odpowiednio skonstruowanych programów nauczania. Modelowanie postaw wychowanków powinno opierać się na ich wiedzy ogólnej, interdyscyplinarnej, wykorzystującej kompleksowe myślenie i działanie. Proekologiczna wizja świata oparta między innymi na zinternalizowanych normach moralnych szeroko pojętej edukacji ekologicznej, pozwala postrzegać świat z perspektywy nowych dążeń życiowych człowieka. Cele te, zespolone niejako z dążeniami przyrody, pozwolą wyrwać się ze szponów cywilizacji plastiku, która zagłuszając „duchowe aspiracje człowieka, nie może być w żadnym przypadku uznana za szczyt osiągnięć ludzkiego geniuszu” [Skolimowski, Górecki, 2003: 137].

Edukacja ekologiczna jest procesem trwającym całe życie człowieka. W procesie tym, podejmowanym w celu podniesienia ogólnego poziomu wychowania, następuje „systematyzowanie i wzbogacanie wiedzy na temat funkcjonowania środowiska przyrodniczego oraz zagrożeń stwarzanych przez działalność jednostek, grup społecznych i podmiotów gospodarczych” [Międzynarodowa strategia edukacji środowiskowej, 1990: 22-23].

Edukacja ekologiczna postuluje, by zamiast eksploatować przyrodę, skupić się na jej pięknie, majestacie i kształtowaniu wobec niej postaw szacunku i wewnętrznej harmonii. Wychowywanie dziecka oparte na założeniach edukacji ekologicznej jest niewątpliwie celem społecznie pożądanym, a nadto może przyczynić się do prawidłowego rozwoju moralnego, społecznego, umysłowego i fizycznego dzieci i młodzieży, a tym samym do zmniejszenia zakresu zjawisk patologicznych.

Summary

Article is devoted to the environmental education, one of the concepts of education and upbringing, which is based on the principles of respect for the natural environment. Environmental education is recognized as one of the interdisciplinary form of teaching with very strong educational dimension. The complexity of environmental education is expressed in specific ways of realizing the educational process. Its significant feature is that it differs of the aims and the methods of teaching, than another subjects of school. Problems of environmental education should be discussed during various school subjects. Important role in this type of education plays a teacher, whose job is to awaken students' sensitivity to the problems of the natural environment.

- [1] Cassirer, E. 1971. *Esej o człowieku. Wstęp do filozofii kultury*, Warszawa.
- [2] Doughton, I. 1935. *Modern Public Education*, New York.
- [3] Jaroń, J. 1997. *Ekologia. Sozologia. Ekofilozofia. Ekoetyka. Ekonomia Proekologiczna, Przegląd zagadnień*, Warszawa
- [4] Lelak, D., Plich, T., (red.). 1999. *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, red. D. Lalak, T. Pilch, Warszawa.
- [5] *Międzynarodowa strategia edukacji środowiskowej*. Liga Ochrony Przyrody, Warszawa 1990.
- [6] Poskrobko, B. 1998. *Naturalne środki dydaktyczne*, Białystok.
- [7] Skolimowski, H. 1989. *Nadzieja matką mądrych. Eseje o ekologii*, Warszawa.

-
- [8] Skolimowski, H. Górecki, J. K. 2003. *Zielone oko Kosmosu. Wokół eko-filozofii w rozmowie i esejach*, Wrocław.
- [9] Sośnicki, K. 1964. *Istota i cele wychowania*, Warszawa.
- [10] Św. Franciszek, 2003. *Kwiatki Świętego Franciszka*, Warszawa.
- [11] Toffler, H. 1995. *Budowa nowej cywilizacji. Polityka trzeciej fali*, Poznań.
- [12] Tuszyńska, L. 2006. *Edukacja ekologiczna. Dla nauczycieli i studentów*, Warszawa.
- [13] Waloszczyk, K. 1996. *Kryzys ekologiczny w świetle ekofilozofii*, Łódź.
- [14] Wolny, I. 2002. *Edukacja ekologiczna - pojęcia, cele i sposoby realizacji w klasach I - III*, w: „Biuletyn EKO – edukacyjny” nr 11.
- [15] Żemigła, M. 2007. *Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa*, Warszawa.

З. В. Никонова

***Подготовка методологически компетентных
научно-педагогических работников
в послевузовском профессиональном
образовании***

***Training of methodological competent scientific-
pedagogical workers in post-graduation of professional
education.***

Современное высшее и послевузовское профессиональное образование в России функционируют в условиях внешних вызовов, каким является Болонский процесс, и внутренних противоречий. Российские ученые отмечают, что к настоящему времени установлены критические противоречия эволюции системы образования между:

- узкой специализацией знания и широким профилем необходимой общеметодологической подготовки;
- установившимися требованиями действующих образовательных концепций и реальными потребностями общества;
- быстрыми темпами обновления знаний, технологической интенсификацией образования и ограниченными возможностями усвоения знания индивидом;

– индивидуализацией образования, увеличения сроков подготовки и ограниченными возможностями расходов на образование [Сост, 2004].

В связи с этим традиционная концепция образования, основанная на передаче знаний, умений и навыков, сменяется новой, выдвигающей на первый план формирование активного запаса ключевых компетенций (компетентностей) обучающихся.

Еще в 70-е годы XX века многие ученые философы, социологи, педагоги, психологи пришли к выводу о стремительном отставании способности человека справляться с изменениями в окружающем его мире, следствием чего явился кризис компетентности современных людей. В исследовании американского ученого М. Ш. Ноулза говорится о необходимости создания «чрезвычайной программы доведения компетентности поколения взрослых людей до того уровня, который необходим для их деятельности, адекватной условиям постоянных изменений окружающего мира» [Knowles, 1980: 43].

Деятельность научно-педагогических работников (аспирантов, педагогов вузов, педагогов-исследователей и др.) является необходимым условием воспроизводства интеллектуального потенциала общества, сохранения и приумножения исследовательских традиций, научно-педагогических школ в различных отраслях научного знания.

Можно выделить следующие положения, которые являются важными для настоящей статьи:

- компетентность проявляется только в определенной деятельности;
- природа компетентности такова, что она может проявляться только в органическом единстве с ценностями человека, т.е. при условии глубокой личностной заинтересованности в данном виде деятельности;

- компетентность не сводится к знаниям или навыкам, но включает их в себя;
- значительную роль в проявлении компетентности играет конкретная ситуация — так, в одной и той же сфере деятельности, но в разных обстоятельствах человек может проявить (или не проявить) свою компетентность;
- компетентность проявляется в умении осуществлять выбор, исходя из адекватной оценки себя в конкретной ситуации;
- высшие уровни компетентности предполагают инициативность, организаторские способности, способности оценивать последствия своих действий;
- компетентность реализуется в настоящем, но ориентирована на будущее самостоятельное образование личности. Развитие компетентности приводит к тому, что человек может моделировать и оценивать последствия своих действий заранее и на длительную перспективу.

В ходе изучения компетентностей научно-педагогических работников нами была выделена *методологическая компетентность* как интегральная в ряду компетентностей, развивающихся в научно-образовательной и исследовательской деятельности.

Методологическую компетентность научно-педагогического работника мы понимаем как готовность и способность к научному поиску, умение качественно и эффективно организовать, провести научное исследование, обработать результаты и сделать выводы, оформить научный текст, в котором отражены результаты и ход научного поиска, суметь четко и ясно представить и защитить свои результаты. Более широко данную компетентность можно представить как владение методологией науки и терминологией, характерной для отдельной области знаний, понимание действующих в ней системных взаимосвязей.

Мы включаем в данную компетентность: рефлексивную способность к обнаружению и постановке проблем, способность продуцировать разнообразные идеи в нерегламентированной ситуации; умения рефлексировать: понимать основания собственной деятельности (ценностные, мировоззренческие, профессионально-позиционные), соотносить замысел и реализацию, выделять основные тенденции и процессы в исследуемой ситуации; прогнозировать будущее положение дел на основе сложившейся ситуации и др.

Методологическая компетентность представляет собой как особый тип организации знаний и исследовательских умений, т.е. переосмысленный, выбранный, построенный самим специалистом, лично значимый для него, так и набор качеств, необходимых для проведения научного исследования.

Содержательная и предметная направленность послевузовской подготовки научно-педагогических работников в целях развития методологической компетентности должна идти в направлении, определяемым пониманием методологической компетентности также как готовности и способности к научному творчеству. Результативность действий, конечный продукт, созданный на данном этапе и оформленный в виде диссертационного исследования, является критерием развитости его методологической компетентности.

В ходе теоретического осмысления проблемы развития методологической компетентности и в процессе опытно-экспериментальной работы с аспирантами Краснодарского государственного университета культуры и искусств определены *четыре уровня развития методологической компетентности* в послевузовском образовании: понятийно-сущностный, деятельностный, мировоззренческий, концептуальный.

Построение траектории развития и саморазвития методологической компетентности в послевузовском образовании

представляет собой комплекс действий, которому соответствует определенный уровень развития методологической компетентности:

- 1) развитие системы методологических знаний (*понятийно-сущностный уровень*);
- 2) развитие методологических умений и навыков, методов и приемов научно-исследовательской деятельности (*деятельностный уровень*);
- 3) развитие опыта продуктивной (творческой) методологической деятельности (*мировоззренческий уровень*);
- 4) развитие личностно-ценностного отношения к развитию и саморазвитию методологической компетентности (*концептуальный уровень*).

Понятийно-сущностный уровень связан с формированием у аспирантов целостных представлений о сущности методологической подготовки, различных методологических подходах, значимости методологической компетентности, понятийном аппарате и логике исследования, мотивации достижения цели научного исследования, развитием умений искать информацию, видеть научную проблему.

Деятельностный уровень ориентирован на воспроизведение методологических умений и навыков в ходе исследовательской деятельности. Сюда входит умение планировать развитие своей методологической компетентности, владение методами исследовательской деятельности, умение моделировать (выделять значимые условия достижения цели). А также умение выдвигать гипотезы, применять методологические знания в научном исследовании, использовать эффективные технологии научно-исследовательской деятельности.

Мировоззренческий уровень связан с осмыслением процесса овладения методологической компетентностью, наличием собственной мировоззренческой позиции, взглядов, убеждений, идеалов. А также с мотивами самореализации в научной деятельности, поисками высшего смысла своей деятельности,

пониманием ценностно-смысловых функций научной работы, гибкостью (способностью перестраиваться, совершенствоваться в связи с изменением внешних и внутренних условий), осознанием влияния личностных особенностей на развитие методологической компетентности. На этом уровне проявляются способности исследователя обеспечить гармонию различных методологических установок на базе собственного мировоззрения. На этом уровне мировоззрение аспиранта выступает организатором его научной, практической и познавательной деятельности с учетом всестороннего анализа педагогических проблем.

Концептуальный уровень развития методологической компетентности предполагает наряду с методологическими знаниями и умениями, методологической рефлексией возможность выдвижения собственных научных концепций, освоение приемов самоанализа и рефлексии, результатом которых являются мировоззренческие идеи, суждения и обобщения, новое знание в целом. Здесь появляется способность к программированию развития своей методологической компетентности, высокая степень самостоятельности в научно-исследовательской деятельности, умение определять границы и области наиболее эффективного применения каждой альтернативной теории, то есть ограничить притязание на всеобщность каждой методологической установки. Цель достижения концептуального уровня развития методологической компетентности заключается в осознании своего «Я» как исследователя, находящегося в творческом диалоге с миром.

Уровни развития методологической компетентности описывается посредством *критериев* ее оценки. На первом уровне (понятийно-сущностном):

- потребность в развитии своей методологической компетентности;
- мотивация достижения цели конкретного исследования и научно-исследовательской деятельности в целом;

- интерес к проблеме своего исследования и к научно-исследовательской деятельности в целом;
- знание понятийного аппарата научного исследования;
- знание логики научного исследования;
- владение методами поиска информации, работы с источниками информации;
- умение определять проблему исследования.
- Критерии развития методологической компетентности на деятельностном уровне:
 - владение методами исследовательской деятельности;
 - умение моделировать (выделять значимые условия достижения цели);
 - умение выдвигать гипотезы, определять предмет и объект исследования;
 - способность выбрать и применить методы и методологические подходы, наиболее соответствующие целям научного исследования;
 - использование эффективных технологий исследовательской деятельности;
 - применение методологических знаний в конкретном научном исследовании;
 - умение провести опытно-экспериментальную работу;
 - умение сделать научное сообщение, участвовать в дискуссии;
 - владение научным стилем изложения материала.
- Критериями мировоззренческого уровня развития методологической компетентности являются:
 - ценностное осмысление процесса овладения методологической компетентностью;
 - осознание значимости методологической компетентности в подготовке исследователя;
 - знание различных методологических подходов, принципов, установок, научных концепций;

- уверенность при отборе и применении научного знания, основанная на исследовательском опыте;
- наличие собственной мировоззренческой позиции;
- самореализация в научно-исследовательской деятельности;
- осознание личностных особенностей, влияющих на развитие методологической компетентности, и способность к саморегуляции деятельности.

Высший, концептуальный уровень развития методологической компетентности описывается следующими критериями:

- рефлексия собственной научно-исследовательской деятельности;
- наличие методологической рефлексии, результатом которой являются мировоззренческие идеи;
- выдвижение собственных научных концепций;
- способность к программированию развития методологической компетентности;
- самостоятельность и индивидуальность в научном поиске;
- гибкость в применении методологических принципов, теорий и концепций;
- собственный стиль, подход, самостоятельно выработанная «система» научной деятельности;
- осознание своего «Я» как исследователя, ученого.

Методологическая компетентность научно-педагогического работника может быть сформирована только с учетом таких важнейших составляющих как ценностно-личностная позиция, система методологических знаний, умений, навыков, а также опыт исследовательской, творческой, рефлексивной и саморегулятивной деятельности.

Субъект послевузовского профессионального образования является активным творцом своей научной и образовательной деятельности, так как именно в процессе послевузовского

образования происходит развитие и саморазвитие его иноязычной, профессиональной и методологической компетентности.

Стандартом образованности, высокой профессиональной квалификации в современном мире становится способность осваивать новые знания и новые смыслы и применять их в нестандартных ситуациях. А это означает, что в послевузовском профессиональном образовании не только научно-исследовательская, но и образовательная деятельность требуют развития методологической компетентности специалиста. Именно на данной ступени образования требуется не столько накапливать, сколько перерабатывать и осмысливать все новые и новые знания, определенным образом выстраивать процессы научной коммуникации, развивать навыки ориентации в разных информационных средах, а значит осваивать разные когнитивные системы координат, профессиональные языки, формы коммуникации.

Функции методологической компетентности субъекта послевузовского профессионального образования позволяют обеспечить целостность познавательного процесса. Первой функцией методологической компетентности является определение проблемного поля исследования, ориентация в проблемной ситуации. Вторая функция методологической компетентности заключается в непосредственном использовании методологических знаний, умений, способов деятельности в качестве инструмента конкретных преобразований проблемных ситуаций, решения научных проблем. Третья функция – мировоззренческая. В этой функции методологическая компетентность позволяет исследователю разобраться в противоречивых установках и подходах, свойственных современной науке и образованию.

Выполнение указанных функций методологической компетентности предусматривается при разработке содержания программы развития исследуемого феномена.

Содержательная и предметная направленность послевузовской подготовки субъекта образования в целях развития методологической компетентности должна идти в направлении, определяемым пониманием методологической компетентности также как готовности и способности к научному творчеству. Результативность действий, конечный продукт, созданный на данном этапе и оформленный в виде диссертационного исследования, является одним из критериев развитости его методологической компетентности.

Одним из универсальных методов исследования в педагогике и образовании является метод моделирования. В процессе моделирования между моделью и оригиналом существует отношение соответствия, которое и позволяет исследовать моделируемый объект посредством исследования модели. Модель — это не просто и не только отражение или копия некоторого состояния дел, но и предполагаемая форма деятельности, репрезентация будущей практики и освоенных форм деятельности.

Компетентностный подход в послевузовском образовании предполагает создание модели как основы для моделирования процесса послевузовского профессионального образования, трансформируясь затем в цели, содержание, формы, методы, технологии, диагностику и критерии оценки этого процесса.

Модель послевузовской подготовки научно-педагогических работников на основе компетентностного подхода является концептуальной для настоящего исследования и представляет собой блок из трех основных компетентностей: методологическая компетентность, иноязычная компетентность и профессионально-педагогическая компетентность.

В структуру методологической компетентности входят следующие компоненты: *когнитивный, деятельностно-технологический, мотивационный, рефлексивный и саморегуляционный.*

Методологическая компетентность научно-педагогического работника может быть представлена как способность оперировать методологическими знаниями, а также в виде комплекса этих знаний и умений (*когнитивный компонент*).

Деятельностно-технологический компонент методологической компетентности подразумевает: владение методами исследовательской деятельности; умение выдвигать идеи, использовать нестандартные способы исследовательской деятельности; владение научным стилем изложения материала; искусство речевой деятельности (умение сделать научное сообщение, доклад, прочитать лекцию, участвовать в дискуссии, прениях и т.п.).

Под *мотивационным компонентом* методологической компетентности понимается: ценностный смысл научно-исследовательской деятельности для субъекта; мотивационная структура личности, в которой ведущую роль играют мотивы самореализации и саморазвития, познавательной активности и профессионального роста.

Рефлексивный компонент методологической компетентности связан с проявлением устойчивого интереса к методологическим проблемам и желанием глубже разобраться в них; с постоянным анализом и осмыслением процесса собственной педагогической и научно-исследовательской деятельности, ее оснований и ценностного смысла; критическим осмыслением опыта; потребностью в самообразовании и саморазвитии; осмыслением цели, средств, логики, хода и результатов исследования.

Саморегуляционный компонент методологической компетентности правомерно рассматривать, связывая компетентность с организацией собственной активности исследователя. Саморегуляция – это умение произвольно управлять деятельностью и целесообразно строить процесс самообразования, без чего невозможно стать методологически компетентным

человеком. В научно-исследовательской деятельности процесс ее саморегуляции имеет огромное значение, так как только внутренняя активность человека по инициированию, построению, поддержанию и управлению произвольной активностью, направленной на научное творчество, приводит к достижению поставленных ученым целей.

Основными компонентами *иноязычной компетентности* являются: социокультурный компонент (использование языка в определенной сфере деятельности); лингвокультурный компонент (использование лингвистических средств в соответствии с культурными нормами коммуникации) и поведенческий компонент (умение строить общение в соответствии с внутренними законами общения, свойственными данной национальной общности) [Тер-Минасова, 2000].

Традиционно иноязычная коммуникативная компетентность рассматривается также как определенный уровень развития языковой, речевой и социокультурной компетенций. Первой целью курса «Иностранный язык», на наш взгляд, должна стать подготовка аспирантов к межкультурной коммуникации и диалогу культур средствами иностранного языка, а также развитие такого важного качества личности как толерантность, т.е. терпимость, понимание, уважительное отношение к представителям другой культуры. Второй целью изучения иностранного языка аспирантами является достижение практического владения языком, позволяющего использовать его в научной работе. Это означает умение свободно читать аутентичную литературу на иностранном языке по специальности аспиранта, оформлять полученную информацию в виде перевода или резюме, делать доклады и сообщения на иностранном языке, связанные с диссертационным исследованием аспиранта, вести беседы по профессиональной, научной и социокультурной проблематике. За период обучения аспиранты должны развить и совершенствовать иноязычную коммуникативную компетентность во всех видах речевой деятельности.

Профессионально-педагогическая компетентность - это интегративное свойство личности научно-педагогического работника, характеризующее его осведомленность в психолого-педагогической и предметной областях знаний, профессиональные умения и навыки, личностный опыт.

Анализ литературы и диссертационных исследований показывает, что профессионально-педагогическая компетентность научно-педагогического работника включает также следующие компоненты: профессиональная направленности личности (ориентация на профессию); профессиональная устойчивость; профессиональное становление; этические установки; готовность к поведению в сложной ситуации; общение как условие профессионального становления; педагогический анализ; психолого-педагогическая и общая культура педагога; педагогическая рефлексия и другие.

Профессионально-педагогическая компетентность проявляется в деятельности научно-педагогического работника, поэтому в ее оценке необходим учет не только структурных (мотивы, ценности, знания, умения, навыки, способности), но и функциональных критериев (процессуальные и результативные характеристики деятельности).

Педагогическая модель послевузовской профессиональной подготовки должна представлять собой единство и целостность целевого, содержательного, организационно-процессуального и результативно-диагностического компонентов по каждой из выделенных нами компетентностей. На основе данной модели была разработана и внедрена технология развития одной из основных компетентностей - методологической компетентности научно-педагогических работников, а затем в процессе опытно-экспериментального исследования доказана её эффективность.

Важнейшими принципами разработанной нами технологии выступают дифференциация и индивидуализация. Научно-педагогические работники различаются уровнем общей подготовки,

профессиональной направленностью, исследовательскими, организационными и другими навыками, индивидуальными характеристиками. Учет подобных критериев заложен в основу индивидуализации (персонификации) образовательного процесса. Дифференциация проявляется в выборе теоретических и практических заданий и методики учебно-познавательной и исследовательской работы.

Данная программа повышает интерес научно-педагогических работников к учебному процессу, способствует профессиональному становлению исследователя через воздействие на личностные механизмы, стимулирует постановку задач саморазвития и самосовершенствования.

Summary

The article deals with the experimental work of application in development of methodological competence of scientific pedagogical workers in post-graduate education.

- [1] *Разработка предложений по сокращению перечня специальностей и направлений подготовки с учетом сопоставительного анализа с зарубежными аналогами* /Сост. С. А. Подлесный и др. Красноярск. 2004.
- [2] Knowles, M.S. 1980. *The Modern Practice of Adult Education. From Pedagogy to Andragogy*. – Chicago.
- [3] Тер-Минасова, С.Г. 2000. *Язык и межкультурная коммуникация*. М.

Zdzisław Sirojć

***Wybrane problemy polityki społecznej
i pracy socjalnej w wielkich miastach Polski***

***Selected problems of social policy and social work
in the big cities of Poland***

Wielkie miasta Polski, to – w odniesieniu do definicji wielkiego miasta – ośrodki miejskie liczące ponad 500 tysięcy mieszkańców lub aglomeracje miejskie liczące co najmniej tyleż ludności, których ośrodek centralny liczy nie mniej niż połowę tej wielkości.

Możemy, zatem, zaliczyć do tej grupy pięć miast Polski liczących ponad 0,5 mln mieszkańców, tj. Warszawę, Kraków, Łódź, Wrocław i Poznań, oraz pięć aglomeracji miejskich skupiających co najmniej tyle ludności, z ośrodkami centralnymi w Gdańsku, Szczecinie, Bydgoszczy, Lublinie i Katowicach.

Wszystkie wielkie miasta Polski podzielone zostały formalnie na mniejsze jednostki (z wyjątkiem Bydgoszczy), gdyż takie prawo przysługuje miastom liczącym ponad 300 tys. mieszkańców. Jednak status tych jednostek jest zróżnicowany. Pamiętać przy tym należy, że każde wielkie miasto jest jednocześnie gminą i powiatem miejskim.

Struktura administracyjna największych miast Polski przedstawia się następująco:

- Warszawa – 18 dzielnic i kilkadziesiąt jednostek pomocniczych niższego rzędu (bez uprawnień formalnych),
- Kraków – 18 dzielnic i kilkadziesiąt osiedli,
- Łódź – 5 delegatur urzędu miasta i kilkadziesiąt osiedli,
- Wrocław – 47 administracyjnych osiedli,
- Poznań – 42 jednostki pomocnicze,
- Gdańsk – 34 dzielnice i kilkadziesiąt osiedli,
- Szczecin – 37 osiedli i 4 dzielnice bez formalnych uprawnień,
- Bydgoszcz – brak formalnego podziału (nieformalnie 5 dzielnic i 30 osiedli),
- Lublin - 28 dzielnic (jednostek o statusie dzielnic),
- Katowice – 22 dzielnice zgrupowane w 5 zespołach dzielnic (14 miast na prawach powiatu stanowi Górnośląski Zespół Miejski).

W rezultacie takiego podziału powstała sytuacja, która uniemożliwia porównywanie działań jednostek pomocniczych wielkich miast Polski.

Samorządy w ramach swoich uprawnień mogą, bowiem, tworzyć dowolne struktury administracyjne, mając na względzie sprawne zarządzanie miastem. Mimo wszystko zróżnicowanie podziału administracyjnego polskich miast jest zbyt wielkie.

W kształtowaniu struktury administracyjnej wielkich miast Polski warto, zatem, wykorzystać doświadczenia miast zachodnioeuropejskich oraz podstawową wiedzę z zakresu organizacji i zarządzania.

Struktura przestrzenna miast i ich podział administracyjny są istotne w szczególności w zaspokajaniu podstawowych potrzeb mieszkańców. W tym miejscu warto powiedzieć o stosowanych koncepcjach i strategiach rozwoju miast, w aspekcie prowadzonej przez miasta polityki społecznej. Pamiętać musimy jednak, iż podstawowym podmiotem polityki społecznej jest państwo i jego instytucje.

Z charakteru sprawowanych rządów wynika charakter prowadzonej polityki społecznej. W okresie transformacji systemowej w Polsce prowadzona była na przemian eklektyczna i liberalna polityka społeczna.

Miała ona wpływ na prowadzoną politykę miejską w aspekcie zaspokajania podstawowych potrzeb społecznych.

Miasta i ich samorządowe władze muszą, bowiem, dostosować się do prowadzonej polityki państwa, gdyż ich skromne zasoby finansowe nie są w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb swoich mieszkańców. Z drugiej strony elity zarządzające obecnie polskimi metropoliami mają liberalne korzenie, a socjalne kwestie nie są przedmiotem ich zasadniczych zainteresowań.

Przykładem tego jest brak strategii rozwiązywania problemów społecznych w wielu polskich metropoliach, nie mówiąc już o strategii rozwoju miasta.

Wśród 10 największych polskich miast – sześć z nich posiadało strategie rozwiązywania problemów społecznych (Gdańsk, Szczecin, Warszawa, Poznań, Lublin i Katowice) – 3 posiadały strategie rozwoju (Bydgoszcz, Wrocław, Kraków), a w ich strukturze były zawarte elementy rozwoju społecznego. Jedynie Łódź nie posiadała takiego dokumentu. Sprawa jest o tyle istotna, iż wśród największych miast Polski Łódź najbardziej ucierpiała w czasie transformacji [*Radni chcą strategii rozwoju miasta*, 2008].

Co składało się na treść strategii rozwiązywania problemów społecznych największych polskich miast? Jakie cele tragiczne były w nich zawarte?

Wszystkie strategie (z wyjątkiem poznańskiej) przygotowane zostały zgodnie ze standardami. Poprzedzała je diagnoza społeczna / analiza strategiczna SWOT /. Następnie formułowane były cele strategiczne, konkretne programy działania oraz wskaźniki ich realizacji.

Wśród zasadniczych społecznych celów strategicznych formułowanych przez samorzady wielkich miast należy wymieniać następujące:

- Warszawa
 - prowadzenie zintegrowanej polityki społecznej,
 - wzrost potencjału społecznego,
 - integracja i reintegracja społeczna i zawodowa;
- Lublin

- utworzenie zintegrowanego systemu pomocy rodzinie,
- wspieranie osób niepełnosprawnych, starych i społecznie wykluczonych,
- przeciwdziałanie uzależnieniom,
- działania na rzecz dzieci,
- wspieranie rozwoju zawodowego;
- Gdańsk
- utworzenie zintegrowanego systemu pomocy społecznej,
- aktywizacja lokalnego rynku pracy,
- systemowe wspomaganie rodzin,
- pomoc osobom wykluczonym społecznie;
- Poznań
- działania na rzecz dzieci i młodzieży,
- pomoc słabszym kategoriom ludności (starszym, niepełnosprawnym, biednym);
- Szczecin
- wspieranie rodzin w zaspokajaniu ich potrzeb,
- aktywizacja społeczności lokalnej,
- sprawne funkcjonowanie społecznej infrastruktury miasta

[*Strategie rozwiązywania problemów społecznych*, 2010].

Przedstawione cele strategiczne poszczególnych strategii społecznych wielkich miast Polski pokazują:

- duże ich zróżnicowanie, spowodowane różną sytuacją społeczną w poszczególnych miastach,
- akcentowanie potrzeby tworzenia zintegrowanych systemów pomocy mieszkańcom wielkich miast,
- potrzebę wspierania najsłabszych i defaworyzowanych kategorii ludności.

W jaki sposób władze samorządowe polskich miast zamierzają realizować przyjęte cele strategiczne?

Postaramy się dać odpowiedź na powyższe pytanie poprzez przedstawienie planowanych rozwiązań.

Strategia rozwiązywania problemów społecznych w Lublinie dla 1. celu strategicznego – utworzenie zintegrowanego i dynamicznego systemu pomocy efektywnie wspierającego rodzinę – formułuje trzy cele szczegółowe i 12 zadań, dla których określone są wskaźniki realizacji i główni realizatorzy. Np. dla zadania „rozwijanie infrastruktury socjalnej” wskaźnikami są:

- liczba odbiorców usług,
- liczba placówek, które osiągnęły standard usług,
- liczba nowoutworzonych miejsc w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej,

Głównym realizatorem zadań jest Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie.

Dla 3. celu strategicznego – organizacja działań wspomagających osoby zagrożone uzależnieniami oraz osoby uzależnione i ich rodziny – sformułowano trzy cele szczegółowe i 8 zadań.

Np. dla zadania „zwiększanie dostępności pomocy terapeutycznej i rehabilitacyjnej dla osób uzależnionych” wskaźnikami są:

- nowe formy pomocy świadczone przez placówki opiekuńczo – wychowawcze,
- nowe programy realizowane przez placówki,
- liczba osób uzależnionych korzystających z placówki,
- liczba osób uzależnionych kontynuujących leczenie,
- liczba utworzonych grup AA,
- liczba realizowanych programów motywujących.

Dla realizacji zadań opracowane zostały harmonogramy, które obok ich realizatorów, zawierają źródła finansowania i czas (termin) realizacji.

Np. dla celu szczególnego – wsparcie rehabilitacji zawodowej niepełnosprawnych – środkami finansowania są: środki z budżetu państwa i budżetu samorządu, środki PFRON - u, środki organizacji pozarządowych, środki UE i środki prywatne [*Strategia rozwiązywania problemów społecznych miasta Lublin, 2005*].

Tak przygotowana strategia stanowi przykład zarządzania sferą społeczną opartą na rezultatach, czyli według założeń koncepcji *New Management Public*.

Miejska strategia polityki społecznej Poznania zakłada podjęcie konkretnych programów skierowanych przeciw bezdomności, marginalizacji i wykluczeniu społecznemu:

- ograniczania ubóstwa i zwiększanie pomocy materialnej najuboższym,
- przeciwdziałania bezrobociu,
- ograniczania bezdomności i zwiększania pomocy mieszkaniowej najbardziej potrzebującym,
- przeciwdziałania uzależnieniom, w szczególności alkoholizmowi i narkomanii,
- przeciwdziałania dewiacjom i patologiom społecznym,
- ograniczania przestępczości i przeciwdziałania przemocy,
- pomocy w niepełnosprawności,
- pomocy rodzinom wielodzietnym,
- przeciwdziałania demoralizacji dzieci i młodzieży [*Miejska strategia polityki społecznej*, 2003].

Społeczna Strategia Warszawy w 1. celu strategicznym – zintegrowana polityka społeczna – zakłada opracowanie i wprowadzenie zintegrowanej polityki społecznej odpowiadającej na wyzwania rozwojowe i rozwiązującej bieżące problemy społeczne. Na najważniejsze elementy tego celu składają się:

- powołanie rady polityki społecznej, skupiającej ekspertów oraz stałego zespołu monitorującego działania,
- opracowanie i wdrożenie procedur koordynacji realizowanych programów,
- opracowanie i wdrożenie procedur zadaniowego budżetowania programów polityki społecznej,
- stworzenie systemu monitoringu społecznego,

- stworzenie spójnego systemu informacji dla miejskiej polityki społecznej,
- stworzenie systemu profesjonalizacji kadr samorządowych w zakresie polityki społecznej.

Dla 3. celu szczegółowego – integracja i reintegracja społeczna i zawodowa – przyjęto wdrożenie programów i rozwiązań ukierunkowanych na ten cel. Działania dotyczyć będą przede wszystkim:

- rozpoznania potrzeb i problemów społecznych,
- budowania partnerstwa publiczno - społecznego i publiczno - prywatnego,
- profilaktyki i reintegracji społecznej opartej na komunikacji i solidarności społecznej,
- zapewnienia osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym dostępu do edukacji, pracy, kultury, sportu oraz innych dóbr i usług,
- wprowadzenia zmian w organizacji systemu wsparcia (terytorialny zintegrowany system wsparcia).

Zintegrowany system wsparcia realizowany będzie poprzez:

- tworzenie rozwiązań na poziomie społeczności lokalnych,
- zastosowanie podejścia opartego na całościowym ujęciu potrzeb człowieka,
- ewaluację zrealizowanych przedsięwzięć,
- określenie zadań dla podsystemów usług publicznych miasta,
- standaryzując i ocenę partnerów realizujące usługi społeczne,
- profesjonalizację kadr samorządowych i współpracujących partnerów społecznych.

Bardzo interesująco skonstruowane zostały wskaźniki realizacji celów strategii.

Dla 1. celu strategicznego – zintegrowania polityka społeczna – wyszczególnione zostały trzy zadania:

- rozwój samorządu,
- badania systemu monitoringu procesów społecznych miasta,
- budowa monitoringu realizacji strategii społecznej.

Dla tych celów sformułowane zostały wskaźniki ich realizacji (w postaci pytań !):

- zbudowanie systemów efektywnej obsługi mieszkańców w dzielnicach,
- podawanie czasu odpowiedzi urzędnika na zadane przez mieszkańca pytania,
- udostępnienie pełnej informacji mieszkańcom na temat funkcjonowania urzędu,
- wypracowanie interaktywnego systemu badań i analiz poświęconego różnym aspektom życia miasta.

Do wskaźników dołączone zostały informacje o wartościach kontrolnych, źródłach danych oraz przykładowych wskaźnikach osiągniętych przez inne metropolie, będących konkretyzacją realizacji zadania.

Np. dla 3. celu strategicznego – integracja i reintegracja społeczna i zawodowa – w działaniach przeciw wykluczeniu społecznemu wymienione zostały następujące wskaźniki:

- % gospodarstw domowych poniżej progu ubóstwa,
- % bezrobotnych długoterminowych (poniżej 30 %, źródło danych – Urban audit, osiągnięcie obecnego poziomu Berlina),
- stopa zatrudnienia (powyżej 55 %, źródło danych – Urban audit, itd.),
- % gospodarstw domowych nie posiadających podstawowych wygód (1, 5 %, Urban audit, osiągnięcie obecnego poziomu Budapesztu).

Strategia zawiera także programy, jakie prowadzi Biuro Polityki Społecznej:

- „Warszawa przyjazna seniorom”,
- „Wychodzenie z bezdomności”,
- „Warszawa przeciw przemocy”,
- „Program – Warszawa bez barier”,
- „Miejski program przeciwdziałania narkomanii”,
- „Program wspierania dzieci i ich rodzin”,

- „Strategia rozwiązywania problemów społecznych”,
- „Warszawskie forum polityki społecznej” (Społeczna Strategia Warszawy, 2009).

Możemy zatem powiedzieć, iż warszawska społeczna strategia jest próbą oparcia zarządzania sferą socjalną na rezultatach działań, czyli zastosowania koncepcji *New Management Public*.

Na podstawie koncepcji polityki społecznej przyjętych w polskich wielkich miastach i na podstawie założeń ich strategii społecznych można powiedzieć, iż mają one charakter prosocjalny. Istotna jest jednak realizacja tych zamierzeń. W Warszawie w roku 2007 w budżecie miasta na pomoc społeczną i ochronę zdrowia przeznaczono 8,3 % - tyle samo co na administrację publiczną. Tendencja ta utrzymuje się nadal. W roku 2010 wydatki na zdrowie i pomoc społeczną oraz na zarządzanie samorządem były podobne – po około 1 mld złotych [*Finanse pod hasłem długów i rozwoju*, 2009]. Rosło przy tym zadłużenie Warszawy, podobnie jak większości dużych miast Polski.

Warszawa, zdaniem W. Kieżuna, bije światowy rekord rozbudowy biurokracji. Liczba radnych w Warszawie przekracza 700. Warszawa posiada więcej radnych, niż Polska senatorów i posłów w sejmie i senacie. Kilkakrotnie większe metropolie Nowy Jork i Moskwa mają odpowiednio 51 i 36 deputowanych [W. Kieżun, 2000]. Trzeba także dodać, że zdecydowana większość mieszkańców ustrój Warszawy ocenia jako zły [Batorski, 2004: 205].

Rozbudowana administracja miejska nie przyczynia się do poprawy jakości świadczonych usług. W kategorii sprawności administracji Warszawa na tle innych miast Polski wypada słabo. Liczba urzędników ma się nijak do jakości ich pracy [Fusiecki, 2011].

Administracja samorządowa ma także udziały w spółkach miejskich świadczących usługi na rzecz mieszkańców. Wiele z tych zadań powinny przejąć prywatne firmy, gdyż dotychczasowy sposób zarządzania nimi jest m.in. przyczyną rozrostu administracji, wzrostu kosztów budżetowych, a także korupcji.

„Największe bizancjum, jeśli chodzi o spółki, zakłady i firmy, jakie utrzymuje pod swymi skrzydłami samorząd, posiada oczywiście miasto stołeczne Warszawa. Udziały stolica ma w 44 podmiotach, w tym 30 to spółki z większościami udziałem miasta. (...) W tych 30 spółkach, w których Warszawa ma większościowe udziały, pracują 17322 osoby. Zarządów jest 27, a na stanowiskach członków zarządów pracuje w nich 51 osób. Kolejne 132 osoby zasiadają w radach nadzorczych, z czego 96 to przedstawiciele urzędu miasta, 34 reprezentują pracowników, a 2 to przedstawiciele innych udziałowców. Wynagrodzenia szefów tych jednostek sięgają od 2 do blisko 20 tys. zł miesięcznie [Glapiak, 2009]. Podobnie jest w Katowicach, Gdańsku i Poznaniu.

Jakość życia w największych miastach pogarsza się w porównaniu do niektórych miast średniej wielkości, mimo że większość kapitału lokowana była w największych aglomeracjach kraju.

Badanie jakości bycia w największych polskich miastach pokazało szacunkowy wzrost przeciętnej jej wartości w latach 2006 - 2010 między 10 a 20 %, przy czym Trójmiasto, Białystok, Lublin, Kraków, Katowice i Bydgoszcz przekroczyły 15 % [*Gdzie w Polsce żyje się najlepiej?*, 2011].

Trzeba jednak pamiętać, iż są to wartości średnie, a wielkie miasta posiadają bardzo zróżnicowaną strukturę społeczno - przestrzenną. W każdym wielkim mieście istnieją dzielnice czy osiedla biedy. Przykładami mogą być warszawska Praga, szczeciński Gocław, czy gdańska Letnica. Badając wielkomięjską biedę, J. Grotowska - Leder wyróżnia następujące jej rodzaje: przelotną, okazjonalną, uporczywą, chroniczną i permanentną [2002: 202-239].

Badanie każe przypuszczać, że duży udział chronicznie i permanentnie biednych w polskich wielkich miastach, korzystających z pomocy społecznej przez co najmniej trzy lata, wśród których są zarówno bezrobotni jak i pracujący, wskazuje, iż istniejący w Polsce system zabezpieczeń społecznych jest nieefektywny [Ibidem, 278].

„Wskazane wydaje się bardziej selektywne traktowanie klientów pomocy społecznej. Rewizji wymagają zasady przyznawania świadczeń” [Ibidem].

Praca socjalna, będąca pochodną polityki społecznej, powinna zatem zmierzać w kierunku profesjonalizacji, indywidualizacji, wzrostu aktywności podopiecznych. Z drugiej strony znaczne skupiska ludności potrzebującej pomocy w wielkich miastach wymagają lepszego administrowania świadczeniami socjalnymi i efektywnego organizowania społeczności lokalnych.

Działania prowadzone ze społecznością lokalną (miejską, dzielnicową, osiedlową) powinny uwzględniać dwa czynniki:

- konieczność utworzenia zespołu pracowników socjalnych, który będzie kierował działaniem,
- konieczność precyzyjnego określenia terenu objętego działaniem, ze względu na realizację określonych celów, zadań, a także posiadanych materialnych i niematerialnych środków [Robertis, Pascal, 1999: 281].

„Głównym celem działań wobec społeczności jest zmiana stosunku sił na danym terenie przez umocnienie znaczenia tej części populacji, która została zepchnięta na margines” [Robertis, Pascal, 1999: 282].

Cele realizowane w tego typu działaniach można określić następująco:

- rozwój społeczności,
- tworzenie lub odtwarzanie poczucia tożsamości,
- wzmocnienie solidarności,
- profilaktyka społeczna [Robertis, Pascal, 1999: 282].

Pracownicy socjalni muszą przy tym pamiętać, że ich głównym zadaniem jest pobudzanie do działania, a nie kierowanie działaniami socjalnymi w społeczności lokalnej.

Ważną rolę w tym względzie mogą odgrywać organizacje pozarządowe działające w sektorze socjalnym.

W 2006 roku w Polsce było ponad 55 tys. stowarzyszeń (w tym ponad 8 tys. fundacji). Około 10 % z nich (4,5 tys.) pracowało w sferze usług socjal-

nych i pomocy społecznej, dalsze 8 % w ochronie zdrowia [Niesporek, 2007: 94-95, 98].

Lokalizacja działalności organizacji pozarządowych jest bardzo zróżnicowana. Wśród dużych ośrodków miejskich największe ich ilości występują w Warszawie i w konurbacji górnośląskiej. Organizacje działają przede wszystkim w swoim bezpośrednim otoczeniu społecznym (85 % deklaruje współpracę z przedstawicielami społeczności lokalnych, 63 % z samorządem lokalnym 70 % z instytucjami użyteczności publicznej). Jedynie około 30 % z nich prowadzi działalność na terenie całego kraju [Niesporek, 2007: 95-96].

Organizacje, dla których pomoc społeczna i usługi socjalne są podstawowym obszarem działania, zajmują się (zakres działalności wielu z nich pokrywa się):

- pomocą osobom niepełnosprawnym lub chorym (46 %),
- wspomaganie rodzin niewydolnych wychowawczo i znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej (45 %),
- pomocą osobom ubogim (45 %),
- pomocą osobom starszym (32%),
- pomocą osobom uzależnionym i współuzależnionym (30 %),
- wspieraniem domów dziecka, rodzin zastępczych, usług adopcyjnych, pomocą dzieciom i młodzieży (30 %),
- dystrybucją darów rzeczowych i wsparciem finansowym (25 %),
- prowadzeniem schronisk dla bezdomnych (20 %),
- pomocą ofiarom klęsk żywiołowych (10 %),
- wspieraniem uchodźców (2 %) [*Kondycja sektora organizacji pozarządowych w Polsce, 2004*].

Organizacje te zatrudniają około 40 % pracowników etatowych, resztę stanowią wolontariusze [*Kondycja sektora organizacji pozarządowych w Polsce, 2004*].

„Oceniając rolę organizacji pozarządowych (...) w zakresie realizacji usług społecznych” trzeba powiedzieć, iż „administracja (rządowa i samorządowa – Z.S.) współpracuje z nimi niechętnie i na małą skalę. Przyczyny,

jakie widzimy po stronie administracji, to zbiurokratyzowanie, brak zaufania i brak umiejętności w opracowaniu programów pomocniczych. Zaś przyczyny po stronie organizacji wiążą się głównie z niskimi kwalifikacjami liderów i pracowników” [Juros, 2009: 149].

Główny ciężar pomocy środowiskowej w wielkich miastach spada jednak na ośrodki pomocy społecznej. W Krakowie Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej świadczy usługi w zakresie pomocy środowiskowej i specjalistycznej. Pomoc środowiskowa ośrodka świadczona jest w filiach, które obejmują teren jednej lub kilku dzielnic. W Warszawie natomiast ośrodki pomocy społecznej są w każdej dzielnicy. Do podstawowych zadań pomocy środowiskowej należy w szczególności:

- rozpoznanie, ocena i analiza potrzeb mieszkańców w zakresie pomocy społecznej,
- przeprowadzanie wywiadów środowiskowych,
- udzielanie świadczeń pieniężnych i niepieniężnych,
- prowadzenie wymaganej ustawą dokumentacji,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi,
- współpraca z podmiotami świadczącymi usługi opiekuńcze,
- prowadzenie pracy socjalnej [*Ośrodek Pomocy Społecznej*, 2010].

Obok ośrodków pomocy społecznej w skład systemu świadczonej przez metropole pomocy społecznej wchodzi także inne placówki, np.:

- domy pomocy społecznej,
- środowiskowe domy pomocy,
- placówki opiekuńczo- wychowawcze,
- placówki pomocy dla kobiet z dziećmi,
- placówki pomocy bezdomnym,
- warsztaty terapii zdjęciowej,
- ośrodki wsparcia,
- ośrodki interwencji kryzysowej,
- świetlice środowiskowe dla dzieci i młodzieży.

Warto w tym miejscu podać przykłady niektórych niestandardowych rozwiązań w obszarze pracy socjalnej w polskich wielkich miastach.

Ciekawym przykładem jest działalność Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej (MOPS) we Wrocławiu. Od roku 2001 prowadzona jest w nim superwizja pracy socjalnej przez specjalistów pracy zespołowej. Ma ona służyć zwiększeniu efektywności pracy i rozwojowi zawodowemu pracowników socjalnych. Superwizja prowadzona jest na poziomie merytorycznym i psychologicznym. Poziom merytoryczny nastawiony jest na uczenie się i wsparcie w następujących obszarach:

- poradnictwa rodzinnego,
- pracy z bezdomnymi,
- pracy z osobami uzależnionymi,
- pracy z ofiarami przemocy,
- pracy z ludźmi chorymi.

Oferowane działania odbywają się w wymiarze indywidualnym, zespołowym i środowiskowym. W wymiarze środowiska oferta dotyczy przede wszystkim pomocy w stymulowaniu środowiska lokalnego, aby było zdolne do samodzielnego rozwiązywania swoich problemów.

Poziom psychologiczny superwizji dotyczy wsparcia emocjonalnego, wsparcia do samorozwoju i doskonalenia warsztatu pracy [Sutryk, 2009: 199-201].

Na uwagę zasługuje także prowadzony przez MOPS we Wrocławiu „program aktywności lokalnej”. Na jego podstawie sporządzono mapę zasobów i potrzeb mieszkańców osiedla „Na Polance”. Celem głównym programu jest ewidencja osób z problemami opiekuńczo - wychowawczymi, rodzin w kryzysie, zwłaszcza rodzin niepełnych i wielodzietnych.

Obecnie funkcjonują tam interdyscyplinarne zespoły środowiskowe rozwiązujące społeczne problemy osiedla. W przyszłości planuje się utworzenie pracowni rodzinnej, grup wsparcia dla kobiet z elementami socjoterapii [Sutryk, 2009: 205-206].

Znanym, modelowym już, rozwiązaniem w procesie integracji społecznej i zawodowej jest działalność fundacji „Barka” w Poznaniu. Misją „Barki” jest pomoc osobom i środowiskom w rehabilitacji i rozwoju poprzez:

- animowanie tworzenia stowarzyszeń samorządowych wspólnot i klubów integracyjnych,
- inspirowanie tworzenia przedsiębiorstw społecznych, w tym spółdzielni socjalnych, umożliwiających reintegrację społeczno - zawodową,
- animowanie edukacji liderów lokalnych i grup samokształceniowych,
- inspirowanie tworzenia centrów integracji społecznej, centrów doradztwa i informacji w kraju i zagranicą,
- rozwój programów budownictwa socjalnego,
- budowanie partnerstw lokalnych na poziomie krajowym i europejskim [Sadowska, Węgierska – Chyc, 2009: 214].

Doświadczenia „Barki” wskazują, iż na drodze osób wykluczonych do reintegracji i aktywizacji zawodowej stoi m.in. doraźna i klientelistyczna struktura pomocy społecznej. Pracownicy socjalni nastawieni są przede wszystkim na dystrybucję usług i świadczeń, a nie na pobudzenie aktywności środowiska lokalnego. Do zmiany tej sytuacji potrzebna jest reforma systemu pomocy społecznej i zmiana systemu kształcenia pracowników socjalnych. Chodzi tu o oddzielenie funkcji związanych z zabezpieczeniem społecznym od funkcji pracy socjalnej [Sadowska, Węgierska – Chyc, 2009: 215].

Na podstawie doświadczeń fundacji „Barka” tworzone są w Polsce centra integracji społecznej (CIS) i kluby integracji społecznej (KIS). Celem tych placówek jest prowadzenie działań w zakresie reintegracji społecznej i zawodowej.

Narzędziem w procesie integracji stała się ekonomia społeczna. Fundacja „Barka” wraz z partnerami zrealizowała projekt „ekonomia społeczna w praktyce”. W jego ramach zawiązała m.in. w Poznaniu sześć modelowych partnerstw lokalnych:

- w dzielnicy zdewastowanych kamienic,
- na terenach powojkowych z hotelami dla bezdomnych i osiedlem socjalnym,
- oraz w blokowisku [Sadowska, Węgierska – Chyc, 2009: 222].

W ramach tego projektu powołane zostało centrum ekonomii społecznej (CES), instytucja nowej generacji, integrująca samorząd lokalny, organizacje pozarządowe i firmy biznesowe do włączenia się do życia społeczno - gospodarczego.

Innym przykładem nowych inicjatyw w wielkomięjskiej środowiskowej pracy socjalnej są centra aktywności lokalnej (CAL). Najważniejszą zasadą centrów jest realizowanie działań na rzecz różnych osiedli przy zaangażowaniu jego mieszkańców. Funkcje centrów aktywności lokalnej mogą pełnić ośrodki pomocy społecznej. W wielkich miastach mogą to być ośrodki dzielnicowe, osiedlowe lub ich filie [Skrzypczak, 2009: 231-248].

Mimo wielu pozytywnych rozwiązań w obszarze pracy socjalnej w Polsce jest ona nienowoczesna [Kaźmierczak, 2009: 100]. Autor podziela ten pogląd.

Do „nowoczesności”, zdaniem T. Kaźmierczaka, potrzeba:

- wprowadzenia do praktyki metod i modeli określanych jako kliniczna praca socjalna, czyli bezpośrednia praktyka,
- poszukiwanie i wdrażanie nowych metod i modeli pracy socjalnej, adekwatnych do pojawiających się wyzwań. Chodzi tu przede wszystkim o zjawisko wykluczenia społecznego i podejmowane w związku z nim działania, których głównym celem jest reintegracja społeczna i wzrost spójności społecznej [Kaźmierczak, 2009: 100].

Szansą na modernizację pracy socjalnej w Polsce jest rozwój aktywnej polityki społecznej. Aktywną politykę społeczną stanowi system bodźców zachęcających do aktywności zawodowej i samodzielności ekonomicznej. Aktywna polityka społeczna stwarza szansę na pracę socjalną nowego typu, zorientowaną na aktywizację ekonomiczną (ekonomiczną pracę socjalną) [Kaźmierczak, 2009: 101].

Rozważając kwestię zmiany organizacji pracy socjalnej w Polsce, w tym w szczególności w wielkich miastach, trzeba pamiętać o jej kondycji i mankamentach:

- praca socjalna w polskiej pomocy społecznej oparta jest na indywidualnym kliencie bądź rodzinie i nazywana jest środowiskową pracą socjalną lub pracą w miejscu zamieszkania;
- nie jest ona skuteczna, gdyż zmiany w funkcjonowaniu klienta nie są wspierane w jego środowisku;
- do najpopularniejszych stosowanych modeli pracy socjalnej należą: model interwencji kryzysowej oraz modele grupowe;
- nowe modele pracy socjalnej są wdrażane z oporami i tylko w ośrodkach posiadających odpowiednio przygotowaną kadrę pracowników socjalnych;
- praca socjalna jest stosunkowo często działaniem pozornym, co wynika przede wszystkim z braku środków i zasobów niezbędnych do jej realizacji oraz braku ewaluacji działań podejmowanych przez pomoc społeczną [Trawkowska, 2009: 132-134].

Do podstawowych mankamentów pracy socjalnej okresu transformacji systemowej w Polsce należą:

- brak standardów pracy socjalnej jako usługi,
- niski poziom kompetencji zawodowych pracowników pomocy społecznej,
- niska jakość wsparcia zawodowego,
- feminizacja zawodu pracownika socjalnego,
- niskie standardy etyczne środowiska zawodowego pracowników socjalnych,
- mankamenty systemu kształcenia i doskonalenia zawodowego pracowników socjalnych [Trawkowska, 2009: 130].

Postulując zmiany w organizacji pracy socjalnej w Polsce trzeba mieć także na względzie zmiany, jakie zachodzą w polityce społecznej i pracy socjalnej w Unii Europejskiej. Podważane są tradycyjne cechy europejskiego systemu opieki społecznej i obecnego modelu świadczenia usług socjalnych:

- prymat państwa i centralizacja usług poddane zostają procesom decentralizacji i dewolucji,

- dotychczasowe jego sfery wpływów ulegają osłabieniu,
- dominacja państwa opiekuńczego ulega przemianie na rzecz zaangażowania odbiorców usług w ich świadczenie [Juros, 2009: 154].

Zmiana organizacji pracy socjalnej wiąże się zatem z potrzebą oddzielenia pracy socjalnej od dystrybucyjnej funkcji pomocy społecznej.

Powinna ona koncentrować się na:

- diagnozowaniu potrzeb środowiskowych,
- wykorzystywaniu potencjału społecznego tkwiącego w zasobach ludzkich,
- organizowaniu współpracy z innymi placówkami społecznymi i organizacjami pozarządowymi [Trafiałek, 2009: 107].

Zmiana powinna dotyczyć także kadr sfery socjalnej.

Dotychczas pracownikiem socjalnym w Polsce może być osoba, która spełnia co najmniej jeden z następujących warunków:

- posiada dyplom ukończenia kolegium pracowników służb społecznych,
- ukończyła studia wyższe na kierunku praca socjalna,
- do 13 grudnia 2013 roku ukończy studia o tej specjalności na kierunkach: pedagogika, pedagogika specjalna, politologia, polityka społeczna, psychologia, socjologia, nauki o rodzinie [Ustawa o pomocy społecznej z 12 marca 2004 r.; Brząkowski, 2010].

Do podstawowych (ustawowych) zadań pracownika socjalnego m. in. należy:

- praca socjalna,
- udzielanie informacji i porad w zakresie rozwiązywania spraw życiowych osób będących w trudnej sytuacji,
- skuteczne posługiwanie się przepisami,
- udzielanie pomocy,
- współpraca i współdziałanie z innymi specjalistami i organizacjami w przeciwdziałaniu skutkom negatywnym zjawisk społecznych [Ustawa o pomocy społecznej z 12 marca 2004 r.; Brząkowski, 2010].

Profesjonalizacja i rozwój przedsiębiorczości społecznej wymagają od pracowników socjalnych podejmowania nowych zadań, wśród których wymienić należy m.in.:

- pracę nad zachęcaniem do uczestnictwa w życiu gospodarczym,
- pracę nad rozwojem umiejętności niezbędnych do prowadzenia działalności gospodarczej,
- pracę nad wprowadzaniem w życie planowanych przedsięwzięć,
- prowadzenie przedsiębiorstw społecznych [Kaźmierczak, 2009: 101-102].

Aby dopełnić proponowane kierunki zmian w polityce społecznej i pracy socjalnej w wielkich miastach warto podkreślić konieczność zmian w strukturach funkcjonowania urzędów miejskich. Ze względu na wagę problemów społecznych należy powołać w nich oddzielne jednostki, które zajmowałyby się sprawami społecznymi i infrastrukturą społeczną lub jak proponuje J. Kisielnicki, powołaniem centrów: spraw społecznych i infrastruktury społecznej [2000: 23].

Innym istotnym aspektem zmian w zarządzaniu sferą socjalną jest wprowadzenie w niej jako standardu zasad zarządzania opartych na rezultatach, czyli inaczej wprowadzenie koncepcji *New Management Public*.

Warunkiem efektywnego wprowadzania zmian w organizacji pomocy społecznej w Polsce, w tym pracy socjalnej w szczególności, jest informatyzacją systemu. Bez rzetelnej i szybkiej informacji nie ma, bowiem, mowy o nowoczesnej pracy socjalnej.

Summary

The big cities of Poland are – with reference to the big city definition – the municipal centres with a population more than 500 000 inhabitants or urban agglomerations having at least the same population size which the central area has not less than half the total size.

It is worth underlining the necessity of changes in the structures of functioning of municipal offices to complete the proposed directions of changes in social policy and social work in large cities. Due to significance of social

problems it is necessary to establish the separate units of the municipal offices which would deal with social issues and social infrastructure and would also establish both the social issues research centres and social infrastructure facilities.

Another essential aspect of changes in the management of a social sphere is an introduction of principles of the management based on results as a standard, that is in other words the introduction of *New Management Public* concept.

The condition for effective introducing changes to the social welfare organizations in Poland, including particularly social work, is the computerization of the system because without reliable and quick information, modern social work is out of question.

- [1] Batorski, D. 2004. *Recepcja ustroju samorządowego Warszawy*, w: *Społeczna mapa Warszawy. Interdyscyplinarne studium metropolii warszawskiej*, J. Gorzelak, T. Zarycki (red.), Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- [2] Brząkowski, M. 2010. *Specjalista od łagodzenia skutków ubóstwa ma trochę przywilejów*, „Rzeczpospolita” z 4 listopada 2010 roku
- [3] *Finanse pod hasłem długów i rozwoju*, „Rzeczpospolita” z 18 grudnia 2009 roku.
- [4] Fusiecki, J. 2011. *Ogólnie nienajlepiej, w urzędach średnio sprawnie*, „Gazeta Wyborcza” z 12 stycznia 2011 roku.
- [5] *Gdzie w Polsce żyje się najlepiej?*, „Gazeta Wyborcza” z 10 stycznia 2011 roku.
- [6] Grotowska – Leder, J. 2002. *Fenomen wielkomięskiej biedy. Od epizodu do underclass*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- [7] Juros, A. 2009. *Znaczenie przedsiębiorczości społecznej w organizowaniu społeczności lokalnych. Nowe drogi świadczenia usług społecznych*, w: *Współczesne wyzwania i metody pracy socjalnej*, W. Szymczak (red.). Tow. Naukowe KUL, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.
- [8] Kaźmierczak, T. 2009. *Czy praca socjalna w Polsce jest nowoczesna?* w: *Współczesne wyzwania i metody pracy socjalnej*, W. Szymczak (red.), Lublin.
- [9] Kisielnicki, J. 2000. *Usprawnianie administracji publicznej*, „Master of Business Administration” 1.

- [10] *Kondycja sektora organizacji pozarządowych w Polsce*, 2004, <http://www.ngo.pl>
- [11] *Miejska strategia polityki społecznej*, 2003, bip.city.poznan.pl/bip/public/bip/documents.html?co...
- [12] Niesporek, A. 2007. *Trzeci sektor w Polsce. Organizacje pozarządowe w sektorze socjalnym*, w: *Praca socjalna wobec współczesnych problemów społecznych*, S. Pawlas – Czyż (red.), Toruń.
- [13] *Ośrodek Pomocy Społecznej – Warszawa Śródmieście*, 2010.
- [14] *Radni chcą strategii rozwoju miasta*, 2008, lodz.naszemiasto.pl> Łódź
- [15] Robertis, C. de, Pascal, H. 1999. *Postępowanie metodyczne w pracy socjalnej z grupami i ze społecznościami*, Wyd. „Śląsk”, Katowice.
- [16] Sadowska, B., Węgierska – Chyc, L. 2009. *Modelowe rozwiązania w procesie integracji społecznej i zawodowej na przykładzie fundacji „Barka” w Poznaniu*, w: *Współczesne wyzwania i metody pracy socjalnej*, W. Szymczak (red.), Lublin.
- [17] Skrzypczak, B. 2009. *Kierunki rozwoju środowiskowej pracy socjalnej w kontekście doświadczeń programu Centra Aktywności Lokalnej*, w: *Współczesne wyzwania*
- [18] *Społeczna Strategia Warszawy*, 2009, strategia.um.warszawa.pl/
- [19] *Strategia rozwiązywania problemów społecznych miasta Lublin 2005 - 2013*, 2005, www.mopr.lublin.pl/dokumenty/strategia.pdf
- [20] *Strategia rozwiązywania problemów społecznych w gminie miasto Szczecin*, 2008, mopr.szczecin.pl/.../załącznik-uchwała_strategia_rozwiazywania_problemov_spal_w_szczecinie_2009_2015.pdf
- [21] Sutryk, J. 2009. *Doświadczenia praktyków w obszarze pracy socjalnej w MOPS Wrocław w latach 2000-2009*, w: *Współczesne wyzwania i metody pracy socjalnej* W. Szymczak (red.), Lublin.
- [22] Trafiałek, E. 2009. *Predyspozycje, kompetencje i umiejętności pracownika socjalnego w kontekście wyzwań aktywnej polityki społecznej*, w: *Współczesne wyzwania i metody pracy socjalnej*, W. Szymczak (red.), Lublin.
- [23] Trawkowska, D. 2009. *Profesjonalizacja w pracy socjalnej – perspektywa teoretyczna i empiryczna polskich doświadczeń*, w: *Współczesne ...*, Lublin.

Martin Jurašek

***Migranti a ich integrácia v kontexte právnych
úprav Slovenskej republiky a Európskej únie***

***Migrants and their integration in the context of laws of the
Slovak republic and European union.***

Európska únia sa snaží využívať spoločné nástroje a harmonizovať politiku v snahe čeliť spoločným hrozbám a rizikám, ako aj podieľať sa na tvorení spoločných riešení, to všetko pod v rámci integrovanejšieho prístupu. Predpoklad spolupráce bol stanovený už v trojpilierovej štruktúre EÚ ustanovenej Zmluvou o EÚ, v ktorej III. pilier predstavuje policajnú a súdnu spoluprácu v trestných záležitostiach. Táto spolupráca sa stala oporou pre vytvorenie Haagskeho programu, schváleného Európskou radou v roku 2004, ktorého ambíciou je posilnenie slobody, bezpečnosti a práva v EÚ. Haagsky program je potrebné vnímať v náväznosti na ambíciu vytvoriť v EÚ priestor slobody, bezpečnosti a práva. Aj preto obsahuje Haagsky program ustanovenia týkajúce sa regulácie migračných prúdov, či aspekty kontroly bezpečnosti vonkajších hraníc EÚ [Thurzo, 2010].

O niečo konkrétnejšiu podobu spolupráce poskytol Akčný plán prijatý Komisiou EÚ v roku 2005. Na rozdiel od predchádzajúcich skôr deklaratívnych dokumentov, stanovuje ciele aj s konkrétnym časovým rámcom. Do popredia sa tak dostali otázky vývoja integrovaného vízového systému,

rozvoj Schengenského informačného systému II, potreba harmonizovať azylový systém a pod.

Základom vytýčenia stratégie sa stali doterajšie aktivity v podobe Štokholmského programu resp. stratégií v podobe Európskej bezpečnostnej stratégie, Stratégie o vonkajšom rozmere politiky v oblasti spravodlivosti, slobody a bezpečnosti ako aj Stratégie pre riadenie informácií. Za týmto účelom bola vypracovaná aj stratégia vnútornej bezpečnosti, ktorej súčasťou bolo vytvorenie bezpečnostného modelu, spájajúceho presadzovanie práva, spolupráce v oblasti justície, riadenia hraníc a v neposlednom rade aj civilnej ochrany. V týchto oblastiach sa snaží Európska únia nájsť synergiu v snahe o efektívnejšie pôsobenie a predchádzanie trestnej činnosti.

Táto snaha má dva hlavné rozmery – horizontálny a vertikálny. Kým prvý, horizontálny, sa sústreďuje na bezpečnosť v globálnom prostredí, snaží sa koordinovať presadzovanie práva, riadenie hraníc s podporou justičnej spolupráce spolu s agentúrami civilnej obrany, vrátane snáh mimovládnych organizácií, ako aj politického, hospodárskeho, finančného, sociálneho a súkromného sektora, druhý, vertikálny, je zameraný na jednotlivé úrovne. Patria tam spôsoby medzinárodnej spolupráce, jednotlivé bezpečnostné politiky a iniciatívy na úrovni EÚ. Tie sú doplnené aktivitami v rámci regionálnej kooperácie medzi jednotlivými členskými štátmi. [Európska rada, 2010]

V kontexte bezpečnosti zohráva významnú úlohu otázka kontroly hraníc, kde došlo k vytvoreniu integrovaného mechanizmu riadenia hraníc – Európskeho systému pohraničnej stráže – EUROSUR (European external border surveillance system), ktorého predchodcom je Európsky systém hraničného dozoru. EUROSUR zabezpečuje spoločný technický rámec spolupráce a 24-hodinovú spoluprácu medzi členskými štátmi, v rámci snahy o zdieľanie a poskytovanie informácií. Spolupráca spočíva v trojstupňovej podobe. Prvou fázou je prepojenie a racionalizácia dozoru hraníc na národnej úrovni. Druhou, zlepšenie a využívanie nástrojov EÚ pri dozore na vonkajšej hranici EÚ a nakoniec, treťou fázou je vytvorenie spoločného

monitorovacieho a informačného prostredia pre EÚ v oblasti pobrežnej stráže. [*European external border surveillance system*, 2010]

Základnou inštitúciou pre spoluprácu a kooperáciu aktivít je agentúra FRONTEX - Európska agentúra pre riadenie operačnej spolupráce na vonkajších hraniciach členských štátov Európskej únie [Frontex, 2009a] Táto agentúra spolupracuje s inými agentúrami, vypracováva stratégie, ale hlavne zabezpečuje spoluprácu medzi orgánmi presadzovania práva a orgánmi riadenia hraníc (Európska rada, 2010). Zároveň je v jej kompetencii zriaďovanie ad hoc zásahových policajných jednotiek v prípade potreby na vonkajšej hranici EÚ – RABIT (Rapid Border Intervention Team). [Thurzo, 2010]

Ďalšími aspektmi, ktoré spomína Súhrnná správa za rok 2009 a ako aj naznačuje obrázok č. 2, Frontex zastrešuje aj vykonávanie analýzy rizika; sleduje vývoj výskumu, zaoberajúci sa dozorom nad vonkajšími hranicami; „pomáha členským štátom v situáciách, ktoré si vyžadujú zvýšenú technickú a operačnú pomoc na vonkajších hraniciach; a poskytuje členským štátom pomoc potrebnú pri organizovaní spoločných operácií v prípadoch navracania osôb“ [Frontex, 2009b: 2].

Súčasťou spolupráce je kooperácia v rámci Schengenského informačného systému SIS, sumarizujúceho informácie o osobách nachádzajúcich sa v databáze všetkých členských štátov. Databáza predstavuje súhrn policajných a justičných informácií, ktoré majú napomáhať reagovať rýchlejšie a adekvátnejšie na vzniknuté hrozby. Aby mohol byť členský štát zapojený do Schengenského priestoru, aktívna participácia na SIS je nevyhnutným predpokladom tohto zapojenia.

Obrázok č. 2: Politika EÚ integrovanej ochrany Schengenského priestoru [Thurzo, 2009].

Ako to teda prebieha na samotnej hranici? Schému fungovania znázorňuje obrázok č. 3. Ide de facto o systém integrovanej ochrany hraníc, ktorý je možné zhrnúť v štyroch bodoch nasledovne:

1. *Aktivity v tretích krajinách, so zameraním na krajiny pôvodu i tranzitu nelegálnych migrantov, sumarizovanie informácií o možných migračných prúdoch, voči tomu adekvátna činnosť konzulárnych úradov v zahraničí, ktoré vydávajú víza.*
2. *Medzinárodná hraničná spolupráca pri ochrane vonkajších hraníc, účasť na spoločných operáciách na ohrozených alebo rizikových úsekoch vonkajších hraníc riadených agentúrou EÚ FRONTEX.*
3. *Priame bezpečnostné opatrenia na vonkajších hraniciach, účinná ochrana pozemnej hranice mimo hraničných priechodov, odhaľovanie prevádzačstva, falšovaných dokladov.*
4. *Ďalšie preventívne aktivity vo vnútrozemí zmluvných štátov a medzi*

tymito štátmi napr. odhaľovanie nelegálneho zamestnávania migrantov, medzinárodné prevádzачské siete, cezhraničný organizovaný zločin atď.

Každý štát ležiaci na vonkajšej hranici EÚ musí kooperovať so susedným štátom. V prípade SR ide hlavne o Ukrajinu s ktorou sa zabezpečuje kooperácia hraničnej stráže a policajných zložiek. Súčasťou sú aj aktivity v tretích štátoch, kde musí byť tiež snaha o riešenie otázok nelegálnej migrácie. Čo sa týka aktivít na území SR, dôležitá je predovšetkým colná kontrola, ale aj hraničná kontrola vykonávajúca dozor, pravidelné kontroly a analýzu rizík. Poslednú úroveň kooperácie vytvárajú aktivity zamerané na spoluprácu medzi členskými štátmi. Nejde pritom iba o legislatívnu harmonizáciu politík, ale aj o spoločné projekty v rámci imigračnej kontroly, alebo participácii členských štátov na projekte Návrat. [Thurzo, 2010]

Obrázok č. 3: Európska stratégia bezpečnosti hraníc (Thurzo, 2009).

Projekt *Návrat* predstavuje snahu o kooperáciu, ktorá vznikla už v roku 2005. Jej základom sa stal návrh Smernice Európskeho parlamentu predložený Európskou komisiou o spoločných štandardoch a postupoch v členských krajinách pri návrate štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí majú nelegálny pobyt, ktoré mali stanoviť spoločné štandardy a procedúry, napomáhajúce členským štátom pri navracaní nelegálnych migrantov. Cieľom harmonizácie bola plná implementácia Akčného programu *Návrat*, schváleného už v roku 2002, ktorý vymedzuje jasné a transparentné pravidlá súvisiace s prinavrátením nelegálnych migrantov. Taktiež navrhuje vymedziť dlhodobé, strednodobé a krátkodobé indikátory merania dosiahnutých úspechov. [*Európska komisia, 2005*]

Potreba ešte viac upraviť rovnováhu medzi bezpečnosťou a ochranou ľudských práv súvisiacej s migrantmi viedla Európsku komisiu v roku 2006 k prijatiu dokumentu *Oznámenie komisie o prioritách politiky boja proti nelegálnemu prisťahovalectvu štátnych príslušníkov tretích krajín, kde je kladený dôraz na bezpečnosť hraníc* (Európska komisia, 2006).

Ďalším základným dokumentom EÚ, upravujúcim otázku nelegálnej migrácie je Smernica 2008/115/EC o spoločných štandardoch a procedúrach pri návrate migrantov do tretích krajín.

Významným prvkom riešenia nelegálnych migrácii je ustanovenie zmluvných vzťahov s tretími krajinami v prípade krajín, ktoré majú záujem o členstvo v EÚ je bežnou súčasťou prístupového procesu ukotvenie dohody o navrátení osôb, bez ktorej nie je možné začať ani rokovania o liberalizácii respektíve zrušení víz [Gajdošová, 2010].

V rámci vzájomných vzťahov bol v roku 2004 vytvorený Európskym parlamentom a Radou EÚ aj program AENEAS, ktorého úlohou je finančná a technická asistencia tretím krajinám v oblasti migrácie a azylu. AENEAS bol v prvej fáze prevádzkovaný v období 2004 - 2008 s celkovými výdajmi vo výške 250 miliónov Eur.

Pre úplnosť je potrebné spomenúť, že Európska únia nie je jedinou organizáciou, ktorá ovplyvnila slovenskú politiku voči migrantom. Dôležitú úlohu zohralo aj medzinárodné spoločenstvo a dokumenty ním prijaté. Ide

napríklad o Ženevský dohovor o právnom postavení utečencov či Newyorský protokol, prijaté ešte počas existencie Československa. Nástupnícke štáty následne po rozdelení krajiny prebrali záväzky predchádzajúceho štátu, ktoré napomohli vybudovaniu samostatného azylového systému [Guličová, Bergerová, 2008].

Slovenská republika a migrácia alebo kto, koľko a prečo migruje?

Právny systém Slovenskej republiky nepracuje s pojmom migrant, ale s pojmom cudzinec, ktorý je na základe zákona č. 48/2002 Z. z. o pobyte cudzincov definovaný ako „každý, kto nie je štátnym občanom Slovenskej republiky“. V ideálnom prípade sa jedná o migrantov, ktorí vstúpili na územie SR legálne ergo cez hraničné priechody, pričom osoba vstupujúca na územie SR musí predložiť cestovný doklad a vízum SR, pokiaľ tak ustanovuje medzinárodná zmluva, resp. povolenie na pobyt. V prípade, že cudzinec je mladší ako 16 rokov, a teda je osobou, ktorá nie je držiteľom cestovného dokladu, je nevyhnutné, aby vstupoval na územie iba v sprievode osoby, v ktorej cestovnom doklade je zapísaný [Zákon č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov].

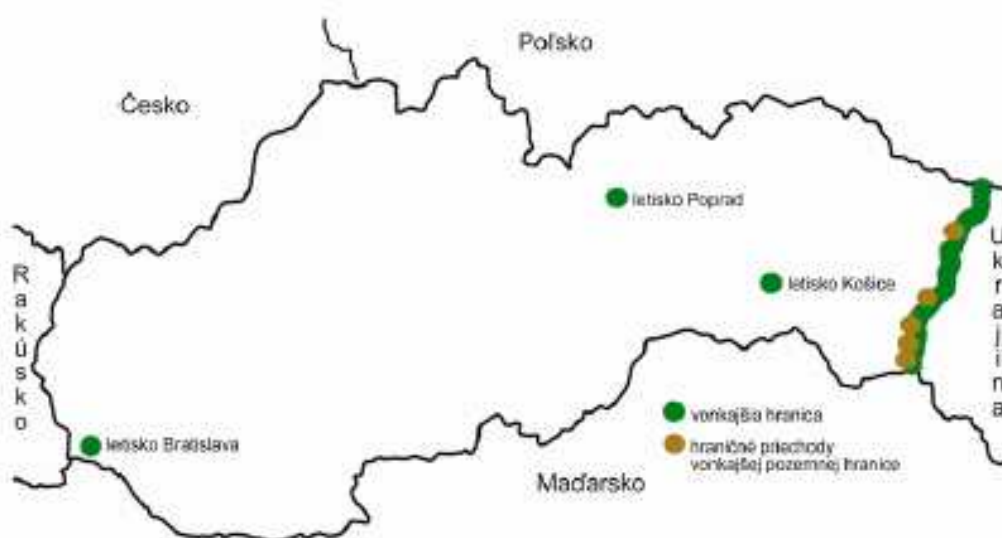
Iným prípadom je situácia, kedy dochádza k „nelegálnemu“ vstupu. Samotný pojem nelegálny je podľa Divinského [2009: 59] diskutabilný, keďže v zahraničnej literatúre sa dostáva do úzadia. Ako sa zmieňuje, tento termín je nahradený inými. Často využívanými sú pojmy „*irregular - nepravidelný, mimoriadny (undocumented - nedokumentovaný, unauthorized - neautorizovaný alebo clandestine - tajný, utajovaný) migration/migrants*“ [Divinský, 2009: 59].

Divinský (2009) ďalej zdôrazňuje členenie nelegálnej migrácie. Tá zostáva z dvoch zložiek - neoprávneného prekročenia hranice a nelegálneho pobytu na území štátu. V prípade neoprávneného pobytu sa jedná o zdržiavanie sa na území SR, ktoré je v rozpore s platnou legislatívou.

Diplomová práca sa zameriava predovšetkým na druhú zložku, a síce nelegálne prekročenie hranice, keďže pri tejto skupine migrantov je možné identifikovať ich naviazanie na hranicu SR s Ukrajinou, čo v prípade nelegálneho pobytu nie je vždy možné. Ročenka Úradu hraničnej a cudzineckej

polície Ministerstva vnútra Slovenskej republiky (2009) charakterizuje neoprávnené prekročenie nasledovne: „štátny príslušník tretej krajiny neoprávnenne prekročil (alebo sa pokúsil prekročiť) vonkajšiu alebo vnútornú hranicu bez ohľadu na smer prekročenia, ako aj udalosti, pri ktorých osoba, ktorá požíva právo Spoločenstva na voľný pohyb osôb, neoprávnenne prekročila (alebo sa pokúsila prekročiť) vonkajšiu hranicu bez ohľadu na smer prekročenia“. Pod pojmom vonkajšia hranica pritom rozumieme hranicu SR a susednej Ukrajiny, ako aj letiská, ktoré nepatria medzi takzvané vnútrošchengenské letiská – letisko v Bratislave, Poprade a Košiciach, znázornené na obrázku č. 4.

Obrázok č. 4. Znáročnenie vonkajšej hranice a hraničných priedchodov

(ÚHCP, 2009).

Prakticky novinkou bola modifikácia v roku 2006, ktorá upravila definíciu nelegálneho migranta. Kým pred týmto rokom sa mohlo jednať aj o občanov SR snažiacich sa o nelegálne prekročenie hranice, po zmene boli z definície vyškrtnutí (Divinský, 2009). Definícia nebola jediná, ktorá sa v priebehu obdobia menila. Odlišným bol aj počet nelegálnych migrantov. Kým po vzniku SR sa jednalo o cca 91 zadržaných cudzincov, toto číslo postupne rástlo. Rast znázorňuje tabuľka číslo 2.

Tabuľka č. 2. Nedovolené prekročenie hranice SR (ÚHCP, 2001; ÚHCP,2003; ÚHCP, 2005; ÚHCP, 2008; ÚHCP, 2009; ÚHCP, 2010).

Rok	'93	'94	'95	'96	'97	'98	'99	2000	'01	'02
Počet ilegálnych migrantov celkovo	2182	1891	2786	3329	2821	8236	8050	6062	15548	15235
Počet ilegálnych migrantov z Ukrajiny	91	66	92	235	105	365	1641	1473	1945	2399
Percento	4,17	3,49	3,30	7,06	3,72	4,43	20,39	24,30	12,51	15,75

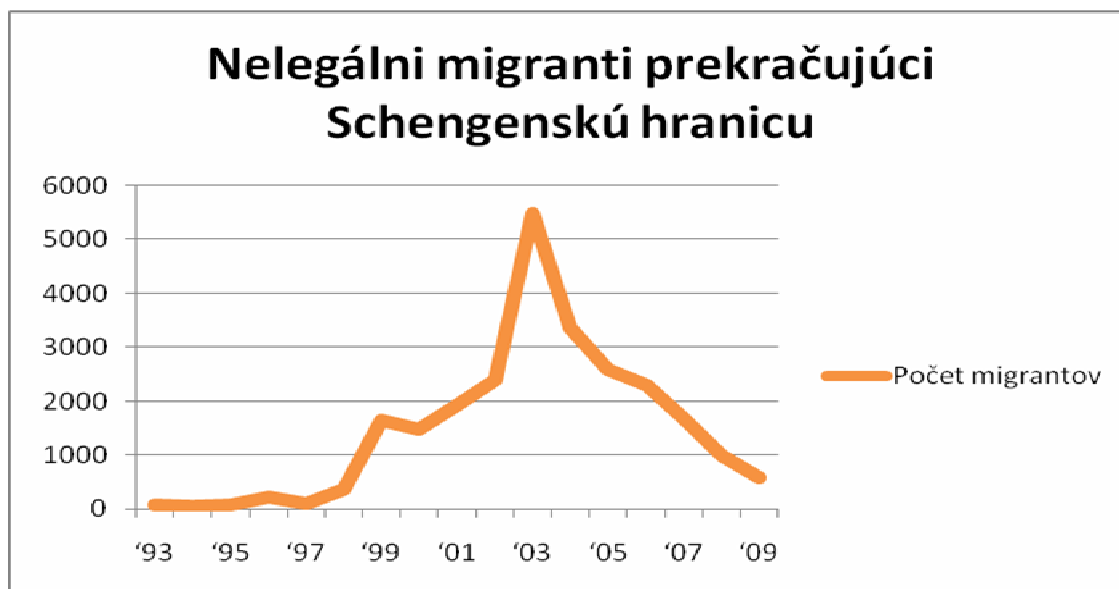
Rok	'03	'04	'05	'06	'07	'08	'09
Počet ilegálnych migrantov celkovo	12493	8334	5178	4129	3405	1034	611
Počet ilegálnych migrantov z Ukrajiny	5483	3367	2586	2308	1674	994	594
Percento	43,89	40,40	49,88	55,90	49,16	96,13	97,22

Dôležitým aspektom je uvedenie metodiky vyhodnocovania. Kým pred rokom 2004 štatistika nerozlišovala neoprávnené pobyty a neoprávnené prekročenie štátnej hranice, po tomto roku je možné tieto dva aspekty nelegálnej migrácie rozlišovať [Divinský, 2009]. Takže povedzme čísla v rokoch 2001 a 2002, ktoré sa ustálili na približne 15-tich tisícoch ilegálnych osôb v priebehu roka, nemajú takú istú výpovednú hodnotu ako čísla v období 2004-2009, keďže v tejto alarmujúcej hodnote nelegálnych migrantov sú započítaní migranti z prvej aj druhej kategórie.

Celkový počet nelegálnych migrantov v období 1993 až 2009 rástol s menším kolísaním do roku 2002. Po tomto roku môžeme naopak pozorovať zostupný trend. Podobné ukazovatele môžeme pozorovať aj v rámci prekročenia Schengenskej hranice (viď. graf číslo 1). Kým do roku 2003 zaznamenávame prudký nárast počtu nelegálnych migrantov, po roku 2004, ktorý je zároveň rokom vstupu SR do EÚ došlo zároveň k prepadu počtu cudzincov snažiacich sa prekročiť Slovensko-Ukrajinskú hranicu.

Tento klesajúci trend pokračoval aj po vstupe do Schengenského priestoru, kedy došlo ešte k jeho umocnil, a síce počet ilegálnych imigrantov poklesol o približne 60 percent.

Graf č. 1: Nelegálni migranti prekračujúci Schengenskú hranicu

Vysvetlení klesajúceho trendu poskytuje Divinský (2009) cez prizmu vstupu do Európskej únie, keďže v období rokov 2004 až 2008 došlo k zníženiu zachytenia nelegálnych migrantov viac ako 4,6-krát. Prvok vstupu krajiny do Únie nie je však jediným faktorom, ktorý zdôrazňuje. Jednotlivé faktory delí na dve kategórie – na vonkajšie a vnútorné činitele.

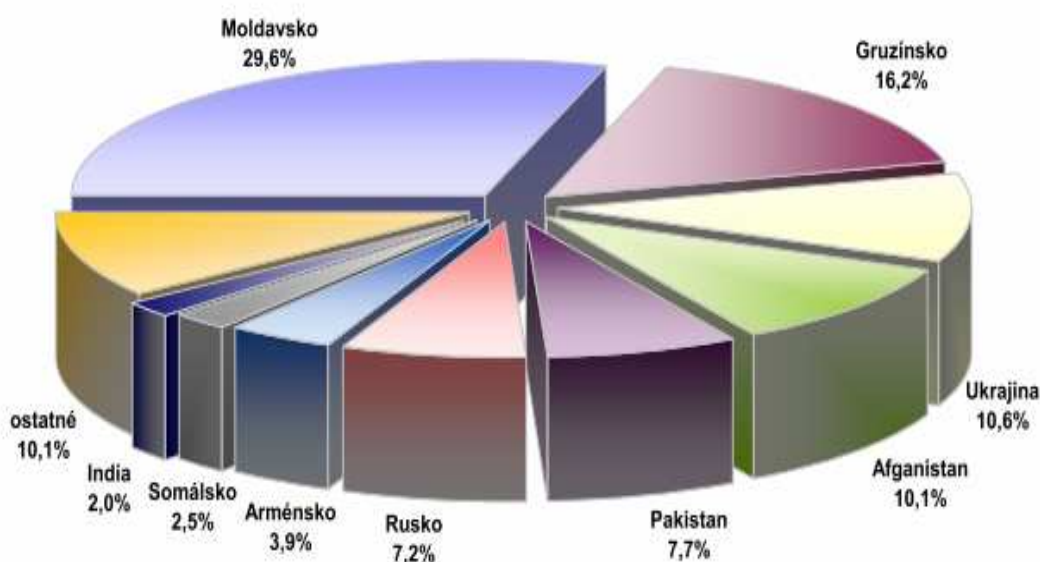
Najvýznamnejšími vonkajšími činiteľmi sú podľa neho „*transpozícia relevantných právnych predpisov EÚ do právneho systému SR vrátane kontinuálneho zavádzania Schengenského acquis, striktnejšia realizácia reforiem týkajúcich sa ochrany štátnych hraníc, príprava krajiny na začlenenie do schengenského priestoru a budovanie vonkajšej schengenskej hranice, zrušenie kontrol na vnútorných schengenských hraniciach, implementácia Dublinského nariadenia so systémom Eurodac, energickejšia eliminácia organizovaných prevádzачských gangov v SR, sprísňovanie trestných postihov za prevádzачstvo viacerými novelami Trestného zákona, aktívnejšie pôsobenie*

cudzineckej polície pri odhaľovaní migrantov neoprávnene sa zdržiavajúcich či pracujúcich na Slovensku a i.“ [Divinský, 2009: 61]

Medzi vnútornými faktormi má popredné miesto opätovný podpis zmluvy s Ukrajinou v roku 2005 o navrátení obyvateľstva (readmisná dohoda) a skvalitnenie boja proti nelegálnej migrácii na strane ukrajinských susedov. Nezanedbateľným je aj fakt, že celkový tok imigrantov cez východnú Európu poklesol o 40 percent takže je prirodzené, že aj na našej hranici došlo k úbytku pokusov o nelegálne prekročenie štátnej hranice [Divinský, 2009].

Počas rokov 2004 až 2009 došlo k štrukturálnym zmenám v zložení nelegálnych migrantov prichádzajúcich na územie SR. Graf č. 2 znázorňuje percento nelegálnych migrantov za rok 2009 podľa štátnej príslušnosti. Ako dokazuje graf, najviac migrantov pochádzalo z Moldavska (29,6%). Druhú najväčšiu skupinu nelegálnych migrantov, ktorí prekročili štátnu hranicu SR, tvorili Gruzínci s 16,2%. Tretie a štvrté miesto obsadili Ukrajinci (10,6%) a Afganci s 10,1%.

Graf č. 2: Prehľad najpočetnejších štátnych príslušností pri neoprávnenom prekročení štátnej hranice SR za obdobie roka 2009 (ÚHCP, 2010).

Pre porovnanie uvádzame aj tabuľku č. 3., ktorá znázorňuje štyri najčastejšie krajiny pôvodu nelegálnych imigrantov počas rokov 2004 až 2009. Od roku 2008 má Moldavsko v tejto kategórii prvenstvo, ktoré obhajuje už štyri roky. Kým dva roky predtým patrilo toto miesto Rusku, to v rokoch 2007 a 2009 z tabuľky zmizlo. Zmena nastala aj v prípade Indie, ktorá sa počas rokov 2004 až 2007 držala na druhom a treťom mieste, v nasledujúcom období sa na popredné priečky už ale nedostala. Zaujímavosťou je, že susedná Ukrajina napriek častému politickému napätiu a radikálnym zmenám v krajine nie je stálym členom TOP štyroch krajín. Iba v roku 2009 sa odtiaľ pokúsilo nelegálne prejsť hranicu 65 ľudí z celkového počtu 611, pričom počas predchádzajúcich období dominovala už len v roku 2007, kedy toto číslo dosiahol počet 524 cudzincov z celkového počtu 3405.

Tabuľka č. 3. Prehľad najpočetnejších štátnych príslušností pri neoprávnenom prekročení štátnej hranice SR za obdobie 2004-2009. (ÚHCP, 2010).

2004		2005		2006	
Rusko	1921	Rusko	1278	Moldavsko	1251
India	1295	Moldavsko	1126	Rusko	544
Čína	993	India	582	India	464
Moldavsko	941	Čína	4356	Čína	317
Celkový počet	8334	Celkový počet	5178	Celkový počet	4129

2007		2008		2009	
Moldavsko	903	Moldavsko	353	Moldavsko	181
Ukrajina	524	Gruzínsko	203	Gruzínsko	99
Pakistan	459	Pakistan	105	Ukrajina	65
India	322	Rusko	90	Afganistan	62
Celkový počet	3405	Celkový počet	1034	Celkový počet	611

Najčastejšie príčiny migrácie odborná literatúra sumarizuje nasledovne [Karabinoš-Balga, 1997]: politické, sociálno-ekonomické, legislatívne, geografické, súvisiace s režimom na štátnej hranici, etnické, náboženské, demografické, klimatické, ekologické a iné. Aby boli tieto motivácie migrácie jasnejšie, uvádzame tam kde je to možné aj niektoré príklady migračných prúdov do SR, v ktorých môžeme hľadať jednotlivé aspekty. Netreba však zabúdať, že často ide o kombináciu faktorov, ktoré nakoniec donútia alebo presvedčia migranta aby emigroval.

Príčiny:

1. politické – Politickým problémom čelia všetky vyššie uvedené štáty. Medzi najčastejšie politické príčiny migrácie radíme vojnu, ktorej výsledkom je často migrácia v podobe viacerých migračných vln. Dôvodom však môže byť aj rozdelenie spoločnosti, v ktorom dochádza k stupňovaniu etnického napätia a ohrozeniu jednotlivých minoritných skupín. Najvypuklejšie problémy sú pritom v Moldavsku (problém separatizmu v oblasti Gaugazska a Podnesterskej republiky, kde sa zdržiavajú ruské jednotky), ale aj Afganistan, v ktorom sa v dôsledku vojny angažuje celé medzinárodné spoločenstvo. [Gajdošová, 2010]
2. sociálno-ekonomické - Moldavsko je jednou z najchudobnejších krajín Európy, čo ľudí v takýchto podmienkach motivuje, aby sa presunuli za prácou.
3. legislatívne - Častou príčinou býva aj totalitný režim, v ktorom nemajú občania prístup k základným ľudským právam a slobodám. Dôsledkom toho môže byť migračný prúd z Ruskej federácie predovšetkým kvôli bezpečnostnej situácii v Čečensku alebo môže ísť aj o situácia v Gruzínsku, kde dochádza k radikalizácii polovojenských skupín [Gajdošová, 2010]. Ako uvádza aj Liga za ľudské práva (2010), situácia na Kaukaze je kritická: *„Výsledky vlády v oblasti dodržiavania ľudských práv v severnom Kaukaze sa zhoršili v súvislosti s vládnym bojom proti povstalcom, islamským militantom a proti kriminálnym silám.*

Miestna vláda a povstalecké sily sa podľa správ zapájali do zabíjania, mučenia, zneužívania, násilia, politicky motivovaných únosov a iného brutálneho alebo ponižujúceho zaobchádzania, a to často bez trestne.“

4. geografické – Slovenská republika je súčasťou Európy a Európskej únie, ktoré sú často cieľom migračných prúdov. Motívom, prečo si migranti volia SR ako miesto prechodu je podmienené aj blízkosťou štátov ako sú: Rakúsko, Nemecko, ku ktorým sa môžu dostať v relatívne krátkom čase,
5. súvisiace s režimom na štátnej hranici – Migrácia bola posilnená aj v dôsledku liberalizácie režimu na štátnych hraniciach a s tým spojeného uľahčovania cestovania. Nežiaducim prvkom sprevádzajúcim liberalizáciu, ktorému je potrebné čeliť, je fungovanie prevádzачských organizácií,
6. etnické – V dôsledku etnických konfliktov vznikajú vlny utečencov. Tie zasiahli aj Slovenskú republiku počas vojny v Bosne a Hercegovine, či Kosove, kedy SR poskytla cca 2000 migrantom ochranu formou dočasného útočiska,
7. náboženské – Náboženské konflikty predstavujú taktiež impulz pre opustenie krajiny. Príkladom konfliktu môže byť spor medzi moslimským Pakistanom a hinduistickou Indiou,
8. demografické – Hranice nie vždy kopírujú spôsob reprodukcie obyvateľstva v regióne. Ak vzniknú neprirodzené, dochádza k pohybu aj vďaka rodinným väzbám,
9. klimatické, ekologické a iné – V histórii SR zaznamenávame jeden dominantný prípad presídlenia osôb v dôsledku ekologických hrozieb. Išlo o presídlenie 1230 osôb, občanov Ukrajiny slovenského pôvodu, ktorí boli postihnutí Černobyľskou jadrovou haváriou (Konceptia migračnej politiky Slovenskej republiky, 2005).

V priebehu histórie sa vytvorili aj samostatné teórie, ktoré sa zaoberajú migráciou ako aj príčinami migrácie. Prvou je makroekonomická, neoklasi-

cká teória, ktorá vidí príčinu v rozličnom vývoji trhu, miezd, ponuky, dopytu, ako aj potrebe pracovných síl. Ekonomické vysvetlenie ponúka aj teória duálneho pracovného trhu, kde migrácia je základom pre obsadenie pracovných miest nevyžadujúcich vysokú kvalifikáciu. Podobne, mikroekonomická neoklasická teória vidiaca v práci migrantov nízke náklady, ale vysoké výnosy. Teória humánnej ekológie vidí v migrácii spôsob nadobudnutia rovnováhy medzi veľkosťou, skladbou a organizačnou štruktúrou populácie. Gravitačná teória kladie dôraz na vzdialenosť, pričom základným predpokladom je, že blízke krajiny z ktorých ľudia emigrujú zaznamenávajú väčšiu mieru imigrantov než krajiny vzdialené. Teória užitočnosti miesta zdôrazňuje pri migrácii prvok užitočnosti. Teória migračných sietí vychádza z predpokladu, že väzby medzi minulými, súčasnými a budúcimi migrantmi znižujú náklady na migráciu. Poslednou teóriou je teória push a pull faktorov. Push faktory predstavujú dôvody emigrácie, napr. vojna, etnické napätie, zlá ekonomická situácia. Pull faktory sú kladné stránky príchodu do hostiteľskej krajiny – lepšia perspektíva budúceho zamestnania, väčšia bezpečnosť a podobne [Pavlík a kol., 2009].

Faktory, ktoré motivujú migrantov k tomu, aby podstupovali riskantnú cestu môžeme zhrnúť do viacerých skupín. Je nevyhnutné však spomenúť, že Slovenská republika nie je cieľovou destináciou, ale len tranzitnou krajinou. Ak však dôjde k zaisteniu migrantov na území SR, ktorá má mimoriadne prísne uzavretú azylovú politiku v porovnaní s inými štátmi EÚ, je pre nich racionálnou voľbou požiadať o azyl aj napriek tomu, že ich pôvodný cieľ cesty sa nachádza niekde úplne inde.

Aké sú teda motivácie pre odchod z krajiny? V prvom rade môžeme spomenúť socioekonomické faktory a snaha o zlepšenie nielen životnej situácie, ale aj životnej úrovne. Aby k tomu došlo, sú nevyhnutné pracovné príležitosti. K ďalším dôležitým aspektom je možné zaradiť riešenie bytovej otázky, ponúkaného štandardu s ním súvisiacim (cena a kvalita bývania), infraštruktúra a vybavenosť sídel, poloha, celkové prostredie, ale aj sociálna pomoc zo strany štátu, štátne investície. Aj keď sú tieto znaky charakteristické skôr pre ekonomických migrantov (čo je zároveň dô-

vodom, prečo SR nie je cieľovou krajinou, ale iba tranzitnou, keďže porovnanie sociálnej garancie je u nás neporovnateľne nižšia než v západnej Európe), je potrebné ich spájať aj s celkovou snahou o lepší život. Tieto vízie môžu pritom napomôcť už v prvotnej fáze, kedy sa jednotlivec rozhoduje, či má opustiť domovskú krajinu napriek všetkým možným rizikám a neistote, ktoré ho čakajú pri presune a v novej krajine [*Sociálna práca s migrantmi*, 2010].

Druhou skupinou, zohrávajúcou úlohu pri motivácii jedinca, sú sociokultúrne a sociopolitické faktory, ako napríklad politické faktory, jazyková príslušnosť, ale aj národnostná otázka. Ideálnym príkladom migrantov s touto motiváciou môžu byť občania Moldavska. Nielen že ide o najchudobnejšiu krajinu východnej Európy, ale zároveň tu dochádza ku konfliktom ruského obyvateľstva zameriavajúce sa na Rusko a moldavského obyvateľstva orientujúceho sa na Európsku úniu.

Tretou skupinou sú sociodemografické faktory zasahujúce životy jednotlivcov – od uzavretia manželstva, štrukturálne zmeny rodiny až po riešenie zdravotnej otázky. Môžeme sem zaradiť aj snahu migrantov dostať sa za svojimi príbuznými, ktorí sa do Európy dostali už skôr (či už legálne alebo nelegálne).

Nasledujúcu skupinu motívov je možné zjednotiť pod hlavičku faktory životného prostredia, ktoré majú bezprostredný vplyv na ľudský život. Pre nich je charakteristická snaha riešiť situáciu, ktorá vznikla v dôsledku klimatických zmien, zmien reliéfu. Zaradíme tu aj riešenie otázky nerovnomerného rozmiestnenia zdrojov pitnej vody a pod.

Poslednou kategóriou sú ostatné faktory, ktoré môžu byť osobného charakteru vrátane individuálnych motivácií. Jednými z možných aspektov, ktoré sem spadajú, sú aj estetické faktory (*Sociálna práca s migrantmi*, 2010).

Formy ochrany migrantov v SR

Azyl

Podmienky umožňujúce cudzincom žiadať o azyl v Slovenskej republike upravuje Zákon o azyle (480/2002 Z. z.). Paragraf číslo osem stanovuje okolnosti, ktoré oprávňujú niekoho žiadať o azyl, čiže o povolenie na trvalý pobyt na území SR. Jedná sa o prípady, kedy existujú opodstatnené obavy jednotlivca, že dôjde k jeho prenasledovaniu. Motívom môžu byť rasové, národnostné ako i náboženské dôvody. Druhá kategória prípadov pozostáva zo situácií, kedy dochádza k prenasledovaniu na základe politického presvedčenia, resp. príslušnosti k určitej sociálnej skupine. Poslednou kategóriou sú prípady, kedy je jednotlivec perzekvovaný z dôvodu uplatňovania politických práv a slobôd. Zákon stanovuje, že v týchto prípadoch SR azyl udelí.

Existuje však aj kategória, ktorá je právne nenárokovateľnou na udelenie azylu. Jedná sa o žiadosti z humanitárnych dôvodov. Aby v takomto prípade mohol byť azyl udelený, musí o tom pojednávať správny orgán. Snaha o sociálnejší prístup k cudzincom sa odráža aj v možnosti argumentácie snahou o zlučovanie rodín, ktorá je tiež kritériom, ktoré v azylovom procese zaváži.

Azyl môže aj zaniknúť v štyroch prípadoch. Prvým je, keď azylant získa štátne občianstvo Slovenskej republiky, druhým, ak dôjde k písomnému vyhláseniu azylanta doručeného ministerstvu o tom, že sa azylu vzdáva, alebo v prípade, že dôjde k smrti azylanta. Azyl je možné dokonca aj odňať [Zákon č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov]. Pre spresnenie situácie, SR je často kritizovaná za príliš reštrikčnú azylovú politiku, čo dokazujú aj čísla. Počas rokov 2004-2008 bol azyl udelený v 84 prípadoch z 21 344 žiadostí [Bolečeková, 2010].

Doplnková ochrana

Azyl nie je jedinou formou pobytu, ktorú SR poskytuje. Slovenské legislatíva zaviedla aj inštitút doplnkovej ochrany, ktorý predstavuje povolenie

k prechodnému pobytu počas doby jedného roku. Ten môže migrant využiť ak mu azyl nebol udelený, no zároveň odmieta svoj návrat do pôvodnej krajiny kvôli obavám o svoj život. Zákon doslovne stanovuje, že sa má jednať o situácie, kedy by mal byť cudzinec vystavený hrozbe „bezprávia“. Tento pojem zastrešuje nasledovné situácie:

- *uloženie trestu smrti alebo jeho výkon,*
- *mučenie alebo neľudské alebo ponižujúce zaobchádzanie alebo trest,*
- *vážne a individuálne ohrozenie života alebo nedotknuteľnosti osoby z dôvodu svojvoľného násilia počas medzinárodného alebo vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu. [Zákon č. 480/2002 Z. z. o azyly a o zmene a doplnení niektorých zákonov, paragraf 13a]*

Inštitút doplnkovej ochrany je nápomocný hlavne v prípadoch, kedy „príbeh“ cudzinca je nejasný, čo ale automaticky neznamená, že nie je pravdivý. UNHCR v pritom zdôrazňuje, že popletenosť, nekonzistentnosť či pochybnosť výpovedí môže byť spôsobená viacerými faktormi, od strachu z úradov, ktorý mohli mať cudzinci v domovskom štáte, cez jazykovú bariéru, až po kultúrne stereotypy. V prípade azylového konania by takýto uchádzači neboli úspešní, keďže preskúmanie žiadosti podľa zákona neprebehne, ak uchádzači poskytnú „nesúvislé, rozporné alebo nedostatočné informácie“. Na Slovensku sa využíval hlavne v prípadoch Irackých žiadateľov o azyl [Sunjic, M. H., 2007].

Summary

The study aims to provide an overview on the principal regulations and orders which handle the issues of migrants at European level and which had to be implemented into the Slovak system of border protection against illegal migration. The thesis also analyzes the security strategy for border protection in which the Slovak Republic, as a state situated in the outer border of the European Union, is involved. Furthermore, it identifies the flows of migrants coming to the Slovak Republic, analyzes them and pro-

vides their basic characteristics. The eastern border of the Slovak Republic and Ukraine is emphasized.

Literatúra

- [1] Bolečeková, M. 2010. *Aktuálne problémy migračnej politiky Slovenskej republiky*. In. *Sociální, ekonomické, právní a bezpečnostní otázky současnosti. Česká a Slovenská republika na počátku nového milénia*. Praha: Soukromá vysoká škola ekonomických studií, s. r. o.
- [2] Divinský, B. 2009. *Migračné trendy v Slovenskej republike po vstupe do EÚ (2004-2008)*. Bratislava: IOM.
- [3] *European external border surveillance system*. [citované 2010-11-10] Dostupné na internete: <http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/114579_en.htm>.
- [4] Európska komisia 2006. *Oznámenie komisie o prioritách politiky boja proti nelegálnemu prisťahovalectvu štátnych príslušníkov tretích krajín*. [citované 2010-12-12] Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0402:FIN:SK:PDF>>.
- [5] Európska komisia. 2005. *Návrh Smernica Európskeho parlamentu a rady o spoločných štandardoch a postupoch v členských krajinách pri návrate štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí majú nelegálny pobyt*. [citované 2010-12-12] Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0391:FIN:SK:PDF>>.
- [6] Európska rada 2010. *Stratégia vnútornej bezpečnosti Európskej únie. Smerom k európskemu bezpečnostnému modelu*. [citované 2010-12-15] Dostupné na internete: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC3010313SKC.pdf>.
- [7] Frontex 2009b. *Súhrnná správa za rok*. [citované 2010-11-12] Dostupné na internete: <http://www.frontex.europa.eu/gfx/frontex/files/general_report/2009/frontex-2010-0005-00-00-ensk.pdf>.
- [8] Guličová, M. G., Bergerová, Z. 2008. *Organizácia azylovej a migračnej politiky v Slovenskej republike*. Bratislava: Medzinárodná organizácia pre migráciu.
- [9] Karabinoš F., Balga J.: *Migračná politika SR*. A PZ Bratislava, 1997.
- [10] *Koncepcia migračnej politiky Slovenskej republiky 2005*. Bratislava: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, 2005.

- [11] Liga za ľudské práva 2010. *Dagestanská republika. Aktuálna bezpečnostná a ľudskoprávna situácia*. [citované 2011-3-2] Dostupné na internete:
<http://www.hrl.sk/files/download/COI_april2010_Dagestan.pdf>.
- [12] Pavlík a kol. 2009. *Demografie (nejen) pro demografy*. Praha: SLON, 2009.
- [13] *Sociálna práca s migrantmi*. [citované 2010-7-6] Dostupné na internete:
<http://vssv-alzbety-skupinac.wbl.sk/socialna_praca_s_migrantmi.doc>.
- [14] Storoška, M. 2009. *Migrácia a sociálna práca*. Prešov: VŠMP ISS Slovakia.
- [15] Sunjic, M. H. 2007. *Nový zákon o azyle prináša utečencom dobré aj zlé správy*. [citované 2010-8-7] Dostupné na internete:
<<http://www.unhcr-budapest.org/slovakia/index.php/novinky/217-Stanovisko-UNHCR-k-situácii-v-Útvare-policajného-zaistenia-pre-cudzincov-v-Medved'ove>>.
- [16] Thurzo, A. 2009. *Nelegálna migrácia ako bezpečnostná výzva*. [citované 2010-8-7] Dostupné na internete
: <http://www.eac.sk/docs/NST_III_5-IM_p_Thurzo_NM-bv.pdf>.
- [17] Thurzo, A.: *Riešenie problémov nelegálnej migrácie v rámci schengenského priestoru*. [citované 2010-8-7] Dostupné na internete:
<<http://www.infostat.sk/vdc/sk/pris/Thurzo.doc>>.
- [18] ÚHCP 2010. *Legálna a nelegálna migrácia v Slovenskej republike 2009*. Bratislava: Úrad hraničnej a cudzineckej polície Prezídia policajného zboru.
- [19] Zákon NR SR č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Ol'ga Drábová

Zariadenia sociálnych služieb a ľudské práva

Human rights in the context of social services

Úvod

Ľudské práva sa dotýkajú každého jedinca v spoločnosti, nakoľko majú význam pre jeho existenciu a kvalitu jeho života. K základným úlohám spoločnosti patrí zabezpečenie základných ľudských práv pre každého občana rovnako.

Osoby so zdravotným postihnutím potrebujú zvýšenú ochranu, ktorá im kompenzuje to, čo nemôžu dosiahnuť kvôli zdravotnému postihnutiu. Majú rovnaké ľudské práva ako zdraví jedinci.

Nízka úroveň poznania ľudských práv a jej aplikácie umožňuje mnohokrát aj ich nerešpektovanie a porušovanie. Preto je potrebné neustále šíriť poznatky o ľudských právach.

K napísaniu tejto nás motivovala snaha o legislatívne a skutočné možnosti dodržiavania ľudských práv v zariadeniach sociálnych služieb a ich zahrnutie do prevádzkových predpisov. Ďalšou motiváciou bola možnosť zistenia, či majú prijímatelia sociálnych služieb v zariadeniach sociálnych služieb poznatky o svojich ľudských právach.

Ľudské práva sa týkajú ľudskej dôstojnosti a humánnych hodnôt človeka. Sú súhrnom práv a slobôd, ktoré sú prisudzované každej ľudskej bytosti. Ľudské práva vymedzujú postavenie človeka v spoločnosti. Bez

nich by človek nemohol žiť dôstojne ako plnohodnotná ľudská bytosť. Ľudské práva sú univerzálne, to znamená, že patria všetkým ľudským bytostiam bez ohľadu na akékoľvek odlišnosti. Sú nedeliteľné a vzájomne závislé, to znamená, že tvoria sústavu, z ktorej nie je možné vyňať skupinu práv bez narušenia jej základov a vnútornej rovnováhy. Sú neodňateľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné.

Ľudské práva

Ľudské práva sa týkajú ľudskej dôstojnosti a humánných hodnôt človeka. Sú súhrnom práv a slobôd, ktoré sú prisudzované každej ľudskej bytosti. Ľudské práva vymedzujú postavenie človeka v spoločnosti. Bez nich by človek nemohol žiť dôstojne ako plnohodnotná ľudská bytosť. Ľudské práva sú univerzálne, to znamená, že patria všetkým ľudským bytostiam bez ohľadu na akékoľvek odlišnosti. Sú nedeliteľné a vzájomne závislé, to znamená, že tvoria sústavu, z ktorej nie je možné vyňať skupinu práv bez narušenia jej základov a vnútornej rovnováhy. Sú neodňateľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné.

Ľudské práva sa dotýkajú každého jedinca v spoločnosti, nakoľko majú význam pre jeho existenciu a kvalitu jeho života. K základným úlohám spoločnosti patrí zabezpečenie základných ľudských práv pre každého občana rovnako.

Osoby so zdravotným postihnutím potrebujú zvýšenú ochranu, ktorá im kompenzuje to, čo nemôžu dosiahnuť kvôli zdravotnému postihnutiu. Majú rovnaké ľudské práva ako zdraví jedinci.

Ľudské práva vo svete

Medzinárodný štandard tvorí systém základných ľudských práv a slobôd, ktoré sú obsiahnuté v univerzálnych medzinárodných dokumentoch a v medzinárodných dohovoroch o ľudských právach regionálneho charakteru. Tieto sú rozhodujúce pre stanovenie minimálneho štandardu ľudských práv a slobôd a pre určenie rozsahu medzinárodných záväzkov jednotlivých štátov [Strieženec, 2006].

Všeobecná deklarácia ľudských práv

Strieženec, Š. (1996) popisuje **Všeobecnú deklaráciu ľudských práv** ako medzinárodný dokument prijatý Valným zhromaždením Organizácie spojených národov 10. decembra 1948, ako spoločný cieľ všetkých národov. Deklarácia ustanovuje a zaručuje (okrem iných) tieto najzákladnejšie práva:

- všetci ľudia sa rodia slobodní a rovní v dôstojnosti a v právach,
- každý má právo na život, slobodu a osobnú bezpečnosť,
- nikoho nemožno mučiť ani podrobiť krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu,
- každý, kto je obvinený z trestného činu sa považuje za nevinného, pokiaľ sa zákonným postupom nepreukáže jeho vina,
- každý človek má ako člen spoločnosti právo na sociálne zabezpečenie,
- každý má právo na prácu, odpočinok a zotavenie,
- každý má povinnosť voči spoločnosti, v ktorej jedine môže voľne plne rozvinúť svoju osobnosť.

Tento najvýznamnejší z prvých povojnových medzinárodných dokumentov o ľudských právach obsahuje v tridsiatich článkoch výpočet základných ľudských práv a slobôd. Výslovne zakotvuje právo ľudských bytostí narodiť sa slobodnými, s rovnakými právami a slobodami a dôstojnosťou, bez ohľadu na rasu, farbu pleti, pohlavie, jazyk, politické alebo iné presvedčenie, národný alebo sociálny pôvod, majetok alebo iný status či krajinu pôvodu. Každému náleží právo na život, slobodu a osobnú bezpečnosť. Deklarácia obsahuje zákaz otroctva alebo inej jeho formy, ako aj zákaz mučenia, nehumánneho alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania [Strážnická, et al. 1994].

Všeobecná deklarácia ľudských práv získala všeobecné uznanie a inšpirovala mnohé štáty pri koncipovaní ústavných dokumentov [Vlček, et al. 2007].

Charta organizácie spojených národov

Základom účinnosti medzinárodnej ochrany ľudských práv je predovšetkým kontrola plnenia záväzkov, ktoré štáty na seba prevzali po druhej svetovej vojne, v období, v ktorom sa záujem štátov koncentroval na vznik Organizácie Spojených národov, s odhodlaním chrániť ľudstvo pred vojnami a obnovením viery v základné ľudské práva a dôstojnosť ľudskej osobnosti [Vlček, et al., 2007].

Strážnická, V. et al. (1994) tvrdí, že požiadavku zakotviť základné ľudské práva a slobody do medzinárodných dokumentov predniesol počas druhej svetovej vojny prezident F. D. Roosevelt vo svojom prejave v Kongrese už v januári 1941. K štyrom slobodám, ktoré výslovne uviedol, patri-li: sloboda slova a prejavu, sloboda viery, právo na oslobodenie od hladu a biedy, právo na oslobodenie od strachu.

Charta Organizácie Spojených národov obsahuje vo svojich ustanove-niach celý rad odkazov na ľudské práva. Predovšetkým v preambule medzi dôvodmi, ktoré viedli k založeniu Organizácie Spojených národov, sa uvádza odhodlanie „...obnoviť vieru v základné ľudské práva a dôstojnosť ľudskej osobnosti...“ [Flégl, 1990].

V časti Charty Organizácie Spojených národov o poručenskom systéme sa medzi osobitnými cieľmi poručenského systému podľa čl. 76 uvádza ako jeden z cieľov „...posilňovať rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd pre všetkých bez diskriminácie...“. [Strážnická, et al., 1994].

Charta Organizácie Spojených národov nadobudla platnosť v 1945.

Ľudské práva v európe

Dejiny Európy sa už od 18. storočia vyznačujú neustálymi snahami o posilnenie garancií a ochrany základných ľudských práv a slobôd. Platí to najmä pre členské štáty Európskej únie, ktorých ústavné poriadky sú vybudované na dodržiavaní práva, ako aj na rešpektovaní ľudskej dôstojnosti, slobody a práva jednotlivca na rozvoj [Srebala, 2003].

Myšlienku európskeho zjednotenia so zámerom chrániť ideály a zásady, ktoré sú spoločným dedičstvom európskych štátov, podporovať ich hospodársky a sociálny pokrok spolu s prioritnou úlohou zabezpečiť zachovávanie a ďalšie rozvíjanie ľudských práv, zakotvili európske štáty do Štatútu Rady Európy. Podľa čl. 3 Štatútu Rady Európy „každý štát Rady Európy uznáva zásadu právneho poriadku a zásadu, že každá osoba, ktorá je pod jurisdikciou, požíva ľudské práva a základné slobody a zaväzuje sa skutočne a účinne spolupracovať na uskutočnení cieľa Rady ako je vymedzený v I. kapitole“ [Strážnická, et al., 1994].

Európska charta základných práv

Európska únia, ktorá si je vedomá svojho duchovného a morálneho dedičstva je založená na nedeliteľných univerzálnych hodnotách ľudskej dôstojnosti, slobody, rovnosti a solidarity, je založená na princípoch demokracie a zákonnosti [Srebala, 2003].

Zachová, Z. (2003) uvádza, že Európska únia prijala vlastný katalóg ľudských práv a slobôd, ktorý predstavuje európsky štandard pod názvom Európska charta základných práv v roku 2000. Charta pozostáva z preambuly a 7 kapitol.

Kapitola III. Rovnosť obsahuje zásadu rovnosti a zákaz všetkých druhov diskriminácie vrátane diskriminácie z dôvodu postihnutia, veku či sexuálnej orientácie. Súčasťou uvedenej kapitoly sú i práva detí, starších osôb a právo postihnutých osôb na integráciu do spoločnosti [Vlček, et al., 2007].

Európska únia uznáva a rešpektuje právo ľudí s postihnutím využívať opatrenia určené na zabezpečenie ich nezávislosti, sociálnej a pracovnej integrácie a účasti v spoločnosti [Gurbai, 2005].

Ľudské práva na slovensku

Pojem ľudské práva má podľa Vlčeka, R. et al. (2007) dva významy. Prvý je, že prirodzené a neodcudziteľné práva náležia človeku jednoducho preto, že je človek. Sú to morálne práva, ktoré sú odvodené od ľudskosti kaž-

dej ľudskej bytosti a zabezpečujú dôstojnosť každej ľudskej bytosti. Druhý význam ľudských práv je, že sú to zákonné práva, kodifikované a garantované v rámci vnútroštátneho práva. Štát je garantom dodržiavania a ochrany ľudských práv, čo vyplýva z teórie štátu a práva.

Ústava slovenskej republiky

Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvyhodňovať alebo znevýhodňovať [Vlček, et al., 2007].

Žilová, A. (2005) tvrdí, že dynamika spoločenských premien po novembri 1989 v Slovenskej republike nachádza svoje vyjadrenie v prijatí základného zákona štátu, Ústavy Slovenskej republiky. Základným zákonom upravujúcim základné práva a slobody v Slovenskej republike je Ústava Slovenskej republiky z 1. septembra 1992, plne účinná od 1. januára 1993 – dňa vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Nadväzuje na idey a ducha takých významných dokumentov, ako sú Všeobecná deklarácia ľudských práv z 10. decembra 1948.

Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím

V čl. 3 Dohovoru o právach osôb s postihnutím sú uvedené všeobecné zásady tohto dokumentu:

- rešpektovanie prirodzenej ľudskej dôstojnosti, individuálnej autonómie vrátane slobody výberu a nezávislosti osôb so zdravotným postihnutím,
- nediskriminovanie,
- úplná a efektívna účasť a zaradenie do spoločnosti,
- rešpektovanie odlišnosti a akceptovanie osôb so zdravotným postihnutím ako súčasti ľudskej rozmanitosti a ľudskosti,
- rovnosť príležitostí,

- dostupnosť,
- rovnosť medzi mužmi a ženami,
- rešpektovanie rozvíjajúcich sa schopností detí so zdravotným postihnutím a ich práva na ochranu ich identity.

Dokument vychádza z presvedčenia zúčastnených štátov, že komplexný a ucelený medzinárodný dohovor významne prispeje ku kompenzovaniu výrazného sociálneho znevýhodnenia osôb so zdravotným postihnutím a k presadeniu ich účasti v občianskych, politických, hospodárskych, sociálnych a kultúrnych sférach na princípe rovnakých príležitostí [Repková, 2007].

Šmidová, M. (2006) hovorí, že Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím prijalo Valné zhromaždenie Organizácie Spojených národov dňa 13. decembra 2006 pod č. 61/106 za účelom presadzovať, chrániť a zabezpečovať plné a rovnaké užívanie všetkých ľudských práv a základných slobôd všetkými osobami so zdravotným postihnutím a presadzovať rešpektovanie ich prirodzenej ľudskej dôstojnosti.

Ako uvádza Repková, K. (2007) Dohovor pre krajiny, ktoré ho podpíšu a ratifikujú, stáva sa pre nich záväzným dokumentom. V Dohovore je osobitne zdôrazňovaná nepriaznivá situácia žien a detí so zdravotným postihnutím. Podľa dohovoru ženy a dievčatá so zdravotným postihnutím sú vystavené viacnásobnej diskriminácii, čo vyžaduje prijímanie osobitných opatrení zabezpečujúcich im úplný rozvoj a posilnenie. Pri deťoch so zdravotným postihnutím by mal byť vždy zaručený ich najlepší záujem, právo slobodne sa vyjadrovať, ovplyvňovať okolnosti svojho života podľa veku a vyspelosti a za účelom uplatňovania tohto práva má mať dieťa možnosť získať veku primeranú asistenciu.

Súčasťou Dohovoru je aj Opčný protokol k Dohovoru o právach osôb so zdravotným postihnutím, na základe ktorého sa uznáva právomoc prijímať a posudzovať oznámenia od jednotlivcov a skupín alebo zaslaných v mene jednotlivcov alebo skupín.

Akt podpisu Dohovoru Organizácie Spojených národov o právach osôb so zdravotným postihnutím prezidentom Slovenskej republiky sa uskutočnil 26. septembra 2007 [Mišová, 2007].

Národný program rozvoja životných podmienok občanov so zdravotným postihnutím vo všetkých oblastiach života

Národný program je systémovým krokom, smerujúcim k vytvoreniu procesu postupného, koncepčného riešenia všetkých závažných problémov života občanov so zdravotným postihnutím, vrátane vytvárania podmienok pre prevenciu vzniku zdravotného postihnutia, včasnú diagnostiku a terapiu, evidenciu a primerané začleňovanie do spoločenského a pracovného prostredia. Tento program by sa mal stať na všetkých stupňoch orgánov štátnej správy i miestnej samosprávy východiskom pre kvalifikované a všestranného riešenie životných podmienok občanov so zdravotným postihnutím. Pozostáva z troch kapitol – Predpoklady pre úplnú integráciu, Cieľové oblasti rovnoprávneho začlenenia, Realizačné opatrenia – a je usporiadaný podľa jednotlivých pravidiel už spomínaného dokumentu Organizácie Spojených národov – Štandardné pravidlá, pričom v každom pravidle je uvedené jeho plné citované znenie, súčasný stav riešenia v legislatíve, stručný návrh riešenia a návrh konkrétnych opatrení [www.employment.gov.sk., 2009].

Repková, K. – Požár, L. – Šoltés, L. (2003) uvádzajú, že program tohto dokumentu je rozpracovaním dokumentu Štandardné pravidlá na slovenské podmienky. Na viacerých miestach využíva prístup založený na implementácií univerzálneho dizajnu a viaceré opatrenia v ňom sú formulované v jeho intenciách. Vďaka nim by sa už vo fáze prípravy systémov verejných služieb a celkových životných podmienok malo vychádzať z variabilných požiadaviek ľudí s rozličnou funkčnou a inou výbavou, čím by sa následne podstatne znížili verejné výdavky potrebné v rámci uplatňovania modelu individuálnej kompenzácie dôsledkov vyplývajúcich z nerešpektovania ich prirodzenej diverzity.

Národný program je v procese jeho realizácie pravidelne ročne vyhodnocovaný, aktualizovaný a podľa potreby doplňovaný.

Rada vlády Slovenskej republiky pre problematiku občanov so zdravotným postihnutím na základe Štandardných pravidiel vypracovala strategický dokument 27. júna 2001 bol uznesením Vlády Slovenskej republiky schválený „*Národný program rozvoja životných podmienok občanov so zdravotným postihnutím vo všetkých oblastiach života*“ (ďalej už len Národný program), schválený uznesením Vlády Slovenskej republiky 27. júna 2001 [Bražinová, 2006].

Repková, K. (1999) upozorňuje, že jeho cieľom je vytváranie rovnakých príležitostí a integrácia občanov so zdravotným postihnutím do života spoločnosti v zmysle odporúčaní "Štandardných pravidiel na vytváranie rovnakých príležitostí pre osoby so zdravotným postihnutím" (ďalej už len Štandardné pravidlá). Národný program vychádza z toho, že „spoločnosť má byť budovaná tak, aby všetky jej kvality - životné podmienky a prostredie, zdravotná a sociálna starostlivosť, vzdelanie a dostupnosť informácií, pracovné, spoločenské a kultúrne uplatnenie, služby a výrobky, jednoducho všetky oblasti života, monitorované dvadsiatimi dvoma pravidlami Štandardných pravidiel, boli dostupné všetkým občanom bez rozdielu, alebo jednoduchým a primeraným spôsobom boli prístupné a prispôbené aj potrebám občanov so zdravotným postihnutím vzhľadom na druh ich zdravotného postihnutia.

Zariadenia sociálnych služieb

Hlavným poslaním sociálnych služieb, ako uvádzajú Mahrová, G. – Venglárová, M. a kol. (2008), je chrániť záujmy ľudí, ktorí sú oslabení v ich presadzovaní, a to z rôznych dôvodov a príčin. Sociálne služby sú špecializované činnosti, ktoré majú pomôcť človeku riešiť jeho nepriaznivú sociálnu situáciu. Poskytnutie sociálnej služby má človeka podporovať v jeho vlastnom aktívnom riešení nepriaznivej sociálnej situácie. Sociálna služba nemôže prevziať zodpovednosť človeka za jeho vlastný osud či životnú perspektívu.

Cieľom organizovanej sociálnej služby je zabezpečenie a ochrana sociálneho blaha, čiže určitej úrovne kvality života všetkých občanov, ktorá je vyjadrená v oficiálnej sociálnej politike štátu [Tokárová, et. al., 2003].

Legislatíva sociálnych služieb

Legislatívu upravuje zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov.

Tento zákon upravuje právne vzťahy pri poskytovaní sociálnych služieb, financovanie sociálnych služieb a dohl'ad nad poskytovaním sociálnych služieb.

Druhy sociálnych služieb

Sociálne služby podľa druhu sú:

- sociálne služby na zabezpečenie nevyhnutných základných životných potrieb v zariadeniach,
- sociálne služby na podporu rodiny s deťmi,
- sociálne služby na riešenie nepriaznivej sociálnej situácie z dôvodu ťažkého zdravotného postihnutia, nepriaznivého zdravotného stavu alebo z dôvodu dovŕšenia dôchodkového veku,
- sociálne služby s použitím telekomunikačných technológií,
- podporné služby (zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách).

Zariadenia sociálnych služieb a ich činnosť

Matoušek, O. (2003) uvádza, že zariadenia sociálnych služieb sú v českých štandardoch kvality sociálnych služieb definované ako samostatné jednotky pre poskytovanie sociálnych služieb. Je charakterizované adresou, skupinou prijímateľov, pracovným kolektívom, súborom na seba naväzujúcich služieb a priestorom pre poskytovanie sociálnych služieb, prípadne oblasťou pôsobnosti.

V zariadeniach sociálnych služieb je poskytovateľ sociálnych služieb povinný vykonávať odborné činnosti, obslužné činnosti a ďalšie činnosti,

zabezpečovať vykonávanie týchto činností alebo utvárať podmienky na ich vykonávanie v rozsahu ustanovenom zákonom Národnej rady Slovenskej republiky č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách pre druh sociálnej služby ktorú poskytuje.

Draganová, H. et al. (2006) hovorí, že charakteristickou črtou sociálnej starostlivosti v súčasnosti je jej humanizácia. V dôsledku tejto tendencie sa ustupuje od inštitucionálnej sociálnej starostlivosti. Uprednostňuje sa domáca a ambulantná starostlivosť.

Pri voľbe formy sociálnej služby na zabezpečenie nevyhnutných podmienok na uspokojovanie základných životných potrieb sa zohľadňuje spôsob života fyzickej osoby a prostredie, v ktorom sa zdržiava (§ 24 až § 29 zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách).

Dodržiavanie ľudských práv pri poskytovaní sociálnych služieb v zariadeniach sociálnych služieb

Kvalita života je široký a obsiahly pojem. Dá sa o ňom uvažovať prostredníctvom určenia aspektov, či kritérií, ktoré by mal život človeka zahŕňať. Je vecou jednotlivých zariadení, ktoré kritéria sa im stanú základom poskytovania služieb. Spoločnosť zatiaľ neponúka stopercentný model, ktorý by dokázal nahradiť domovy sociálnych služieb, preto sa v maximálnej miere treba orientovať na klienta [Sebechlebská, 2001].

V domovoch sociálnych služieb a vôbec v činnosti s postihnutými je významnou požiadavkou dodržiavanie etických a morálnych zásad pri práci, výchove, pri vzájomnej komunikácii, čím sa prejavuje akceptovanie a rešpektovanie ich osobnosti. V jednotlivých sociálnych zariadeniach sú veci z právneho, ekonomického, etického, morálneho hľadiska v istej miere zhodné, avšak nikdy nie rovnaké, teda sú špecificky rôzne tak, ako aj každý subjekt spoločenského života. Legislatíva upravujúca proces poskytovania služieb v domovoch sociálnych služieb predpokladá, že sú tam umiestnení klienti, ktorí potrebujú skutočne sociálne služby a tomu sú prispôsobené podmienky a súvisiaci predpisy. Problém narastá v praxi, keď v domove sociálnych služieb sú klienti, ktorí by mali byť v zdravotníckom zariadení

a potrebujú odbornú zdravotnícku starostlivosť, psychickú a fyzickú. Ibaže rezort Ministerstva zdravotníctva nie sú špecifické kapacity. V domove sociálnych služieb je potrebné zvládnuť klienta i keď nie je k tomu úmerne vybavený. Pracovníci DSS musia tento stav zvládnuť, avšak aj z ich strany pri tomto dochádza k rôznym rizikám, napr. až k pracovným úrazom i poškodeniu majetku. Pritom reálne dochádza k ohrozeniu pracovníkov a poškodeniu ich práv a sú vystavení rizikám, ktorým by nemali byť vystavení, ak by v domovoch sociálnych služieb boli umiestnení klienti, ktorí tam podľa zdravotného stavu patria. V mnohých prípadoch je pracovník pod priamym ohrozením, keď klient v určitej forme záchvatu ohrozuje seba, ostatných klientov i pracovníkov. Tieto riziká sa však ťažko riešia z pozícií zariadenia. V domove sociálnych služieb je veľká snaha o dodržiavanie ľudských práv, personál má snahu prácu vykonávať humánne, v súlade s právom a morálkou, mnohokrát obetavo a nedocenne.

Krupa, S. (2003) na základe tlačového vyhlásenia Slovenského helsinského výboru zo dňa 20. júna 2003 uvádza, že v domovoch sociálnych služieb dochádza k porušovaniu základných ľudských práv:

- klienti prijímaní do domovov sociálnych služieb sú v 90 % prípadov pozbavení,
- spôsobilosti na právne úkony súdnym rozhodnutím,
- rozhodnutia o pozbavení spôsobilosti na právne úkony nie sú revidované ani v prípadoch zlepšenia duševného stavu,
- klienti pozbavení spôsobilosti na právne úkony nie sú informovaní o možnosti obrátiť sa na súd s návrhom na vrátenie spôsobilosti na právne úkony,
- v domovoch sociálnych služieb prevláda needukované sociálne prostredie (domovy prevádzkované zvlášť pre ženy a mužov), ktoré vyvoláva (pri nízkej úrovni služieb) homosexuálne správanie klientov,
- v dôsledku nízkeho počtu kvalifikovaného personálu v domovoch sociálnych služieb sú ťažko a hlboko duševne postihnutí a agresívni

klienti v mnohých prípadoch umiestňovaní na uzavretých oddeleniach bez možnosti styku s ostatnými klientmi a vonkajším prostredím ako aj bez individuálneho prístupu personálu.

Sociálny pracovník a ľudské práva

Žilová, A. [2005: 79] uvádza, že „**sociálny pracovník** je odborník (profesionál), ktorý sa zaoberá sociálnou pomocou jednotlivcom (na praktickej a vedeckej úrovni), skupine alebo komunite, keď sa dočasne alebo trvale nachádza v problémovej sociálnej situácii vyžadujúcej spoločenskú intervenciu“.

Sociálny pracovník, ako uvádzajú Gabura, J. – Mydlíková, E. et al. (2004) by mal dokonale poznať Maslowovu pyramídu ľudských potrieb a neustále si uvedomovať, že ak klient nemá uspokojené základné potreby, ťažko ho bude sociálny pracovník motivovať k naplneniu vyšších potrieb.

Sociálny pracovník pracujúci s občanmi so zdravotným postihnutím by mal mať základné informácie o biologicko-medicínskej stránke, o legislatívnej úprave práv a občanov o sociálnej politike vo vzťahu k tejto skupine. Sociálny pracovník môže pracovať s týmito ľuďmi v orgánoch štátnej správy (dávkový špecialista, sociálny pracovník posudkového útvaru), v zariadeniach sociálnych služieb, v terénnych sociálnych službách [Balogová, Gerka, Aleš, 2006].

Strieženec, Š. (1999) definuje sociálneho pracovníka ako profesionála, ktorý disponuje osobitými predpokladmi, vlastnosťami a schopnosťami. Prispieva k zlepšeniu situácie a nabáda jednotlivca, skupinu, komunitu či spoločnosť k správnym postojom. Snaží sa riešiť a eliminovať poruchy a demotivačné faktory v interakcii so sociálnym prostredím, vedie klienta k vlastnej zodpovednosti, k rozvoju kritického myslenia z hľadiska budúcich potrieb a k účelnému využitiu vlastných zdrojov.

Pavelová, L. (2007) uvádza, že sociálny pracovník, ktorý pracuje s klientom v oblasti sociálnej práce, pôsobí aj ako sociálny poradca. Úlohou sociálneho pracovníka – poradcu je minimalizovať neprimerané očakávania klienta, ponúknuť mu aktívnu participáciu na riešení problému, pričom by

ho mal podporovať, informovať, vzdelávať, vytvárať podmienky pre zmenu, mal by byť katalyzátorom procesu riešenia problému, mal by pomáhať klientovi nahliadnuť na rôzne možnosti a alternatívy konštruktívnej zmeny.

Sociálny pracovník by mal dokázať v prospech svojho „klienta“ (ktorým môže byť jednotlivец, rodina i skupina) mobilizovať zdroje rôznych druhov, ľudské i materiálne [Matoušek, et al., 2003].

Schavel, M. – Čisecký, F. – Oláh, M. (2007) tvrdia, že sociálnemu pracovníkovi nesmie byť cudzie to čo je ľudské. Podstatou sociálnej práce je ľudský vzťah, predpokladom ktorého je optimálna komunikácia. Sociálny pracovník by mal mať primeranú dávku inteligencie, všeobecného prehľadu a pozitívne vlastnosti dobrého človeka.

Ako tvrdí Bolečková, A. [2007: 15] *„za všetkou prácou stojí sociálny pracovník. V súčasnosti disponuje takými teoretickými vedomosťami a praktickými skúsenosťami, ktoré v spojení so záujmom o ľudí a ich problémy vytvárajú dostatočné predpoklady pre kvalitnú sociálnu prácu. Vo svojej práci využíva rôzne metódy, napr. rozhovor, pozorovanie, sociálne zisťovanie v prirodzenom sociálnom prostredí klienta, prácu s rodinou, spoluprácu s inými odborníkmi, poradenstvo a iné“*.

Postihnutí ľudia sú predovšetkým ľudia. Tento fakt však nie je vždy zo strany sociálnych pracovníkov rešpektovaný. Dobrá prax podľa Matouška, O. et al. (2003) *„vychádza z pohľadu na človeka ako na jedinečnú bytosť a až potom prihliadať na stupeň či druh postihnutia“*.

Summary

The work is content oriented at the observation of human rights in social services' institutions. Observation of human rights in social services' institutions has got a large meaning in this persons' lives, that allows that group of persons live more undepreciated. The work contains determination of terms human rights, disability, institutions of social services, social worker.

The work describes international, European and Slovak legislation related to human rights. In particular chapters of work we deal with explanation of terms human rights and social services' institutions. Large part of work is made up with system of human rights protection, international, European and Slovak, which deal closer with question of human rights.

- [1] Balogová, B., Gerka, M., Aleš, P. 2006. *Úvod do sociálnej práce pre sociálnu a charitatívnu službu*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Pravoslávna bohoslovecká fakulta.
- [2] Bolečková, A. 2007. *Pomoc občanom s ŤZP*. In: *Sociálna politika a zamestnanosť*. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny a Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 9.
- [3] Bražinová, A. 2006. *Zdravotné postihnutie a diskriminácia*, In: *Význam ľudských práv v modernej spoločnosti: Slovensko rok po vstupe do EÚ. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej v dňoch 8. – 9. decembra 2005 v Bratislave*, Bratislava: Slovenské národné stredisko pre ľudské práva.
- [4] Draganová, H. et al. 2006. *Sociálna starostlivosť*. Martin: Osveta.
- [5] Flégl, V. 1990. *Člověk a lidská práva*. (sbírka úmluv a deklarácií). Praha: Spektrum.
- [6] Gabura, J. Mydlíková, E. et al. 2004. *Vedenie sociálneho prípadu*. Bratislava: Asociácia supervízorov a sociálnych pracovníkov.
- [7] Gurbai, S. 2005. *Kto sú ľudia s mentálnym postihnutím a aké sú ich práva*. In: *Humanita Plus*. Bratislava: Slovenská humanitná rada, 3.
- [8] Krupa, S. 2003. *Monitorovacia správa o stave ľudských práv v domovoch sociálnych služieb*. In: *Integrácia*. Bratislava: Rada pre sociálne poradenstvo, 1-2.
- [9] Mahrová, G. Venglářová, M. et al. 2008. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*, Praha: Grada Publishing.
- [10] Matoušek, Oldřich. et al. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál.
- [11] Matoušek, O. 2003. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.
- [12] Mišová, I. 2007. *Ľudské práva*, In: *Informácie ZPMP v SR*. Bratislava: ZPMP v SR, 5-6.
- [13] Pavelová, L. 2007. *Vybrané kapitoly z poradenstva pre sociálnych pracovníkov*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety, n.o.

- [14] Repková, K. 1999. *Zdravotné postihnutie – Obraz z galérie nášho poznania*. Bratislava: Ing. Miroslav Mračko – EPOS.
- [15] Repková, K. 2007. *Zdravotné postihnutie v mozaike vybraných faktov, výskumných zistení a dokumentov*. In: Rodina a práca 3/2007. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny.
- [16] Sebechlebská, M. 2001. *Dodržiavanie ľudských práv pri poskytovaní sociálnych služieb v zariadeniach sociálnych služieb*, In: Zborník. Bratislava: Slovenské národné stredisko pre ľudské práva.
- [17] Schavel, M., Čisecký, F., Oláh, M. 2007. *Sociálna prevencia*. Prešov: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety, Bratislava, Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gojdiča.
- [18] Srebala, O. 2003. *Charta základných práv Európskej únie*. Bratislava: Slovenské národné stredisko pre ľudské práva.
- [19] Strážnická, V. Šebesta, Š. 1994. *Človek a jeho práva*. Bratislava: JUGA.
- [20] Strieženec, Š. 1996. *Slovník sociálneho pracovníka*. Trnava: Sapienta.
- [21] Strieženec, Š. 1999. *Úvod do sociálnej práce*. Trnava: AD.
- [22] Strieženec, Š. 2006. *Teória a metodológia sociálnej práce*. Vybrané problémy. Trnava: Tripsoft.
- [23] Šmidová, M. 2006. *Koncepcia prístupu ku zdravotne postihnutým ľuďom v Spojenom Kráľovstve*, In: Integrácia 3/2006. Bratislava: Rada pre sociálne poradenstvo.
- [24] Tokárová, A. et al. 2003. *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- [25] Vlček, R. et al. 2007. *Vybrané kapitoly zo štátneho práva pre zdravotníckych a sociálnych pracovníkov*. Bratislava: EPOS.
- [26] Vlček, R. et al. 2007. *Vybrané kapitoly z teórie práva pre zdravotníckych a sociálnych pracovníkov*. Bratislava: EPOS.
- [27] Žilová, A. 2005. *Úvod do teórie sociálnej práce (náuka o sociálnej práci)*. Badín: MENTOR.
- [28] Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách
- [29] <http://employment.gov.sk/>

Zdzisław Nowakowski

Wymiar ekologiczny bezpieczeństwa państwa

Ecological dimension of national security

Zapewnienie bezpieczeństwa jest jednym z największych zadań każdego państwa. Tradycyjnie za główne zadanie w zakresie bezpieczeństwa państwa jest uznawane wykrywanie zagrożeń i przeciwdziałanie im oraz dobór, przygotowanie i rozmieszczanie odpowiednich sił i środków, właściwych dla określonej sfery bezpieczeństwa.

W ujęciu procesowym bezpieczeństwo państwa jest definiowane jako proces i stan zabezpieczenia żywych interesów obywateli, społeczeństwa i państwa jako instytucji we wszystkich sferach ich funkcjonowania przed zagrożeniami i niebezpieczeństwami zarówno zewnętrznymi, jak i wewnętrznymi oraz jako proces umożliwiający zarówno trwały rozwój wszystkich chronionych podmiotów, jak również zapewniający całość, wewnętrzną stabilność i suwerenność oraz zdolność do występowania państwa jako samodzielnego i pełnoprawnego podmiotu stosunków międzynarodowych.

Takie określenie bezpieczeństwa państwa możliwie najpełniej odzwierciedla jego społeczny charakter, związki przyrody i społeczeństwa, pokazuje związek bezpieczeństwa państwa z bezpieczeństwem regionalnym i globalnym, a także uwzględnia jedność bezpieczeństwa jednostki, społeczeństwa i państwa.

czeństwa i państwa biorąc pod uwagę toczące się procesy globalizacji [Nowakowski, 2009: 12].

Ważnym elementem bezpieczeństwa państwa jest bezpieczeństwo środowiska naturalnego (ekologiczne). Pojęcie tego wymiaru bezpieczeństwa wiąże się z zachowaniem lokalnej i planetarnej biosfery jako podstawowego systemu, od którego stanu uzależnione są wszelkie ludzkie przedsięwzięcia jak też przetrwanie ludzkości.

Genezy wyodrębnienia wymiaru ekologicznego bezpieczeństwa państwa należy poszukiwać we wzrastających zagrożeniach środowiska naturalnego, wpływających niepokojąco na funkcjonowanie społeczeństw i państw. Zagrożenia ekologiczne wynikają zarówno ze źródeł naturalnych jak i z działalności ludzkiej. Czasami osiągają taki poziom, że środowisko naturalne nie jest w stanie odnawiać się samodzielnie. Naruszenie równowagi pomiędzy człowiekiem a środowiskiem naturalnym ma negatywny wpływ na życie ludności i działanie państwa. Zagrożenia ekologiczne często mają charakter regionalny, czasami nawet światowy, co tworzy potrzebę podejmowania wysiłków na rzecz ochrony środowiska naturalnego nie tylko przez pojedyncze państwa, lecz także potrzebę działań międzynarodowych, niekiedy o charakterze globalnym [Nowakowski, 2009: 133-139].

Bezpieczeństwo ekologiczne jest pojęciem złożonym i wieloznacznym, do którego można podejść w różny sposób [Pietraś, 2000: 47-222]; [Retallack, 2001: 189-202]; [Sobhani, Retallack, 2001: 224-237]. Uznaje się za nie takie kształtowanie stosunków naturalnych i społecznych w biosferze Ziemi, które tworzą właściwe warunki życia dla całej ludzkości, nie podważając zarazem podstaw życia na naszej planecie. Stanowi ono przeciwieństwo lokalnej i globalnej katastrofy ekologicznej, wyrażając porządek i ład panujący w środowisku, w którym żyje również człowiek.

Bezpieczeństwo ekologiczne oznacza stan stosunków społecznych, w tym treści, formy i sposobów organizacji stosunków międzynarodowych, które nie tylko ograniczają czy eliminują zagrożenia ekologiczne, lecz również promują pozytywne działania, umożliwiając realizację istotnych wartości dla istnienia i rozwoju narodów i państw [Pietraś, 2000: 47-90].

Inna definicja bezpieczeństwa ekologicznego uznaje za nie takie kształtowanie stosunków naturalnych i społecznych w biosferze Ziemi, które tworzą właściwe warunki życia dla całej ludzkości, nie podważając zarazem podstaw życia na naszej planecie. Stanowi ono przeciwieństwo lokalnej i globalnej katastrofy ekologicznej, wyrażając porządek i ład panujący w środowisku, w którym żyje również człowiek [B. Poskrobko, T. Poskroko, Skiba, 2007: 205].

Według J. Kukułki „bezpieczeństwem ekologicznym jest (...) nie tylko brak niepewności, niepokojów i zagrożeń ekologicznych. Jest nim określona pewność zdrowego życia gatunku ludzkiego w jego środowisku”, którą zmierzyć można w wymiarze podmiotowym, przedmiotowym i procesualnym. Z takiej definicji wynika nieadekwatność ograniczania tego pojęcia jedynie do wąsko rozumianej ochrony środowiska [Kukułka, 2008: 106-108]. Inaczej mówiąc, bezpieczeństwo ekologiczne obejmuje „przestrzenny i czasowy zasięg zmian środowiskowych”. Tak rozumiane bezpieczeństwo środowiska naturalnego stanowi „podstawowy warunek dla bezpieczeństwa ludzi” [Dyer, 2000: 151].

Dla potrzeb niniejszej pracy przyjęto, że bezpieczeństwo ekologiczne to zapewnienie przez państwo swoim obywatelom oraz podmiotom gospodarczym i instytucjom dobrego stanu środowiska naturalnego (powietrza, wody, żywności, stanu gleby, stanu roślinności) tak, aby ludzie mogli, teraz i w przyszłości, realizować swoje potrzeby życiowe oraz aspiracje osobiste i wspólnotowe. Z punktu widzenia państwa istota bezpieczeństwa ekologicznego sprowadza się do zachowania (przetrwania) ludności, która jest najważniejszym elementem definicji państwa, oraz terytorium.

W próbach definiowania bezpieczeństwa ekologicznego wydają się dominować dwa nurty: podkreślający potrzebę działań na rzecz likwidacji lub zmniejszenia do minimum zagrożeń, spowodowanych przez skażenia i dewastację środowiska, i drugi – wskazujący potrzebę ochrony przed naturalnymi czynnikami przyrodniczymi mogącymi zagrozić egzystencji człowieka. Zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego rozumiane jest tutaj jako zapobieganie zjawiskom mającym nagły charakter. Na skutek

katastrofy przemysłowej czy klęski żywiołowej może powstać nagłe *nadzwyczajne zagrożenie* życia i zdrowia ludzi lub środowiska przyrodniczego. Rozpatrywanie podmiotowe tak rozumianego pojęcia bezpieczeństwa ekologicznego umożliwia wydzielenie jego składowych. Do najważniejszych z pewnością należy zaliczyć: biologiczne, chemiczne, techniczno-technologiczne, powodziowe, pożarowe, epidemiczne.

W określaniu istoty bezpieczeństwa ekologicznego dominuje zatem mimo wszystko jego aspekt negatywny, który przejawia się przede wszystkim jako przeciwdziałanie zagrożeniom ekologicznym [Kukułka, 2000: 107]; [Rajchel, 2008: 146-148]. Jego pozytywny charakter można określić jako działania zmierzające do kształtowania naturalnych stosunków w biosferze Ziemi, zapewniających właściwe warunki istnieniu i rozwojowi jednostek ludzkich, ale także narodów i państw [Pietraś, 200: 89]; [Poskrobko, 2003: 231].

W ujęciu przedmiotowym bezpieczeństwo ekologiczne oznacza ochronę poszczególnych elementów środowiska naturalnego, w którym człowiek działa, to znaczy atmosferę, hydrosferę, litosferę i biosferę [Kukułka, 2000: 108].

Organizacyjnie, ze względu na fakt, że granice tych ekosystemów nie są tożsame z granicami państw, istnieje konieczność ponadnarodowego organizowania działań służących zapewnieniu bezpieczeństwa ekologicznego państwa, które mają na celu przeciwdziałanie postępującej degradacji środowiska naturalnego. Przedsięwzięcia te są realizowane zarówno na szczeblu dwustronnych umów międzynarodowych, jak i w ramach większych organizacji międzynarodowych. Znaczną rolę w propagowaniu działań na rzecz środowiska naturalnego odgrywają także organizacje pozarządowe – krajowe i międzynarodowe.

Wymiar ekologiczny jest nie tyle zjawiskiem nowym, co złożonym, któremu towarzyszy ożywiona debata. Prezentuje własną dynamikę i posiada wyraźne powiązania z analizowanymi wcześniej wymiarami ekonomicznym i społecznym. Można spotkać się z poglądami, że również dla państw

Europy Środkowej i Wschodniej stan środowiska naturalnego ma istotne znaczenie dla bezpieczeństwa w Europie.

Jego zmiany wpływają na fizyczne uwarunkowania istnienia i dobrobytu narodów, zagrażają obniżeniem efektywności procesów gospodarczych, niestabilnościami wewnętrznymi i międzynarodowymi. Prowadzą do obniżenia poczucia pewności istnienia i funkcjonowania w środowisku naturalnym. Oznacza to, że procesy degradacji środowiska, po pierwsze, bezpośrednio oddziałują na ludzi, niosąc ze sobą zagrożenia ich zdrowia i życia, i po drugie – są zmienną zachowań społecznych. Nerozwiązywane mogą być przyczyną napięć i konfliktów społecznych, także międzynarodowych. Z kolei rozwiązywane mogą przyczyniać się do rozwoju współpracy, wzrostu zaufania, w konsekwencji stabilizacji środowiska wewnątrz krajowego oraz międzynarodowego [Pietraś, 2000: 23].

Pogarszanie się warunków środowiskowych oddziałuje na warunki życia na planecie, a to z kolei może wpłynąć na liczbę mieszkańców, których może ona utrzymać. Duża degradacja bogactw naturalnych planety może mieć skutki bardziej dalekosiężne niż to się zwykle postrzega. W świetle prowadzonych badań widoczne jest intensywne parcie ludzkości na istniejące ekosystemy, wyczerpywanie surowców naturalnych i jałowienie ziemi. Ta presja powoduje niszczenie albo degradację środowiska i gatunków oraz trwałą utratę produktywności, zagrażając biosferze i przez to jakości życia ludzi [*Intergovernmental Panel on Climate Change Fourth Assessment Report 2007, Synthesis Report. Summary for Policymakers*, 2008].

Znaczący wpływ na wiele ekosystemów dostrzegany jest we wszystkich częściach globu, także w Polsce. Badania naukowe podkreślają wyzwania stające przed ludzkością. Odporność wielu ekosystemów prawdopodobnie zostanie przekroczona jeszcze w tym wieku przez bezprecedensowe połączenie zmian klimatu, związanych z tym klęsk żywiołowych (np. powodzi, suszy, pożarów przestrzennych, plagi owadów, zakwaszenia oceanów) z innymi zjawiskami globalnymi (np. zmiany użytkowania ziemi, zanieczyszczenia, wyeksploatowanie surowców).

Rozpoznano, że ekosystemy są degradowane albo niszczone, podczas gdy produktywność biosfery nie jest w stanie dotrzymać kroku ludzkiej konsumpcji i marnotrawstwu. Pozostaje to w bliskim związku z populacją ludzi na planecie. Konsumpcja ludzi jest już obecnie o 23% większa niż zdolności sił natury do regeneracji lub zaabsorbowania naszego ekologicznego oddziaływania („śladu ekologicznego” – ang. *ecological footprint*). „Zużywamy zasoby planety szybciej niż one mogą być odnawiane – najnowsze dostępne dane wskazują, że ekologiczny wpływ ludzkości na planetę od 1961 r. więcej niż się potroił. Aktualnie oddziaływanie przewyższa zdolności świata do regeneracji o około 25%” [*Living Planet Report 2006 2008*].

Zmieniający się stan globalnego zróżnicowania biologicznego i presja konsumpcji ludzkiej na zasoby naturalne niesie ze sobą zwiększone ubóstwo ludzi, co jest szczególnie dokuczliwe dla narodów biedniejszych, które mają mniejsze zdolności przystosowania niż narody bogatsze. Kwestie związane ze zmniejszającym się zróżnicowaniem biologicznym są palące. Ziemia wkroczyła bowiem w epokę, w której ludzie są dominującą siłą w środowisku, a kryzysy środowiskowe mają konsekwencje socjologiczne i ekonomiczne.

Zachowanie dobrego stanu ekosystemów i zróżnicowania biologicznego oraz promowanie zrównoważonego rolnictwa i rozwoju gospodarczego zmniejsza ryzyko niepowodzeń państw a tym samym potencjalnych konfliktów. Wymaga to lepszej koordynacji działań zarówno na poziomie narodowym, jak i międzynarodowym. Dla sprostania wyzwaniom zróżnicowania biologicznego globalizacja nie może być postrzegana jedynie jako proces ekonomiczny opisujący przepływ towarów i usług między niezależnymi lub odizolowanymi narodami. Potrzebne są działania dostrzegające współzależność narodów i systemów. Konieczne jest wielonarodowe podejście i realizacja międzynarodowych zobowiązań dla zachowania zróżnicowania biosfery, wzmocnienie ONZ i innych organizacji regionalnych.

Kolejnym globalnym problemem oddziałującym na bezpieczeństwo państwa jest niedostatek słodkiej wody, która jest zasobem odnawialnym, lecz ograniczonym. Obecnie używamy około połowy zasobów wody dostępnych na planecie. Wielu narodom jej brakuje, co zagraża zdrowiu i ich gospodarkom. Do 2050 roku około 40% populacji świata, w tym Polacy, będzie żyło w krajach z niewystarczającymi zasobami wody zabezpieczającej wspólne potrzeby rolnictwa, przemysłu i gospodarstw domowych [*Impacts of Climate Change. A System Vulnerability Approach to Consider the Potential Impacts to 2050 of a Mid-Upper Greenhouse Gas Emissions Scenario, 2007*].

Należy zauważyć przy tym, że źródła wody płyną przez granice między narodami i państwami i mogą stać się zarzewiem przyszłych konfliktów.

Zanikanie wody w jeziorach i rzekach podwoiło się w ostatnich 40 latach. Agencje ONZ oceniają, że bez istotnych zmian, do 2050 roku więcej niż 2 miliardy ludzi będzie żyło w obszarach zagrożonych brakiem wody [Glenn, Gordon, 2008].

70% całkowitego użycia wody słodkiej pochłania rolnictwo. Problemem stają się zmiany, które należy wprowadzić w rolnictwie i przemyśle, aby rolnictwo było bardziej przyjazne dla zużycia wody. Ponieważ wzrasta zaludnienie i rozwijają się miasta, rośnie również zapotrzebowanie na wodę, które według danych Banku Światowego podwaja się na świecie co 21 lat. Jednakże, sam przyrost ludności nie wyjaśnia zwiększonego zużycia wody. Od 1900 roku jej zużycie wzrosło sześciokrotnie, natomiast populacja „tylko” czterokrotnie. Pokazuje to, że większe zużycie wody wiąże się ze wzrostem standardów życiowych. Wskaźniki konsumpcji pokazują stale rosnący popyt na produkty, których produkcja wymaga dużych ilości wody. Redukcja zasobów wody jest następstwem zmian w środowisku i działalności ludzi. Postępujące zmiany klimatyczne tylko zwiększą problemy.

Ponieważ popyt na słodką wodę wyczerpuje jej zasoby, w przyszłości mogą pojawić się konflikty między regionami, państwami i narodami o podział rezerw słodkowodnych, także w Europie Środkowej i Wschod-

niej. Wiele krajów pobiera duże ilości wody z rzek, które przekraczają granice sąsiednich państw, a relacje między nimi już obecnie są napięte.

Dostęp do zasobów wody słodkiej i zwiększone zapotrzebowanie na nią wymagają współpracy między narodami. Spory o wodę będą występowały dotąd, dopóki państwa nie zawrą porozumień dotyczących podziału zbiorników, rzek i zasobów wód gruntowych. W tym kontekście, woda może prawdopodobnie stać się przyczyną przyszłych wojen między narodami. W związku z tym występuje pilna potrzeba poprawy międzynarodowego zarządzania i współpracy, by uniknąć konfliktów o wodę.

Kolejnym problemem jest dynamiczny wzrost globalnej populacji ludności. W okresie od początku do końca XX wieku populacja świata wzrosła z 1,5 miliarda do 6 miliardów ludzi, a więc w tempie nie występującym wcześniej w dziejach ludzkości. Wzrost ludności następował nierównomiernie. Największy przyrost ludności wystąpił w obszarach miejskich niektórych państw rozwijających się wywołując nie tylko zjawisko przełudnienia, ale także powstanie ogromnych skupisk biedy. Przeludnienie najlepiej zrozumieć, nie w pojęciu widzenia gęstości zaludnienia, lecz jako liczba mieszkańców jakiegoś obszaru w stosunku do jego zasobów i zdolności środowiska, do utrzymania ludzkiej działalności, tzn. do jego pojemności. Obszar jest przeludniony wtedy, kiedy populacja nie może być utrzymana bez szybkiego wyczerpywania zasobów odnawialnych (albo bez zmiany zasobów odnawialnych na nieodnawialne) i bez powodowania zdolności środowiska do utrzymania populacji.

Według tych standardów cała planeta i wiele państw już są przeludnione. Jednak demografowie przewidują zahamowanie trendu wzrostu populacji. Ocenia się, że do 2050 roku współczynnik płodności na świecie spadnie poniżej poziomu wymiany 75% populacji świata.

Aktualne oceny szacują, że wzrost populacji sięgnie poziomu szczytowego 9 miliardów ludzi, a następnie będzie spadał. Mimo to możliwy jest gorszy scenariusz dla ludzkości, w którym populacja planety przewyższy jej zdolności podtrzymywania życia. Wydaje się, że wskazane problemy w przyszłości powinny być rozwiązywane w harmonii, środkami pokojo-

wymi. Ewentualne konflikty mogą bowiem tylko przyspieszyć wyczerpywanie zasobów.

Poszukiwanie związków między bezpieczeństwem i ekologią skłania do zastanowienia nad wpływami zagrożeń ekologicznych na bezpieczeństwo państwa jako podmiotu stosunków międzynarodowych.

L. Brown twierdzi, że napięcia ekologiczne mogą prowadzić do problemów gospodarczych, inflacji, bezrobocia, niestabilności kursów walutowych, a w konsekwencji do kryzysów społecznych i politycznej destabilizacji [Brown, 1977: 23]. Z kolei K. Booth wskazuje na podwójną naturę problemów środowiska – pozytywną i negatywną, które z jednej strony tworzą pole do współpracy, a z drugiej – pole konfliktów między państwami [Booth, 1991: 15]. Natomiast L. Brock zauważa, że środowisko jest źródłem konfliktów między państwami, a także czynnikiem ograniczającym zakres współpracy między nimi [Brock, 1997: 20].

Thomas Homer-Dixon uważa, że zmiany ekologiczne, spowodowane głównie konsekwencjami powiększającej się dziury ozonowej, degradacji i wycinania lasów, wyczerpywania się zasobów wody i pogarszania jej jakości oraz zmniejszania zasobów rybnych mogą powodować trzy rodzaje konfliktów: 1) międzypaństwowe, powstające w związku z wyczerpywaniem się ilości zasobów naturalnych, które państwa chcą kontrolować (np. źródła wody, ziemia uprawna); 2) między grupami społecznymi, zwłaszcza etnicznymi, spowodowane masowymi migracjami ludności ze względów ekologicznych; 3) wewnątrzpaństwowe, np. wojny domowe, powstania, rebelie, spowodowane niedoborami surowców naturalnych, które zwiększają ubóstwo i przyczyniają się do nieskuteczności działań instytucji społecznych [Homer-Dixon, 1999: 503].

Zagrożenia ekologiczne bezpieczeństwa państwa odnoszą się do funkcjonowania żywej przyrody oraz warunków życia człowieka w tym środowisku i trwałego rozwoju narodu.

Do zdarzeń tego typu możemy zaliczyć: niekontrolowaną eksploatację zasobów naturalnych (wyrąb lasów, nadmierne odłowy zwierząt, rabunkowe wydobywanie kopalin), masowe zanieczyszczanie wody, powietrza,

gleby, brak gospodarki odpadami komunalnymi, przemysłowymi i nuklearnymi, stosowanie niebezpiecznych technologii przemysłowych prowadzących do zmian w atmosferze (likwidacja powłoki ozonowej, ocieplanie klimatu, wzrost emisji promieniowania ultrafioletowego), katastrofy naturalne i przemysłowe, naruszenie stosunków wodnych w środowisku (odwracanie biegu rzek, brak racjonalnej gospodarki leśnej), prowadzące do erozji gleb, osuwisk i pustynnienia terenów, chaotyczną urbanizację, próby nuklearne i nowych typów broni (np. geofizyczna, meteorologiczna).

Zatem nie wszystkie zagrożenia środowiska naturalnego będą zagrożeniami dla bezpieczeństwa ekologicznego państwa. Zagrożeniami będą tylko te niebezpieczeństwa ekologiczne, które naruszają suwerenność, władzę, terytorium lub bytowanie ludności państwa.

Zachowanie bezpieczeństwa ekologicznego ciągle zyskuje na znaczeniu. Kwestia ta określana jest nawet mianem problemu epoki. Jego ranga i charakter determinuje konieczność brania pod uwagę tego wymiaru bezpieczeństwa przy realizacji niemal każdego zamierzenia, niezależnie od tego, przez jaki podmiot w państwie zostanie podjęte i czy będzie ono miało charakter lokalny, czy międzynarodowy.

Analiza zagrożeń w wymiarze ekologicznym prowadzi do obserwacji, że mogą one być spowodowane zarówno działaniami człowieka jak i działaniami natury. Mogą też skutkiem działań (lub zaniechań) łącznych tak jak ostatecznie wydarzenia w Japonii – gdzie trzęsienie ziemi i wywołane przez nie tsunami wywołało zniszczenie reaktorów w elektrowni Fukushima. Do katastrofy ekologicznej w tej skali, jak wynika z analiz, nie doszłoby gdyby w procesie projektowania i budowy tej elektrowni założono możliwość wystąpienia zjawisk naturalnych w skali jaka miała miejsce w marcu 2011 roku.

Summary

The article concerns one of the key areas of security associated with the state of the natural environment and environment of the man kind. It indicates that security risks are rooted not only in the activities of our civiliza-

tion, but may also result from forces of nature. The article not only explains the term of ecological security of the state, but also the mutual relationships between man and nature, which eventually leads to the need to protect the environment, especially in the context of its resources, both raw materials, drinking water and living organisms.

- [1] Nowakowski, Z. 2009. *Bezpieczeństwo państwa w koncepcjach programowych partii parlamentarnych w Polsce po 1989 roku*, Warszawa.
- [2] Piotrowski, M.A. 2005. *Woda a geopolityka i bezpieczeństwo Bliskiego Wschodu*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 2.
- [3] Retallack, S. 2001. *The Environmental Cost Of Economic Globalization [w:] The Case Against Global Economy And for a Turn Towards Localization*, red. E. Goldsmith, J. Mander, London.
- [4] Sobhani, L. Retallack, S. 2001. *Fuelling Climate Change [w:] The Case Against Global Economy And for a Turn Towards Localization*, red. E. Goldsmith, J. Mander, London.
- [5] Poskrobko, B. Poskrobko, T. Skiba, K. 2007. *Ochrona biosfery*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne S.A., Warszawa.
- [6] Kukułka, J. *Ekologiczne czynniki bezpieczeństwa [w:] Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej*.
- [7] Dyer, H. 2000. *Environmental Security: The New Agenda [w:] International Security in a Global Age: Securing the Twenty-first Century*, C. Jones, C. Kennedy-Pipe (red.), London –Portland.
- [8] Kukułka, J. *Ekologiczne czynniki bezpieczeństwa [w:] Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej*.
- [9] Rajchel, J. 2008. *Siły Zbrojne RP w zarządzaniu kryzysowym*, ZN WSIZiA 2(8).
- [10] Poskrobko, T. 2003. *Zarządzanie bezpieczeństwem ekologicznym w Polsce [w:] Zarządzanie środowiskiem – teraźniejszość i przyszłość*, red. B. Poskrobko, Białystok.
- [11] Pietraś, M. 2000. *Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie. Studium politologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- [12] *Intergovernmental Panel on Climate Change Fourth Assessment Report 2007, Synthesis Report. Summary for Policymakers*, http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/syr/ar4_syr_spm.pdf, 14.02.2008 r.

-
- [13] *Living Planet Report 2006*, s. 1,
http://assets.panda.org/downloads/living_planet_report.pdf,
14.02.2008 r.
- [14] *Impacts of Climate Change. A System Vulnerability Approach to Consider the Potential Impacts to 2050 of a Mid-Upper Greenhouse Gas Emissions Scenario*, Global Business Network 2007, s. 9,
<http://www.gbn.com/Article/DisplayServlet.srv?aid=39932>,
14.02.2008 r.
- [15] Glenn, J.C. Gordon, T.J. *2006 State of the Future. Executive Summary*, <http://www.millennium-project.org/millennium/sof2006-exec-summ.pdf>, 14.02.2008 r.
- [16] Brown, L.R. 1977. *Redefining National Security. Worldwatch Paper 14*, Worldwatch Institute, Washington DC.
- [17] Booth, K. 1991. *War, Security and Strategy: Towards a Doctrine for Stable Peace* [w:] *New Thinking on Strategy and International Security*, red. K. Booth, Harper Collins, London.
- [18] Brock, L. 1997. *The Environment and Security: Conceptual and Theoretical Issues* [w:] *Conflict and the environment*, red. N.P. Gleditsch, North Atlantic Treaty Organization. Scientific Affairs Division. Springer-Verlag, Berlin – Heidelberg.

Юрий Бубнов

***Место Беларуси в международном
рейтинге коррумпированности***

Rank of Belarus in the international rating of corruption

Взглянем на проблематику белорусского мздоимства в международном масштабе. Определим место нашего общества на фоне мировых коррупционных процессов. Для этого воспользуемся результатами международных сравнительных исследований коррупции. Самый популярный международный рейтинг коррумпированности составляет некоммерческая и неправительственная организация под названием «Транспаренси Интернэшнл» (Transparency International), что означает в переводе Международная Прозрачность. Эта организация создана в 1993 году бывшим служащим ООН, не пожелавшим мириться с коррупцией. Эксперты этой организации исходят из следующего определения коррупции: *злоупотребление государственной властью в целях получения личной выгоды*, которое включает 1) взяточничество государственных должностных лиц; 2) плату за контракты на поставку товаров для государственных нужд; 3) растрату государственных денежных средств [Global Corruption Report 2001. Transparency International]. Сегодня Транспаренси Интернэшнл (ТИ) представляет собой авторитетную международную организацию,

имеющую свои отделения в полутора сотне стран мира. К работе ТИ в этой области подключились многочисленные международные организации, научные учреждения. В частности, замеры коррупции в мире осуществляют и такие авторитетные международные организации, как Всемирный экономический форум (World Economic Forum), Служба Гэллапа (Gallup International), Консультация по политическим и экономическим рискам в Гонконге (Political and Economical Risk Consultancy, Hong Kong), Всемирный банк (World Bank), Базельский университет (University of Basel), Институт развития управления в Луизиане (Institute for Management Development, Lausanne), Отдел экономического анализа (Economist Intelligence Unite) [Номоконов, Сутормина-Гилевская, Мельников, 2004: 8-12].

Экспертами Транспаренси Интернэшнл наработаны методики, позволяющие проводить измерение уровня коррумпированности по различным показателям. Наиболее известным стал «Индекс восприятия коррупции» (Corruption Perceptions Index), на основе которого рассчитывается ежегодный рейтинг коррумпированности большинства стран мира. Сотрудники Транспаренси Интернэшнл очень ревностно относятся к своей репутации, поэтому они не включает в своей рейтинг те страны, где им доступны менее трёх надежных источников информации об уровне коррупции. Это делается для того, чтобы ненароком не занизить из-за недостоверной информации место страны в ранге. Для составления очередного рейтинга коррумпированности экспертами ТИ используются данные, полученные в течение трех лет, предшествующих публикации данных. Методика усреднения результатов нескольких опросов за последние три года позволяет снизить влияние субъективных факторов в виде предвыборных кампаний, как правило, приводящих к всплеску коррупционных скандалов, а также возможных ошибок персонала при проведении опросов.

Помимо этого, уровень коррупции в конкретной стране оценивается с двух позиций: с точки зрения граждан этой страны (взгляд «изнутри») и с точки зрения иностранных граждан (взгляд «извне»). Это делается для того, чтобы нивелировать социально-нормативные особенности восприятия коррупции носителями различных культур. В каких-то обществах мздоимство стало настолько обычной социальной практикой, что её попросту перестают замечать, а в других странах малейшее отступление от должностной инструкции расценивается как коррупционное преступление. Мы получили бы превратное представление об уровнях коррумпированности в этих культурах, если бы исходили только из внутренних оценок жителей. Поэтому основой для формирования Индекса восприятия коррупции служат различные опросы граждан конкретной страны, включая местных предпринимателей, а также бизнесменов-иностранцев, постоянно работающих в ней, и экспертов-аналитиков. Такая разнообразная опросная база позволяет получить многостороннее представление о социальной практике мздоимства в стране и сравнивать уровень её коррумпированности с другими странами и регионами мира. Государства в ранговом списке Транспаренси Интернэшнл расставлены в соответствии с показателем Индекса восприятия коррупции каждой страны по десятибалльной шкале, где 10 баллов означают отсутствие коррупции, а 0 баллов – очень высокую степень коррупции.

Все эти методические приёмы повышают уровень доверия к результатам всемирной экспертизы коррупции, проводимой Транспаренси Интернэшнл. Этой независимой неправительственной организацией впервые был получен инструмент для объективного измерения такого латентного социального явления, каковым остаётся коррупция в форме взяточничества. Индекс восприятия коррупции впервые был опубликован в 1995 г. С тех пор за сравнительно короткий срок авторитет этой организации и её

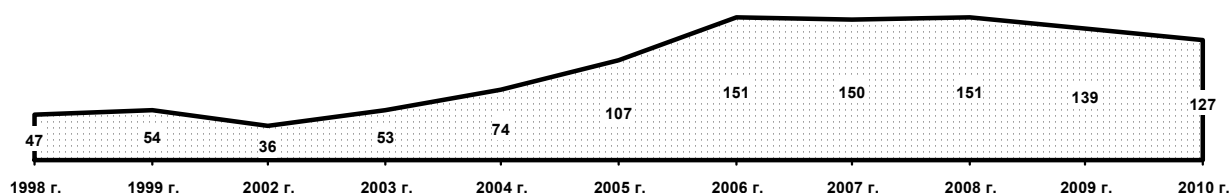
данных неизмеримо вырос. Ежегодные рейтинги Транспаренси Интернэшнл, составленные, в частности, на основе Индекса восприятия коррупции, сразу же попадают на первые страницы информационных агентств мира. Эти рейтинги дают возможность, опираясь на сопоставимые показатели, определить место страны в мировом сообществе по уровню её коррумпированности. А многолетняя база данных делает зримой тенденцию и динамику изменения коррупционной ситуации в стране. Сравнительный анализ конкретных показаний Индекса восприятия коррупции в различных странах мира позволяет условно классифицировать их на четыре категории:

- 1) наименее коррумпированные страны имеют от 10,0 до 7,0 баллов;
- 2) страны со средним уровнем коррупции получают от 7,0 до 4,8 баллов;
- 3) в странах, имеющих очень серьёзные проблемы с коррупцией, Индекс фиксирует от 4,0 до 3,8 баллов;
- 4) и, наконец, от 3,0 до 0 баллов имеют чрезвычайно коррумпированные страны.

В рейтинге Индекса восприятия коррупции, подготовленном экспертами Транспаренси Интернэшнл в 2009 году, Беларусь получила всего 2,4 балла. Это означает, что мы живём в стране с чрезвычайно высоким уровнем коррупции. Вряд ли граждан Беларуси может успокоить тот факт, что восточные и южные соседи – Россия и Украина – пали ещё ниже в коррупционную трясиину. Антикоррупционным ориентиром должны стать хотя бы наши западные и северные соседки – Польша и Литва, которые оказались соответственно на 49 и 52 месте в мировом рейтинге. Впрочем, и у них не всё в порядке с государственным аппаратом, если судить по степени удалённости от самых «чистых» стран мира. Первое место в рейтинге Транспаренси Интернэшнл 2010 года поделили между собой Дания, Новая Зеландия и Сингапур.

Итак, посмотрим, как изменялась международная репутация Беларуси на протяжении всей истории измерения Индекса восприятия коррупции, начиная с 1998 года, когда наша страна впервые появилась в этом рейтинге. На рисунке 2.1 приведена графическая проекция коррупционной ретроспективы Беларуси. Напомним, что самые «чистые» от коррупционной болезни страны находятся во главе списка, а заражённые мздоимством государства – в его конце.

Рисунок 2.1 – Место Беларуси в международном рейтинге Транспаренси Интернэшнл, исчисленном на основе Индекса восприятия коррупции

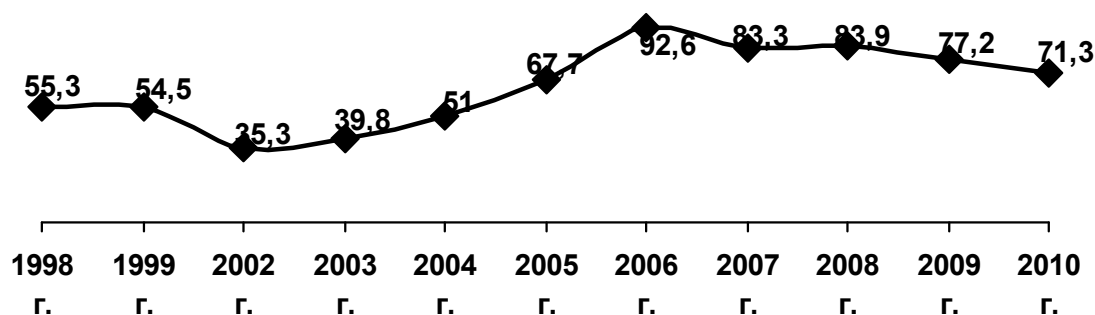

Беларусь в последние годы оказывалась не на самом почётном месте в мировом рейтинге коррумпированных стран. Термометры Транспаренси Интернэшнл показывали повышение коррупционной температуры в нашей стране вплоть до 2008 года. Правда, симптомы коррупционной болезни несколько спали в течение двух последних лет. Однако пока неясно, насколько эта тенденция устойчива.

При рассмотрении рейтинговых данных Транспаренси Интернэшнл следует учитывать тот факт, что в разные годы обследовалось различное количество стран. Поэтому, строго говоря, анализ абсолютных значений, отражающих место страны в ранговом списке, не совсем корректен. Так, например, в 1998 году было обследовано 85 стран, а в 2010 году – уже 178. Понятно, что и показатели места страны в столь разных списках следует оценивать по-разному. Поэтому мы переведем абсолютные значения ранга

Беларуси в относительный формат, приняв за 100 % общее количество обследованных стран. На рисунке 2.2 дан откорректированный график, отражающий относительное место нашей страны в мировом коррупционном рейтинге.

Рисунок 2.2 – Относительное место Беларуси в международном рейтинге

Транспаренси Интернэшнл (за 100 % принято общее количество обследованных стран), в процентах

К сожалению, международные индикаторы коррупции на белорусской земле и по относительным показателям почти зашкаливают. Если в конце прошлого века Беларусь находилась где-то в середине рейтинга, то через десятилетие она оказалась в его конце. Так, например, в 2006 году мы расположились почти в самом хвосте рейтинга, войдя в семь процентов самых коррумпированных стран мира. С тех пор ситуация несколько поправилась, но и по сей день мы входим в тридцать процентов наиболее заражённых коррупцией государств. Уже одно это должно обеспокоить как простых белорусов, так и руководителей государства. Столь низкая репутация страны просто недостойна белорусского народа. Однако вряд ли стоит обижаться на экспертов международной организации, показавших нам наши же собственные недостатки. Более того, их следует поблагодарить за то, что помогли увидеть масштабы

коррупционной эпидемии, охватившей нашу страну, и сравнить отечественную ситуацию с мировыми тенденциями. Некоторый оптимизм может вселить разве что тот факт, что в течение последних лет, начиная с 2009 года, всё-таки наметилась положительная тенденция снижения уровня коррупционной опасности в Беларуси. Эта тенденция даёт определённую надежду белорусскому народу на излечение от застарелой болезни коррупции.

Summary

The problematic of Belarusian bribery on an international scale is presented in offered article. The rank of the Belarusian society against a background of global corruption processes is determined. Author used results of the international comparative researches of corruption.

- [1] *Global Corruption Report 2001. Transparency International.*
<http://www.globalcorruptionreport.org/gcr2001.shtml>
- [2] Номоконов, В. А., Сутормина-Гилевская, М. А., Мельников, Ю. Б. 2004. *Коррупция в мире и международная стратегия борьбы с ней. Монография.* Отв. Ред. В.А.Номоконов. – Владивосток.

Маргарита Витальевна Савина

***Государственное регулирование как
инструмент формирования креативного
класса в инновационной экономике***

***State regulation as the tool of formation of the creative
class in innovative economy***

Активное вмешательство государства в развитие экономики многих стран мира было обусловлено необходимостью решения целого ряда крупных социально-экономических проблем и прежде всего предотвращения кризисных явлений в экономике, устранения их негативных последствий, борьбы с монополизмом и инфляцией, организацией нормального денежного обращения и перераспределения доходов, обеспечения занятости и социальной защиты населения, защиты национальных интересов страны и др. т.е., решение вопросов, не входивших в прямые интересы свободного рыночного предпринимательства, но без решения которых в масштабах общества было бы невозможным эффективное развитие экономики. В условиях постиндустриального общества это в полной мере относится и к проблеме регулирующего воздействия государства на процессы становления и развития креативного класса и эффективной инновационной экономики.

Государственное регулирование является составной частью экономической политики государства. Его характер и содержание процесса целенаправленного воздействия на экономическую тему общества определяется целями социально-экономической политики.

Либеральная политика государства в сфере социально-экономических отношений, проводимая на этапе либеральных рыночных преобразований, не способствовала развитию эффективного креативного класса, в результате чего происходила деградация механизмов его формирования и развития. В результате подобной политики значительно сократилась его численность и снизился его качественный уровень.

Для прошедших десятилетий рыночных преобразований была характерна значительная деградация сложившихся в обществе новационно-технологических, новационно-образовательных, производственно-экономических и социально-трудовых отношений, а также всей системы отношений собственности, выразившаяся прежде всего в материальном обнищании и нарастании социально-психологической деградации представителей креативного класса, росте их безработицы, запущенном процессе его формирования, развития и использования.

Исследования показали, что главные недостатки существующей системы государственного регулирования в сфере базовых социально-экономических отношений (новационно - технологических, новационно-образовательных, производственно-экономических и социально-трудовых отношений, а также всей системы отношений собственности), призванных обеспечить эффективное развитие инновационной экономики, сводятся к отсутствию:

- единых, четко оформленных целей и социально-экономических стратегий формирования и развития эффективного креативного класса, адекватного требованиям инновационной экономики, и

прежде всего концепции программы государственной политики по созданию эффективной инновационной экономики;

- комплекса мер по должной организации соответствующей системы формирования социально-экономических отношений на государственном уровне, обеспечивающих необходимые предпосылки и факторы для интенсивного развития креативного класса;
- эффективной системы экономических, правовых, административных методов регулирующего воздействия государства на формирование системы базовых социально-экономических отношений, обеспечивающих развитие инновационной экономики;
- действенной поддержки со стороны государства представителей креативного класса;
- системы достаточно результативных мер по управлению развитием инновационными процессами, а также процессами восстановления инновационно-технологической, инновационно-образовательной и социальной инфраструктуры эффективного развития креативного класса;
- механизмов эффективных взаимоотношений между обществом, государством, правящими классами и элитами, собственниками средств производства и представителями ведущего производственного класса общества – креативного класса, – обеспечивающих эффективное развитие инновационной экономики по пути социального и экономического прогресса.

Эффективное решение формирования объективных предпосылок для становления и развития креативного класса и инновационной экономики возможно лишь на основе разработки научно обоснованной концепции преодоления системного кризиса в базовых социально-экономических отношениях, обеспечивающих эффективное развитие, как креативного класса, так и инновационной экономики в целом.

Цивилизованные социально-экономические отношения не формируются и не складываются в обществе сами по себе. Анализ генезиса и содержания новационно-технологических, новационно-образовательных, производственно-экономических, социально-трудовых отношений и отношений собственности в различных экономически развитых странах мира с эффективной инновационной экономикой позволяет сделать вывод о том, что система этих отношений прежде чем принять современные цивилизованные формы прошла большой и сложный путь, постоянно изменяясь и совершенствуясь.

Система государственного регулирования в условиях становления инновационной экономики должна развиваться под сознательным воздействием правящих классов и элит с учетом общественного необходимых интересов всех социальных слоев общества.

Государство в условиях инновационной экономики – это не пассивный элемент по отношению к обществу. Его право – распоряжаться налогами, кредитами, льготами, государственными предприятиями и т.п. в сочетании с государственной властью дают ему возможность выступать в качестве активного субъекта формирования и совершенствования социально-экономических отношений и прежде всего новационно-технологических, новационно-образовательных, производственно-экономических и социально-трудовых отношений и отношений собственности.

Учитывая своеобразность сложившихся экономических и социально-экономических отношений, в значительной степени их антисоциальную, криминально-социальную и криминальную направленность, сформировавшуюся в условиях переходной экономики рыночной ориентации, государство на этапе становления инновационной экономики должно не только сохранить, но и усилить роль регулятора распределительных и перераспределительных отношений в целях социально

ориентированной направленности развития общества по пути прогресса.

Социально-экономическая политика государства должна содействовать: усилению роли государства в процессах формирования всей системы социально-экономических отношений, обеспечению прогрессивного развития общества в условиях инновационной экономики.

В условиях перехода от административно-распределительной к рыночной в том числе и инновационной экономике существует закономерность, в соответствии с которой наряду с уменьшением влияния государства в экономической и производственной сферах должна все более возрастать его роль в регулировании новационно-технологическими, новационно-образовательными, социально-трудовыми отношениями и отношениями собственности на принципиально иной качественной основе.

Объективность развития подобной тенденции обусловлена, как минимум, двумя основными обстоятельствами. Во-первых, в условиях перехода от либеральной рыночной экономики к инновационной экономике постиндустриального общества лишь общество в лице государства способно быстро и адекватно учитывать и реализовать интересы социально-экономического развития общества по пути прогресса; во-вторых, кроме государства некому сформировать эффективные механизмы управления в масштабах общества развитием науки, образования, определения и реализации в общественном производстве перспективных, но затратных наукоемких производств. В результате возрастает регулирующая роль государства системой базовых социально-экономических отношений, лежащих в основе формирования и развития эффективного креативного класса и инновационной экономики в целом.

Вместе с тем в условиях социально ориентированной инновационной экономики одинаково опасны как чрезмерная

либерализация, так и практика сверхмонополизации государственного вмешательства в регулирование базовыми социально-экономическими отношениями. Обобщение мирового опыта свидетельствует, что в системе регулирования новационно-технологическими, новационно-образовательными, производственно-экономическими, социально-трудовыми отношениями, отношениями собственности должны действовать как государственные, так и частные и общественные механизмы, которые дали бы человеку не только шанс на выбор, но и возможности получить в максимальной степени то, что ему необходимо. Однако этот процесс должен быть контролируемым со стороны государства.

Формирование системы социально-экономических отношений, способных обеспечить эффективное формирование, развитие и функционирование ведущего производительного класса потребует существенной корректировки принципиальных основ социально-экономической политики государства, разработки и реализации программ, дальнейшего реформирования всей системы социально-экономических отношений – новационно-технологических, новационно-образовательных, социально-трудовых отношений, отношений собственности и др.

Изучение опыта создания цивилизованной системы социально-экономических отношений в различных странах мира свидетельствует о том, что такая работа должна осуществляться по определенным этапам по мере созревания объективных предпосылок.

Обоснование концепции формирования эффективной системы базовых социально-экономических отношений становления и развития креативного класса как главного фактора развития инновационной экономики в постиндустриальном обществе должно осуществляться по следующим приоритетным направлениям:

I. Через радикальную смену курса социально-экономической политики в сфере таких базовых социально-экономических отношений - новационно-технологических, новационно-образовательных, производственно-экономических, социально-трудовых отношений и отношений собственности.

II. Путем переориентации от либеральных механизмов регулирования базовых социально-экономических отношений, преобладавших на этапе переходной экономики рыночной ориентации, к сочетанию регулирующего воздействия на социально-экономические отношения со стороны государства с общественной самоактивностью.

III. Через гуманизацию и культурный капитал общества, способствующих созданию условий для эффективного воспроизводства креативного класса и развитие инновационной экономики с учетом специфических особенностей общества.

IV. Путем соответствующих изменений правовых, экономических и социальных механизмов регулирования социально-экономических отношений, обеспечивающих всестороннее развитие представителей креативного класса как главной движущей силы функционирования инновационной экономики в постиндустриальном обществе.

V. На основе совершенствования работы по подбору, расстановке, профессиональной подготовки и переподготовке, а также повышению квалификации кадров как основного направления формирования эффективного креативного класса, адекватного уровню развития производительных сил общества.

Предлагаемая концепция механизма регулирования базовых социально-экономических отношений, обеспечивающих развитие креативного класса и всей инновационной экономики в целом, должна базироваться на таком управлении, в процессе которого последовательно осуществляется ранжирование стратегических и тактических задач по степени их важности, срочности и возможности решения. В этой связи нами предложена, уточнена и раскрыта

принципиальная логическая схема поэтапного реформирования системы базовых социально-экономических отношений (отношений собственности, новационно-технологических, новационно-образовательных, производственно-экономических и социально-трудовых отношений), определяющих формирование и развитие ведущего производительного класса постиндустриального общества – креативного класса – применительно к особенностям развития экономики Российской Федерации. В основу разработки этой схемы положены комплексы мер с учетом их ранжирования по степени значимости в процессе стабилизации и дальнейшего обеспечения устойчивого и динамичного развития креативного класса в постиндустриальном обществе.

Реализация этого на практике позволит обществу выйти из состояния системного кризиса базовых социально-экономических отношений, сдерживающих и сковывающих эффективное развитие креативного класса, адекватного потребностям развития эффективной инновационной экономики.

Политика государства в сфере совершенствования социально-экономических отношений, адекватных развитию инновационной экономики постиндустриального общества и прежде всего отношений собственности, новационно-технологических, новационно-образовательных, производственно-экономических и социально-трудовых отношений должна основываться на научно обоснованных принципах.

Методологические и методические основы разработки такой политики государства предполагает прежде всего обоснование исходных методических принципов осуществления цивилизованных преобразований всей системы базовых социально-экономических отношений – отношений собственности, новационно-технологических, новационно-образовательных, производственно-экономических и социально-трудовых отношений, - определения преимуществ и недостатков сложившейся системы этих типов

социально-экономических отношений на современном этапе развития общества на базе анализа и оценки их эффективности.

Таковыми принципами являются:

- принцип регулирующего воздействия государства на процессы трансформации базовых социально-экономических отношений в целях цивилизованного социально-экономического развития общества на основе новейших достижений научно-технического прогресса;
- принцип сочетания индикативности и директивности в регулировании системой базовых социально-экономических отношений;
- принцип единства социальных, экономических и политических целей. Суть этого принципа состоит в том, что меры государственного регулирования должны ориентироваться не только на прагматическое решение экономических проблем, связанных с созданием высокоинтеллектуального креативного класса, способного обеспечить прорыв в разработке и практической реализации основных направлений научно-технического прогресса в постиндустриальном обществе, но и принимать во внимание социальные и национальные особенности;
- принцип выработки правового и экономического механизмов реализации всей системы социально-экономических отношений, обеспечивающих развитие постиндустриального общества по инновационному пути развития;
- принцип свободы выбора сфер деятельности и творчества представителей креативного класса;
- принцип обеспечения расширенного воспроизводства креативного класса в инновационной экономике постиндустриального общества;
- принцип программного регулирования совершенствования базовых отношений – отношений собственности, новационно-

- технологических, новационно-образовательных, производственно-экономических и социально-трудовых отношений; программное регулирование позволит предупредить и смягчить возможные негативные последствия антисоциальных тенденций в развитии инновационной экономики, а также позволит обеспечить согласование и баланс интересов, механизмов инструментов регулирующего воздействия государства;
- принцип эффективности функционирования системы базовых социально-экономических отношений – отношений собственности, новационно-технологических, новационно-образовательных, производственно-экономических и социально-трудовых отношений с учетом всех форм проявления эффективности – функциональной, экономической, социальной, экологической, инновационной [Савина, 2002: 95-110].

Принципы государственного регулирования базовых социально-экономических отношений должны найти свою реализацию через конкретные инструменты и методы, разработка которых является важнейшей составляющей процесса совершенствования организационно-экономического механизма развития инновационной экономики РФ по пути социального и экономического прогресса.

Мировой опыт показывает, что регулирующее воздействие государства в процессе совершенствования социально-экономических отношений осуществляется системой взаимосвязанных правовых, экономических, административных и информационных методов.

Правовые методы регулирования являются определяющими, их применение базируется на использовании действующих федеральных и региональных законодательных и нормативных актов.

Правовые методы регулирующего воздействия государства реализуются посредством использования действующих законодательных и нормативных актов.

Такие методы призваны создавать все необходимые предпосылки для удовлетворения разумных интересов и потребностей всех субъектов социально-экономических отношений: представителей креативного класса, других производительных классов общества, правящих элит, работников, работодателей, государства.

Экономические методы регулирующего воздействия государства реализуются через механизмы определения и уплаты налогов, выплаты субсидий и дотаций, арендной платы, выплаты дивидендов; использования системы материальных санкций за нарушение действующих правовых положений; предоставление бюджетного финансирования и льготных кредитов.

Административные направлены на осуществление контроля над соблюдением правовых норм и экономического механизма социально-экономических отношений, а также применение санкций к собственникам предприятий, работодателям, организациям, физическим лицам и наемным работникам, нарушающим их.

Информационные методы регулирующего воздействия государства основаны на сборе, обработке, изучении, выдаче и продаже информации о субъектах и объектах социально-экономических отношений с привлечением средств массовой информации, изданием информационных бюллетеней, рекламы, PR-кампаний.

Поэтапное реформирование системы социально-экономических отношений должно осуществляться на основе регулирующей функции государства при разумном, сбалансированном и взаимно дополняющем использовании всех современных методов регулирования социально-экономических отношений на этапе

становления инновационной экономики – правовых, экономических, административных, информационных.

Совершенствование системы социально-экономических отношений в условиях инновационной экономики, направленных на становление и развитие эффективного креативного класса должен учитывать ряд принципиальных положений, основными из которых являются:

- создание относительно равных социально-экономических условий для всех субъектов – участников инновационно-экономической деятельности в инновационной экономике;

- обеспечение планового реформирования всей системы социально-экономических отношений в целях ускорения процесса развития общества по пути социального и экономического прогресса; приоритетность прав представителей креативного класса при осуществлении новационных проектов социально-экономического развития постиндустриального общества; включение государственного регулирования в систему новых социально-экономических отношений и прежде всего новационно-технологических, новационно-образовательных и отношений собственности как базовых отношений, обеспечивающих прогрессивное развитие общества по пути научно-технического, социального и экономического прогресса.

Summary

In article social and economic preconditions and problems of formation and development of a creative class in transitive economy of market orientation are analysed. Conceptual approaches of regulating influence of the state to perfection of system of base social and economic relations as objective precondition and formation and development of an effective creative class in innovative economy are offered

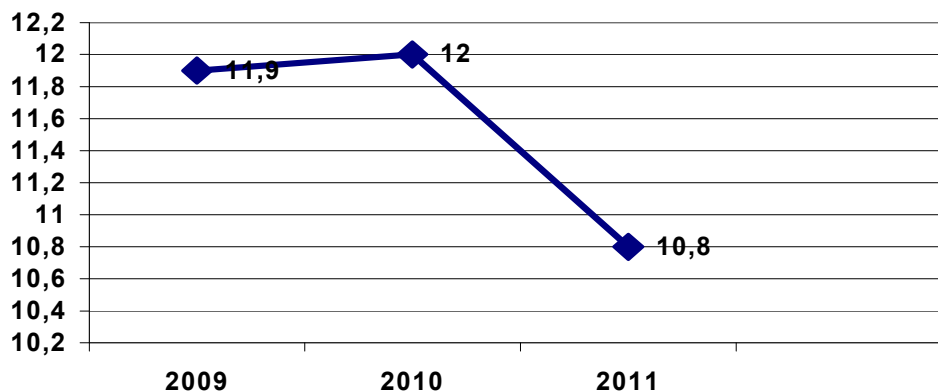
-
- [1] Абрамов, А., Радыгин, А., Рогов, К. 2007. *Модель развития: Ловушка госкапитализма* / Ведомости от 09 апреля.
- [2] Айзенк, Г.Ю. 1995. *Интеллект: Новый взгляд*. Вопросы психологии. №1.
- [3] Беккер, Г.С. 2003. *Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории*. -М.: ГУ ВШЭ.
- [4] Белл, Д. 1999. *Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования*. - М.
- [5] Ильин, И.А. 2001. *О воспитании национальной элиты*. - М.: Жизнь и мысль.
- [6] *Инновационная экономика*. 2004. М.: Наука.
- [7] Иноземцев, В.Л. 1998. *За пределами экономического общества: Научное издание*. - М.: Academia – Наука.
- [8] *Креативное мышление в бизнесе* / Пер с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2006.
- [9] *Проблемы формирования главной производительной силы постиндустриального общества (теория и практика)*, Под общ. ред. к.э.н. Савиной М.В.- М.: Старая Басманная, 2008
- [10] Фукуяма, Ф. 1990., *Вопросы философии*. 1990. – № 3.

Ireneusz Michałków

***Ekonomiczne uwarunkowania emigracji
Polaków do krajów Europy Zachodniej***

***Economical Conditions of Poles Emigration to the Western
European Countries***

Współczesne migracje zagraniczne Polaków mają głównie podłoże ekonomiczne. Do wyjazdów najczęściej skłania migrantów brak pracy oraz związane z tym bezrobocie. W Polsce wskaźnik bezrobocia otrzymuje się na wysokim poziomie (ok. 12% w końcu 2010 r.). Najbardziej dotkliwie odczuwają bezrobocie osoby młode i bez kwalifikacji. Warto podkreślić, że odsetek młodych bezrobotnych w Polsce jest ponad dwukrotnie wyższy od ogólnego wskaźnika bezrobocia. Zatrudnienia nie gwarantuje nawet zdobycie wyższego wykształcenia i ukończenie kilku fakultetów. W efekcie w rejestrach bezrobotnych szybko rośnie liczba osób z dyplomami wyższych uczelni (Dzieje się tak, gdyż na rynku pracy liczy się nie liczba zdobytych dyplomów czy też prestiż uczelni, jaką się kończy lecz doświadczenie zawodowe zdobyte podczas studiów oraz dostosowanie sumy nabytej wiedzy i umiejętności do potrzeb pracodawców) [Solska, 2010: 44-46]; [Rębała, Kowalczyk, Wyrzykowska, 2010: 67-69]; [„Gazeta Wyborcza, 12/07 i 9/08 2010].

Rys. 1. Stopa bezrobocia w Polsce w latach 2009-2011 (w %)

Źródło: Opracowano na podstawie różnych źródeł.

Kłopoty ze znalezieniem pracy mają także osoby starsze – powyżej 50. roku życia. Zatrudnienie osób starszych w Polsce jest niższe niż w większości krajów UE. W Polsce zaledwie 47,7% osób powyżej 50. roku życia ma pracę, podczas, gdy w całej Unii odsetek ten przekracza 57%. Starsi pracownicy rzadziej niż młodzi tracą pracę, ale dłużej od nich pozostają na bezrobociu.

Innym ważnym powodem migracji jest niskie wynagrodzenie oferowane przez krajowych pracodawców, brak adekwatnych do aspiracji perspektyw i chęć poszukiwania pracy lepiej opłacanej. Oznacza to, że decydującym czynnikiem decyzji migracyjnych jest praca i lepsze wynagrodzenie [Małachowski, 2010: 19]; [Wilczyński, 2010: 3].

Wymienić także można inne przyczyny migracji. W wielu przypadkach jest to wolny wybór, często na przykład chęć sprawdzenia się w środowisku biznesu międzynarodowego. Nie bez znaczenia jest też konieczność zdobycia doświadczenia zawodowego za granicą, nawiązania kontaktów biznesowych i zrobienia kariery. Ponadto liczy się również możliwość lepszego poznania specjalistycznego języka obcego, innej kultury i zwyczajów.

Źródeł migracji dopatrywać należy się również w błędach popełnianych w polityce gospodarczej. Chodzi tu przede wszystkim o brak konsekwencji we wcielaniu zasad gospodarki rynkowej i stwarzaniu warunków dla rozwoju przedsiębiorczości. Ciągłe są niewystarczające postępy w zakresie minimalizowania zakresu obowiązków i ograniczeń administracyjnych, czy też zmniejszania liczby koncesji i zezwoleń wymaganych do prowadzenia firmy.

Zaniechania w powyższym obszarze prowadzą do obniżania poziomu wykorzystania potencjału ludzkiego i ograniczania dynamiki jednostek, a także spadku jakości funkcjonowania instytucji i przesuwania aktywności do szarej strefy. Wszystko to wiąże się z brakiem dogodnych perspektyw na legalne osiągnięcie wysokich dochodów. Można zatem powiedzieć, że brak podjęcia skoordynowanych i konsekwentnie realizowanych działań służących eliminacji uciążliwych barier dla przedsiębiorczości i sprzyjających podnoszeniu aktywności zawodowej ludności, a także wzmocnieniu pozycji konkurencyjnej rodzimych przedsiębiorstw - sprawia, że podejmowanych jest wiele decyzji migracyjnych [Michałków, 2006: 257-258]; [Telep, Michałków, Ćwiek, 2009: 34-36].

Ekonomiczne podłoże migracji ściśle powiązane jest z uwarunkowaniami demograficznymi, w tym przede wszystkim ze starzeniem się ludności. Ludność Polski starzeje się w szybkim tempie. Rodzi się coraz mniej dzieci, przy równoczesnym spadku liczby pracujących i wzroście emerytów.

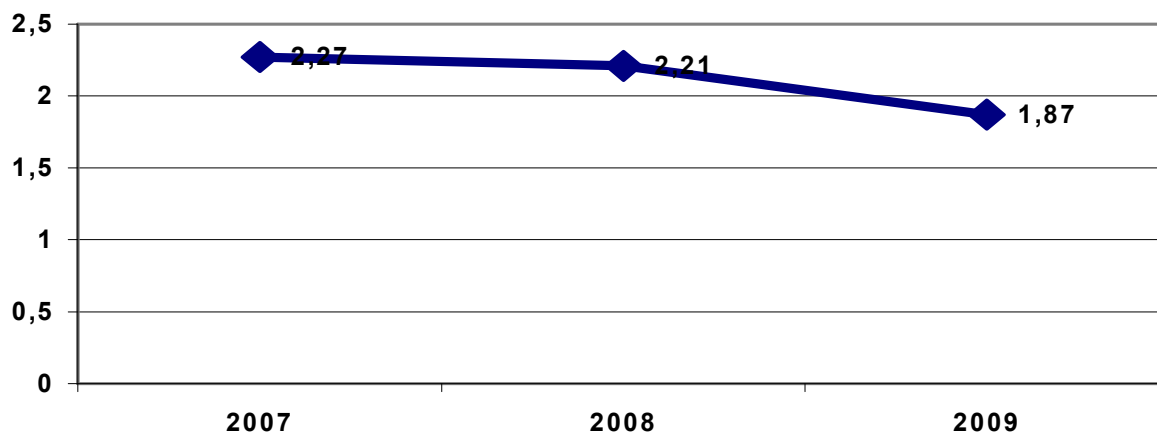
Warto podkreślić, że starzenie się ludności - obserwowane w Polsce - nie sprzyja pobudzaniu kreatywności i dynamizmu w gospodarce. Cóż więc pozostaje? Można reformować gospodarkę, wydłużać czas pracy, zwiększać płodność, ale i tak zasadnicze znaczenie będzie miało dopuszczenie szerszej imigracji. Istnieje szansa, że dzięki imigrantom Polska będzie miała szansę uniknąć spadku liczby ludności i utrzymania swego udziału w globalnej populacji. Można w tym miejscu odwołać się do doświadczeń Stanów Zjednoczonych, gdzie za granicą urodziło się prawie 12% obecnych mieszkańców tego kraju (rekordowy pod tym względem był rok 1910 -

14,7%). Otwarcie na imigrantów wzmocniło potęgę gospodarczą USA i sprawiło, że kraj ten jest trzecim pod względem liczby ludności państwem świata [Nowicki, 2010: 28]; [Wilczak, 2010: 33-34]; [Nye, 2010: 12].

* * *

Według danych GUS w 2007 r. poza granicami kraju przebywało ponad 2,2 mln Polaków, z czego jedna szóstka do końca 2009 r. zrezygnowała z emigracji.

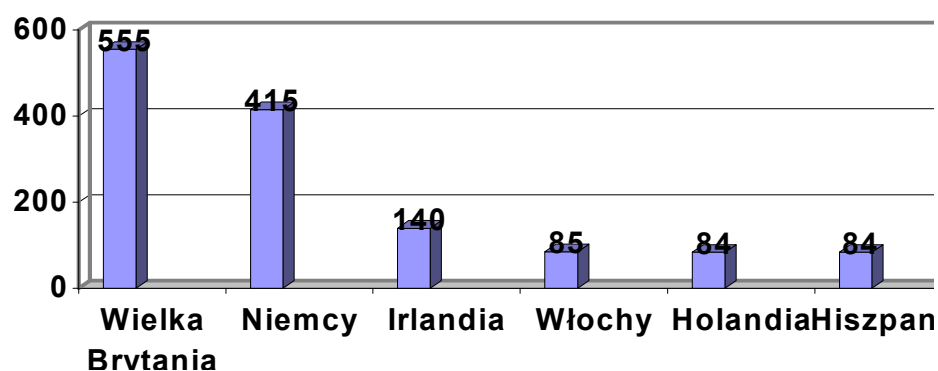
Rys. 2. Emigracja Polaków w latach 2007-2009 (w mln)

Źródło: Opracowano na podstawie danych GUS opublikowanych w w ‘Gazecie Wyborczej’ z 28 września 2010 r.

Najwięcej czasowych emigrantów z Polski znalazło się w Wielkiej Brytanii (555 tys. w 2009 r.). Na drugim miejscu uplasowały się Niemcy (415 tys.), a na trzecim Irlandia (140 tys.).

Rys. 3. Kraje Europy Zachodniej w których znajduje się najwięcej emigrantów z Polski (w tys.)

Źródło: Opracowano na podstawie danych GUS opublikowanych w „Gazecie Wyborczej” z 28 września 2010 r.

Najwyraźniej zaakcentowana została skala emigracji z Opolszczyzny. Z danych szacunkowych wynika, że za granicą na stałe lub czasowo przebywa ok. 200 tys. mieszkańców tego regionu, tj. ok. 10% mieszkańców. Według GUS liczba mieszkańców Opolszczyzny - w wyniku procesu emigracji - zmniejszy się w latach 2010-2035 z 1050 tys. do ok. 850 tys. Młodym ludziom wyjeżdżającym z Polski Niemcy oferują roczną, dwuletnią lub trzyletnią naukę zawodu w placówkach znajdujących się w promieniu 200-300 km od granicy i fundują im stypendia w wysokości 1,2 tys. euro [„Gazeta Wyborcza, 31/01/2011].

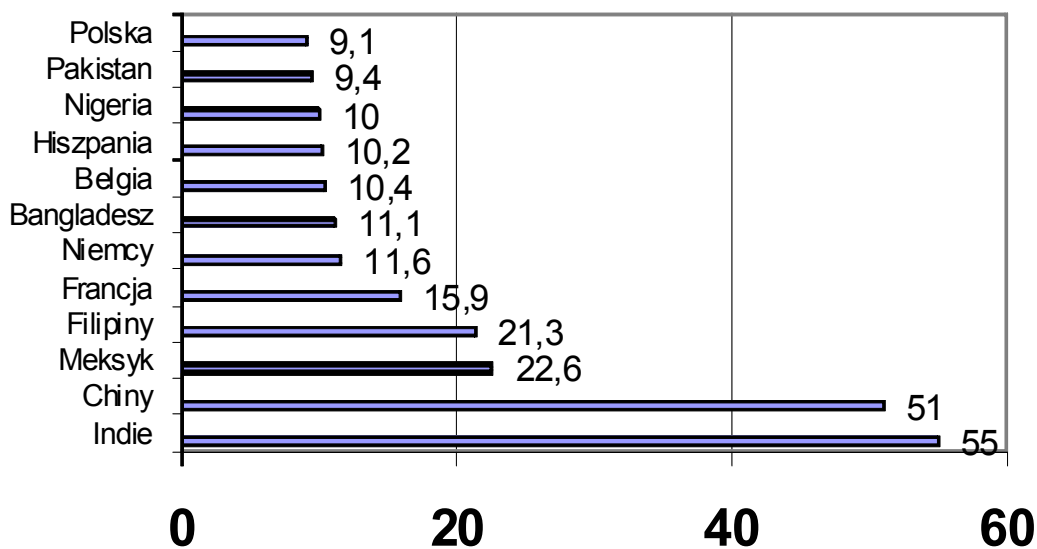
* * *

Trudno jednoznacznie określić, jakie są ekonomiczne efekty migracji. Nie jest też łatwo dokonać pełnego bilansu dotychczasowego wpływu migracji na kondycję polskiej gospodarki. Z całą pewnością można jedynie powiedzieć, że nie jest to wpływ jedynie korzystny, bądź też niekorzystny.

W 2010 r. rankingu krajów współczesnego świata, które najwięcej otrzymały pieniędzy od emigrantów Polska znalazła się na 12. miejscu. Do

kraju napłynęło w tym czasie 9,1 mld USD i było to o 0,3 mld USD więcej niż w 2009 r.

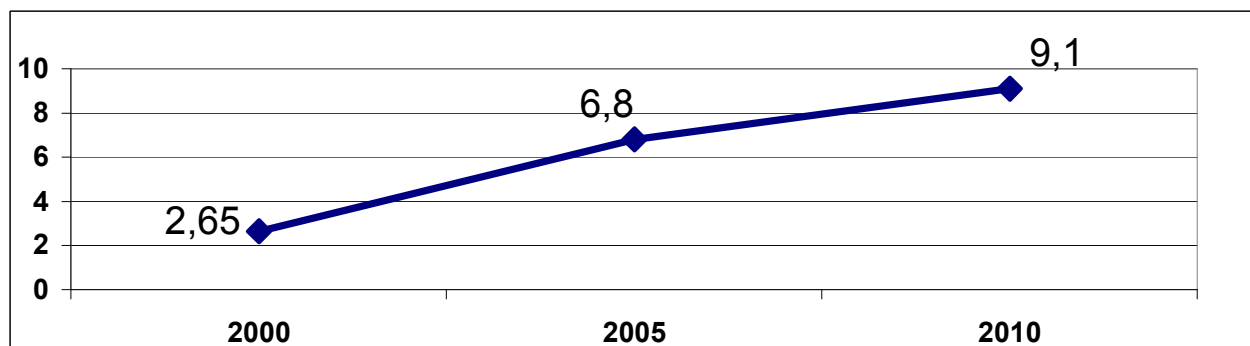
Rys. 4. Miejsce Polski wśród krajów, do których napłynęło najwięcej prywatnych transferów pieniężnych od migrantów w 2010 r. (w mld USD)

Źródło: Opracowano na podstawie danych szacunkowych Banku Światowego opublikowanych w „Gazecie Wyborczej” z 10-11 listopada 2010 r.

Profity związane z procesami migracji są wyraźnie widoczne. Stale rosną transfery pieniędzy związane z ruchami wędrownymi polskiej ludności. Warto podkreślić, iż w latach 2000-2010 wartość prywatnych transferów do Polski zwiększyła się ponad trzykrotnie – z ponad 2,6 do 9,1 mld USD. Z kolei suma przekazów pieniężnych z Polski za granicę była na znacznie niższym poziomie (1,3 mld USD).

Rys. 5. Prywatne transfery pieniężne od emigrantów przekazywane do Polski w latach 2000-2010 (w mld USD)

Źródło: Opracowano na podstawie danych NBP i Banku Światowego opublikowanych w „Gazecie Wyborczej” z 27 czerwca 2006 r. i 10-11 listopada 2010 r.

Przekazy pieniężne od emigrantów są ważnym źródłem wsparcia finansowego dla ich rodzin. Niekiedy są to podstawowe środki do życia. Dopływy pieniędzy od emigrantów wpływają też na wzrost inwestycji w zdrowie, edukację i drobny biznes. Ich wartość znacznie przekracza oficjalną pomoc rozwojową.

Korzystny wpływ na polską gospodarkę może mieć także proces imigracji. Obecność imigrantów ułatwia na przykład kontrolowanie wzrostu cen i jednostkowych kosztów pracy. Może też stać się jednym ze sposobów ograniczania presji płacowej, oraz hamowania tempa wzrostu inflacji i spadku wartości pieniądza. Sprawa jest ważna, gdyż widmo inflacji krąży dziś nie tylko nad Polską, ale również wielu innych krajów współczesnego świata. Imigranci zatem mają szansę stać się ważną częścią polskiej i światowej gospodarki. Ich rangę akcentują też rosnące w skali świata ceny paliw, żywności i surowców [Węglewski, 2011: 45-47].

Jednak w warunkach starzenia się społeczeństwa sama imigracja jest niewystarczająca do tego, by zrealizować obietnice partii rządzących i utrzymać dotychczasową skalę wsparcia socjalnego. Państwo stoi bowiem przed groźbą pojawienia się kolosalnego deficytu w systemie emerytalnym

Zmienić sytuację mogą jedynie radykalne reformy. Ich ważną częścią powinny być działania zmierzające w kierunku obniżenia podstawowych stawek podatkowych przy równoczesnej likwidacji części zbyt licznych ulg. Konieczne jest wprowadzenie oszczędności budżetowych i racjonalizacja wydatków socjalnych. W ten sposób można byłoby ograniczyć nadużycia i zwiększyć wpływy podatkowe (Wiele krytycznych spostrzeżeń pod adresem dotychczasowego modelu „państwa dobrobytu” i konieczności radykalnych reform zamieszczono w wydanej w 2010 r. książce wybitnego francuskiego wizjonera Jacques’a Attoli). [Attoli, 2010].

* * *

Migracje wiążą się też zawsze z określonymi i bardzo wymiernymi kosztami. Ponoszą je zarówno sami imigranci, jak i gospodarki krajów ich pochodzenia i goszczących. Imigranci często są przez pracodawców wykorzystywani i bardzo słabo opłacani. Latami pracują z dala od kraju pochodzenia i jest im niezwykle trudno wydostać się z kręgu fizycznej pracy poniżej swoich kwalifikacji. W efekcie często wegetują w trudnych warunkach, bez szans na znaczącą poprawę swego losu. Nierzadko też zarabiają mniej niż rodzimi pracownicy mimo tego, iż wykonują analogiczną pracę.

Nierzadko zarzuca się imigrantom, że poprzez stosowanie dumpingu płacowego zabierają pracę miejscowym pracownikom, a ponadto rywalizują z nimi w staraniach o pomoc socjalną. Wskazuje się też na istnienie silnego związku między imigrantami a przestępczością i zakłócaniem porządku publicznego. W środkach masowego przekazu eksponuje się ich odmienność kulturową i językową oraz niewłaściwe zachowania. Przykładowo we wrześniu 2009 r. holenderska gazeta „Der Pers” w artykule pt. „Polacy: nowi pieprzeni Marokańczycy” opisała, jak hałaśliwi pracownicy z Polski wyławiają ryby z rzek i stawów, powodują wypadki po pijanemu oraz urządzą pijackie awantury (Obszerne fragmenty artykułu pt. „Polacy: nowi pieprzeni Marokańczycy” zamieszczonego w holenderskiej gazecie „Der Pers” opublikowano w „Gazecie Wyborczej” z 3 stycznia 2010 r.)

Poważnym problemem jest rozłąka z rodziną, żoną i dziećmi. Emigranci są często zagubieni, biedni, odizolowani od znajomych, którzy zostali w ich ojczystych krajach oraz pomocy w rodzinnym języku. Warto podkreślić, iż rozłąka i samotność na emigracji jest o wiele dotkliwsza niż w kraju, gdzie łatwiej o wsparcie najbliższych. W rodzinach migrantów wyraźnie widoczny jest problem przemocy. Życiu rodzinnemu nie sprzyja frustracja wywołana pracą i słabymi warunkami mieszkaniowymi [„Rzeczpospolita” z 23 grudnia 2010 r.].

Emigracja zarobkowa Polaków może też stać się zagrożeniem dla gospodarki. Z rynku pracy wyjeżdżają bowiem niejednokrotnie cenni dla gospodarki specjaliści. Nierzadko na stałe wyjeżdżają ludzie mobilni, przedsiębiorczy, dobrze wykształceni i gotowi do ryzyka. Ponadto, duża liczba wyjazdów migracyjnych może sprawić, że spadnie nie tylko liczba mieszkańców, ale także tempo rozwoju gospodarczego. Według danych OECD w latach 2016-25 polska gospodarka ma rosnąć w tempie wynoszącym jedynie 1,4 % PKB. Z kolei z szacunków Komitetu Polityki Ekonomicznej UE wynika, że za 30 lat z powodu złej demografii tempo to wynosić ma tylko 0,3 % rocznie [„Gazeta Wyborcza” z 31 stycznia 2011 r.]

* * *

Z analizy przebiegu emigracji z Polski do Europy Zachodniej, a w szczególności rozważań dotyczących ich przyczyn i skutków płyną wnioski dla polityki migracyjnej Polski. Przede wszystkim należałoby zadać pytanie – jakich imigrantów Polska potrzebuje.. Odpowiedź na to pytanie nie jest prosta. Wydaje się, że pod uwagę trzeba wziąć zarówno dziedzictwo kulturowe, jak też interesy ekonomiczne oraz konieczność zachowania spokoju społecznego i bezpieczeństwa wewnętrznego. Nie ulega wątpliwości, że najbardziej przydatni są imigranci młodzi, wykształceni i bliscy Polakom kulturowo. Najlepiej gdyby byli to imigranci z krajów, które mają bardzo silne tradycje chrześcijańskie i historycznie bliskie związki z Polską. Chodzi tu zwłaszcza o kraje Europy Wschodniej dla których Polska jest atrakcyjna jako członek Unii Europejskiej. Bez ograniczeń można byłoby też

wpuszczać imigrantów z innych krajów, zwłaszcza tych, w których tradycja i zwyczaje dają się pogodzić z zachodnimi wzorcami kulturowymi.

W polityce migracyjnej trzeba kierować się też względami demograficznymi. Z opublikowanego w połowie 2010 r. raportu amerykańskiego Population Reference Bureau wynika, że kraje europejskie, w tym również Polska będą się wyludniać. Ludność naszego kraju może do połowy tego wieku zmniejszyć się aż o 6 mln mieszkańców.

Aby zatem uniknąć katastrofy demograficznej Polska zmuszona jest do prowadzenia mądrej polityki migracyjnej polegającej na zachęcaniu ludzi z innych krajów do osiedlania w Polsce. Wydaje się, że powinna to być polityka selektywna, z jednej strony - odpowiadająca na bieżące potrzeby polskiej gospodarki, z drugiej zaś - kierująca się troską o stan bezpieczeństwa. Państwo powinno też mocniej wspierać wielokulturowość i dostosowywać regulacje rynku pracy do sprawnego przyjmowania cudzoziemców. Trzeba też uwrażliwiać samorządy na potrzeby imigrantów i uczyć ludzi otwarcia na innych. Równoległe prowadzi się należy przemyślaną politykę prorodzinną oraz aktywizować zawodowo osoby w różnym wieku [Telep, Michałków, Ćwik, 2009: 15-22] [Obszerne fragmenty raportu amerykańskiego *Population Reference Bureau* opublikowano w „Rzeczpospolitej” z 31 lipca - 1 sierpnia 2010 r.]

Szczególnie wartościowi dla Polski są na przykład imigranci z Wietnamu. W całej Europie jest ich blisko pół miliona z czego w Polsce do 60 tys. Warto podkreślić, że diaspora wietnamska jest trzecią pod względem liczności grupą imigrantów w Polsce. Z kolei Warszawa to drugie - po Paryżu - najliczniejsze wietnamskie miasto europejskie.

Mniejszość wietnamska chętnie uczy się języka polskiego, uczestniczy w polskich wydarzeniach kulturalnych. Dzieci imigrantów chodzą do polskich szkół, a ich rodzice świetnie sobie radzą w polskiej rzeczywistości gospodarczej. Wietnamczycy odbierani są jako społeczność spokojna, grzeczna i nie wchodząca w konflikty z Polakami. Wielu z nich prowadzi dobrze prosperujące firmy i zatrudnia Polaków [Stodolak, 2010: 70-71]; [Grzymała-Kazłowska, 2008]; [Grzymała-Kazłowska, Łodziński, 2008].

* * *

Reasumując można powiedzieć, że emigracja z Polski jest, z jednej strony - wielką szansą dla samych emigrantów jak i gospodarki Polski oraz kraju goszczącego, z drugiej zaś – zawsze wiąże się z ryzykiem oraz określonymi i bardzo wymiernymi kosztami.

Szybkie tempo imigracji może to ryzyko powiększać oraz wywoływać nastroje antyimigranckie i eskalować problemy społeczne. Wydaje się jednak, że na dłuższą metę obawy i zagrożenia byłyby nieporównywalnie większe, gdyby Polska poważnie ograniczyła procesy migracyjne.

Należałoby bardzo wyraźnie podkreślić, iż bez imigracji trudno byłoby łagodzić obciążenia związane z koniecznością utrzymywania starszego pokolenia. Polska starzeje się w szybkim tempie i coraz dotkliwiej będzie odczuwać brak rąk do pracy. Popyt na pracę nasili się, gdyż w wiek emerytalny wkrótce wejdzie pokolenie wyżu demograficznego.

Duży wpływ na tempo i skalę procesu emigracji z Polski będzie miała, z jednej strony - koniunktura gospodarcza, z drugiej zaś - zdolność do podjęcia radykalnych reform. W obu przypadkach panuje jednak duża niepewność.

Ciągle nie ma na przykład wyraźnej wizjonerskiej koncepcji rozwoju gospodarczego Polski. Proponowana w miejsce koniecznych reform wizja filozofii oszczędzania wzmaga jedynie protesty, zwłaszcza tych grup, których interesy narusza. Dalsze przedłużanie się okresu niepewności w zasygnalizowanych powyżej kwestiach może stać się katalizatorem nowych sporów wokół imigracji.

Summary

In the article author focused on the economical conditions of Poles migration to the West Europe countries. Analyzed were economical reasons and consequences of Poles migration. Special attention was put to the geographical structure of the Poles migration. Author also focused on the rela-

tions between immigrants from Poland and societies of the West European countries.

- [1] „Gazeta Wyborcza” z 12 lipca i 9 sierpnia 2010 r.
- [2] „Gazeta Wyborcza” z 31 stycznia 2011 r.
- [3] „Polacy: nowi pieprzeni Marokańscy” „Gazeta Wyborcza” z 3 stycznia 2010 r.
- [4] „Population Reference Buremu” w: „Rzeczpospolita” z 31 lipca -1 sierpnia 2010 r.
- [5] „Rzeczpospolita” z 23 grudnia 2010 r.
- [6] Attoli, J. 2010. *Zachód - 10 lat przed totalnym bankructwem?*, Warszawa.
- [7] Grzymała-Kazłowska A. (red.) 2008. *Między jednością a wielkością*, Warszawa.
- [8] Grzymała-Kazłowska, A. Łodziński, S. (red.) 2008. *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*, Warszawa 2008.
- [9] Małachowski, W. 2010. *Migracje we współczesnym świecie*, Warszawa.
- [10] Michałków, I. 2006. *Implikacje emigracji zarobkowej Polaków do krajów Unii Europejskiej*, [w:] Bobera, Z. Telep, J. (red.), *Bezrobotny i co dalej*, Warszawa.
- [11] Nowicki, M. 2010. *Groźny apetyt władzy*, „Newsweek Polska”, nr 43,
- [12] Nye, J. 2010. *Goliat na diecie*, „Forum” nr 51/52.
- [13] Rębała, M. Kowalczyk, P. Wyrzykowska, K. 2010. *Stracone pokolenie*, „Newsweek Polska” nr 25,
- [14] Solska, J. 2010. *Młodzi na głodzie*, „Polityka”, nr 23,
- [15] Stodolak, W. 2010. *Wietnamski Polish dream*, „Wprost” nr 33.
- [16] Telep, J. Michałków, I. Ćwiek, B. 2009. *Zachowanie ciągłości zatrudnienia a zwalczanie bezrobocia*, Warszawa.
- [17] Telep, J. Michałków, I. Ćwiek, B. 2009. *Zachowanie ciągłości zatrudnienia a zwalczanie bezrobocia*, Warszawa
- [18] Węglewski, M. 2011. *Łap się za kieszeń* „Wprost”, nr 4.
- [19] Wilczak, D. 2010. *Imigrant pilnie potrzebny*, „Newsweek Polska”, nr 40.
- [20] Wilczyński, P. 2010. *Dobrze, ale nie tragicznie*, „Tygodnik Powszechny” nr 51.

Urszula Stefaniuk

Dydaktyka szkoły wyższej. Wybrane problemy, dz. zb. pod red. Ulrich Schrade, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2010, 112 s.

Praca zbiorowa pt. *Dydaktyka szkoły wyższej. Wybrane problemy* zawiera wprowadzenie składające się z przedmowy Ulricha Schrade i krótkiej, przygotowanej przez Jana Zubelewicza, prezentacji samej osoby profesora Schrade (21.07.1943-15.11.2009), wieloletniego pedagoga, oraz trzech niezależnych od siebie części będących publikacjami autorstwa kolejno: Bogusława Wolniewicza, Ulricha Schrade oraz Ewy Stanisławiak.

Praca zbiorowa podzielona została na trzy merytoryczne części poruszające zagadnienia z pedagogiki ogólnej, dydaktyki szkoły wyższej i psychologii nauczania.

Część pierwsza, *Z PEDAGOGIKI OGÓLNEJ*, opracowana przez B. Wolniewicza, została podzielona na dwa podrozdziały. Pierwszy z nich, „Idea szkoły wyższej”, dotyczy podziału szkoły na typy o odmiennej charakterystyce założeń pedagogicznych. Przedstawiona została główna różnica pomiędzy tak zwaną szkołą niższą i szkołą wyższą oraz wynikające z tego podziału odmienne oczekiwania i wymagania stawiane absolwentom tych poszczególnych szkół. Opisane predyspozycje części społeczeństwa posiadającego wyższe wykształcenie techniczne ujawniają przede wszystkim możliwości i odpowiednie przygotowanie do zajmowania wysokich stanowisk kierowniczych w społeczeństwie. W drugim podrozdziale autor przybliżył przyczyny i skutki „wielkiego pęknięcia” duchowego, czyli ukształtowania się dwóch sprzecznych ze sobą poglądów dotyczących zagadnienia szkoły i związanych z nią kierunków i zasad pedagogiki. Została opisana różnorodność sposobu podejścia nauczyciela do ucznia (studenta) oraz różny stosunek i oczekiwania ucznia (studenta) względem insty-

tucji, jaką jest szkoła. Zostało poruszone także zagadnienie demokracji jako elementu wprowadzającego możliwość dowolnego interpretowania przeznaczenia szkoły. Tego typu skrajnie odmienne podejście do nauczania poprzez wykorzystanie demokracji wpływa na efekty wychowania i osiągnięcia w nauczaniu, które bardzo dokładnie zostały opisane przez prof. B. Wolniewicza.

Druga część: *DYDAKTYKA SZKOŁY WYŻSZEJ*, opracowana przez U. Schrade, została podzielona na trzy podrozdziały. „Pedagogika jako wiedza o wychowaniu” opisuje między innymi podział pedagogiki na dwa podstawowe działy: dydaktykę, czyli teorię nauczania i uczenia się, oraz teorię wychowania. W tej części książki przedstawione zostały cechy charakterystyczne dwóch wizji pedagogicznych: „prawoskrętnej” i „lewo-skrętnej”. Każda z nich posiada swoje założenia dotyczące celu i sposobu nauczania. Prawoskrętnej odpowiada aksjocentryzm „odwołujący się do tradycyjnych koncepcji pedagogicznych, oparty na koncepcjach wychowawczych Johanna Friedricha Herberta”. Lewoskrętna zaś „to bazujący na tzw. nowym wychowaniu – pjdocentryzm” opracowany w oparciu o teorię Johna Deweya.

W drugiej części zatytułowanej „Cele i zasady nauczania w szkole wyższej”, zostały przedstawione kryteria podziału szkół z punktu widzenia celu i metod nauczania, a także cztery cele kształcenia w szkole wyższej: poznawczy, operacyjny, kształcący i wychowawczy. Omówiono także regulacje prawne szkolnictwa wyższego. Ponadto, zwrócono uwagę na metodyczno-techniczny aspekt prowadzenia zajęć oraz przedstawiono wskazówki, jak zwrócić i podtrzymać zainteresowanie studenta materiałem wykładowym.

Trzeci podrozdział, „Formy kształcenia akademickiego”, zawiera opis poszczególnych typów zajęć prowadzonych w szkole wyższej. Jest to także opis pozytywnych aspektów i ewentualnych trudności wynikających z przyjęcia, wyboru takiej, a nie innej formy prowadzenia zajęć. Schrade poruszył również problematykę związaną ze sposobem i celem dokonywania ocen. Wyróżnił on, trochę umownie, trzy metody oceniania: progre-

sywną, porównawczą i bezwzględną. W szkolnictwie wyższym najbardziej wskazana jest „metoda bezwzględna polegająca na porównaniu prac ze światowym poziomem nauki w danej dyscyplinie”.

Całość opracowania drugiej części pracy zbiorczej kończy analiza: „Bliski i cienie kariery akademickiej”, w której to U. Schrade przedstawia rzeczywiste obowiązki pracownika naukowego oraz wybory, jakich musi czasem dokonywać.

Trzecia część, *Z PSYCHOLOGII NAUCZANIA*, została podzielona na cztery kolejne podrozdziały. Materiał opracowany został przez E. Stanisławiak, która przedstawiła zagadnienia dotyczące uczenia się osób dorosłych. Poruszona tematyka opisuje zjawisko psychologii w nauczaniu oraz wartości we współczesnym świecie, które poprzez zmieniające się, coraz to szybsze tempo życia, przyspieszone tempo rozwoju nauki i technologii, może powodować dyskomfort u studentów. Autorka wyjaśnia, jaką rolę w procesie uczenia się odgrywa motywacja wewnętrzna i zewnętrzna oraz wiara w sukces, a także predyspozycje do przyswajania sobie nowego materiału naukowego. Dwa ostatnie podrozdziały zostały poświęcone znaczeniu kary i nagrody oraz umiejętności radzenia sobie ze stresem. Tematyka poruszona w tym rozdziale ma na celu przybliżenie znaczenia znajomości psychologii w dydaktyce szkoły wyższej.

Pierwsza część pracy, opracowana przez B. Wolniewicza, zawiera dokładny, niezwykle interesujący i bogaty w swoim wyrazie opis przedstawionej problematyki; autor w bardzo dosadny sposób wyraża swój stosunek do dwóch głównych kierunków wielkiego podziału w pedagogice zwanego „wielkim pęknięciem”. Duża ekspresyjność i stosowanie kolokwialnych sformułowań typu „szkołę rozwalili pedolodzy” ujawnia duże emocje związane z opisywanym zagadnieniem oraz pobudza czytelnika do aktywnego i uważnego śledzenia czytanej treści. Jest to pozytywny zabieg, ale też nieco utrudniający obiektywne zapoznanie się z przedłożonym materiałem. Tego typu przedstawienie tematu budzi wątpliwości o obiektywnej ocenie rzeczywistości, mimo wielu odniesień opartych na innych tekstach. Nie oznacza to jednak, że tezy i sformułowania autora nie są trafne i praw-

dziwe. Osobiście jestem skłonna zgodzić się z przyjętymi założeniami, takimi jak to, że szkoła stoi na dwóch filarach: jeden to program, drugi to dyscyplina. Warunkują się one przy tym nawzajem i wspierają: dobry program nadaje dyscyplinie sens, mocna dyscyplina daje programowi realność. Natomiast stwierdzenie, że to „pedolodzy zrujnowali oba te filary” i że akurat „za sprawą rządu Jarosława Kaczyńskiego, pojawiła się w polskiej oświacie wola polityczna, by te filary odbudować” jest ciekawą informacją, jednak z punktu obiektywnej oceny, o której jest mowa w dalszej części pracy, jest to informacja odkrywająca nieco subiektywny stosunek do pewnych zjawisk, nie tyle dotyczących pedagogiki, co zjawisk społeczno-politycznych.

Druga część książki, opracowana przez U. Schrade, przedstawia w sposób jasny i dokładny wszystkie te zagadnienia, które są niezbędne do zrozumienia, czym jest właściwie pedagogika i jakie są związane z nią cele i metody nauczania, zwłaszcza w szkolnictwie wyższym, gdyż to ono poddawane jest głównie analizie w niniejszym opracowaniu zbiorczym.

Trzecia część książki stanowi spójną całość opracowaną w bardzo ciekawy sposób, tak by przybliżyć jak najbardziej znaczenie psychologii we współczesnej pedagogice. Nie bez znaczenia jest umiejętność wybierania odpowiednich metod uczenia się oraz odporność na porażki. E. Stanisławiak poruszyła także zagadnienie twórczego myślenia oraz wiary w siebie i siły motywacji podczas prób osiągnięcia upragnionego celu, jakim może być np. zdanie egzaminu.

Praca zbiorowa pod redakcją Ulricha Schrade jest oryginalna w swoim opracowaniu. Zawiera merytoryczne podejście do pedagogiki. Opracowanie porusza ważne tematy budzące wiele kontrowersji i sprzeczności pomiędzy ludźmi. Stąd też pewna trudność w stworzeniu tak zwartej pracy dotyczącej różnych aspektów natury ludzkiej i jej złożoności. Każda z niezależnych części opracowania łączy się w pewien sposób z pozostałymi, przez co całość jest inspirująca i obrazuje obszerność zagadnienia pedagogiki z jej trudnościami i nadziejami.